

Piece i kafle

ze zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku

Stoves and Tiles

from the Collection of the Nicolaus Copernicus Museum in Frombork

Frombork 2024

Piece i kafle ze zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku
Stoves and Tiles from the Collection of the Nicolaus Copernicus Museum in Frombork

Autorzy / Authors: Jagoda Semków (JS), Weronika Wojnowska (WW)

Redakcja techniczna i koordynacja wydawnicza / Technical editing and publishing coordination:

Paulina Dudek-Sobieska

Korekta i redakcja / Proofreading and text editing: dr Joanna Szkolnicka PhD

Tłumaczenie / Translation: Grupa Mowa

Fotografie / Photographs: Bożena i Lech Okońscy, Tomasz Misiuk (fot. noty nr 88 a), Stowarzyszenie Historyków Sztuki w Warszawie (fot. 32, 33), Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku (fot. archiw. 1, 2, 17, 30, 31, 36)

Skład, łamanie i projekt okładki / Typesetting, page makeup, and cover design: Jacek Kita

Druk / Printed by: Drukarnia EDIT Sp. z o. o., Warszawa

Dofinansowano ze środków:

Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury

Samorządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego

Co-financed by:

The Ministry of Culture and National Heritage of Poland from the Culture Promotion Fund of the Self-Government of the Warmińsko-Mazurskie Voivodeship

**Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego**

**SAMORZĄD
WOJEWÓDZTWA
WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO**

Wydawca / Publisher:

Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku

ul. Katedralna 8

14-530 Frombork

Muzeum Mikołaja Kopernika jest Instytucją Samorządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego

The Nicolaus Copernicus Museum is an institution run by the Self-Government of the Warmińsko-Mazurskie Voivodeship.

Nakład / Print run: 300 egz.

Wydanie pierwsze / First edition

ISBN: 978-83-936235-5-6

© Autorki i Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku / Authors and the Nicolaus Copernicus Museum in Frombork

———— **Spis treści / Contents** ————

Przedmowa / Foreword (Anna Zienkiewicz) – 5

Wprowadzenie / Introduction – 7

1. Urządzenia grzewcze zachowane w budynkach zespołu Wzgórza Katedralnego oraz szpitala św. Ducha / Heating Equipment Preserved in Cathedral Hill Buildings and the Holy Spirit Hospital – 10

1.1. Piece typu hypokaustum / Hypocaust Stoves – 10

1.2. Kominki / Fireplaces – 13

1.3. Trzony kuchenne / Kitchen Fireplaces – 28

1.4. Systemy grzewcze we fromborskiej katedrze / Heating Systems Inside the Frombork Cathedral – 30

1.5. Piece kaflowe / Tiled Stoves – 31

2. Historia pieców kaflowych w zespole Wzgórza Katedralnego / History of Cathedral Hill's Tiled Stoves – 43

Katalog / Catalogue – 71

1. Kafle naczyniowe kon. XIV–pocz. XVII w. / Vessel tiles, late 14th century–early 17th century – 73

2. Kafle płytowe XVI w.–I. 70. XX w. / Panel tiles, 16th century–1970s. – 89

2.1. XVI w.–pocz. XVII w. / 16th century–early 17th century – 91

2.2. XVII w. / 17th century – 115

2.2.1. Zbiór kafli z piwnic zamku w Braniewie (poz. 23–30) / A collection of tiles from the Braniewo Castle cellars (items 23–30) – 116

2.3. XVIII w. / 18th century – 171

2.4. XIX w. / 19th century – 193

2.5. 2. poł. XIX w.–XIX/XX w. / Second half of the 19th century and turn of the 19th and 20th centuries – 209

2.6. XX w. / 20th century – 267

3. Obiekty związane z warsztatem garncarskim i zduńskim, XVI–XIX w. / Objects associated with pottery and stove-making, 16th–19th century – 295

4. Kafle ze znakami fabrycznymi, poł. XIX w.–I. 70. XX w. / Tiles with maker's marks, mid-19th century–1970s – 299

4.1. Fabryki z Prus Wschodnich / Factories from East Prussia – 301

4.2. Fabryki z Prus Zachodnich, Pomorza i Śląska / Factories from West Prussia, Pomerania and Silesia – 309

4.3. Fabryki z Velten / Factories from Velten – 319

4.4. Fabryki z Berlina i Miśni / Factories from Berlin and Meissen – 331

4.5. Kafle ze znakami fabrycznymi, po 1945 r. / Tiles with factory marks, after 1945 – 339

5. Dokumenty związane z działalnością zdunów i fabrykantów, 1. poł. XX w. / Documents linked to the work of stove makers and factory owners, first half of the 20th century – 345
6. Miniatury pieców kaflowych i wyroby reklamowe 1. poł. XX-XXI w. / Miniature tiled stoves and merchandise, first half of the 20th century–21st century –349
7. Żeliwne elementy urządzeń grzewczych XVIII w.–pocz. XX w. / Cast iron components of heating equipment, 18th century–early 20th century – 375
8. Obiekty związane z niecenieniem ognia XIV/XV w.–1. poł. XX w. / Objects used in fire lighting, turn of the 14th and 15th centuries–first half of the 20th century – 379

Bibliografia / Bibliography – 383

Przedmowa

W l. 2022 i 2023, przy wsparciu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (program „Wspieranie działań muzealnych” 2022 oraz 2023), a także Samorządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku wydało katalogi: *Świat Kopernika w świetle zabytków ze zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku* oraz *75 lat Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku. Katalog zbiorów*, inicjując tym samym serię wydawniczą, w ramach której planowane są kolejne katalogi prezentujące poszczególne muzealne kolekcje.

Katalog *Piece i kafle ze zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku* stanowi tom trzeci tego cyklu, który w części opisowej przedstawia różnoczasowe urządzenia grzewcze (od XIV do XX w.) używane w budynkach kompleksu Wzgórza Katedralnego, w którym mieści się obecnie Muzeum Mikołaja Kopernika. Część katalogowa natomiast prezentuje piece i kafle ze zbiorów muzealnych. Zarówno ocalałe w zabudowie Wzgórza Katedralnego relikty urządzeń grzewczych, jak i zbiory pieców i kafli z muzealnej kolekcji zasługują na szczególną uwagę ze względu na obecność w nich wielu unikalnych obiektów, jak również dlatego, że wiele zabytków to urządzenia grzewcze pochodzące z czasów Mikołaja Kopernika.

Fromborskie muzeum od lat podejmuje ponadto problematykę zabytkowych urządzeń grzewczych poprzez publikacje, ekspozycje, dokumentacje zabytkowych pieców na terenie Warmii i Mazur, konferencje itd. Wiele z tych działań było przedsięwzięciami pionierskimi, nie tylko w skali regionu, jak np. dokumentacja ocalałych pieców w województwie warmińsko-mazurskim (w ramach której zorganizowano także konkurs na najciekawszy piec w najbliższym regionie), ale także w skali ogólnokrajowej, jak pierwsza w Polsce konferencja na temat pieców kaflowych w polskich muzeach i związana z nią pokonferencyjna publikacja, która była pierwszą próbą podjęcia tego zagadnienia w Polsce.

Mamy nadzieję, że publikacja *Piece i kafle ze zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku*, którą przekazujemy w ręce Czytelników, przyczyni się do zwiększenia promocji całego zespołu Wzgórza Katedralnego, a zwłaszcza jego mniej znanych zasobów – urządzeń grzewczych i ich relikwów, które w dużej części są dostępne (i cyklicznie udostępniane na różnych ekspozycjach) dla oczu zwiedzających.

Anna Zienkiewicz
p.o. Dyrektor Muzeum Mikołaja Kopernika

———— Foreword ————

With the support of the Polish Ministry of Culture and National Heritage (“Support for Museum Activities” 2022 and 2023 programme) and the Self-Government of the Warmińsko-Mazurskie Voivodeship, the Nicolaus Copernicus Museum in Frombork published two catalogues in 2022 and 2023 respectively: *The World of Copernicus Through the Lens of the Collection of the Nicolaus Copernicus Museum in Frombork* and *75 Years of the Nicolaus Copernicus Museum in Frombork: Collection Catalogue*. In this way, the Museum initiated a publishing series, which is set to include further catalogues dedicated to the Museum’s individual collections.

This catalogue, titled *Stoves and Tiles from the Collection of the Nicolaus Copernicus Museum in Frombork*, is the third volume in the series. In its descriptive part, it provides an overview of various items of heating equipment from the fourteenth to the twentieth century used in the buildings of the Cathedral Hill complex, which now house the Nicolaus Copernicus Museum. The catalogue section presents individual stoves and tiles from the Museum’s collection. Elements of the heating appliances that have survived inside Cathedral Hill buildings and the Museum’s stoves and tiles all deserve special attention not only because they comprise many unique items but also because many of these exhibits date back to the time of Nicolaus Copernicus.

The Museum in Frombork has long tackled the issue of historic heating equipment through publications, exhibitions, articles dedicated to historic stoves of the Warmia and Masuria region, and conferences. Many of these were pioneering ventures. Some activities had a local reach, for example, documenting the surviving stoves in the Warmińsko-Mazurskie Voivodeship and holding a competition for the most unique stove in the region. Some, on the other hand, were nationwide undertakings, namely Poland’s first-ever conference on tiled stoves in Polish museums and the associated post-conference publication, which was the first attempt to address this area of specialisation in Poland.

It is our hope that the publication *Stoves and Tiles from the Collection of the Nicolaus Copernicus Museum in Frombork* will help promote the entire Cathedral Hill complex and especially its lesser-known exhibits, such as heating appliances and their components, which are largely available to the public or periodically accessible at various exhibitions.

Anna Zienkiewicz
Acting Director of the Nicolaus Copernicus Museum
in Frombork

Wprowadzenie

Chociaż na rynku wydawniczym pojawia się sporo muzealnych katalogów kafli, wciąż niewiele jest publikacji traktujących historię ogrzewania w szerszym kontekście. Mamy nadzieję, iż lukę tę choćby w niewielkim stopniu wypełni przegląd systemów grzewczych zachowanych w różnorodnej zabudowie kompleksu Wzgórza Katedralnego we Fromborku – miejsca położonego w najbardziej odległym zakątku Ziemi (jak je lokował Mikołaj Kopernik), jednak istotnego dla historii świata, jako że dokonała się w nim zmiana poglądów na jego obraz.

Zespół Wzgórza Katedralnego we Fromborku wraz ze związanym z nim historycznie szpitalem św. Ducha to miejsce szczególne pod względem zabytkowych urządzeń grzewczych. Możemy tu, biorąc pod uwagę obiekty przechowywane w Muzeum Mikołaja Kopernika oraz budynki będące własnością instytucji Kościoła, dokonać przeglądu systemów grzewczych od średniowiecza po XX w. Znajdziemy tu zarówno gotyckie piece hypokaustyczne, jak i różnoczasowe kominki (od XV do XX w.), XVIII i XIX-wieczne piece kaflowe (w tym jeden z niewielu w Europie zespół pieców T.Ch. Feilnera z Berlina), a nawet takie unikaty, jak kuchnia węglowa z XVII w. Oprócz tego muzealna kolekcja obejmuje wyjątkowe w skali kraju barokowe piece pomorskie, zwane potocznie gdańskimi, jak również interesujący zespół kafli z okresu od XIV do XX w., pochodzący głównie z prac wykopaliskowych.

Kompleks Wzgórza Katedralnego, należący od 1278 r. do kapituły warmińskiej, której członkiem był także Mikołaj Kopernik, jest obecnie użytkowany przez kilka instytucji. Część obiektów zajmuje, funkcjonujące tu od 75 lat, Muzeum Mikołaja Kopernika, działa tu także (od 2016 r.) kościelna instytucja muzealna – Muzeum Pomnika Historii – Frombork Zespół Katedralny, wcześniej Muzeum Archidiecezji Warmińskiej (2009–2016). Część obiektów należy do kapituły warmińskiej i kurii biskupiej, mieści się tu również parafia archikatedralna.

Zabytkowe urządzenia grzewcze zachowane w budynkach zespołu Wzgórza Katedralnego są udostępnione zwiedzającym tylko częściowo, należą do nich głównie te, którymi dysponują funkcjonujące tu placówki muzealne.

W licznych budynkach zespołu katedralnego, który obejmuje zabudowę dziedzińca katedralnego, oraz otaczających go kanonii i Nowy Pałac Biskupi, a także w szpitalu św. Ducha, urządzeń grzewczych musiało być bardzo wiele, co sądzić można na podstawie przekazów pisanych i ikonograficznych, ale przede wszystkim za sprawą badań wykopaliskowych.

Zabudowa Wzgórza Katedralnego i przynależących do niego obiektów została podczas II wojny światowej niemal doszczętnie zniszczona. Z istniejących tu pierwotnie systemów grzewczych: pieców hypokaustycznych, trzonów kuchennych, kominków i pieców kaflowych zachowała się tylko część. Wiele z nich przepadło wraz z budynkami, a ocalałe obiekty często utraciły całe wyposażenie. Proces podnoszenia zespołu z ruin trwał aż do 1973 r., w którym to obchodzono jubileusz 500-lecia urodzin Mikołaja Kopernika. W tym czasie niestety również usuwano z remontowanych wnętrz urządzenia grzewcze, nawet tak unikalne jak barokowe piece gdańskie. Pracom renowacyjnym towarzyszyły badania archeologiczne prowadzone przez Instytut Archeologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, rozpoczęte w 1958 r., a kontynuowane do 1982 r., które dostarczyły dużej ilości materiału kaflarskiego – nieocenionego źródła informacji na temat istniejących tu pieców.

Obecny zasób zabytkowych urządzeń grzewczych przedstawia się następująco: zachowane są piece typu hypokaustum z XV i XVI w. w szpitalu św. Ducha (dwa eksponowane) i w Dawnym Pałacu Biskupim (dwa, które nie są prezentowane zwiedzającym), 18 kominków z XVI–XIX w., zachowane w kanoniach zewnętrznych i wewnętrznych oraz w szpitalu św. Ducha, 15 XVIII – i XIX-wiecznych pieców kaflowych w Pałacu Biskupim, kapitułarzu i kanoniach wewnętrznych, ponadto jedna rekonstrukcja pieca gotyckiego z XVI w. w Wieży Kopernika oraz złożony w l. 70. XX w. piec barokowy z XVIII w., przeniesiony do Pałacu Biskupiego z dworu w Karkajmach na Warmii. Poza tym zachowały się: kuchnia wnękowa z XVII w. w kanonii Najświętszej Maryi Panny, zaś w Nowym Pałacu Biskupim użytkowany od poł. XIX w. trzon kuchenny, a także rekonstrukcja trzonu kuchennego z XVI w. znajdujący się w Wieży Kopernika.

Zasób muzealnych kafl i pieców obejmuje pozycje inwentarzowe przynależne do trzech kolekcji: rzemiosła artystycznego, archeologii i działu pomocniczego Varia. W inwentarzu wykazane są zarówno piece złożone w technice zduńskiej, prezentowane na ekspozycjach, jak i znajdujące się w pomieszczeniu biurowym, a także piece rozłożone i przechowywane w magazynie, a składane przy okazji wystaw w całości lub częściowo. Pozycje inwentarzowe to także znaczna liczba różnoco-owych (od XIV do XX w.) kafl, z których większość trafiła do zbiorów w wyniku prac archeologicznych, a część jako dary i nabytki. Zgromadzony zbiór, obejmujący gotyckie kafle naczyniowe oraz płytowe kafle renesansowe, barokowe, klasycystyczne, a także obiekty w stylach historyzujących, secesyjne i art déco daje wyobrażenie o mnogości i zróżnicowaniu pieców kaflowych znajdujących się w budynkach Wzgórza Katedralnego na przestrzeni wieków. Szczególny zbiór stanowią kafle z okresu od XIV do XVI w. W kolekcji kafl, oprócz zabytków z Fromborka, znajdują się także obiekty z bliższego i dalszego regionu, głównie z pobliskiego Braniewa, ale także z terenu Warmii, Mazur i Pomorza, w tym tak unikatowe, jak zespół kafl naczyniowych z Reszla czy XIX-wieczna kopia renesansowego pieca norymberskiego z nieznanej bliżej rezydencji na Pomorzu Wschodnim. Znaczną ilość kafl przekazało muzeum w 2024 r. Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych, działające

1. Dawna dzwonnica katedralna. Otwarcie wystawy Muzeum Mikołaja Kopernika „Przyjaciele naszych długich zim. Piece kaflowe z terenu Warmii, Mazur i Pomorza”, wystawa zorganizowana przez autorki katalogu, 28.05.2008 r.

2. Szpital św. Ducha. Konferencja *Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce*, 5–7.09.2008 r.

w Braniewie w l. 2000–2021. Zbiór ten obejmuje kafle lub ich zespoły z Fromborka i Braniewa, pochodzące głównie z XIX i XX w., znajdują się w nim jednak także starsze obiekty, jak np. zespół XVII-wiecznych kaflów z braniewskiego zamku, w tym kafle z herbem burgrabiego Schwengelm.

Kafle z muzealnej kolekcji były prezentowane na wielu muzealnych wystawach, takich jak.: *Frombork w zabytkach kultury materialnej* (1985–2010), *700 lat miasta Fromborka* (2010–2013), *Przyjaciele naszych długich zim. Piece kaflowe z terenu Warmii, Mazur i Pomorza* (2008–2019), *Fides-ratio-ars. Skarby Warmii i Mazur* (2014–2016) czy *75 lat Muzeum Mikołaja Kopernika* (2018–2023). Najszerza i poświęcona wyłącznie tematyce pieców i kaflów ekspozycja *Przyjaciele naszych długich zim* udostępniana była w różnych aranżacjach w wieży dzwonnicy przez 11 lat (fot. 1). Prezentowane były na niej: XIX – i XX-wieczne piece (złożone w całości lub tylko fronty pieców), kafle ze znakami fabrycznymi, materiały reklamowe dotyczące lokalnych kaflarni, a także miniatury pieców kaflowych. Ekspozycję uzupełniała dokumentacja fotograficzna pieców, efekt wieloletniej inwentaryzacji prowadzonej przez pracowników muzeum na terenie Warmii, Mazur i Pomorza. Obiekty z kolekcji kaflów fromborskiego muzeum były także wielokrotnie prezentowane w licznych publikacjach, nie tylko w muzealnych katalogach zbiorów i wystaw, ale także w różnych wydawnictwach ogólnopolskich. Przykładem jest wybitne dzieło autorstwa dr Marii Dąbrowskiej z Polskiej Akademii Nauk, które powstało na podstawie wnikliwych badań naukowych i zawiera treści dotyczące kaflarstwa w Polsce do kon. XVIII w.¹

Kustosze fromborskiego muzeum od lat podejmują tematykę urządzeń grzewczych, publikując naukowe i popularnonaukowe opracowania, prowadząc dokumentację zachowanych na terenie Warmii i Mazur pieców kaflowych (również dzięki stypendiom Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2002, 2005 i 2008 r. oraz Marszałka Województwa Warmińsko-Mazurskiego w 2009 r.). W 2008 r. staraniem muzeum zorganizowano pierwszą w kraju konferencję na temat pieców w zbiorach muzealnych w Polsce oraz wydano pokonferencyjną publikację² (fot. 2).

¹ M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław-Warszawa-Kraków – Gdańsk-Łódź, 1987.

² *Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce*, red. M. Dąbrowska, J. Semków, W. Wojnowska, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 2010.

1. Urządzenia grzewcze zachowane w budynkach zespołu Wzgórza Katedralnego oraz szpitala św. Ducha

1.1. Piece typu hypokaustum

Hypokaustum jest rodzajem centralnego ogrzewania, który znany był już w starożytnej Grecji poczynając od ok. IV w. p.n.e. Średniowieczne piece w typie hypokaustum nie były identyczne z tymi starożytnymi, ale idea pozostała ta sama: rozprowadzanie ciepła do pomieszczeń znajdujących nad piecami, w których ogrzewano narzucone na ruszt paleniska kamienie polne. Tego typu systemy grzewcze znajdowały się także we Fromborku: w dawnym Pałacu Biskupim i w szpitalu św. Ducha.

Piec typu hypokaustum w dawnym pałacu biskupim

Początki pałacu sięgają 1499 r. kiedy to w czasach biskupa Łukasza Watzenrode zbudowano dom dla biskupów wizytujących katedrę. W l. 1959–1969, przed odbudową zniszczonego w wyniku II wojny światowej pałacu, prowadzono na jego miejscu badania archeologiczne. Na poziomie piwnicy pałacowej odsłonięto pozostałości pieca z XV w. typu hypokaustum. Z kolei na najniższym poziomie ceglanej podłogi w piwnicy, znajdującym się około 3 m poniżej poziomu współczesnego, odsłonięto piec pochodzący z najwcześniejszego okresu użytkowania wnętrza. Jego górna część była zniszczona, zachowała się natomiast podstawa ceglana w kształcie prostokąta, w której odkryto dwa skośnie biegnące kanały prowadzące do nienaruszonego wnętrza komory paleniskowej. W ścianie północnej odsłonięto dwa otwory paleniskowe i dwa poziomy podłogi ceglanej, na której zalegały okopcone otoczaki kamienne. Na podstawie znalezisk archeologicznych można było stwierdzić, że piec był użytkowany w XV w. oraz zaliczyć go do pieców typu hypokaustum, z którego ciepło odprowadzane było otworami w sklepieniu do kanałów w ceglanej podłodze pomieszczenia pałacu.

Piece hypokaustum w szpitalu św. Ducha

Szpital p.w. św. Ducha w średniowieczu pełnił funkcję opiekuńczą i szpitalną, a schronienie znajdowali w nich wymagający opieki chorzy i starzy ludzie. Popularnym systemem ogrzewania w tamtym czasie były piece hypokaustyczne, które wybudowano we Fromborku w czasach, kiedy szpitalem opiekowali się zakonnicy antonianie, sprowadzeni z Meklemburgii w północnych Niemczech. Odsłonięto je w części zachodniej korpusu szpitala, w specjalnie w tym celu wybudowanej piwnicy gotyckiego budynku (fot. 3). W 2. poł. XVII w., kiedy podczas przebudowy szpitala zmieniono system ogrzewania, wprowadzając kominki i piece kaflowe, hypokausta zasypano. Przed adaptacją szpitala na cele muzealne, w l. 70. XX w. prowadzono badania archeologiczne, podczas których pod posadzką tzw. domu zachodniego, odkryto dwa tego typu piece. Jeden z nich był uszkodzony, z zawalonym sklepieniem (fot. 4). Jego konstrukcję pozostawiono odsłoniętą. Piece mają identyczną budowę, ale nie są ze sobą połączone i mogły być opalane niezależnie. Wymurowane z cegieł łączonych gliną, składały się z paleniska, komory nadrusztowej z ceglanymi żebrami, na których usypano kamienie, wypełniające 3/4 komory cieplnej (fot. 5). Pozostała wolna przestrzeń nad kamieniami miała za zadanie gromadzić gorące powietrze. Palenisko było stosunkowo długie i niskie, zakończone przewodem dymnym wychodzącym do komina. Piece opalane były drewnem, a być może także torfem, którego duże złoża znajdują się w okolicach Fromborka. Podnoszenie temperatury w pomieszczeniach znajdujących się nad piecami osiągnąć można było uwalniając ciepło zgromadzone w komorze akumulacyjnej poprzez podnoszenie mosiężnej pokrywy znajdującej się w podłodze, zaś do dalszych pomieszczeń rozprowadzano je poprzez kanały umieszczone pod podłogą (fot. 6). Budowa pieców z zastosowaniem żeber kamiennych umieszczonych nad paleniskiem i narzuconych na nie kamieni polnych, akumulujących w sobie ciepło, które następnie uwalniano poprzez podnoszenie pokrywy w posadzce, wskazują na system ogrzewania typu hypokaustum.

4. Szpital św. Ducha, przedsionek zachodni.
Piec typu hypokaustum po stronie północnej
– odsłonięte łęgi ceglane nad paleniskiem.

3. Szpital św. Ducha, przedsionek zachodni. Piec
typu hypokaustum po stronie północnej –
wejście do paleniska.

5. Szpital św. Ducha, przedsionek zachodni. Piec typu hypokaustum po stronie południowej – widoczne kamienie w komorze kumulującej ciepło.

6. Szpital św. Ducha, przedsionek zachodni. Pokrywa na sklepieniu pieca nad komorą grzewczą.

1.2. Kominki

We Fromborku zachowały się całe różnoczasowe kominki bądź ich relikty. Odkryto je zarówno na Wzgórzu Katedralnym, jak i w kanoniach poza murami, a także w Nowym Pałacu Biskupim i szpitalu św. Ducha. Na najstarsze ślady średniowiecznego kominka natrafiono w czasie prac wykopaliskowych prowadzonych w szpitalu św. Ducha. Znajdował się on na osi dużej sali szpitalnej, przy ścianie dzielącej ją z domem zachodnim. Z zachowanych śladów można w przybliżeniu określić jego wymiary: był szeroki na 3 m, z paleniskiem o głębokości dochodzącej do 2 m. Takie same gabaryty miał przypuszczalnie wysunięty okap osłaniający palenisko, z drugiej strony dochodzący do ściany, gdzie łączył się z przewodem kominowym. Pomimo tak dużych rozmiarów jeden kominiek nie mógł ogrzać całej sali szpitalnej, w której przebywali pensjonariusze, jako że jej powierzchnia wynosiła 360 m².

W kolejnych wiekach kształty i rozmiary kominków zmieniały się stosownie do stylu panującego w danej epoce. Do XVII w. rozbudowywano je i dodawano więcej elementów dekoracyjnych. Wewnątrz warowni katedralnej zachowały się kanonie, powstałe w l. 1512–1517, a w nich kominki pochodzące z XVII i XVIII w., kiedy to kanonie były przebudowywane.

W Domu Kustosza, najokazalszej i najstarszej kanonii wewnętrznej, która przetrwała do dnia dzisiejszego w niezmienionym kształcie, w czasie prowadzonych w 1713 r. prac remontowych, na pierwszym piętrze wybudowano kominiek w stylu późnobarokowym (fot. 7). Umieszczona w nim osłona paleniska ozdobiona jest niewielką geometryczną dekoracją, a nastawa dekorowana jest wielokątną, owalną płyciną, na której jeszcze w l. 50. XX w. widoczny był wymalowany herb Torunia. Na drugim piętrze zachował się kominiek z 1630 r., z ramą paleniska wykonaną z piaskowca i ozdobioną manierystyczną dekoracją, z pilastrami i belkowaniem dekorowanym ornamentem małżowinowym, kaboszonami i rautami (fot. 8). Nastawa zdobiona jest stiukową dekoracją – prostym, skromnym ornamentem geometrycznym w formie wydłużonego prostokąta i koła w otoku profilowanej ramy. W kanonii Najświętszej Maryi Panny Wniebowziętej, pochodzącej z 1630 r. i połączonej w 1713 r. z Domem Kustosza, wykonano szereg prac dzięki legatowi kantora kapituły, Stanisława Konstantego Kowalskiego Wierusza. Wówczas to znajdująca się na parterze dawna kuchnia wnekowa z otwartym paleniskiem została zaadaptowana do funkcji kominka (fot. 9). Dobudowano ją do lica ściany, jej forma jest niewyszukana, z paleniskiem zamkniętym prosto i półkolistą niszą w podstawie, służącą do składowania drewna. W dwuczęściowej nastawie sięgającej stropu wykonano skromne dekoracje w formie poziomych, profilowanych gzymsów. Na piętrze kanonii znajduje się późnobarokowy kominiek z tego samego okresu, wbudowany w ścianę, z wyprofilowanym uskokowo ramieniem paleniska, z nastawą oddzieloną gzymsem i zamkniętą pilastrami (fot. 10). Ozdobne panneau, ukształtowane ze spływających labrów, z pękami owoców zamkniętych u góry zdwojonymi wolutami, zwieńczone jest trójdzielnym gzymsem.

Poza murami, na sąsiednich wzgórzach, znajdują się kanonie umiejscowione w linii zachodniej (św. św. Stanisława, Michała, Piotra i Pawła) oraz w linii południowej (św. Ludwika, Najświętszej Maryi Panny Wniebowziętej i św. Ignacego). Kominki zachowały się tylko w niektórych z nich. W kanonii św. Piotra, wzmiankowanej w 1544 r., którą w l. 1719–1739 przebudował na istniejących, starych fundamentach kanonik Piotr Ruggieri, we wnętrzach zachowały się trzy kominki. Pierwszy z nich, znajdujący się na parterze, ma palenisko zamknięte bogatą, profilowaną ramą z półkoliście wyłamanym parapetem. Nastawa kominka ograniczona jest po bokach pilastrami wspartymi na wolutowych cokołach z akantem i zamknięta wypiętrzoną, profilowaną gzymsem. W zwieńczeniu znajduje się kartusz herbu własnego Piotra Ruggieri i dwa akroteriony w kształcie waz zakończone płomieniem. W sąsiednim, mniej reprezentacyjnym pomieszczeniu, wstawiono kominiek z prostą ramą paleniska i nastawą zwieńczoną bogatym gzymsowaniem, dekorowaną listwami i mięsistym liściem akantu po obu stronach. Na pierwszym piętrze usytuowany jest kominiek narożny o esowato wyprofilowanej ramie paleniska, w nastawie zakończonej prostym gzymsem, z płyciną zamkniętą półkoliście profilowanymi ramami, ograniczonej po obu stronach pilasterkami na bazie płaskich kaboszonów, z głowicami dekorowanymi kampanulą (fot. 11, 12, 13).

Kolejnej w linii zachodniej kanonii nadano wezwanie św. Michała. Zaliczana jest ona do najstarszych kanonii zewnętrznych, została odbudowana na fundamentach gotyckich po 1632 r., przez

7. Dom Kustosza, 1. piętro. Kominek późnobarokowy, 1. poł. XVIII w.

8. Dom Kustosza, 2. piętro. Kominek z dekoracją manierystyczną, 1630 r.

dziekana i późniejszego prepozyta kapituły Łukasza Górnickiego. Do interesującego wyposażenia kanonii należą polichromowane stropy z l. poł. XVII w., a także znajdujący się w dużej sali na parterze manierystyczny kominek z piaskowca. Jego portal ujęty jest w ramy, na których umieszczone płaskorzeźbione maszkarony i kariatydy, wspierające szerokie belkowanie z głowami mężczyzn i owalnym kartuszem w części środkowej. W górnej części nastawy z dekoracją o mięsistych liściach akantu, ujętych wolutami, znajduje się herb Ogończyk, należący do kanonika Łukasza Górnickiego. Całość wieńczy niewielka kula na profilowanej konsoli (fot. 14).

Kanonia św. Pawła Apostoła jest najdalej wysuniętą na południe kanonią spośród znajdujących się w zachodnim szeregu domów mieszkalnych kanoników. Zapisy o jej istnieniu w XIV w. dowodzą, iż była to jedna z najwcześniejszych kanonii otaczających Wzgórze Katedralne. W 1547 r. zamieszkiwał ją kanonik Stanisław Hozjusz, późniejszy biskup warmiński, zaś w 1748 r. budynek kanonii użytkował czasowo biskup Ignacy Krasicki. Obecnie cały budynek jest niezamieszkały i wymaga pilnego remontu. We wnętrzach znajdują się ślady po istniejących tu wielu różnoczasowych kominkach. Najstarszym z nich jest kominek gotycki, z ostrołukowym wejściem do paleniska, który zachował się w obrębie muru, aczkolwiek bez okapu, zabudowany późniejszą formą o półkolistym zamknięciu. W południowo-zachodnim pomieszczeniu na parterze znajduje się fragment nastawy kominka z ok. poł. XVII w., z dekoracją w formie tonda, na której widnieje szczątkowo zachowany herb biskupstwa warmińskiego.

Po stronie południowej wzgórza znajduje się kanonia św. Ignacego, wzmiankowana w 1544 r., zniszczona, a następnie odremontowana w 1680 r. przez Piotra Floriana Krügera, ale gruntownie przebudowana dopiero ok. 1758 r. przez kanonika Konstantego Piwnickiego. We wnętrzach znajduje się zabytkowa stolarka drzwiowa i okienna, boazerie i zabudowa klatki schodowej. Na parterze zachował się XVIII-wieczny kominek o płynnej, giętkiej linii obramienia paleniska i rozbudowanej nastawie, bogato dekorowanej ornamentem rocaillowym i roślinnym. Na pierwszym piętrze znajduje się kominek, w którym zamknięte wyłamanym gzymsem palenisko obudowano wtórnie przy użyciu XVIII-wiecznych kaflí o białej polewie z reliefową ramką. Wejście do paleniska osłonięte jest prostymi metaloplastycznymi drzwiczkami, które razem z obudową paleniska kominka wykonano pod kon. l. 50. XX w. Ograniczona pilastrami zdobionymi ornamentem regencyjnym nastawa kominka i zwieńczenie zaopatrzone są w profilowany, wypiętrzony, półkolisty gzyms. Na krawędziach zwieńczenia z dwóch stron widnieją dekoracyjne puchary (fot. 15, 16).

W dawnym szpitalu św. Ducha zachowały się XVII-wieczne kominki, pochodzące z czasu przebudowy głównego domu szpitalnego w 1686 r. (fot. 17). Piece typu hypokaustum, znajdujące się w piwnicy, po zaprzestaniu ich używania zostały zasypane, a w szpitalu zainstalowano nowy system ogrzewania. W ścianach, po obu stronach nawy głównej, zachowały się każdorazowo trzy prostokątne otwory palenisk kominkowych o wymiarach 130x85 cm, zamykane łukiem odcinkowym (fot. 17). Paleniska kominków łączyły się z przewodami dymowymi poprzez piece kaflowe wymurowane po drugiej stronie ściany. Jeden piec ogrzewał dwie sąsiadujące ze sobą cele w nawach bocznych, a ciepło z otwartego paleniska kominka ogrzewało przestrzeń nawy głównej.

W Nowym Pałacu Biskupim, wybudowanym w l. 1844–1845, położonym na sąsiednim wzgórzu na wschód od warowni, w salach reprezentacyjnych na pierwszym piętrze, znajduje się pośród zachowanych ośmiu pieców dwuskrzyniowy piecokominek z białych szklwionych kaflí z otwartym paleniskiem i stalowym wkładem kominkowym (fot. 18). Na ścianie bocznej piecokominka znajdują się podwójne drzwiczki do paleniska pieca. Rama okalająca palenisko z czterech stron w narożach ozdobiona jest bogato dekorowanymi pilastrami, podobnie jak gzyms nad paleniskiem, na którym znajdują się także motywy zoomorficzne i głowa Zeusa, ujęta w kartuszu z ornamentem rollwerkowym i dekoracją z wici akantu. Nastawa ze zwieńczeniem z bogato dekorowanym fryzem ciągłym i głową mężczyzny w środkowej części zamknięta jest profilowaną konsolką. Autorem projektu wymienionym w katalogu Tobiasza Ch. Feilnera jest znany architekt Justus Heinrich Molthan. Najnowszy, bezstylowy kominek, zachowany w zabudowaniach w obrębie warowni, znajduje się w przyziemiu Wieży Kopernika i powstał w l. 80. XX w. jako wyposażenie pomieszczenia, w którym

9. Kanonia NMP, parter. Dawna kuchnia wnąkowa z 1. poł. XVII w.

10. Kanonia p.w. NMP, I. piętro. Późnobarokowy kominek I. poł. XVII w.

11. Kanonia pod patronatem św. Piotra, parter Kominek 1. poł. XVIII w.

12. Kanonia pod patronatem św. Piotra, parter. Kominiek 1. poł. XVIII w.

13. Kanonia pod patronatem św. Piotra, 1. piętro. Kominek 1. poł. XVIII w.

14. Kanonia pod patronatem św. Michała, parter. Kominek, 1. poł. XVII w.

15. Kanonia pod patronatem św. Ignacego, parter. Kominek XVIII w.

16. Kanonia pod patronatem św. Ignacego, I. piętro. Kominek XVIII w.

17. Szpital św. Ducha, nawa główna. Otwory palenisk kominków, po trzy na wewnętrznych stronach ścian dzielących nawy.

18. Nowy Pałac Biskupi, I. piętro. Piecokominiek z ok. 1845 r.

urządzono wystawę *Gabinet uczonego doby renesansu*. Jest to kominek narożny, wymurowany z cegły, tynkowany, z okapem kapturowym, sięgającym od półkolistej podstawy do stropu, z otwartym paleniskiem. Krawędź wlotu do kominka, ściany paleniska i podstawę pozostawiono w cegle.

Informacje o innych kominkach, które istniały w przeszłości we Fromborku, można znaleźć w odnośnej literaturze³. Stąd wiadomo, że w przestronnym korytarzu w kanonii św. Piotra w 1651 r. znajdował się jeszcze kominek z czarnego marmuru z herbem Górnickiego i napisem: LGPV, a do kurii Tusculum, która była ostatnią w linii zachodniej, biskup Krasicki ufundował kominek, będący prezentem dla jego kanonika, zamieszkującego tę kanonię – był to kominek marmurowy z jego herbem własnym na płycie żelaznej⁴. W obrębie murów, w kurii św. Mikołaja obok wieży dzwonnej, po 1664 r. zniszczeniu uległy wszystkie kominki i kominy.

Innym śladem po znajdujących się w przeszłości we Fromborku kominkach są fragmenty płyt żeliwnych, stanowiących osłonę paleniska. Najwcześniejsze płyty żeliwne, umieszczane w urządzeniach grzewczych, pochodzą z epoki średniowiecza. Początkowo zastosowywano je w kominkach, gdzie miały ochraniać ścianę kominową, w późniejszych zaś wiekach duże płyty żeliwne pełniły funkcję konstrukcyjną i były często oprawiane w ozdobne ramy. Poza kumulowaniem wytworzonego ciepła i wzmacnianiem ogrzewania płyty służyły także jako dekoracja. We Fromborku, oprócz płyty żeliwnej z fundacji Krasickiego z herbem Rogala, zachowała się fragmentarycznie duża, żeliwna płyta kominkowa z XVIII w., z dekoracją przedstawiającą czteropolowy kartusz herbowy. Płyta może pochodzić z fundacji biskupa Stanisława Adama Grabowskiego lub upamiętniać tego duchownego, który funkcję biskupa pełnił od 1741 do 1766 r. Świadczy o tym kartusz dzielony w krzyż, na którym w pierwszym polu widnieje herb Zbiświcz należący do biskupa (fot. 19). Zachowane śruby w dolnej części płyty świadczą, iż była zamontowana w ścianie kominkowej.

19. Płyta żeliwna zachowana częściowo z herbem Zbiświcz, XVIII w.

³ F. Dittrich, *Der Dom zu Frauenburg*, Zetschrift für die Geschichte Altertumskunde Ermlands (dalej ZGAE) Bd 18, 1913 r., s. 690

⁴ Tamże, Bd 19, 1916 r., s. 162–163. Po umniejszeniu liczby prebend w kapitule, kurię Tusculum rozebrano, a płytę żeliwną z kominka przeniesiono na front elewacji kanonii św. Pawła.

1.3. Trzony kuchenne

Najstarsze urządzenia ogniowe w kuchniach, znajdujące się w przeszłości we wnętrzach mieszkalnych we Fromborku, nie zachowały się, wiadomo jednak, że w każdej kurii kanonickiej, w budynkach zamieszkiwanych przez wikariuszy, służbę kościelną, a także w szpitalu, gdzie przebywali ludzie chorzy i starzy, musiały istnieć kuchnie. W średniowieczu kuchnie często lokowano w oddzielnych izbach, budynkach lub sieniach, ogień zaś rozpalany był w nich na poziomie posadzki. W epoce renesansu w pomieszczeniach nazywanych kuchnią ogień rozpalano na wybudowanym przy ścianie, okazałych rozmiarów trzonie, nad którym znajdował się okap wysunięty przed lico ściany. We Fromborku na pocz. XVIII w., kiedy to rozbudowano dawny Pałac Biskupi, po zewnętrznej stronie murów wschodnich warowni, powstały oddzielne budynki przeznaczone na pomieszczenia kuchenne i spiżarnie. Mieszcząca się tam kuchnia pałacowa służyła do obsługi i zaopatrzenia dawnego pałacu, w którym od 1837 r. na stałe rezydowali biskupi. Budynki kuchni zostały rozebrane w poł. I. 60. XX w., kiedy to, po wybudowaniu po wschodniej stronie wzgórza w l. 1844–1845 Nowego Pałacu Biskupiego i przeniesieniu tam rezydencji biskupiej, przestały być potrzebne.

Zachowane we Fromborku relikty trzonu kuchennego znajdują się w tzw. domu zachodnim zespołu szpitalnego św. Ducha, gdzie w narożniku północno-zachodnim w XV–XVI w. znajdowała się kuchnia i jadalnia. Podczas prac archeologicznych prowadzonych w l. 70. XX w. w dolnej części szerokiego komina odkryto pozostałości wielowarstwowego paleniska. Było ono zamontowane na wylepionym gliną klepisku lub wyłożonym kamieniami podłożu. Odkryte dwie podstawy słupów, usytuowanych w pobliżu paleniska, mogły wspierać duży okap będący jego osłoną. Do dziś zachowała się tylko zamknięta od góry łukiem pełnym wnęka w murze.

W 2023 r. w wieży należącej do Kopernika zaaranżowana została ekspozycja muzealna pt. *Prywatny świat Mikołaja Kopernika*, prezentująca wnętrza mieszkalne doby renesansu: kuchnię, sypialnię i gabinet uczonego. Kuchnię wyposażono w meble, naczynia i sprzęty kuchenne. Najważniejszym zrekonstruowanym w tym miejscu urządzeniem jest trzon kuchenny, który – oprócz umożliwienia przyrządzania potraw – ogrzewał i oświetlał wnętrze. Zainstalowana replika trzonu to kuchnia wnękowa, mająca formę prostego, masywnego kominka, wystająca uskokowo przed lico ściany i dekorowana jedynie profilowanymi gzymsami. W podstawie trzonu wykonano półkolistą wnękę, tzw. podpiecek, do przechowywania zapasu drewna opałowego. Na blacie paleniska umieszczono ruszt, a nad nim kremalierę do zawieszania kotłów i kociołków (fot. 20). Projekt repliki trzonu kuchennego powstał w Garncarni w Kamionku Wielkim, a wykonawcą był Paweł Szymański.

Do I. poł. XVII w. na parterze kanonii Najświętszej Maryi Panny Wniebowziętej istniała kuchnia wnękowa, która w późniejszych wiekach wykorzystywana była jako kominek (opisany w części omawiającej kominki). Doskonałym przykładem, dającym wyobrażenie takiej kuchni, jest scena na obrazie pt. *Spotkanie w Emaus*, znajdującym się w katedrze w predelli ołtarza św. Augustyna.

Najstarsza wciąż używana we Fromborku kuchnia, którą w późniejszym czasie przebudowano, zachowując zabytkowe elementy, znajduje się na parterze Nowego Pałacu Biskupiego i pochodzi z czasu budowy obiektu w l. 1844–1845. Ta okazałych rozmiarów kuchnia służyła do przygotowywania posiłków dla domowników i licznych gości przybywających do pałacu. Różni się od wcześniejszych urządzeń kuchennych tym, że palenisko zakryte jest żeliwną płytą z fajerkami, dzięki którym można było dostosować wielkość otworu do wielkości garnka, a trzon kuchenny obudowano kaflami. Kuchnię wykonano z cegły i obłożono wąskimi kaflami piecowymi o białej polewie z fazowanymi krawędziami, zaś w dłuższy bok wbudowano piekarnik i podwójne drzwiczki do paleniska. Nad całą powierzchnią płyty kuchennej podwieszono wtórnie dużych rozmiarów czworokątny okap z wyciągiem do odprowadzania powstającej podczas gotowania potraw pary. Wokół płyty umieszczono stalowe, chromowane relingi, które ograniczały dostęp do gorącej powierzchni i jednocześnie służyły do zawieszenia podręcznych przyborów i akcesoriów kuchennych. Kuchnię opalano węglem i nadal bywa ona wykorzystywana do przygotowania potraw.

20. Wieża Kopernika, wystawa „Prywatny świat Mikołaja Kopernika”, replika XVI-wiecznego trzonu kuchennego.

1.4. Systemy grzewcze we fromborskiej katedrze

Odrębnym problemem w historii ogrzewnictwa na Wzgórzu we Fromborku jest ogrzewanie katedry. Początkowo samego wnętrza nie ogrzewano, zapewne docieplano jedynie zakrystię, nie zachowały się jednak kominy dymowe ani ślady wskazujące na istnienie tam kominka czy innych urządzeń grzewczych. W powstałej ok. 1500 r. kaplicy św. Jerzego istniał natomiast na ścianie południowej komin. Jego ślady w formie łuku odcinkowego i okopcenia na ścianie zostały odkryte w czasie osuszania ścian kaplicy w 2008 r. Najwcześniejsze dokumenty mówiące o ogrzewaniu obu zakrystii i kapitułarza pochodzą z XVIII w. i potwierdzają istnienie obok tych obiektów komórki na składowanie drewna. W 1907 r., za zgodą biskupa Andreasa Thiela, podjęto decyzję w sprawie poprawienia komfortu cieplnego w katedrze. Zainstalowano wówczas ogrzewanie powietrzne z cyrkulacją wentylacyjną według systemu Pereta (fot. 21). Po uznaniu tego sposobu za nieefektywny, dwa lata później, w 1909 r., w piwnicy kapitułarza zainstalowano żeliwny kocioł grzewczy⁵. Pod katedrą rozprowadzono system rur, które doprowadzały parę wodną do żeliwnych grzejników zawieszonych na ścianach w prezbiterium i nawach bocznych. Prace te wykonała firma Sulzer z Ludwigshafen nad Renem. System ten działał do 1914 r., a ponowne jego uruchomienie nastąpiło dopiero w 1924 r. Kolejne prace, mające na celu modernizację tego systemu ogrzewania wykonała w 1931 r. firma Schaffstedt z Królewca. Po II wojnie światowej, w l. 60. XX w., ponownie zaczęto ogrzewać katedrę. Wymieniono wówczas w kapitułarzu kocioł grzewczy, pod posadzką rozprowadzono natomiast konwektorowe grzejniki żebrowe typu Favier, jednak niedługo potem ogrzewanie wyłączono z uwagi na jego szkodliwy wpływ na wyposażenie katedry. Nie zachowały się do dziś grzejniki pod posadzką, zdjęto także żeliwne grzejniki ze ścian.

21. Prezbiterium katedry fromborskiej, kratki nawiewowe do ogrzewania ciepłym powietrzem systemu Pereta, pod siedziskami w stallach barokowych, 1907 r.

⁵ F. Dittrich, *Der Dom zu Frauenburg*, op. cit., Bd 19, 1916 r., s. 162–163

Jedynymi śladami po dawnych systemach grzewczych w katedrze są kratki nawiewowe pod siedziskami barokowych stall kanonickich i stalowe płyty z centrycznymi otworami, zakrywające instalacje rurowe do przesyłania pary wodnej pod posadzką (fot. 22).

22. Katedra fromborska, posadzka w nawie głównej po stronie południowo-wschodniej, stalowe płyty z otworami nad instalacją grzewczą.

1.5. Piece kaflowe

Na przestrzeni wieków w budynkach kompleksu Wzgórza Katedralnego nagromadziło się bogactwo różnoczasowych pieców kaflowych, o czym wnioskować można na podstawie przekazów ikonograficznych i pisemnych, a przede wszystkim materiału kaflarskiego z badań archeologicznych. Obecnie znajduje się tu 15 egzemplarzy XVIII i XIX-wiecznych pieców kaflowych, z tego 13 zachowanych in situ. Zasób ten obejmuje także piec barokowy z XVIII w. przeniesiony w l. 70. XX w. z dworu na Warmii oraz rekonstrukcję pieca gotyckiego z XVI w., wykonaną w 2023 roku.

Dawny Pałac Biskupi

W dawnym Pałacu Biskupim, w południowo-wschodniej części wzgórza, gdzie dziś mieści się główna siedziba Muzeum Mikołaja Kopernika, stały element ekspozycyjny w sali gotyckiej na parterze stanowią od l. 70. XX w. dwa barokowe piece z warsztatów pomorskich, zrekonstruowane przez dr. Marię Dąbrowską z Instytutu Archeologii PAN w Warszawie. Pierwszy, pochodzący z kanonii św. Ignacego we Fromborku, datowany na 1725 r., wykazuje cechy typowe dla ośrodka elbląskiego i składa się z trzech kondygnacji z półokrągłą wnęką w części środkowej (fot. 23). Złożony został z 370 kafli, pokrytych białą polewą i malowaną zielenią miedziową dekoracją, przedstawiającą głównie sceny rodzajowe (pasterskie i dworskie) oraz pejzaże z romantycznymi widokami zamków i ruin.

Drugi barokowy egzemplarz, który trafił do muzeum z dworu w Karkajmach, datowany inskrypcyjnie na 1737 r., jest trójkondygnacyjny i zaopatrzony w galerijkę wokół skrzyni środkowej (fot. 24). Na jego monumentalną bryłę składa się 600 białych kafli, zdobionych malowaną błękitem kobaltu dekoracją wyobrażającą sceny myśliwskie i biblijne (tematy ze Starego Testamentu).

23. Dawny Pałac Biskupi, parter. Piec kaflowy przeniesiony z kanonii św. Ignacego, 1725 r.

24. Dawny Pałac Biskupi, parter. Piec kaflowy, przeniesiony z dworu w Karkajmach na Warmii, 1737 r.

Kapitularz

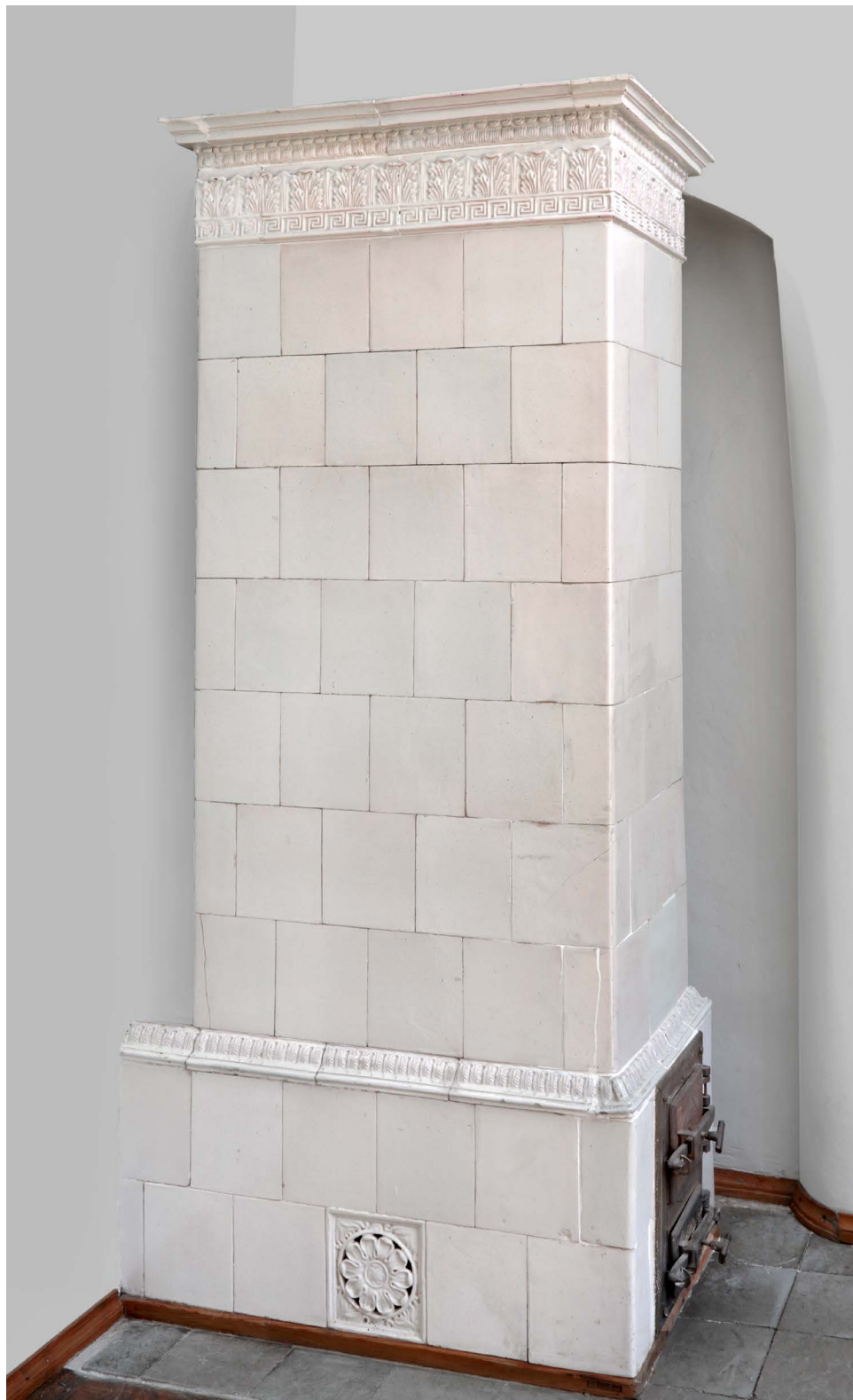
W sali posiedzeń kapituły, znajdującej się w przykatedralnym kapitularzu, usytuowanym w północno-wschodnim narożniku Wzgórza Katedralnego, ocalał kolejny unikalny barokowy, zachowany in situ piec. Złożony jest on, podobnie jak dwa poprzednie, z trzech skrzyń (fot. 25). Dekorację kafli stanowią malowane kobaltem na białym lub błękitnym tle pejzaże z motywami architektonicznymi (tylko nieliczne z przedstawieniami antropo – i zoomorficznymi), ujęte w reliefowe, owalnie ukształtowane kartusze. Bryła pieca jest wtórna, w XIX w. został on przestawiony przy użyciu kafli z dwóch pieców z poł. XVIII w., pochodzących, jak można przypuszczać, z tego samego warsztatu. Zachowały się oryginalne osiemnastowieczne drzwiczki do paleniska usytuowanego od strony innego pomieszczenia.

25. Kapitularz katedralny, 1. piętro, sala obrad kapituły. Piec barokowy z XVIII w.

Kanonia p.w. Najświętszej Maryi Panny

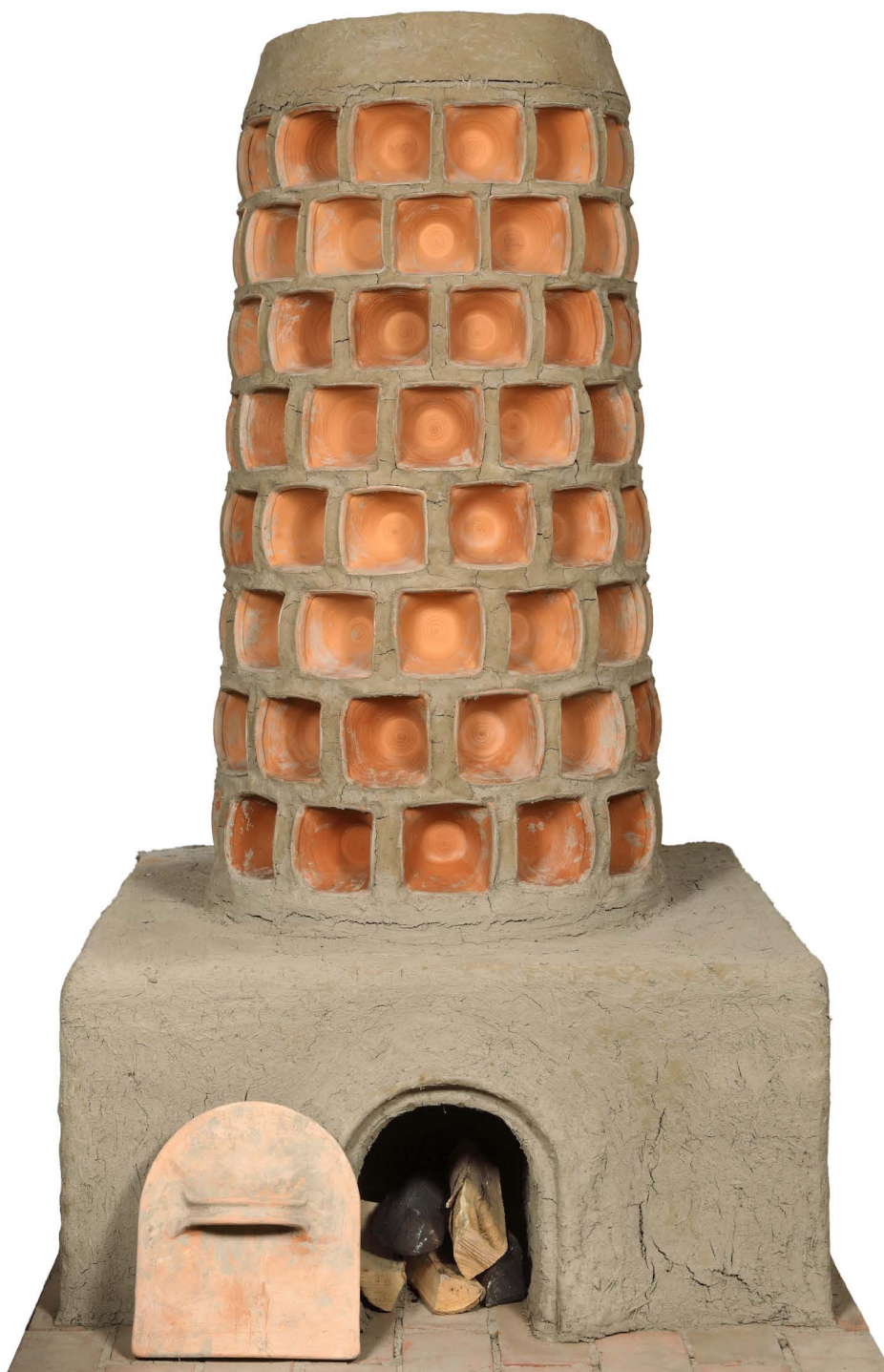
Na pierwszej kondygnacji kanonii p.w. Najświętszej Maryi Panny, posadowionej przy murach północnych w części północno-zachodniej dziedzińca katedralnego, gdzie mieszczą się obecnie pracownie i gabinety muzealne, w jednym z gabinetów ocalał in situ skromny piec dwuskrzyniowy typu berlińskiego z kon. XIX w., zbudowany z białych gładkich kafli z dekoracyjnym akantowym fryzem (fot. 26).

26. Kanonia pod patronatem NMP, 1. piętro. Piec berliński, k. XIX w.

Wieża Kopernika

W Wieży Kopernika, usytuowanej w północno-zachodnim narożu wzgórza katedralnego, z okazji jubileuszu 550 lat urodzin wielkiego astronoma, w ramach obejmującej trzy kondygnacje wystawy *Prywatny Świat Kopernika* (fot. 27), w pomieszczeniu, w którym zaaranżowano domniemaną pracownię Kopernika, postawiono kopię pieca z jego czasów. Bryła złożona jest z prostopadłościennej, wylepionej z gliny skrzyni dolnej oraz stożkowej nastawy, którą złożono ze 100 kafliskowych, wykonanych na kole garncarskim na wzór XVI-wiecznych egzemplarzy z kolekcji muzealnej. Jest to jedna z nielicznych w Polsce rekonstrukcji pieców gotyckich.

27. Wieża Kopernika, wystawa Prywatny świat Mikołaja Kopernika, gabinet uczonego, rekonstrukcja pieca z kafliskowych, XVI w.

Nowy Pałac Biskupi

W położonym na sąsiednim wzgórzu, na wschód od katedralnej warowni, Nowym Pałacu Biskupim, wzniesionym w l. 1844–1845, do 1945 r. rezydencji biskupów warmińskich, a obecnie siedzibie parafii archikatedralnej p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i św. Andrzeja Apostoła, zachował się do dziś oryginalny, głównie neogotycki wystrój i częściowo wyposażenie, w tym piece kaflowe.

W reprezentacyjnych pomieszczeniach pierwszego piętra znajduje się dziewięć niezwykle efektownych pieców o wysokości od 280 do 350 cm (fot. 28). Wykonane z biało szkliwionych kafli z dekoracją neogotycką, neorenesansową i klasycystyczną są dziełem znakomitej fabryki Tobiasa Christopha Feilnera z Berlina, zaś autorami ich projektów byli uznani niemieccy architekci: Carl Friedrich Schinkel, Friedrich August Stüler, Johann Strack czy Justus Heinrich Molthan.

Piece z fromborskiego Pałacu Biskupiego stanowią jeden z ciekawszych w całej Europie przykładów realizacji Feilnera, mający swoje odpowiedniki we wspaniałych rezydencjach na terenie Niemiec w: Berlinie–Charlottenburgu, w Granitz na Rugii, w Neetzow w Meklemburgii, w Stolbergu, Babelsbergu, Fridenstein w Gotha, w Hanowerze i Brunszwiku. W Polsce znajdziemy niewiele tak spektakularnych realizacji tej firmy. Jedynie w pałacu w Pszczynie (obecnie Muzeum Zamkowe w Pszczynie) ocalał zestaw pieców Feilnera, porównywalny z zespołem z fromborskiego Pałacu Biskupiego.

We fromborskim zespole sztandarowych modeli oferowanych przez fabrykę Tobiasa Christopha Feilnera szczególnie efektowne są dwie pary bliźniaczych pieców neogotyckich w sali reprezentacyjnej pałacu oraz neoklasycystycznych w pokoju kredensowym. Bryły pieców neogotyckich składają się z trzech skrzyń ujętych w półkolumny, a oddzielonych tylko gzymsami. Ich dekorację stanowi umieszczone w górnej kondygnacji duże panneau, z reliefowym przedstawieniem sceny dworskiej oraz głów męskich w medalionach. Piec wieńczy gotyckie pinakle i ornamenty ze stylizowanych kwiatów akantu. Dekoracyjne są także ażurowe kafle do nawiewu powietrza w dolnej części lica. Piece wykonano dokładnie według wzornika Feilnera, zaś autorem projektu jest Johann Heinrich Strack – znany architekt niemiecki, współpracujący z K. F. Schinklem.

Z kolei w dawnej sali kredensowej pałacu ocalała para pieców neoklasycystycznych z kariatydami – jeden z najbardziej efektownych modeli w ofercie fabryki pieców Feilnera. Podział na skrzynie zaakcentowano tu tylko gzymsami, zaś w dolnej części ściany frontowej umieszczono kafle ażurowe, identyczne jak w egzemplarzach neogotyckich. Fronty skrzyń górnych zdobią natomiast pełnoplastyczne figury kariatyd (o wysokości 60 cm, zaś zwieńczenie stanowią ogromne wazy. Poszczególne elementy zaprojektował Schinkel i były proponowane w ofercie Feilnera jako samodzielne obiekty, w tym kariatydy czy kafle z uskrzydloną lirą.

Kolejne piece, usytuowane pojedynczo w pomieszczeniach pierwszego piętra, stanowią dalsze przykłady znakomitych, reprezentacyjnych egzemplarzy z fabryki Feilnera. Znajduje się wśród nich trójskrzyniowy piec z wojownikami w strojach antycznych, z podziałem między skrzyniami zaznaczonym jedynie skromnym gzymsem. Najważniejszy jego element stanowi panneau z odpoczywającymi przy ognisku wojownikami w strojach antycznych. Front pieca zdobi medalion z głową Apollina. Z kolei piec z trytonem to dwuskrzyniowa konstrukcja złożona z dwóch rodzajów kafli: dolną kondygnację wykonano z fazowanych kafli kwadratowych, nastawę zaś z kafli gładkich. Bryłę zamyka podkreślone dekoracyjnym fryzem, rozbudowane zwieńczenie w kształcie trójkątnego naczółka, zwieńczonego głową kobiecą. W polu ujętej w kanelowane pilastry nastawy umieszczono medalion z przedstawieniem trytona z rozdwójnym ogonem.

Następny piec to egzemplarz z dekoracyjną niszą, złożony z dwóch prostych skrzyń, z niszą w nastawie, obramowaną portalem flankowanym dwiema kolumnkami o korynckich głowicach. Najbardziej dekoracyjny element stanowią znajdujące się pod zwieńczeniem fryzy z postaciami w strojach antycznych w układzie antytetycznym (na ścianie licowej) i orłami z rozpostartymi skrzydłami (na ścianach bocznych). Piec wieńczy skromny gzyms z dekoracją w postaci zwojów papirusu przy bocznych ściankach. W dolnej skrzyni umieszczono kafle nawiewowe z dekoracyjnymi rozetami.

Interesujący jest także piec z kwadrygą Heliosa, złożony z dwóch prostych skrzyń z dekoracyjnym elementem kaflowym w części centralnej lica, na którym wyobrażona jest antyczna scena z pojazdem

boga Słońca. Piec zwieńczony jest trójkątnym naczółkiem, podkreślonym fryzem z kwiatami i liśćmi akantu.

Jedyny w tym zestawie piecokominek to dwuskrzyniowa konstrukcja z neorenesansową dekoracją, ze znajdującym się w skrzyni dolnej otwartym paleniskiem, okolonym dekoracyjną ramą z głowami psów myśliwskich, sów, lwów, a także ornamentem z wicią akantu i girlandami z medalionem z głową kobiecą. Nastawa pieca składa się z gładkich kafli, a jej dekorację stanowi bogaty, zamknięty profilowanym zwieńczeniem fryz z głową Zeusa i ornamentem rollwerkowym oraz pęki owoców i liście akantu⁶.

Na parterze pałacu, gdzie mieści się kaplica, pomieszczenia mieszkalne i gospodarcze, urządzenia grzewcze były mniej okazałe, zachowały się tu dwa piece z białą szkliwionych kafli z biskwitowym, nieglazurowanym, za to malowanym zwieńczeniem, z których jeden pochodzić może z fabryki Feilnera.

28.1 Nowy Pałac Biskupi, 1. piętro. Zespół pieców z wytwórni T. Ch. Feilnera z Berlina, 1844–1845 r.

⁶ Zob. J. Mende, *Die Thonwarenfabrik Tobias Chr. Feilner in Berlin. Kunst und Industrie im Zeitalter Schinkels*, Berlin/München 2013.

28.2 Nowy Pałac Biskupi, I. piętro. Zespół pieców z wytwórni T. Ch. Feilnera z Berlina, 1844–1845 r.

28.3 Nowy Pałac Biskupi, I. piętro. Zespół pieców z wytwórni T. Ch. Feilnera z Berlina, 1844–1845 r.

28.4 Nowy Pałac Biskupi, I. piętro. Zespół pieców z wytwórni T. Ch. Feilnera z Berlina, 1844–1845 r.

28.5 Nowy Pałac Biskupi, I. piętro. Zespół pieców z wytwórni T. Ch. Feilnera z Berlina, 1844–1845 r.

28.6 Nowy Pałac Biskupi, 1. piętro. Zespół pieców z wytwórni
T. Ch. Feilnera z Berlina, 1844–1845 r.

2. Historia pieców kaflowych w zespole Wzgórza Katedralnego

Prezentując zestawienie systemów grzewczych zachowanych na fromborskim Wzgórzu Katedralnym i w związanych z nim obiektach oraz ich reliktyw zachowanych w muzealnych zbiorach, chcemy szczególnie podkreślić fenomen pieca kaflowego, którego forma, ukształtowana w czasach Mikołaja Kopernika, przetrwała praktycznie niezmieniona po dziś dzień, sprawdzając się na przestrzeni kolejnych wieków jako najbardziej uniwersalne urządzenie grzewcze, warunkujące przetrwanie w tutejszym surowym klimacie.

Na przykładzie pieców zachowanych w budynkach zajmowanych przez muzeum (Dawny Pałac Biskupi i kanonia Najświętszej Maryi Panny), jak również w pomieszczeniach należących do Kościoła (kapitularz i Nowy Pałac Biskupi) oraz w oparciu o kolekcję kaflów z muzealnych zbiorów można pobieżnie prześledzić 600 letnią historię pieców w kompleksie Wzgórza Katedralnego, z całym ich bogactwem i różnorodnością.

Spora ilość kaflów naczyniowych w materiale pozyskanym z prowadzonych tu prac archeologicznych pozwala przypuszczać, że pierwsze piece kaflowe stawiano w regionie już w poł. XIV w. Umiejętność ich budowania przynieśli ze sobą niemieccy koloniści, licznie tu przybywający w ramach procesu lokacji miast na prawie niemieckim. Kafle te wykonywane były na kole garncarskim przez lokalnych garncarzy (którzy zajmowali się również składaniem pieców) i, jak nazwa wskazuje, miały kształt zbliżony do naczyń. Typologia wprowadzona przez Marię Dąbrowską wyodrębnia dwa typy kaflów naczyniowych – garnkowe i miskowe (zależnie od stosunku wymiarów otworu do wysokości). Zdobiono je tylko w części przydennej (kołami koncentrycznymi oraz rozetami) i przy krawędzi, a często pozostawiano bez jakichkolwiek zdobień. Zależnie od techniki wypału miały barwę szarą lub ceglastą. Wykańczano je polewą barwioną tlenkami metali na kolor zielony, brązowy lub żółty, ale wytwarzano też kafle bez polewy. Stawiano z nich dwuskrzyniowe cylindryczne lub stożkowe bryły, w których kafle mocowano otworem na zewnątrz, a przestrzeń między nimi wypełniano gliną. Omawiany typ pieca był użytkowany w nieznacznie tylko zmienionej formie od średniowiecza do XVIII, a nawet XIX w., aczkolwiek we Fromborku możemy jak dotąd potwierdzić wyłącznie fakt użytkowania do XVI w. pieców złożonych z kaflów miskowych.

Przełom XVI i XVII określa się mianem złotego wieku Warmii. Obok rozkwitu wielu innych dziedzin sztuki, kultury i rzemiosła charakteryzuje go mnogość pieców. Na podstawie kaflów i ich fragmentów, wydobytych podczas badań archeologicznych w obrębie zabudowy warowni, stwierdzić można, iż mamy tu do czynienia z olbrzymią różnorodnością pieców, co świadczyć może zapewne o powszechności ich stosowania.

W XVI w., w czasach Mikołaja Kopernika, dokonała się rewolucyjna zmiana nie tylko w postrzeganiu świata ale i... w systemach grzewczych. Używano wciąż jeszcze pieców z kaflów naczyniowych, upowszechniały się już jednak piece z kaflów płytowych. Ta forma pieca, choć ewoluowała w ciągu wieków, przetrwała zasadniczo w swej podstawowej formie do naszych czasów. Na potrzeby aranżacji domniemanego gabinetu wielkiego astronoma w Wieży Kopernika postanowiono wykonać rekonstrukcję pieca, będącego piecem z kaflów naczyniowych. Złożyło się nań ponad 100 kaflów wykonanych na wzór egzemplarzy z kolekcji muzealnej. Twórcami tej rekonstrukcji byli Paweł Szymański, prowadzący garncarnię w Kamionku Wielkim pod Węgorzewem, oraz kustosz fromborskiego muzeum Jagoda Semków.

Wykonywane w specjalnych matrycach kafle płytowe składały się z płytki licowej, którą zdobiono dekoracją reliefową i pokrywano barwnym szkliwem, oraz doklejonego do niej kołnierza tworzącego wypełnianą gliną i gruzem komorę, która akumulowała ciepło, w związku z czym piece z kaflów płytowych były nieporównywalnie bardziej efektywne od pieców z kaflów naczyniowych.

Wiązały się one jednak ze znacznie bardziej skomplikowaną konstrukcją wewnętrzną, jak również zewnętrzną, bowiem do ich postawienia potrzebny był zróżnicowany zestaw kafli. W zależności od umiejscowienia w bryle pieca i spełnianej funkcji były to kafle wypełniające, gzymsowe, fryzowe, i wieńczące oraz różnorakie ozdoby kaflowe (tarcze, plastyczne figurki, listwy pionowe i poziome oraz koronki wieńczące i sterczyny). Nowy rodzaj kafli wymusił także inny kształt bryły pieca, która składała się odtąd z dwóch skrzyń, przy czym skrzynia dolna zazwyczaj posadowiona była na planie prostokąta lub kwadratu, zaś górna – prostokąta, kwadratu, koła albo wieloboku. Nowy typ pieca dawał inne możliwości w odniesieniu do aspektu dekoracyjności, bowiem płytki kafli stały się idealnym nośnikiem treści artystycznych, politycznych czy religijnych. Wykonywana techniką reliefu dekoracja obejmowała motywy antyczne, religijne, heraldyczne, architektoniczne, figuralne (postaci ludzkie i zwierzęce) i roślinne, wzory czerpiąc przy tym z ówczesnych grafik niemieckich i niderlandzkich, a później także z wzorników dla złotników, hafciarzy i tkaczy. Kafle pokrywano szklivem zielonym, białym, niebieskim, a niekiedy żółtym, wykonywano także kafle bez polewy, wypalane w formie biskwitu. Dzięki zastosowaniu matryc można było w krótkim czasie wykonać z jednej formy wiele kafli, co wpłynęło na przyspieszenie produkcji i spowodowało większą dostępność pieców.

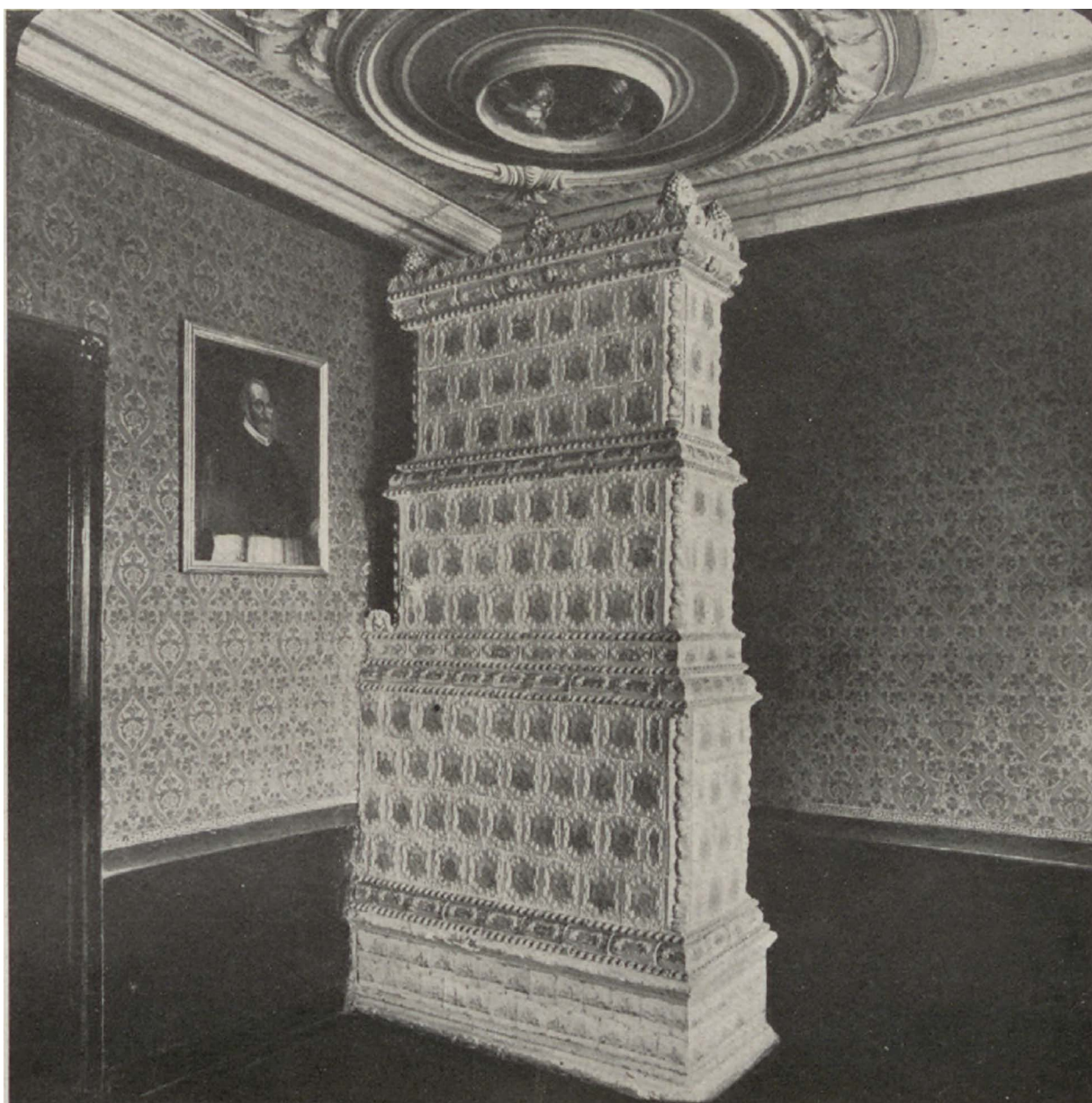
Kafle fromborskie z XVI i XVII w. to rzadko kafle biskwitowe, głównie są to kafle szklwione, przy czym pokrywane były najczęściej szklivem zielonym (tlenki miedzi i żelaza, potrzebne do jego produkcji, były najłatwiej dostępne). Pod kon. XVI w. zaczęto, podobnie jak w sąsiednich regionach, używać polewy biało-niebieskiej, nawiązując do modnej w tym czasie ceramiki holenderskiej (początkowo stosowano niebieski ornament na białym tle, a pod kon. XVII w. biały relief na niebieskim tle).

Odkryty we Fromborku zestaw motywów zdobniczych powielał wzory znane również w Olsztynie, Lidzbarku Warmińskim, Ostródzie, Elblągu, Malborku czy Gdańsku, bowiem matryce były obiektem handlu, również międzynarodowego, docierały tu najpewniej przez nadbałtyckie miasta portowe, takie jak np. Gdańsk. Do rozprzestrzeniania wzorów przyczyniały się także wędrówki garncarzy po różnych ośrodkach garncarskich.

Zwraca uwagę niewielka ilość kafli z dekoracją portretową, choć takich też tu używano, o czym świadczą fragmenty kafli licowych z głową młodego króla czy dworzanina w renesansowym nakryciu głowy, a także portretowe przedstawienia na kaflach gzymsowych lub też fragment figurki młodzieńca w stroju dworskim z naroża pieca. Niewiele jest także kafli ze scenami narracyjnymi, w tej grupie przeważają natomiast fragmenty kafli fryzowych z przedstawieniem polowania, trafiają się jednak także pojedyncze kafle fryzowe ze scenami antycznymi. Niewiele jest również kafli z przedstawieniami o charakterze religijnym, należy do nich np. zachowany fragmentarycznie kafel ze sceną Ukrzyżowania. Niezbyt liczny zbiór stanowią też kafle herbowe wraz z ich fragmentami, np. tarczka z herbem biskupstwa warmińskiego czy kafle licowe z herbem biskupa Jana Stefana Wydzgi. W ornamentyce kafli fromborskich z tego czasu dominują motywy roślinne, zwłaszcza kwiatowe: rozety, goździki, tulipany, chabry, akant. Popularny był także tapetowy wzór kontynuacyjny – roślinny lub w postaci maureski, w którym kafle nie tworzyły już z osobna swoistej całości, lecz były częścią ogólnej kompozycji, tworząc na licu pieca ciągły deseń. Często stosowano maureskę, niewiele jest zaś przykładów groteski.

W XVII i XVIII w. na terenie Rzeczypospolitej popularność zyskały pomorskie piece barokowe, nazywane potocznie gdańskimi, choć powstawały nie tylko w Gdańsku, ale i w innych ośrodkach Prus Królewskich – Elblągu czy Toruniu. W zależności od ośrodka, w którym powstały, historyk sztuki i dyrektor gdańskich muzeów Hans Secker wyodrębnił już 100 lat temu trzy podstawowe typy: gdański, elbląski i toruński. Na ich charakterystyczny styl wpływ miały stosunki gospodarcze i handlowe z Niderlandami i związana z tym moda na holenderskie fajanse, które sprowadzano do rezydencji na terenie całej Rzeczypospolitej, a także kopiowano w lokalnych warsztatach w różnych częściach kraju. Piece pomorskie składały się z dwu lub trzech kondygnacji o prostopadłościennych skrzyniach z bogato profilowanym zwieńczeniem i z naczółkiem, w którym umieszczano datę powstania. W górnych kondygnacjach sytuowano często przesklepione na przestrzał wnętrza lub tylko

nisze. Zwraca uwagę brak dostępu do paleniska w ogrzewanym pomieszczeniu, palono bowiem z sieni lub ze specjalnej komory. Kafle pokrywano białą polewą, zaś malaturę wykonywano błękitem kobaltowym, zielenią miedziową lub fioletem manganowym (fot. 29). Do dekoracji używano specjalnych szablonów, tzw. sponsów, a wzory czerpano zwłaszcza z grafik niemieckich. Przedstawiają one głównie sceny biblijne, rodzajowe, alegoryczne i pejzaże, umieszczane w wypukłych reliefowych bądź malowanych ramach lub też bez obramienia. Barokowe piece z pomorskich ośrodków różniły się między sobą, gdańskie np. miały przeważnie dwuskrzyniowe bryły, podczas gdy elbląskie często kilka kondygnacji przedzielonych charakterystycznymi wyłamanymi gzymsami. Bryły pieców z ośrodka gdańskiego sadowiono na podstawie snycerskiej, a z elbląskiego na kulistych ceramicznych nóżkach. Jedne i drugie miały często w górnych kondygnacjach przesklepione wnęki, jednakże gdańskie na przestrzał, a elbląskie często tylko w postaci niszy. Najbardziej charakterystyczną różnicę stanowił reliefowy kartusz zawierający w przypadku gdańskich pieców dekorację malarską, podczas kiedy elbląskie miały tylko malowaną dekorację (w tym również kartusz).

29. Dawny Pałac Biskupi, sala reprezentacyjna. Piec barokowy z XVIII w. Dethlefsen R., *Stadt und Landhäuser in Ostpreussen : mit Unterstützung der Königl.: Preuss, Staats-Regierung und des Provinzialverbandes Ostpreussen gesammelt*. 1918 r., s. 45, Abb 41. Autor błędnie umiejscawia ten piec w kapitułarzu katedralnym.

Piece gotyckie i renesansowe we Fromborku można opisać jedynie na podstawie materiału uzyskanego z wykopalisk. W zbiorach znajduje się co prawda kopia renesansowego norymberskiego pieca, pochodzącego z Pomorza, nabyta jednak została na rynku antykwarycznym. Przeglądu pieców barokowych dokonać można natomiast, posiłkując się egzemplarzami, które znajdują się w zabudowaniach fromborskiego zespołu katedralnego.

Wzgórze Katedralne we Fromborku jest pod względem zachowanych barokowych urządzeń grzewczych wyjątkowym, nie tylko w skali kraju, miejscem, gdzie przechowywanych lub eksponowanych jest pięć unikalnych pieców barokowych, spośród których cztery znajdują się w zasobach Muzeum Mikołaja Kopernika. Dwa z nich od l. 70. XX w. prezentowane są w Dawnym Pałacu Biskupim, będącym głównym gmachem Muzeum Mikołaja Kopernika.

Pierwszy, datowany na 1725 r. piec, pochodzący z kurii św. Ignacego, jest piecem trójkondygnacyjnym typu elbląskiego, z półokrągłą wnęką w części środkowej. Kafle mają białą polewę i malowaną zielenią miedziową dekorację, przedstawiającą głównie sceny rodzajowe (pasterskie i dworskie) oraz pejzaże z romantycznymi widokami zamków i ruin. Drugi piec natomiast, przeniesiony z dworu w Karkajmach na Warmii i datowany na 1737 r., jest również piecem trójkondygnacyjnym, skrzynia środkowa otoczona jest jednak galeryjką. Zbudowany został z białych kafli, zdobionych kobaltową malowaną dekoracją, wyobrażającą sceny myśliwskie i biblijne (tematy ze Starego Testamentu) (fot. 30, 31).

Kolejny, również niezwykle interesujący barokowy piec zachował się na swoim pierwotnym miejscu w katedralnym kapitulniku. Jego trójskrzyniowa bryła zbudowana jest z biało szkliwionych kafli z kobaltową malaturą z przedstawieniem głównie pejzaży z motywami architektonicznymi w reliefowych, owalnie ukształtowanych kartuszach. Bryła tego pieca została w XIX w. wtórnie złożona, przy czym wykorzystano w tym celu XVIII-wieczne kafle z innego pieca. Ciekawym i rzadko spotykanym faktem jest zachowanie się oryginalnego wejścia do paleniska (tzw. czeluści) z XVIII-wiecznymi drzwiczkami, która usytuowana była od strony innego pomieszczenia.

W muzealnym magazynie przechowywany jest kolejny, datowany inskrypcyjnie na 1784 r. barokowy piec z pokrytych białym szkliwem kafli z dekoracją reliefową w postaci pustego kartusza gdańskiego. Do l. 80. XX w. egzemplarz ten pozostawał w budynku kanonii św. Pawła Apostoła, jego bryła była jednak już wówczas wtórnie złożona. Muzeum przejęło piec, który był już niestety uszkodzony w wyniku niefachowej rozbioru. Tego typu popularnych w XVIII w. na terenie całej Rzeczypospolitej biało szkliwionych pieców, z typowym pustym kartuszem gdańskim na kaflach, było w budynkach na Wzgórzu Katedralnym i w powiązanych z nim obiektach zapewne więcej. Świadczy o tym na przykład obudowa paleniska XVIII-wiecznego kominka w kanonii św. Ignacego, wykonana wtórnie, zapewne już w powojennych czasach, do której wykonania użyto takich właśnie kafli oraz znajdujące się w muzealnej kolekcji pojedyncze identyczne kafle.

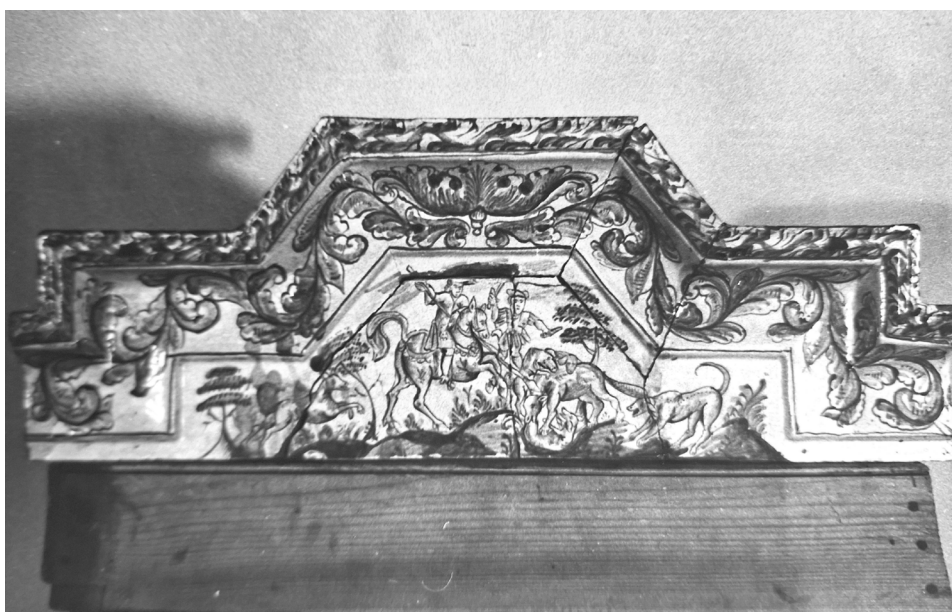
W pomieszczeniach Wzgórza Katedralnego do l. 60. XX w. znajdowały się jeszcze co najmniej dwa inne piece barokowe. W reprezentacyjnym pomieszczeniu na pierwszej kondygnacji Pałacu Biskupiego mieścił się barokowy piec gdański z biało szkliwionych kafli z wykonaną błękitem kobaltowym dekoracją malarską z motywami architektonicznymi w reliefowych geometrycznych kartuszach. Prezentowany był w wielu przedwojennych publikacjach, dzięki czemu mamy wyobrażenie o jego trójkondygnacyjnej bryle⁷. Piec ocalał w podpalonym już po zakończeniu działań wojennych pałacu do l. 60. XX w. Dalsze jego losy pozostawały nieznane do 2019 r., kiedy to niespodziewanie wrócił do Fromborka jako przekaz rodziny Przełomców, zachowany w stanie, w jakim go 57 lat wcześniej uratował Jan Przełomieć, artysta i konserwator z Olsztyna. Część kafli zachowała się w całości, większość jednak wymaga rekonstrukcji i konserwacji.

Również do czasów powojennych w zrujnowanym Pałacu Biskupim lub też w kanonii św. Ludwika przetrwał inny barokowy egzemplarz z gdańskiego warsztatu (fot. 32, 33). Zdjęcia z l. 60. XX w. ze zbiorów Stowarzyszenia Historyków Sztuki w Warszawie przedstawiają piec pozbawiony zwieńczenia i zasypyany gruzem, zasłaniającym skrzynię dolną. Piec, złożony z kafli zdobionych podobnie jak poprzedni malowanymi motywami architektonicznymi w reliefowym kartuszu w postaci

⁷ Zob. np. R. Detlefsen, *Stadt – und Landhäuser in Ostpreussen*, München, 1918. s. 45, il. 41.

30. Dawny pałac biskupi, parter. Składanie pieca barokowego, przeniesionego z dworu w Karkajmach na Warmii, dr Maria Dąbrowska, IAE PAN Warszawa.

31. Piec z dworu w Karkajmach, naczótek węższej skrzyni środkowej przed scaleniem.

32. i 33. Kuria kanonicka we Fromborku. Zniszczony piec barokowy z XVIII w., l. 60. XX w.

zwielokrotnionej geometrycznej ramki, miał już wówczas zmienioną, być może jednoskrzyniową bryłę, a w partii zwieńczenia uzupełniony był białą szkliwionymi kaflami z reliefowym kartuszem.

Pieców tego typu było zapewne w kompleksie fromborskiego wzgórza więcej. Świadczy o tym materiał kaflarski z prac archeologicznych, choć nie jest to zbiór zbyt liczny i obejmuje głównie kafle malowane błękitem kobaltu. O istnieniu we Fromborku pieców z białych kaflí zdobionych manganową malaturą świadczy niewielki zespół kaflí, w którym najciekawszy jest duży, znaleziony w fundamentach kanonii św. Piotra, segment kaflowy ze zwieńczenia pieca, przedstawiający scenę polowania z ogarami.

Od barokowych pieców wywodziły się malowane piece ludowe. Powstawały w lokalnych, głównie mazurskich warsztatach kaflarskich, działających od kon. XVIII do poł. XIX w. Takż piec z datą 1786 znajdował się równie w Dawnym Pałacu Biskupim, stanowiąc element ekspozycji Muzeum Warmińskiego, czynnego tu w l. 1922–1933. Obecnie kafle z tego pieca znajdują się w zbiorach Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, a prezentowane są na wystawie w Muzeum Warmińskim w Lidzbarku Warmińskim, gdzie piec przeniesiony został w 1933 r. wraz ze zbiorami muzeum. Złożony został z trzech zespołów kaflí z różnych warsztatów, a wykonana na kaflach błękitem kobaltowym lub fioletem manganowym malatura przedstawia motywy figuralne, zoomorficzne, roślinne i architektoniczne. Na kaflu gzymsowym widnieje sygnatura AS, co wskazywać może, że część kaflí jest dziełem znanego mazurskiego warsztatu Andreasa Sobolewskiego (Salewskiego)⁸ (fot. 34).

Pod kon. XVIII i na pocz. XIX w. pojawiały się piece charakterystyczne dla epoki klasycyzmu. Składane z dużych segmentów kaflowych, miały często formę obelisku, cylindra lub kolumny (niezwykle o kanelowanej powierzchni), z bogatym zwieńczeniem (np. w kształcie wazonu). Szkliwiono je głównie białym szkliwem, stosując często złocenia, a dekorację stanowiły reliefowe motywy zaczerpnięte z antyku: popiersia, medaliony, motywy kwiatowe itp. Takie piece, jak sądzić można na podstawie materiałów archiwalnych i znalezisk archeologicznych, znajdowały się równie we Fromborku. Świadczą o tym m. in. kanelowane, pokryte białym szkliwem kafle z pieców cylindrycznych i prostopadłościennych. Dzięki rysunkowi R. Detlefsena z 1918 r. wiadomo, że niezwykle interesujący piec z tego typu kaflí stał w tym czasie w jednej z kanonii. Był to piec złożony z prostopadłościennej skrzyni dolnej, zbudowanej z dużych kanelowanych segmentów kaflowych, posadowionej na wysokich graniastych nogach oraz nastawy w formie czterech kolumn wspierających kanelowany fryz i zwieńczenie zakończone koronką⁹ (fot. 35).

Od l. 20. XIX wieku, na fali mody na neoklasycyzm, rozpowszechniły się, zwłaszcza we wnętrzach rezydencjonalnych, piece berlińskie z białą szkliwionymi kaflami, których proste, najczęściej dwuskrzyniowe bryły, nawiązywały do architektury antycznej, dekorację zaś stanowiły duże elementy kaflowe: pełnoplastyczne figury, nisze, a przede wszystkim panneaux, medaliony, kafle ażurowe, na których przedstawiano sceny antyczne i korowody mitologicznych postaci, motywy akantowe, groteskowe czy arabeskowe itd. Najbardziej powszechne były jednak skromne piece, w których dekoracyjne były jedynie fryz i zwieńczenie.

Ogromny wpływ na upowszechnienie się w Niemczech, a potem i w całej Europie tego typu pieca wywarł Tobias Christoph Feilner, fabrykant z Berlina, nie bez powodu nazywany ojcem berlińskich pieców kaflowych. Do ich popularności, trwającej aż do okresu międzywojennego, przyczynił się także współpracujący z Feilnerem Carl Friedrich Schinkel – jeden z najbardziej cenionych europejskich architektów i naczelny architekt Prus, który – jako członek stowarzyszenia mającego na celu wspieranie rzemiosła w zacofanych gospodarczo Prusach – miał swój udział w opublikowaniu w l. 1821–1837 serii wzorników, w których wzorce zaczerpnięte z antyku rekomendowano do przedmiotów codziennego użytku, w tym także i pieców. We Fromborku, w Nowym Pałacu Biskupim (obecnie plebanii parafii archikatedralnej), zachował się jeden z ciekawszych na skalę europejską zespół pieców T. Ch. Feilnera. Na podstawie znajdujących się w muzealnych zasobach planów pałacu można wnosić, że znajdowało się tu ponad dwadzieścia pieców, zainstalowanych zapewne w l. 1844–1845, z czego do dziś w reprezentacyjnych pomieszczeniach pierwszego piętra budynku zachował

⁸ H. Skurpski, *O sztuce ludowej Warmii i Mazur*, Olsztyn 1971, s. 65, 82.

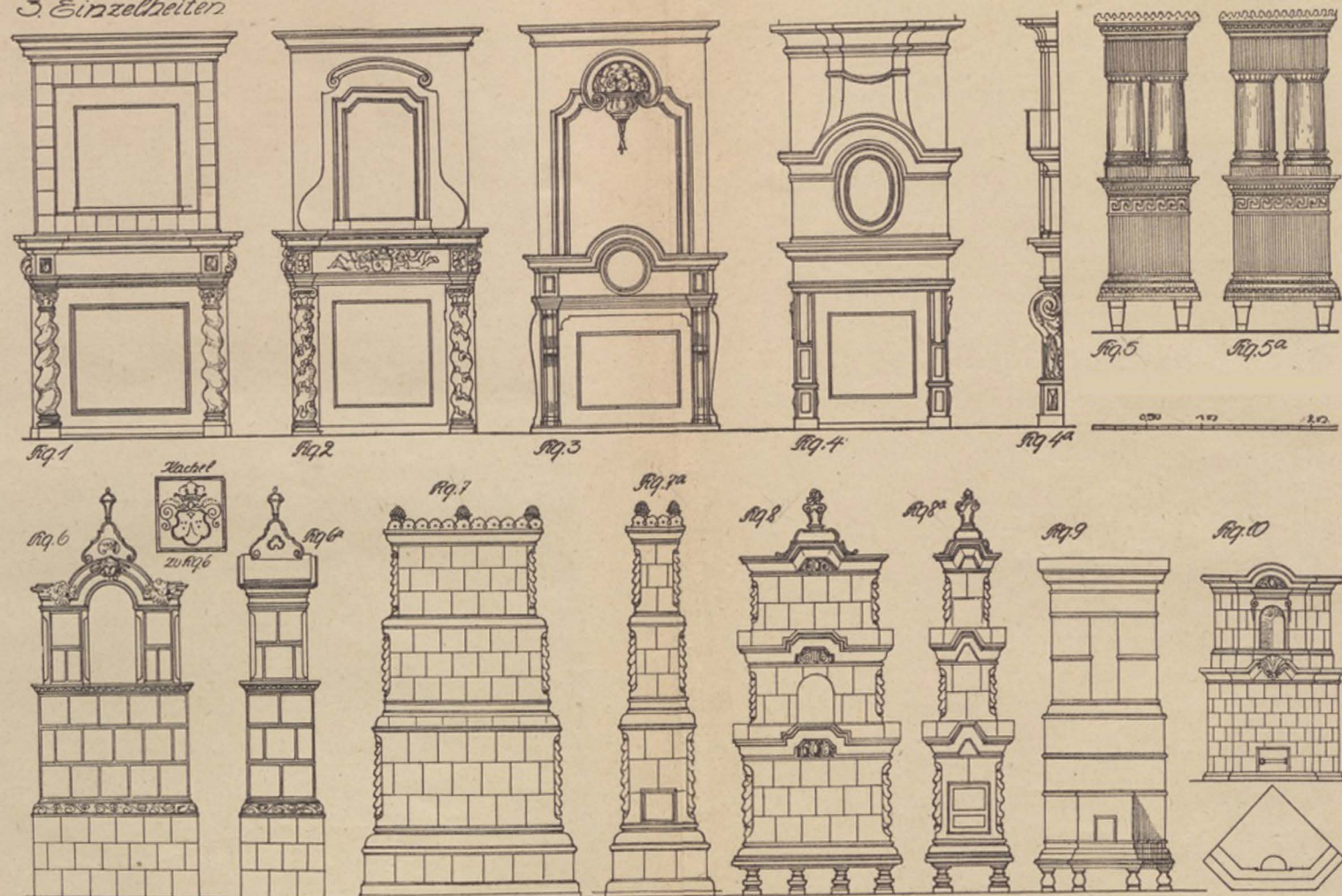
⁹ R. Detlefsen, *Stadt – und Landhäuser*, op. cit., tab. 67, rys. 5–5a

34. Muzeum Warmińskie we Fromborku. Piec ludowy z 1786 r. przeniesiony do Lidzbarka Warmińskiego w 1933 r.

Stadt und Landhäuser in Ostpreussen
3. Einzelheiten

Tafel: 67

*Fig. 1-4 Kanzeln im Herrenhaus Wilkühnen Fig. 5, 7, 8 Domkuriel in
 Frauenburg Fig. 6 Herrenhaus Sanditten Fig. 9 Schleiden Fig. 10 Heilsberg.*

Stadthaus

Katholik

35. Piece z XVIII w., znajdujące się w kuriach kanoników we Fromborku. Dethlefsen R., *Stadt und Landhäuser in Ostpreussen* : mit Unterstützung der Königl. Preuss. Staats-Regierung und des Provinzialverbandes Ostpreussen gesammelt. 1918 r. Tafel 67, fig. 5, 7, 8.

się zespół dziewięciu biało szklanych, niezwykle efektownych pieców oraz jeden skromny piec w pomieszczeniu na parterze. Zespół ten obejmuje dwie pary bliźniaczych pieców neogotyckich w sali reprezentacyjnej pałacu oraz neoklasycystycznych w pokoju kredensowym, poza tym piec z wojownikami w strojach antycznych, piec z trytonem, egzemplarz z dekoracyjną niszą, piec z kwadrą Heliosa oraz piecokominek z neorenesansową dekoracją.

Realizacje Feilnera znajdowały się także na Wzgórzu Katedralnym, o czym świadczą duże segmenty kaflowe wydobyte w czasie prac wykopaliskowych, a przede wszystkim kafel z sygnaturą Feilnera znaleziony w jednym z fromborskich domów w pobliżu Wzgórza Katedralnego. W zbiorach muzeum znajdują się kafle z pieców berlińskich z innych wytwórni, a także jeden piec berliński z kon. XIX w., zachowany in situ w kanonii p. w. Najświętszej Maryi Panny, zbudowany z białych gładkich kafli z dekoracyjnym akantowym fryzem.

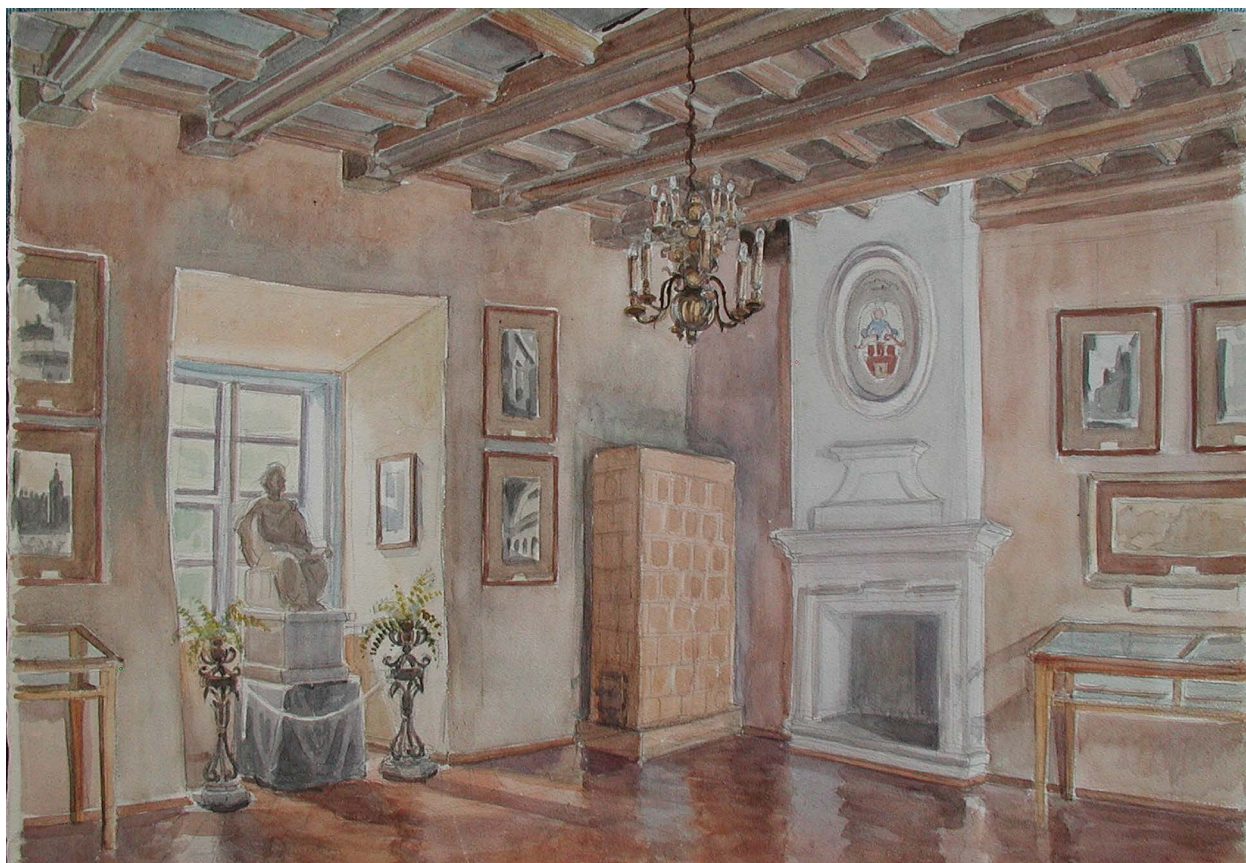
Począwszy od 2. poł. XIX w. do I wojny światowej bardzo popularne były piece, dla których inspiracją były piece berlińskie. Naśladowały one ich bryłę i układ elementów dekoracyjnych: zwieńczenie, fryz wieńczący, centralnie umieszczone paneaux oraz obramienie skrzyń. Piece, których główny budulec stanowiły standardowe kafle pokryte białą glazurą, różniły się od pierwowzoru tym, iż elementy dekoracyjne dużych segmentów kaflowych nie były szklane, lecz polichromowane i często złożone. O stylu pieca decydowały ornamenty występujące na dużych elementach kaflowych, które zdobiono motywami nawiązującymi do modnych wówczas stylów minionych epok (najczęściej do baroku, rzadziej renesansu lub klasycyzmu) albo secesji. Zależnie od ilości użytych dużych modułów kaflowych piece te występowały w różnych odmianach.

Piece tego typu stawiano w budynkach na wzgórzu czy w otaczających go kanoniach, a także w Nowym Pałacu Biskupim – jedynym miejscu, gdzie zachowały się dwa takie piece ze zwieńczeniem. W zasobach muzeum znajdują się natomiast duże elementy kaflowe: zwieńczenia, fryzy czy obramienia skrzyń, pozyskane w wyniku prac archeologicznych lub ziemnych bądź też pochodzące z przekazów.

Od l. 70. XIX w. w użyciu były także tradycyjne piece z kafli płytowych z barwną polewą i reliefowym zdobieniem, które również podlegały obowiązującym wówczas modom, nawiązując do dawnych stylów w sztuce – popularne były szczególnie neorenesansowe i neobarokowe wzory, a także zestaw motywów zdobniczych charakterystycznych dla modnej już wówczas secesji. W jednej z kanonii po stronie zachodniej Wzgórza Katedralnego stał jeszcze w latach powojennych piec z kon. XIX w. z kafli z neorenesansową reliefową dekoracją (motyw kasetonów i stylizowanych rozet), pokrytych ciemnoturkusowym szkliwem, z sygnaturą fabryki pieców E. Schöffela z Berlina. Usunięty w l. 70. XX w., trafił do muzeum, niestety już zdekompletowany.

Piece z okresu międzywojennego, a także produkowane podczas drugiej wojny światowej, mają już uproszczoną, początkowo jeszcze wieloskrzyniową, a w l. 30. i 40. XX w. jednokondygnacyjną bryłę, czasem nawiązującą jeszcze do wcześniejszej ornamentyki, lecz w formie bardziej zgeometryzowanej, odpowiadającej gustom tamtego czasu, wyrazem których był styl art déco. Piece tego typu również znajdowały się na fromborskim wzgórzu i przynależnych do niego obiektach. W dawnym Domu Kustosza jeszcze w l. 60. XX w. znajdowały się piece z okresu międzywojennego, które dostawiano do XVII i XVIII-wiecznych kominków. Jeden z takich egzemplarzy z brązowo szklanych kafli widzimy na akwareli Antoniego Teslarskiego z 1960 r., znajdującej się w muzealnych zbiorach (fot. 36). Również materiał kaflarski z zasobów muzeum świadczy o tym, że w budynkach zespołu katedralnego stawiano w tym czasie proste, jednoskrzyniowe piece, najczęściej białe, brązowe i zielone. Ponadto rachunki z l. 20–40. XX w., wystawione przez miejscowych, fromborskich zdunów Carla Gruneberga i Adolfa Linemanna, czy braniewskiego fabrykanta Waltera Wendla świadczą o tym, iż w tym czasie naprawiano wiele starych pieców oraz wprowadzano do wnętrza liczne nowe urządzenia grzewcze.

Od 2. poł. XIX w. piece były już coraz częściej masowymi produktami, zwłaszcza dużych, zmechanizowanych fabryk niemieckich, które na europejskim rynku kaflarskim zyskiwały szczególne znaczenie. Rozprowadzały one swoje wyroby przez dobrze rozbudowaną sieć przedstawicielstw,

36. Sala wystawowa w Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Antoni Teslar, 1960 r., MF/RW/5.

dominując zwłaszcza na ziemiach zaboru pruskiego (Pomorze, Prusy Wschodnie i Zachodnie oraz Śląsk). Najbardziej ekspansywny był ośrodek ceramiczny w Velten pod Berlinem, skupiający około 40 wytwórni. Szczególnie prężnie działała tu fabryka Schmidta i Lehmana, ale także np. zakład Blumenfeldta, Netzbanda, Webera, Sadlona, Krausego. Działały tu także inne niemieckie zakłady: berlińskie (słynna firma Feilnera czy zakład Schöffela) oraz miśnieńskie (fabryka Teicherta). Od l. 70. XIX w. masowo powstawały także lokalne zakłady kaflarskie, których wyroby nie ustępowały często pod względem jakości produktom wielkich fabryk niemieckich. Przykładem może być tu znakomita fabryka pieców Waltera Wendla, działająca najpierw w Królewcu (od kon. XIX w.), potem w Malborku (od pocz. XX w.), a następnie w Braniewie (od l. 20. XX w.), specjalizująca się w piecach przeznaczonych do rezydencji, a zwłaszcza w wykonywaniu kopii historycznych oryginałów. Na omawianym terenie funkcjonowały również inne zakłady z Prus Wschodnich i Zachodnich oraz Pomorza np. z Elbląga (zakład Monathów), Kadyn (Cesarska Manufaktura Ceramiki), Biskupca (fabryka braci Huhn), Bartoszyce (fabryka Jaschinskiego), Węgorzewa i Miłomłyna (ATG), Lęborka (zakład Fischera) czy Starego Gronowa (firma Conradta). W zbiorach muzeum znajdują się XIX i XX-wieczne kafle z sygnaturami wymienianych wytwórni.

Wspomnieć należy, że w budynkach Wzgórza Katedralnego znajdowały się zapewne nie tylko piece kaflowe, ale i żeliwne, znane tu być może już w średniowieczu (łączone były także z piecami kaflowymi), które największą popularność zaczęły zyskiwać jednak od ok. 1800 r., kiedy to na szerszą skalę zastosowano je do ogrzewania budynków użyteczności publicznej i zamożnych domów mieszkalnych. W zbiorach muzeum znajduje się płyta żeliwna w kształcie wydłużonego prostokąta, będąca pozostałością bocznej ściany pieca z XIX lub pocz. XX w., o czym świadczą zachowane przy krawędziach listwy montażowe. Dekoracja płyty podzielonej poziomymi, profilowanymi listwami przedstawia geniusza z rogami obfitości, otoczonego wicią roślinną.

Introduction

Although there is no shortage of museum catalogues of tiles, readers have a rather limited choice of available publications discussing the history of heating from a broader perspective. We hope that this gap will be filled, at least to a small extent, by a review of the heating systems preserved in the Museum's buildings, which were constructed at different times. Although Copernicus described Frombork as located in the most remote corner of the Earth, this town is famous for the pivotal shift in the approach to the universe which took place here.

The Cathedral Hill complex in Frombork, together with the Holy Spirit Hospital, is a unique destination in terms of historic heating systems. Looking at the objects stored at the Museum and inside the buildings owned by ecclesiastical institutions, we can perform an overview of heating methods from the Middle Ages to the twentieth century. Inside the buildings, we will find Gothic hypocaust furnaces, various fireplaces ranging from the fifteenth to the twentieth century, tiled stoves from the eighteenth and nineteenth centuries, including a set of stoves manufactured by T. Ch. Feilner from Berlin, and even such rarities as a seventeenth-century kitchen fireplace. The Museum also boasts Baroque Pomeranian stoves, universally referred to as Gdańsk stoves, as well as an interesting collection of tiles from the fourteenth to the twentieth century, most of them uncovered during excavation works.

Forming part of the Warmian Chapter since 1278, of which Nicolaus Copernicus was also a member, the Cathedral Hill complex is currently used by several institutions. Some of the buildings are occupied by the Nicolaus Copernicus Museum, which has been operating in this place for seventy-five years. An ecclesiastical museum institution, known as the Historical Monument Museum "Frombork Cathedral Complex", formerly the Museum of the Archdiocese of Warmia (2009–2016), has also functioned on Cathedral Hill since 2016. Some facilities belong to the Warmia Chapter and the Bishop's Curia, with the Archdiocesan Parish also located here.

The historic heating appliances preserved in the buildings on Cathedral Hill are only partially accessible to the public and are mostly located inside the Museum's premises. The numerous buildings of the Cathedral complex, such as those in the Cathedral courtyard, the surrounding canonries and the New Bishops' Palace, as well as the Holy Spirit Hospital, used to be equipped with elaborate heating systems. We know this from written and iconographic accounts but, above all, from excavations.

The buildings on Cathedral Hill and the associated structures were almost completely destroyed during the Second World War. Only some of the original heating systems, which included hypocaust furnaces, kitchen stoves, fireplaces, and tiled stoves, have been preserved. Many were lost with the buildings, while the surviving buildings have often lost all their fittings. The process of rebuilding the complex was finalised in 1973, the year of the 500th anniversary of Nicolaus Copernicus' birth. Unfortunately, at that time, the Museum witnessed the removal of heating appliances from its interiors under renovation, including such unique objects as Baroque Gdańsk stoves. The restoration work took place alongside archaeological research conducted by the Institute of Archaeology of the Polish Academy of Sciences in Warsaw. The excavation works, which began in 1958 and continued until 1982, provided large quantities of tile material, which was an invaluable source of information on the stoves that once existed on Cathedral Hill.

The preserved items of historic heating equipment include hypocaust furnaces from the fifteenth and sixteenth centuries located in the Holy Spirit Hospital (two on display) and the Former Bishops' Palace (two not on display), eighteen fireplaces from the sixteenth to the nineteenth century preserved in outer and inner canonries and in the Holy Spirit Hospital, fifteen tiled stoves from the eighteenth and nineteenth centuries in the Bishops' Palace, the Chapter House and inner canonries, one reconstructed sixteenth-century Gothic stove in the Copernicus' Tower and an eighteenth-century Baroque stove put together in the 1970s, which was moved to the Bishops' Palace from the manor house in Karkajmy in the region of Warmia. Other preserved objects include a seventeenth-century kitchen fireplace in the Canonry of the Blessed Virgin Mary, a kitchen stove in use from the middle of the nineteenth century located in the New Bishops' Palace, as well as a reconstruction of a sixteenth-century kitchen fireplace in the Copernicus' Tower.

The Museum's three collections of artistic craftsmanship, archaeology and the Varia auxiliary. The inventory lists both assembled stoves, which are on display and also in the office area, as well as dismantled stoves currently stored in the storeroom, which are assembled on the occasion of exhibitions in whole or in part. Furthermore, the Museum's inventory includes a large number of variously dated (from the fourteenth to the twentieth century) tiles, most of which were found during archaeological works, with some donated or acquired. The assembled collection, which includes Gothic vessel tiles and plate tiles from the Renaissance, Baroque and Classical periods, as well as objects in historicist, Art Nouveau and Art Deco styles, gives us an idea of the multiplicity and diversity of tiled stoves functioning in Cathedral Hill buildings over the centuries. A unique collection comprises tiles from the fourteenth to the sixteenth century. In addition to exhibits from Frombork, the Museum's tile collection includes objects from various areas of the region, mainly from the nearby town of Braniewo, but also from Warmia, Masuria and Pomerania, including such unique items as a set of vessel tiles from Reszel or a nineteenth-century copy of a Renaissance Nuremberg stove from an unidentified manor house in Eastern Pomerania. In 2024, the Museum received a large number of tiles from an association dedicated to the tradition of tiled stoves (Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych), which functioned in Braniewo between 2000 and 2021. The collection includes tiles or sets of tiles from Frombork and Braniewo, mainly from the nineteenth to the twentieth century, but also older objects, such as a set of seventeenth-century tiles from the Braniewo castle, including tiles with the coat of arms of burgrave Schwengelm.

The tiles from the Museum's collection were part of many exhibitions, among them: *Frombork as Reflected Through Artefacts of Material Culture* (1985–2010), *700 Years of Frombork* (2010–2013), *Friends of Our Long Winters: Tiled Stoves from Warmia, Masuria and Pomerania* (2008–2019), *Fides-ratio-ars: Treasures of Warmia and Masuria* (2014–2016) and *75 Years of the Nicolaus Copernicus Museum in Frombork* (2018–2023). The most comprehensive exhibition, which was dedicated exclusively to stoves and tiles, was accessible to the public inside the bell tower in various arrangements for eleven years (photo no. 1). The *Friends of Our Long Winters* exhibition showcased nineteenth – and twentieth-century stoves (fully assembled or only their fronts), tiles with maker's marks, materials advertising locally manufactured tiles and miniature tiled stoves. Moreover, the exhibition featured photographic documentation of stoves, which was the result of an inventory project conducted by the Museum in the areas of Warmia, Masuria, and Pomerania over many years. Tiles from the Frombork Museum's collection often featured in numerous publications, such as museum catalogues dedicated to collections and exhibitions and various national publications. One example is the outstanding work by Maria Dąbrowska, PhD, of the Polish Academy of Sciences, which discusses tile-making in Poland up to the end of the eighteenth century based on thorough scientific research¹⁰.

The curators of the Frombork Museum have long been working on the subject of heating devices, publishing scientific and popular science studies and documenting the tiled stoves preserved in the region of Warmia and Masuria. This work has been made possible also thanks to scholarships the Museum received from the Minister of Culture and National Heritage in 2002, 2005 and 2008 and

¹⁰M. Dąbrowska, *Pieca kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku* (Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1987).

from the Marshal of the Warmińsko-Mazurskie Voivodeship in 2009. In 2008, the Museum organised the first conference in Poland dedicated to stoves present in museum collections and issued a post-conference publication¹¹ (photo no. 2).

¹¹ M. Dąbrowska, J. Semków, W. Wojnowska, eds., *Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce* (Frombork: Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, 2010).

1. Heating Equipment Preserved in Cathedral Hill Buildings and the Holy Spirit Hospital

1.1. Hypocaust Stoves

A hypocaust is a type of central heating that was already used in ancient Greece from around the fourth century BC onwards. Medieval hypocaust furnaces were not identical to the ancient systems, but the idea remained the same: the heating system distributed heat to rooms located above the furnace, in which fieldstones were heated with fire. Heating systems of this type were also used in Frombork's Former Bishops' Palace and the Holy Spirit Hospital.

Hypocaust furnace in the Former Bishops' Palace

The palace dates back to 1499, when Lucas Watzenrode, the Bishop of Warmia, decided to build a house for other bishops visiting the Frombork Cathedral. Between 1959 and 1969, archaeologists conducted investigations on the site of the palace, which had been destroyed during the Second World War and scheduled for reconstruction. They uncovered the remains of a hypocaust furnace from the fifteenth century on the lowest floor of the palace basement. Another one of their discoveries was a furnace from the earliest period of the building's use, which was located on the lowest level of the brick floor in the basement, approximately three metres below the current level. Although its upper part was damaged, a rectangular-shaped brick base survived, in which the archaeologists discovered two diagonal channels leading to the intact interior of the hearth. The north wall revealed two furnace openings and two levels of brick floor covered with blackened fieldstones. Based on the archaeological findings, we can conclude that the furnace was in use in the fifteenth century. Moreover, we can classify it as a hypocaust furnace, from which heat was distributed via openings in the vault to channels in the brick floor.

Hypocaust furnaces at the Holy Spirit Hospital

In the Middle Ages, Holy Spirit hospitals cared for the sick and older people in need of medical assistance. A popular medieval heating solution was hypocaust furnaces, which were built in Frombork at a time when the hospital was overseen by the Hospital Brothers of Saint Anthony, who arrived in the area from Mecklenburg in northern Germany. Archaeologists uncovered these furnaces in the western part of the Gothic hospital building, inside a purpose-built basement (photo no. 3). In the second half of the seventeenth century, when fireplaces and tiled stoves replaced the old heating system, workers buried the hypocaust furnace. Before the building's conversion to a museum, archaeological investigations conducted in the 1970s uncovered two such furnaces under the floor of the "western house". One furnace was damaged and had a collapsed vault. Its structure was left exposed (photo no. 4). The furnaces are identical in design, but they are not connected to each other and could be fired independently from each other. Built of clay-bonded bricks, they featured a hearth and a chamber above where brick supports carried a pile of stones, which filled three-quarters of the heat chamber (photo no. 5). The remaining free space above the stones accumulated hot air. The hearth was quite long and low, terminating in a flue leading out to the chimney. The stoves were fuelled by wood and possibly peat, as there are large deposits of peat in the Frombork area. The temperature in the rooms above the furnace could be increased through the release of the heat stored inside the accumulation chamber, which was done by lifting the brass cover in the floor. Hot air was also distributed to other rooms through the ducts located under the floor (photo no. 6). The design of the furnaces, with stone ribs placed over the hearth carrying fieldstones used for heat accumulation, which was then released through the openings in the floor, indicates a hypocaust heating system.

1.2. Fireplaces

In addition to hypocaust furnaces, archaeologists found fireplaces and their fragments while working in Frombork. They made such discoveries on Cathedral Hill, in the canonries outside the town walls, the New Bishops' Palace and the Holy Spirit Hospital. It was in the Hospital where they uncovered the oldest fragments of a medieval fireplace. It was located on the axis of the large hospital room, against the wall dividing it from the "western house". The preserved elements allow us to determine the approximate dimensions of the fireplace. Its width was three metres, and the depth of the hearth was two metres. The fireplace was probably the same size as the protruding hood covering the hearth, which on the other side reached the wall, where it connected to the flue. Despite such large dimensions, a single fireplace was insufficient to heat the entire hospital room, as its surface area was 360 metres square.

In the subsequent centuries, the shapes and sizes of fireplaces changed according to the style of the era. Up to the seventeenth century, fireplaces continued to grow in size and feature an increasing number of decorative elements. The Cathedral stronghold has surviving inner canonries, which were built in 1512–1517. Inside these canonries are fireplaces from the seventeenth and eighteenth centuries, which was the time during which these buildings were converted.

In the Custodian House, the most magnificent and oldest inner canonry, which has survived unaltered to the present day, a late Baroque-style fireplace was built on the first floor during the renovation work carried out in 1713 (photo no. 7). The hearth cover has a small geometric decoration, and the overmantel is adorned with a polygonal oval panel, which in the 1950s still carried a visible image of Toruń's coat of arms. The second floor features a fireplace from 1630 with a firebox frame made from sandstone decorated with Mannerist ornamentation (photo no. 8). Pilasters and the header carry auricular ornamentation, cabochons, and diamond-shaped decorative elements. The overmantel features stucco decoration, which is a simple, modest geometric ornament in the form of an elongated rectangle and circle surrounded by a moulded frame. The Canonry of the Blessed Virgin Mary from 1630, joined with the Custodian House in 1713, underwent a lot of conversion work on the initiative of the legate of the Chapter's cantor, Stanisław Konstanty Wierusz-Kowalski. At that time, the former kitchen fireplace with an open hearth located on the ground floor was converted into a standard fireplace (photo no. 9). Set against the face of the wall, its form is unsophisticated, the hearth is enclosed in a straight line, and there is a semicircular niche in the base intended for storing wood. The ceiling-height two-tier overmantel carries simple decorations in the form of horizontal moulded cornices. Visitors to the first floor of the canonry will see a late Baroque fireplace from the same period, which is built into the wall (photo no. 10). It has a convexly moulded hearth frame, and the overmantel is separated with a cornice and enclosed by pilasters. The ornate panel, which is shaped from flowing mantling with fruit capped at the top with doubled volutes, is topped with a tripartite cornice.

Outside the walls, we can see other canonries on the neighbouring hills, which are set along the western line (Saint Stanislaus, Michael, Peter, and Paul) and along the southern line (Saint Louis, Blessed Virgin Mary, and Saint Ignatius). Only some of the canonries have surviving fireplaces. In the Canonry of Saint Peter, three fireplaces have been preserved. This canonry was first mentioned in 1544 and rebuilt between 1719 and 1739 on the existing old foundations by canon Piotr Ruggieri. The first fireplace, located on the ground floor, has a hearth enclosed by an opulent moulded frame with a semicircular shelf. The overmantel is encased in side pilasters supported on volute pedestals with acanthus leaves and capped by a raised moulded cornice. The fireplace is topped with a cartouche of Piotr Ruggieri's coat of arms and two vases on the sides. The adjoining, slightly less grand room features a fireplace with a simple hearth frame and an overmantel topped with elaborate cornicing, decorated with mouldings and fleshy acanthus leaves on either side. On the first floor, we see a corner fireplace with an s-shaped hearth frame and an overmantel topped by a straight cornice, with a panel enclosed by a semicircular moulded frame, bordered on both sides by pilasters set on flat cabochons, with heads decorated with campanula ornamentation (photos no. 11, 12, 13).

Another canonry located along the western line carries the name of Saint Michael. One of the oldest of the outer canonries, it was rebuilt after 1632 by the dean and later provost of the Chapter, Łukasz Górnicki. Gothic foundations were used for this purpose. Attractive furnishings in the canonry include polychrome ceilings from the first half of the seventeenth century, as well as a Mannerist sandstone fireplace located in the large hall on the ground floor (photo no. 14). The frame of the fireplace, decorated with mascarons and caryatids in relief, supports the wide header with men's heads and an oval cartouche in the central area. The upper part of the overmantel, with its decoration of fleshy acanthus leaves framed by volutes, features the Ogończyk coat of arms, which belonged to canon Łukasz Górnicki. The whole is topped by a small sphere on a profiled console.

The Canonry of Saint Paul the Apostle is the southernmost of the canonries forming the western row. Records of its existence in the fourteenth century demonstrate that it was one of the earliest canonries surrounding Cathedral Hill. In 1547, it was the home of canon Stanisław Hozjusz, later Bishop of Warmia, while in 1748, Bishop Ignacy Krasicki temporarily used the canonry. The entire building is currently unoccupied and in urgent need of renovation. Its interiors contain traces of many fireplaces built at different times. The oldest of these is a Gothic fireplace with a pointed arched entrance to the hearth. The surviving part is set against the wall, and there is no hood, which was later covered with a semicircular form. In the southwest room on the ground floor, there is a fragment of a fireplace overmantel from around the mid-seventeenth century, with a tondo-shaped decoration featuring a partially preserved coat of arms of the Bishopric of Warmia.

The Canonry of Saint Ignatius can be found on the south side of the hill. Mentioned in 1544, destroyed and then rebuilt in 1680 by Piotr Florian Krüger, it underwent extensive renovation works around 1758 on the initiative of Konstanty Piwnicki. The interiors feature historic door and window joinery, wooden panelling, and elements of a staircase. The ground floor has an eighteenth-century fireplace with a flowing line framing the hearth and an elaborate overmantel that is richly decorated with rocaille and plant ornamentation (photo no. 15). The first floor features a fireplace where the hearth, enclosed by a broken cornice, was later encased in eighteenth-century white tiles with a relief frame (photo no. 16). The hearth opening is protected by a simple metal door, which was made in the late 1950s, together with the hearth surround. The overmantel with pilasters decorated with regency ornamentation and the crown are provided with a moulded, raised, and semicircular cornice. There are decorative goblets set on the two edges of the crown.

The old Holy Spirit Hospital has retained several seventeenth-century fireplaces dating from the time when the main hospital house underwent renovation in 1686. The hypocaust furnaces, located in the basement, were filled in, and a new heating system was installed in the hospital building. On both sides of the nave, there are three rectangular fireplace hearth openings visible on the wall, measuring 130 by 85 centimetres and enclosed with a segmental arch (photo no. 17). The hearths of these fireplaces were connected to the flues via tiled stoves located on the other side of the wall. One stove heated two adjacent cells in the aisles, and the heat from the open hearth of the fireplace warmed the space of the nave.

Another interesting example of heating equipment can be found in the New Bishops' Palace, built between 1844 and 1845 and located on the adjacent hill to the east of the stronghold. Among the building's eight surviving stoves, the reception rooms on the first floor feature a two-tier stove of white glazed tiles with an open hearth and a steel fireplace insert (photo no. 18). The side walls of the stove have double doors leading to a firebox. The corners of the frame surrounding the hearth have richly decorated pilasters, similar to the cornice above the hearth, which also features zoomorphic motifs and the head of Zeus, framed in a cartouche with scroll and acanthus leaves ornamentation. The overmantel and the crown with a richly decorated continuous frieze and a man's head in the centre are enclosed by a moulded console. The author of the project listed in Tobias Christoph Feilner's catalogue is the well-known architect Justus Heinrich Molthan. The newest fireplace, located in the buildings within the stronghold, stands on the ground floor of the Copernicus' Tower. It was built in the 1980s as part of the exhibition *Study of a Renaissance-Era Scholar*. Built from rendered

brick, this corner fireplace has a hood reaching from the semicircular base to the ceiling and an open hearth. The edge of the fireplace inlet, the hearth walls, and the base were left unrendered.

More information on other fireplaces which once functioned in Frombork can be found in the relevant literature¹². This is how we know that in the spacious corridor in the Canonry of Saint Peter in 1651 there was also a black marble fireplace with the Górnicki family's coat of arms and the inscription LGPV. We also know that Bishop Krasicki paid for a stove as a gift for the canon residing in the Tusculum canonry, which was the last canonry along the western line. This marble stove had an iron plate decorated with Krasicki's coat of arms¹³. Located next to the bell tower within the stronghold walls, the Canonry of Saint Nicholas had all its fireplaces and chimneys destroyed after 1664.

Another remnant of the former Frombork fireplaces are fragments of cast-iron plates used for protecting the hearth, known as firebacks. The earliest cast-iron plates forming part of heating appliances date back to the Middle Ages. Originally used to protect the chimney wall, in later centuries, large cast-iron plates served a structural function and often had decorative frames. In addition to accumulating heat and increasing the heat output, the firebacks also fulfilled an ornamental function. The Frombork complex of buildings has surviving fragments of a large cast-iron fireback from the eighteenth century decorated with a quartered coat of arms. Bishop Stanisław Adam Grabowski might have funded this fireback, or it may commemorate this particular clergyman, who served as bishop from 1741 to 1766. This is evidenced by the cross-shaped cartouche bearing the Zbiświcz coat of arms in the first field, which belonged to the bishop (photo no. 19). The bolts visible in the lower part of the plate confirm that it was installed in the fireplace wall.

1.3. Kitchen Fireplaces

The earliest fire-fuelled appliances used in Frombork's kitchens have not survived, but we know that kitchens must have existed in every canonry, in buildings inhabited by vicars and ecclesiastical staff, and in the hospital, where the sick and the elderly received care. In the Middle Ages, kitchens often occupied separate rooms or buildings, while fires were lit at floor level. In the Renaissance era, inside rooms known as kitchens, the fire was lit in a large fireplace built against the wall, which was covered by a canopy extending over the wall face. In Frombork, in the early eighteenth century, when the Former Bishops' Palace was being expanded, separate buildings were constructed on the outside of the eastern walls of the stronghold to house kitchens and larders. This was the location of the palace kitchen, with the building serving as the permanent residence of bishops from 1837. The kitchen buildings were demolished in the mid-1960s when they ceased to be useful. The bishops' residence was moved to the New Bishops' Palace, which was built on the east side of the hill between 1844 and 1845.

Fragments of a kitchen fireplace can be found in the "western house" of the hospital complex of the Holy Spirit, where, from the fifteenth to the sixteenth century, a kitchen and dining room were located in the northwest corner. During archaeological work carried out in the 1970s, parts of a multi-layered hearth were discovered in the lower part of a wide chimney. A clay – or stone-lined earthen floor supported the hearth. Archaeologists uncovered two pillar bases near the hearth, which might have once supported a large canopy serving as the hearth's protection. Only a recess in the wall, enclosed from above with a full arch, has survived to this day.

In 2023, the Frombork Museum arranged an exhibition titled *The Private World of Nicolaus Copernicus* inside a tower which once belonged to Copernicus. The exhibition features the residential interiors of the Renaissance era through a reconstruction of the scholar's kitchen, bedroom, and study. The kitchen is equipped with furniture, utensils, and kitchen appliances. The most important item of reconstructed equipment is the kitchen fireplace, which, in addition to cooking the food, heated and illuminated the interior of the room (photo no. 20). The installed replica has the form of a simple yet solid fireplace, projecting in front of the wall face and decorated only with moulded cornices. The base of the fireplace features a semicircular recess for storing firewood. There is a cooking grate on top of the hearth and a hook above it for hanging pots and pans.

¹²F. Dittreich, "Der Dom zu Frauenburg", *Zeitschrift für die Geschichte Altertumskunde Ermlands* 18/1913, p. 690.

¹³F. Dittreich, "Der Dom zu Frauenburg", *Zeitschrift für die Geschichte Altertumskunde Ermlands* 19/1916, pp.162–163.

Until the first half of the seventeenth century, there was a kitchen fireplace on the ground floor of the Canonry of the Blessed Virgin Mary, which was used as a standard fireplace in later centuries (and described in the section discussing fireplaces). Such a kitchen is depicted in the painting *Meeting at Emmaus*, which is located in the Cathedral in the predella of Saint Augustine's altar.

The oldest kitchen still in use in Frombork, which was later rebuilt without compromising its historic elements, is located on the ground floor of the New Bishops' Palace and dates from the time of the building's construction in 1844–1845. This sizeable kitchen was used to prepare meals for the household and the numerous guests arriving at the palace. Here, the cooking appliance has a cast-iron plate with stove lids covering the hearth, which allowed for adapting the size of the opening to the size of the pot. The kitchen stove is tiled on the outside. The kitchen stove was built from brick and covered with narrow white glazed tiles with chamfered edges. Its longer side features an oven and double doors protecting access to the hearth. Above the entire cooking surface, a large square canopy is suspended to extract the steam generated during cooking. Chrome-plated steel rails bordering the plate restrict access to the hot surface and can be used for hanging utensils and kitchen accessories. This coal-fired kitchen stove is still sometimes used for food preparation.

1.4. Heating Systems in the Frombork Cathedral

An altogether separate chapter in the history of heating on Cathedral Hill is the one dedicated to the heating of the Cathedral itself. Initially, the building's interior was not heated. Probably, only the sacristy was heated; however, no chimneys or traces of a fireplace or other heating equipment have survived. A fireplace was built around the year 1500 on the south wall of Saint George's Chapel. Traces of the fireplace in the form of a segmental arch and sooting on the wall were discovered during the drying of the chapel walls in 2008. The earliest documentary evidence of heating in the sacristy and the Chapter House dates from the eighteenth century and confirms the existence of a wood shed next to these buildings. In 1907, with the approval of Bishop Andreas Thiel, a decision was made to improve the thermal comfort inside the Cathedral. This was when an air heating system was installed, which used Peret's ventilation circulation system (photo no. 21). After this method was deemed ineffective, two years later, in 1909, a cast-iron heating boiler was installed in the basement of the Chapter House¹⁴. A system of pipes was distributed beneath the Cathedral to supply steam to cast-iron radiators hung on the walls in the chancel and aisles. The firm responsible for this work was Sulzer from Ludwigshafen am Rhein. This system was in operation until 1914 and was not restarted until 1924. The Schaffstedt company from Königsberg carried out further work to modernise the heating system in 1931. After the Second World War, the ecclesiastical authorities began to heat the Cathedral in the 1960s. During that time, the heating boiler was replaced in the Chapter House, and finned tube radiators were distributed under the floor. Soon after, however, this heating system was deactivated due to its detrimental effect on the Cathedral furnishings. The underfloor radiators and the wall-hung cast-iron radiators have not survived to this day. The only reminders of the former heating systems are the air vents located under the seats of the Baroque canonical stalls and the steel plates with centric holes, which cover the steam-carrying pipes under the floor (photo no. 22).

1.5. Tiled Stoves

Over the centuries, the buildings on Cathedral Hill have been home to an exceptional variety of tiled stoves built at different times. We can infer this from iconographic and written accounts and, above all, from the tile material excavated during archaeological research. The Cathedral Hill complex currently has fifteen tiled stoves from the eighteenth and nineteenth centuries, with thirteen of them preserved in situ. This collection includes an eighteenth-century Baroque stove relocated in the 1970s from a manor house in Warmia and a 2023 reconstruction of a sixteenth-century Gothic stove.

¹⁴ F. Dittrich, "Der Dom zu Frauenburg", *Zeitschrift für die Geschichte Altertumskunde Ermlands* 19/1916, pp.162–163.

Former Bishops' Palace

The Former Bishop's Palace, located in the south-eastern part of the hill, presently houses the Nicolaus Copernicus Museum headquarters. Since the 1970s, a permanent feature of the exhibition inside the Gothic hall on the ground floor of the palace are two Baroque stoves from Pomeranian workshops, which were reconstructed by Maria Dąbrowska, PhD, of the Institute of Archaeology of the Polish Academy of Sciences in Warsaw. The first stove, dated 1725 from the canonry of Saint Ignatius, shows features typical of Elbląg workshops and has three levels with a semicircular niche in the central tier (photo no. 23). The stove is decorated with 370 tiles, which are covered with a white glaze and green copper decoration, depicting mainly genre scenes (pastoral and court scenes) and landscapes with romantic views of castles and ruins.

The second Baroque stove, which came to the museum from a manor house in Karkajmy, has an inscription dating it to 1737. This stove has three tiers, with the central tier decorated with pillars (photo no. 24). Its monumental form consists of 600 white tiles adorned with cobalt blue depictions of hunting and Old Testament scenes.

Chapter House

Another unique Baroque stove has been preserved in situ inside the Chapter House located in the northeast corner of Cathedral Hill. Like the previous two stoves, this one also has three tiers (photo no. 25). Tiles are decorated with cobalt landscapes on a white or blue background with added architectural motifs and framed by oval relief cartouches. Only a few tiles show anthropomorphic and zoomorphic representations. The body of the stove is not original, having been repositioned in the nineteenth century. For that purpose, tiles from two mid-eighteenth-century stoves were used, presumably from the same workshop. Original eighteenth-century hearth doors have survived, with the hearth opening in another room.

Canonry of the Blessed Virgin Mary

On the first floor of the Canonry of the Blessed Virgin Mary, a modest late nineteenth-century Berlin-type two-tier stove, built of smooth white tiles with a decorative acanthus frieze, has been preserved in situ in one of the offices. Located at the northern walls in the north-western part of the Cathedral courtyard, the canonry currently houses the Museum's workshops and offices (photo no. 26).

Copernicus' Tower

To mark the 550th anniversary of the great astronomer's birth, a copy of a stove from his time was installed in the Copernicus' Tower, located in the northwest corner of Cathedral Hill. The stove stands inside Copernicus' study, which was reconstructed as part of the three-storey exhibition titled *The Private World of Nicolaus Copernicus* (photo no. 27). The stove consists of a rectangular lower tier made from clay and a conical overmantel, which is covered with one hundred bowl tiles made on the potter's wheel after sixteenth-century exhibits belonging to the Museum's collection. This stove is a rare reconstruction of a Gothic stove in Poland.

New Bishops' Palace

Situated on a neighbouring hill to the east of the stronghold stands the New Bishop's Palace, built between 1844 and 1845. Used as the residence of Warmian Bishops until 1945, the building is now the seat of the Archdiocesan Parish of the Assumption of the Blessed Virgin Mary and Saint Andrew. The palace has retained its original, mostly neo-Gothic interior design and some furnishings, including tiled stoves.

The reception rooms on the first floor house nine exceptionally attractive stoves, ranging in height from 280 to 350 centimetres (photo no. 28). Built from white glazed tiles with neo-Gothic, neo-Renaissance, and Classicist decorative elements, they are the work of the celebrated Tobias Christoph Feilner's factory in Berlin, while their designers included well-known German architects: Carl Friedrich Schinkel, Friedrich August Stüler, Johann Strack, and Justus Heinrich Molthan.

The stoves from the New Bishops' Palace in Frombork are some of Europe's most interesting examples of Feilner's work, with their counterparts located in several magnificent mansions in Germany, namely in Berlin-Charlottenburg, Granitz on the island of Rügen, Neetzow in Mecklenburg, Stolberg, Babelsberg, Friedenstien in Gotha, Hanover, and Brunswick. Poland has very few examples of such impressive tiled stoves built by this firm. Only Pszczyna Castle (presently Castle Museum in Pszczyna) has a surviving collection of stoves by Feilner, which is comparable to that inside the New Bishops' Palace in Frombork.

In the Frombork collection of stoves manufactured by the Tobias Christoph Feilner factory, the two pairs of identical neo-Gothic stoves in the reception hall and the Neoclassical stoves in the pantry are particularly impressive. The neo-Gothic stoves comprise three tiers framed by half-columns and separated only by cornices. The upper tier features a large decorative panel with a relief representation of a court scene and male heads inside medallions. The stove is crowned with Gothic pinnacles and ornaments depicting stylised acanthus flowers. Air-supply openwork tiles in the lower tier of the stove's front also serve as ornamentation. The stoves were built according to Feilner's design book, while the author of the designs was Johann Heinrich Strack, a famous German architect who collaborated with Karl Friedrich Schinkel.

The palace's former pantry is home to a pair of Neoclassical stoves decorated with caryatids. This model was one of the most impressive models in Feilner's tiled stove portfolio. Cornices emphasise the division of the stove into tiers, while the lower part of the stove's face features openwork tiles identical to those used in the neo-Gothic stoves. The fronts of the upper tiers are decorated with full figures of caryatids, which are 60 centimetres high. Oversized vases sit on the stove's crown. Designed by Schinkel, such individual components were available for purchase as stand-alone products in Feilner's product catalogue and included caryatids or tiles decorated with a winged lyre.

Other stoves standing in first-floor rooms are further examples of the fine pieces manufactured at Feilner's factory. These include a three-tier stove decorated with images of ancient warriors, with only a modest cornice marking the individual tiers of the stove. The stove's centrepiece is a decorative panel depicting warriors wearing ancient military uniforms resting by the fire. The face of the stove is embellished with Apollo's head inside a medallion. Another stove, which carries a decorative motif of a Triton, has two tiers built from two types of tiles: the lower tier has chamfered square tiles, and the overmantel was constructed from smooth tiles. The overmantel has a crown with a decorative frieze and an elaborate finial in the shape of a triangular pediment topped with a female head. A medallion depicting Triton with a split tail adorns the overmantel encased by channelled pilasters.

Another stove from the collection has a decorative niche and two simple tiers. The niche found in the overmantel is framed by a portal flanked by two small columns with Corinthian capitals. The most decorative elements are the friezes beneath the finial, which depict figures wearing ancient clothes in an antithetical arrangement on the stove's face and eagles with outspread wings on the side walls. The stove is crowned by a modest cornice decorated with representations of papyrus scrolls at the sides. The air supply tiles in the lower tier of the stove feature decorative rosettes.

Also of interest is the stove featuring Helios and his quadriga, which is composed of two simple tiers. The decorative tiled element in the central part of the stove's face depicts the chariot of the sun god Helios. The stove is topped with a triangular pediment, accentuated by a frieze of flowers and acanthus leaves.

The collection's only stove and fireplace in one is a two-tier model with neo-Renaissance decorative elements. This design has an open hearth in its lower tier, which is surrounded by an ornamental frame with the heads of hunting dogs, owls, and lions and embellished with acanthus vines and garlands with a female head inside a medallion. The overmantel was built from plain tiles and is decorated with an elaborate frieze with the head of Zeus, scroll ornamentation, as well as bunches of fruit and acanthus leaves¹⁵.

¹⁵See J. Mende, *Die Thonwarenfabrik Tobias Chr. Feilner in Berlin. Kunst und Industrie im Zeitalter Schinkels* (Berlin: Deutscher Kunstverlag, 2013).

The stoves functioning on the ground floor of the palace were more modest. This area houses the chapel, residential quarters, and utility rooms. The stoves which have survived on the ground floor include two stoves made from white glazed tiles with a biscuit unglazed but painted finial. One of these stoves might have been manufactured at Feilner's factory.

2. History of Cathedral Hill's Tiled Stoves

In our overview of the heating systems preserved in Frombork's Cathedral Hill buildings and in the Museum's collection, we would like to draw particular attention to the phenomenon of the tiled stove. Its form, shaped during the lifetime of Nicolaus Copernicus, has survived virtually unchanged to this day, asserting itself over subsequent centuries as the most versatile heating device, so vital to survival in the local harsh climate.

Using the example of the stoves preserved in the Museum buildings, such as the Former Bishops' Palace and the Canonry of the Blessed Virgin Mary, as well as in the premises belonging to the church, namely the Chapter House and the New Bishops' Palace, and based on the Museum's tile collection, we can trace the 600-year history of stoves of the Cathedral Hill complex, in all their wealth and diversity.

A large number of vessel tiles excavated during archaeological research in Frombork suggests that the first tiled stoves were built in this region in the mid-fourteenth century. The necessary stove-building skills were brought to the region by German colonists, arriving in large numbers as a result of the local towns receiving their location privileges under German law. These tiles were made on the potter's wheel by local potters, who also built stoves. As the name suggests, the tiles resemble vessels in shape. In her pivotal work, Maria Dąbrowska introduces two types of vessel tiles, namely pot and bowl tiles, which are defined by the ratio of the size of their opening to their height. Vessel tiles were decorated in their lower section and at their edges with concentric circles and rosettes. The rest of the tile was often left undecorated. Depending on the firing technique, they were grey or brick red in colour. They were finished with a glaze that was coloured green, brown, or yellow with metal oxides; however, unglazed tiles were also produced. Builders used vessel tiles to construct cylindrical or conical stoves comprising two tiers, in which the tiles were affixed with their opening facing the outside, filling the space between them with clay. This type of stove was used in only slightly modified form from the Middle Ages until the eighteenth or even nineteenth century. However, in Frombork, we can only confirm the use of stoves built from bowl tiles until the sixteenth century.

Scholars refer to the turn of the sixteenth and the seventeenth centuries as the golden age of Warmia. Characterised by the vibrant development of many areas of art, culture, and handicraft, this period is also known for its vast choice of stoves. This extensive diversity of stoves is also evidenced in the case of Frombork, judging by the variety of tiles and their fragments excavated during the archaeological research inside the Cathedral Hill stronghold. This variety, in turn, suggests the prevalence of tiled stoves.

In the sixteenth century, during the lifetime of Nicolaus Copernicus, Europe witnessed a revolutionary change not only in its perception of the universe but also in its heating systems. Stoves built from panel tiles began to replace those built from vessel tiles. Although its look evolved over the centuries, this new design of stove has survived practically unchanged to this day. In the course of preparing the exhibition in the Copernicus' Tower, the Museum embarked on the reconstruction of a stove built from vessel tiles. More than one hundred tiles were made based on the design of tiles included in the Museum's collection. This reconstruction project was made possible by Paweł Szymański, who runs a pottery in Kamionek Wielki near Węgorzewo, and Jagoda Semków, curator of the Frombork Museum.

Made in special moulds, panel tiles consisted of a face tile, which was decorated with relief ornamentation and covered with a coloured glaze, and a flange glued to the face tile to form a chamber filled with clay and loose stones, which accumulated heat. As a result, stoves built from panel tiles were incomparably more efficient than stoves built from vessel tiles.

However, they had a much more complex internal and external design, and their construction necessitated access to a diverse set of tiles. Depending on their installation area and the function they performed, these tiles included filling, cornice, frieze, and crown tiles. There was also a wide variety of decorative elements, such as shields, figurines, vertical and horizontal mouldings, crowns, and pinnacles. Moreover, the new type of tile resulted in a different shape of the stove, which now had two tiers. The lower tier typically had a rectangular or square shape, and the overmantel had a rectangular, square, circular or polygonal shape. As the new type of stove offered different possibilities with regard to the decorative aspect, the tiles became an ideal vehicle for artistic, political, or religious content. The relief decoration included ancient, religious, heraldic, architectural, figural (with both human and animal figures), and plant motifs, with designs drawn from German and Dutch prints of the time, and later also from pattern books used by goldsmiths, embroiderers, and weavers. Tiles were coated with green, white, blue, and sometimes yellow glazes; however, unglazed bisque-fired tiles were also made. The use of moulds meant that multiple tiles could be made in a short space of time. As tile production accelerated, the availability of stoves grew.

Only a small percentage of the Frombork tiles from the sixteenth and seventeenth centuries are biscuit tiles. Most are glazed tiles and usually covered with green glaze, as the copper and iron oxides needed for its production were most readily available. The end of the sixteenth century saw the use of white and blue glaze inspired by Delft pottery, which was fashionable at the time. Initially, potters used blue ornamentation on a white background. At the end of the seventeenth century, they began using white relief ornamentation on a blue background.

The choice of ornamental motifs discovered in Frombork duplicated patterns also known in Olsztyn, Lidzbark Warmiński, Ostróda, Elbląg, Malbork, and Gdańsk. The tile moulds were the subject of trade, also abroad, and probably reached Frombork via Baltic port cities such as Gdańsk. Tile moulds also changed hands during travels made by potters to different pottery centres.

The small number of tiles with portrait decoration is noteworthy, although such tiles were also used in Frombork. Their use is evidenced by fragments of facing tiles with the head of a young king or courtier in Renaissance headgear, portrait representations on cornice tiles, and a fragment of a figurine of a young man in courtly clothes embellishing the corner of a stove. There are also few tiles with narrative scenes, with this group dominated by fragments of frieze tiles with representations of hunting. The collection also includes individual frieze tiles with scenes from ancient history. The number of tiles with religious representations is also limited, with one of them being the fragmentarily preserved tile depicting the Crucifixion. Other scarcities include tiles decorated with coats of arms and their fragments, such as the tile with the coat of arms of the Bishopric of Warmia or face tiles with the coat of arms of Bishop Jan Stefan Wydźga. Frombork tiles from that time are mainly adorned with plant motifs, especially floral decorative elements, including rosettes, carnations, tulips, cornflowers, and acanthus. Also popular was the wallpaper repeat pattern, which used the motif of plants or moresque ornamentation, in which individual tiles no longer formed a complete image but were part of the overall composition, forming a continuous pattern on the face of the stove. While moresque ornamentation was quite frequent, examples of grotesque decorations are quite scarce.

In the seventeenth and eighteenth centuries, Baroque Pomeranian stoves, universally referred to as Gdańsk stoves, became popular in the First Polish Republic. Their name is slightly misleading, as these stoves were made not only in Gdańsk but also in other towns of Royal Prussia, including Elbląg and Toruń. Depending on where they were made, Hans Secker, art historian and director of Gdańsk museums, distinguished three basic types of stoves already one hundred years ago, namely Gdańsk, Elbląg, and Toruń style. Their distinctive style was influenced by economic and trade relations with the Netherlands and the associated fashion for Dutch faience, which was imported to residences throughout the First Polish Republic and copied in local workshops in various parts of the country. Pomeranian stoves consisted of two or three rectangular tiers topped with a richly moulded finial and a pediment inscribed with the date of the stove's construction. The upper tiers often featured recesses or niches. An essential feature of such stoves was the inability to access the hearth from the

heated room, as the fire was overseen from the hallway or special chamber. The tiles were covered with a white glaze, while the colours of the paint included cobalt blue, copper green, and manganese violet (photo no. 29). Special stencils were used for decoration, and designs were taken primarily from German prints. The images depicted mostly biblical, genre, allegorical, and landscape scenes. They were made using the relief technique and sometimes had a painted frame. Baroque stoves from different Pomeranian towns differed from each other. For example, the stoves from Gdańsk usually consisted of two tiers, while Elbląg stoves often had several tiers separated by characteristic uneven cornices. Moreover, stoves built in Gdańsk had a special support carved in wood, while Elbląg stoves sat on round ceramic legs. The upper tiers of both types of stoves often featured vaulted recesses; however, these recesses ran all the way across in the stoves from Gdańsk, while the Elbląg stoves mostly had niches. The most distinctive difference was the relief cartouche containing painted decoration in the case of the Gdańsk stoves, while the Elbląg stoves had only painted decoration, which included a painted cartouche.

We can only describe Frombork's Gothic and Renaissance stoves based on the material obtained during archaeological excavations. Although the Museum's collection includes a copy of a Nuremberg Renaissance stove from Pomerania, the Museum acquired the exhibit on the antiquarian market. When it comes to Baroque stoves, their overview is made possible by the exhibits standing inside the buildings of the Cathedral complex.

In terms of the heating equipment from the Baroque era, Frombork's Cathedral Hill is an exceptionally important destination, being home to five unique Baroque stoves, four of which are part of the Nicolaus Copernicus Museum's collection. Two of them have been on display since the 1970s in the Former Bishops' Palace, which is the main building of the Museum.

The first stove, dating to 1725 and originally installed in the Canonry of Saint Ignatius, is a three-tier Elbląg-type stove with a semicircular recess in the central tier. Tiles are covered with a white glaze and have painted green copper decorations, depicting mainly genre scenes, both pastoral and court scenes, and landscapes with romantic views of castles and ruins. The second stove, dating to 1737 and moved from a manor house in Warmia's Karkajmy, also has three tiers, with the central part flanked by side pillars. It was built from white tiles embellished with cobalt painted decorations depicting hunting and Old Testament scenes (photos no. 30, 31).

Another exceptionally interesting Baroque stove has been preserved in its original location in the Cathedral's Chapter House. The three tiers of the stove are covered with white glazed tiles decorated with cobalt paintings of mostly landscapes with architectural motifs in oval relief cartouches. The stove was reassembled in the nineteenth century with the use of eighteenth-century tiles taken from another stove. An interesting and rare fact is the preservation of the original access to the hearth with its eighteenth-century doors, situated in another room.

The Museum's storeroom safeguards another Baroque stove inscribed with the date 1784, which is built from white glazed tiles embellished with relief decoration in the form of a blank Gdańsk cartouche. Until the 1980s, this stove remained inside the canonry of Saint Paul the Apostle, with its body reassembled some time in the past. The Museum, therefore, acquired the stove that was already showing damage as a result of unprofessional dismantling work. Such white glazed stoves with a typical blank Gdańsk cartouche were popular throughout the First Polish Republic in the eighteenth century, and this fact explains their likely numerous presence in Cathedral Hill buildings. The prevalence of these stoves is evidenced, for example, by the surround of the eighteenth-century fireplace located in the Canonry of Saint Ignatius, which was reassembled probably after the Second World War using such white tiles, as well as by individual identical tiles belonging to the Museum.

Until the 1960s, the buildings on Cathedral Hill were home to at least two other Baroque stoves. The stately rooms on the first floor of the Bishops' Palace included a Baroque Gdańsk stove built from white glazed tiles with cobalt blue painted architectural motifs inside geometric cartouches made in relief technique. As the stove featured in many prewar publications, we have some information on

its three-tier design¹⁶. The stove survived inside the palace, which was set on fire already after the end of wartime hostilities, until the 1960s. Its further fate remained unknown until 2019 when the Przełomieć family unexpectedly returned the stove to the Museum. Fifty-seven years earlier, the stove was preserved by Jan Przełomieć, an artist and conservator from Olsztyn. Some of the tiles have been preserved in their entirety, but most are in need of restoration and conservation.

Yet another Baroque stove originating from a workshop in Gdańsk survived into the postwar years in the ruins of the Bishops' Palace or the Canonry of Saint Louis (photos no. 32, 33). Photographs from the 1960s taken from the collection of the Polish Association of Art Historians in Warsaw show the stove stripped of its finial and covered with rubble obscuring its bottom tier. The stove, built from tiles decorated like the previous one with painted architectural motifs inside a relief cartouche in the form of a repeating geometric frame, already at that time had an altered, possibly single-tier design and was supplemented in the finial part by white glazed tiles with a relief cartouche.

It is very probable that there were more such stoves inside Cathedral Hill buildings in the past. This is evidenced by the tile material excavated during archaeological research, although the collection is not extensive and comprises mainly cobalt blue painted tiles. The existence of stoves made of white tiles with manganese-painted decorations in Frombork is reflected by a small group of tiles, the most interesting of which is a large tile found in the foundations of the Canonry of Saint Peter. Originally a part of the stove's finial, the tile depicts a hunting scene with hounds.

Importantly, painted folk stoves derived from their Baroque counterparts. They were made in local, mainly Masurian tile workshops, which operated from the late eighteenth century to the mid-nineteenth century. Such a stove, which bears the date 1786, once stood inside the Former Bishops' Palace and was part of the exhibition of the Museum of Warmia, which functioned in Frombork from 1922 to 1933. Currently, tiles from this stove are in the collection of the Museum of Warmia and Mazury in Olsztyn and are on display at the Museum of Warmia in Lidzbark Warmiński, where the stove was moved in 1933. The stove was built from three sets of tiles from different workshops, and the decorative elements, painted in cobalt blue and manganese violet, depict figural, zoomorphic, plant, and architectural motifs. The cornice tile bears the signature AS, which may indicate that some of the tiles are the work of the illustrious Masurian workshop of Andreas Sobolewski (Salewski)¹⁷ (photo no. 34).

At the end of the eighteenth and start of the nineteenth centuries, stoves took on the form which became typical for the period of Classicism. Assembled from large, tiled segments, they had the form of an obelisk, cylinder, or column, often with a channelled surface and adorned with an elaborate finial, for example, in the shape of a vase. They were glazed mainly with white glaze and decorated with gilding and relief motifs taken from antiquity, namely busts, medallions, and floral motifs. As can be surmised from archival material and archaeological finds, such stoves were also found in Frombork. This is reflected, among others, by channelled white glazed tiles, which once formed part of cylindrical and rectangular stoves. Thanks to a drawing by R. Detlefsen from 1918, we know that an exceptionally interesting stove made of this type of tiles once stood in one of the canonries at that time. Its rectangular lower tier was built from large, channelled tile segments and was supported on tall, angular feet, while the overmantel consisted of four columns supporting a channelled frieze and a lace finial¹⁸ (photo no. 35).

From the 1820s onwards, in the wake of the fashion for Neoclassicism, Berlin stoves built from white glazed tiles became more prevalent, especially in residential interiors. They had simple, usually two-tier bodies, which were inspired by antique architecture and decorated with large tile elements, such as fully-dimensional figurines, niches and, above all, decorative panels, medallions, openwork tiles depicting scenes from antiquity, processions of mythological figures, as well as acanthus, grotesque, or arabesque motifs. Most common, however, were modest stoves in which only friezes and finials were decorative.

¹⁶ See, for example, R. Detlefsen, *Stadt – und Landhäuser in Ostpreussen* (München: R. Piper & Co., 1918), p. 45, fig. 41.

¹⁷ H. Skurpski, *O sztuce ludowej Warmii i Mazur* (Olsztyn: Pojezierze, 1971), pp. 65, 82.

¹⁸ R. Detlefsen, *Stadt – und Landhäuser in Ostpreussen*, tab. 67, fig. 5 and fig. 5a.

Tobias Christoph Feilner, a factory owner from Berlin, is known as the “father” of Berlin tiled stoves due to playing a leading role in popularising them first in Germany and later throughout Europe. Another person who contributed to their popularity, which lasted until the interwar period, was Carl Friedrich Schinkel, Feilner’s collaborator. Schinkel was one of Europe’s most celebrated architects and the chief architect of Prussia. As a member of an association designed to promote craftsmanship in economically backward Prussia, he had a hand in publishing a series of pattern books between 1821 and 1837, in which patterns drawn from antiquity were recommended for everyday objects, including stoves. The New Bishops’ Palace in Frombork, which currently serves as the seat of the Archdiocesan Parish, is home to one of Europe’s most interesting collections of stoves by T. Ch. Feilner. The Museum’s palace plans point to the likely existence of more than twenty stoves in that building, which were probably installed between 1844 and 1845. To this day, a set of nine white glazed and exceptionally attractive stoves has survived in the reception rooms on the first floor and one modest stove in a room on the ground floor. The collection includes two pairs of identical neo-Gothic stoves in the reception hall of the palace and Neoclassical stoves in the pantry, in addition to a stove adorned with warriors wearing ancient military uniforms, a stove with featuring Triton, a stove with a decorative niche, a stove with Helios and his quadriga, and a stove and fireplace in one with neo-Renaissance ornamentation.

Frombork’s Cathedral Hill also featured examples of Feilner’s work, with large tile segments recovered during excavation. Moreover, archaeologists recovered a tile carrying Feilner’s signature in one of Frombork’s townhouses located near Cathedral Hill. Moreover, they were also located on Cathedral Hill, as is evidenced by large tile segments excavated during archaeological works, especially the tile with Feilner’s signature. Furthermore, the Museum’s collection includes Berlin stove tiles by other manufacturers, as well as one Berlin stove from the end of the nineteenth century, preserved in situ in the Canonry of the Blessed Virgin Mary, built from plain white tiles decorated with an acanthus frieze.

Stoves inspired by Berlin designs became very popular from the second half of the nineteenth century until the First World War. They mimicked their shape and the arrangement of decorative elements, such as the finial, the crowning frieze, the centrally placed decorative panel, and the framing of the tiers. The stoves, whose main building components were standard white glazed tiles, differed from the original in that the decorative elements of the large, tiled segments were not glazed but polychrome and often gilded. The style of the stove was determined by the ornamentation of its large tile elements, which were decorated with motifs referring to the styles of the past eras that were fashionable at the time (usually Baroque, and sometimes Renaissance or Classicism) or Art Nouveau. Depending on the number of large tile fragments used, the stoves came in different varieties.

They were installed in buildings on Cathedral Hill and in the surrounding canonries, as well as in the New Bishops’ Palace, the only place where two such stoves decorated with finials have been preserved. The Museum’s collection comprises large tile elements, finials, friezes, or frames encasing the stove’s body, which were recovered during archaeological excavations and earthworks or donated to the Museum.

From the 1870s onwards, traditional tiled stoves with a coloured glaze and relief decoration were in use. They were also subject to the fashions of the time and referred to old styles in art. Particularly popular were neo-Renaissance and neo-Baroque designs, as well as motifs characteristic of the then-already fashionable Art Nouveau. Still in the postwar years, one of the canonries on the west side of Cathedral Hill was home to a nineteenth-century stove built from tiles with neo-Renaissance relief decoration of coffering and stylised rosettes, covered in dark turquoise glaze and bearing the signature of the Berlin’s stove factory E. Schöffel. Dismantled in the 1970s, it was stored at the Museum but already incomplete.

Stoves from the interwar period, as well as those manufactured during the Second World War, had a simplified design but initially still comprised several tiers. In the 1930s and 1940s, they began to feature only one tier despite occasional references made to geometric forms corresponding to the

trends of the time, as expressed by the Art Deco style. Stoves of this type were also found on Cathedral Hill and in nearby buildings. The former Custodian House was still home to stoves from the interwar period in the 1960s. These were added to the existing seventeenth – and eighteenth-century fireplaces. One such example made from brown glazed tiles can be seen in a 1960 watercolour by Antoni Teslar from the Museum's collection (photo no. 36). Moreover, the Museum's tile exhibits confirm that simple, single-tier stoves were built in Frombork at the time, most often white, brown, and green. Receipts issued from the 1920s to the 1940s by local Frombork potters and stove makers, such as Adolf Linemann, Carl Gruneberg, Franz Kuhn, Franz Gajowiecki, A. Wichert, and the Braniewo factory owner Walter Wendel, testify to the fact that many old stoves were repaired at this time and that numerous new heating appliances were installed in buildings.

From the second half of the nineteenth century onwards, stoves were increasingly mass-produced, especially by large, mechanised German factories, which were taking the European stove market by storm. These factories distributed their products through well-developed networks of representative offices and were prevalent especially in Prussian Poland, namely in Pomerania, East and West Prussia, and Silesia. The most dynamically developing ceramic enterprise was located in Velten near Berlin, boasting as many as forty producers. Particularly active factories included the Schmidt and Lehmann factories, as well as Blumenfeldt, Netzband, Weber, Sadlon, and Krause plants. Other German factories were also in operation: those in Berlin, such as the famous Feilner plant or the Schöffel factory, and those in Meissen, such as the Teichert factory. From the 1870s onwards, local tile factories also began to be established in large numbers. Their products were often of the same quality as those produced by large German factories. A case in point was the excellent Walter Wendel stove factory, operating first in Königsberg (from the end of the nineteenth century), then in Malbork (from the beginning of the twentieth century), and then in Braniewo (from the 1920s). The plant specialised in stoves intended for residences and replicas of historic heating appliances. Other factories from East and West Prussia and Pomerania also operated in the area in question. These included plants from Elbląg (Monath factory), Kadyń (Imperial Pottery Manufactory), Biskupiec (Huhn Brothers' factory), Bartoszyce (Jaschinski's factory), Węgorzewo and Miłomłyn (ATG), Łębork (Fischer's factory), and Stare Gronowo (Conradt's company). The Museum's collection includes nineteenth – and twentieth-century tiles with maker's marks of the listed factories.

We should remember that in addition to tiled stoves, Cathedral Hill buildings probably also featured cast-iron stoves, which might have been used in Frombork already in the Middle Ages, often combined with tiled stoves. However, their greatest popularity began around 1800, when they were used on a wider scale to heat public utility buildings and houses of wealthier owners. The Museum's collection includes an elongated rectangular-shaped cast-iron plate, which is a fragment of a side wall from a nineteenth – or early twentieth-century stove, as evidenced by the mounting strips preserved at the edges. The decoration of the plate divided by horizontal moulded strips depicts a genius with horns of plenty, surrounded by scrolled foliage.

Katalog

Catalogue

1. Kafle naczyniowe kon. XIV–pocz. XVII w.

Vessel tiles
late 14th century–early 17th century

1. Rekonstrukcja pieca z kafli naczyniowych, Jagoda Semków i Paweł Szymański (projekt), Garncarnia Kamionek Wielki (realizacja), 2023

1. Reconstruction of a stove made with vessel tiles,
Jagoda Semków and Paweł Szymański (design),
Kamionek Wielki Pottery (tiles), 2023

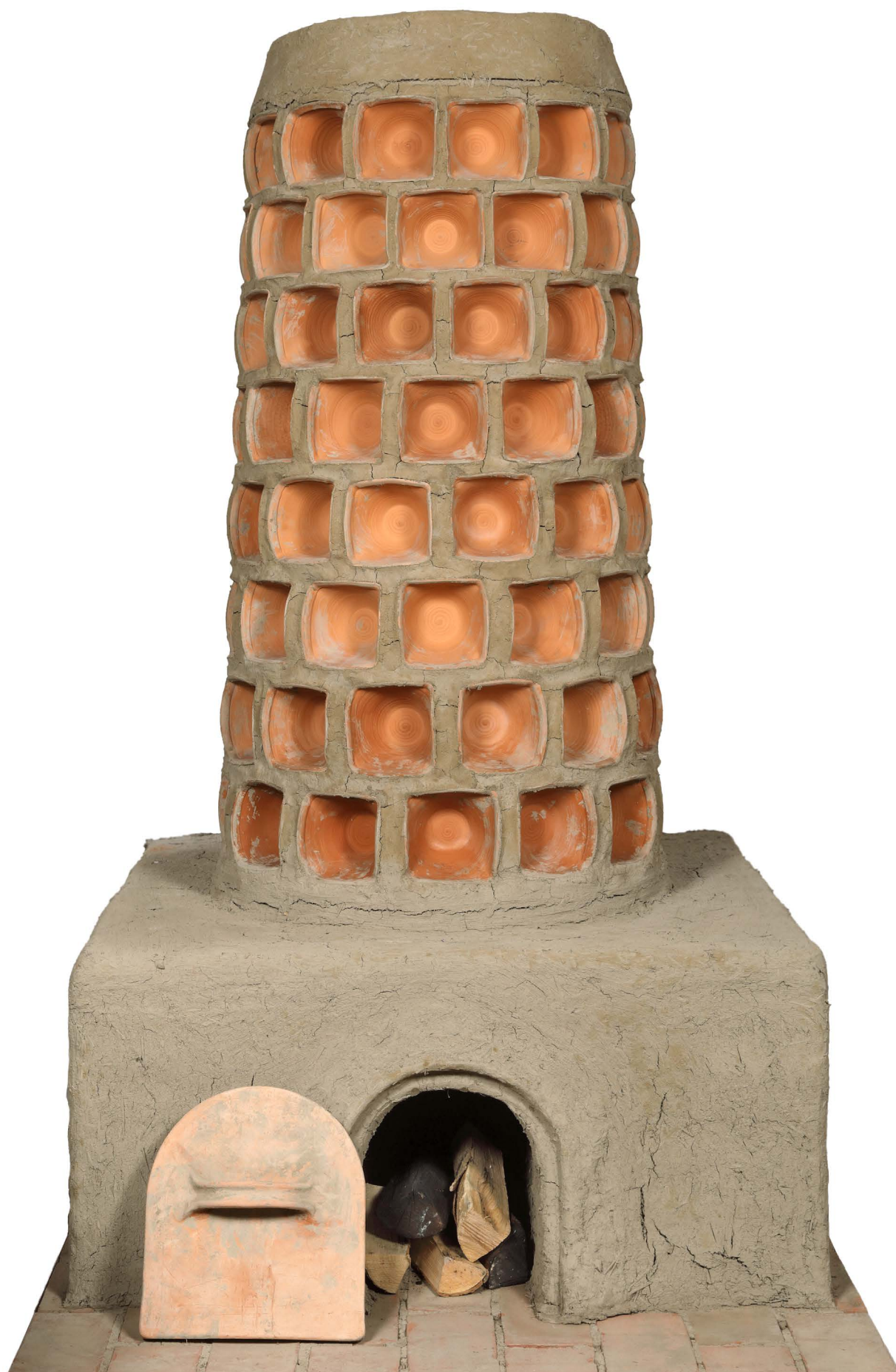
Kamionek Wielki	Kamionek Wielki
glina żelazista, toczenie na kole,	iron clay, wheel-turned,
formowanie ręczne, wypalanie	hand-moulded, fired
wys. pieca 195 cm, wys. podstawy 55 cm,	stove height 195 cm, base height 55 cm,
szer. i głęb. podstawy 118 cm	base width and depth 118 cm

Piec zbudowany z posadowionej na ceglanej podstawie, prostopadłościennej skrzyni dolnej, której drewniana konstrukcja pokryta została gliną oraz z nastawy z kafli naczyniowych. W skrzyni dolnej umieszczono palenisko z zamykaną ceramiczną zasuwą z uchwytem. Nastawę w formie zwężającego się stożka, zamkniętego w górnej części glinianym kręgiem, złożono ze 103 kafli naczyniowych ustawionych w ośmiu rzędach. Na wysokości siódmego rzędu, w tylnej części pieca, znajduje się dostawiona do ściany ceramiczna rura, imitująca odprowadzanie dymu i spalin do komina. Kafle toczone na kole, o ceglastej barwie, dekorowane we wnętrzu koncentrycznymi żłobkami dookołnymi. Badania archeologiczne na Wzgórzu Katedralnym we Fromborku dostarczyły znacznej liczby różnoczasowych kafli naczyniowych (XIV–XVII w.). Na podstawie wybranych XVI-wiecznych egzemplarzy wykonana została na okoliczność przygotowanej w Wieży Kopernika z okazji jubileuszu 550 lat urodzin słynnego astronoma wystawy *Świat Kopernika* kopia pieca z jego czasów. Piec ustawiono w pomieszczeniu zaadaptowanym na domniemaną pracownię Kopernika. Stanowi on jedną z nielicznych w Polsce rekonstrukcji pieców gotyckich. Bryła pieca zrekonstruowana została na podstawie późnośredniowiecznej ikonografii, nie zachował się bowiem na terenie Polski żaden piec z kafli naczyniowych z XVI w. Autorami projektu rekonstrukcji są kustosz Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku Jagoda Semków oraz Paweł Szymański, prowadzący garncarnię w Kamionku Wielkim pod Węgorzewem, który również wykonał kafle i zbudował bryłę pieca.

75 lat Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku. Katalog zbiorów, red. Ż. Wlizio, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2023, s. 220–221.

MF/V/165

JS

1. Kafle naczyniowe kon. XIV–pocz. XVII w. / Vessel tiles late 14th century–early 17th century

2. Kafle naczyniowe (miskowe), bez dekoracji, XIV–XV w.

2. Vessel (bowl) tiles without ornamentation, 14th–15th century

warsztat lokalny	local workshop
glina żelazista, toczenie na kole garncarskim, wypał	iron clay, wheel-turned,
w atmosferze redukcyjnej i utleniającej	fired in a reducing and oxidising atmosphere
wys. 9,7–11,5 cm, otwór: 15,5–16 x 14,5–15 cm,	height 9.7–11.5 cm; opening: 15.5–16 x 14.5–15 cm,
śr. dna 9,4–13,7 cm	base diameter 9.4–13.7 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Zespół trzech kafli naczyniowych (miskowych), o krągłych dnach i korpusach w części dolnej uformowanych cylindrycznie, a od wysokości ok. $\frac{1}{2}$ (od dna) czworobocznie, ścianki wychylone pod kątem około 13 stopni, otwory ukształtowane czworobocznie. Krawędzie kafli zachylone, z fazowaniem lub żłobkowaniem. Na powierzchni zewnętrznej żłobki dookólne (służące do lepszej przyczepności gliny). Barwa szara i ceglasta. Korpusy zdeformowane, jeden egzemplarz zachowany w całości, dwa pozostałe częściowo zrekonstruowane.

Piece z kafli miskowych używane były we Fromborku przez ponad 300 lat, od XIV do XVII w., a przez ok. 100 lat współistniały z piecami z kafli płytowych znanymi tu od 1. ćw. XVI w. Prace archeologiczne prowadzone od lat 50. do lat 80. XX w. ujawniły dużą liczbę fragmentów kafli miskowych i całych egzemplarzy z wykopów zakładanych w różnych częściach zespołu Wzgórza Katedralnego oraz na terenie szpitala św. Ducha. Część pozyskanego materiału kaflarskiego trafiła do zbiorów muzealnych, gdzie wybrane egzemplarze poddano rekonstrukcji. Najstarsze w muzealnej kolekcji są kafle miskowe z kon. XIV i z XV w., do których należą prezentowane egzemplarze – pozbawione zdobień, najczęściej o szarej barwie czerepów (efekt wypału redukcyjnego), rzadziej o barwie ceglastej (uzyskanej w wyniku wypału w atmosferze utleniającej). Być może, stawiając piece (cylindryczne albo stożkowate), wykorzystywano dla urozmaicenia ich bryły zarówno kafle szare, jak i ceglaste.

W. Wojnowska, *Frombork w zabytkach kultury materialnej*, katalog wystawy, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 1989, s. 28, fot. 18a.

Świat Kopernika w świetle zabytków ze zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, red. Ż. Wlizio, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2022, s. 176–177.

MF/Ar/307, 308, 311

WW

3. Kafle naczyniowe (miskowe) z motywem rozety, kon. XVI w.

3. Vessel (bowl) tiles with a rosette motif, late 16th century

warsztat lokalny	local workshop
glina żelazista, toczenie na kole garncarskim,	iron clay, wheel-turned, glazed,
szkliwienie, wypał w atmosferze utleniającej	fired in an oxidising atmosphere
wys. 9,5–10 cm, otwór: 14,5–15 x 14,5–15 cm,	height 9.5–10 cm; opening: 14.5–15 x 14.5–15 cm,
śr. dna 8,5–9 cm	base diameter 8.5–9 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Zespół trzech kafli naczyniowych (miskowych), o dnach okrągłych, korpusach w części dolnej uformowanych cylindrycznie, a od wysokości ok. 2/3 (od dna) czworobocznie, ścianki wychylone pod kątem około 8 stopni, otwory ukształtowane czworobocznie. Krawędzie kafli zakończone prosto. Dna ozdobione aplikacją w formie rozety cztero-, sześćo – lub siedmiopłatkowej. Na powierzchni zewnętrznej żłobki dookoła – ślady po formowaniu na kole garncarskim. Barwa ceglasta, wewnątrz polewa żółto-brązowa. Częściowo zrekonstruowane.

Fromborskie piece z kafli miskowych miały w XVI w. wciąż cylindryczną albo stożkową, ale – w porównaniu ze stawianymi wcześniej, pozbawionymi dekoracji piecami z kafli o szarej (rzadziej ceglastej) barwie – już mniej surową bryłę. Kafle miskowe w tym czasie wypalano najczęściej w atmosferze utleniającej, stąd ceglasta barwa czerepu, ich wnętrza szkliwiono, a dna zdobiono często elementami plastycznymi, np. aplikacjami w postaci rozetek, jak w przypadku prezentowanych egzemplarzy. W tym czasie na fromborskim Wzgórzu Katedralnym znane już były kafle płytowe, będące w użyciu od 1. ćw. XVI w., z których można było złożyć bardziej wydajną w aspekcie możliwości grzewczych, a także bardziej efektowną od strony dekoracyjnej bryłę. Oba te typy w tym czasie współwystępowały, jednak można przypuszczać, że piece z kafli miskowych powoli wypierane były do pomieszczeń drugiej kategorii.

E. Kilarska, M. Kilarski, *Kafle z terenu dawnych Prus Królewskich XV–XVIII w.*, katalog wystawy, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 1990, s. 20, il. 5a.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, il. 11.

Świat Kopernika w świetle zabytków ze zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, red. Ż. Wliziło, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2022, s. 178–179.

MF/Ar/303, 305, 312

WW

4. Kafle naczyniowe (miskowe) z motywem kół koncentrycznych, kon. XV–XVI w.

4. Vessel (bowl) tiles with a motif of concentric circles, late 15th–16th century

warsztat lokalny	local workshop
glina żelazista, toczenie na kole garncarskim,	iron clay, wheel-turned, glazed,
szklwienie, wypał w atmosferze utleniającej	fired in an oxidising atmosphere
wys. 10–11,5 cm, otwór: 15,5–17 x 16,5–18 cm,	height 10–11.5 cm; opening: 15.5–17 x 16.5–18 cm,
śr. dna 12–13 cm	base diameter 12–13 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Zespół trzech kafli naczyniowych (miskowych), o dnach okrągłych, korpusach w części dolnej uformowanych cylindrycznie, a od wysokości ok. $\frac{1}{2}$ (od dna) czworobocznie, ścianki wychylone pod kątem około 9–10 stopni, otwory ukształtowane czworobocznie. Krawędzie kafli zagięte do wewnątrz, w jednym przypadku profilowane. Dna ozdobione aplikacją z motywem kół koncentrycznych. Na powierzchni zewnętrznej żłobki dookolne – ślady po formowaniu na kole garncarskim. Wewnątrz i na zewnątrz barwa ceglasta, przy krawędziach polewa żółto-brązowa. Częściowo zrekonstruowane. Piece z kafli miskowych we Fromborku pod kon. XV i w XVI w. miały dalej cylindryczne albo stożkowate bryły, ale była ona już mniej surowa w porównaniu do stawianych wcześniej pieców z kafli o szarej (rzadziej ceglastej) barwie czerepu i pozbawionych dekoracji. Kafle miskowe w XVI w. wypalano najczęściej w atmosferze utleniającej (stąd barwa ceglasta), a wewnątrz były szklwione i często zdobione na dnie elementami plastycznymi, np. aplikacjami w postaci np. kół koncentrycznych, jak w przypadku omawianych egzemplarzy. W tym czasie na fromborskim wzgórzu znane już były (od 1. ćw. XVI w.) kafle płytowe, z których można było złożyć bardziej wydajną w aspekcie możliwości grzewczych, a także bardziej atrakcyjną od strony dekoracyjnej bryłę. Oba te typy w tym czasie współwystępowały, jednak, jak można przypuszczać, piece z kafli miskowych powoli wypierane były do pomieszczeń mniej reprezentacyjnych.

E. Kilarska, M. Kilarski, *Kafle z terenu dawnych Prus Królewskich XV–XVIII w.*, katalog wystawy, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 1990, s. 20, il. 5b.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, il. 11.

Świat Kopernika w świetle zabytków ze zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, red. Ż. Wlizio, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2022, s. 180–181.

75 lat Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku. Katalog zbiorów, red. Ż. Wlizio, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2023, s. 222.

MF/Ar/306, 315, 316

WW

5. Kafle naczyniowe (miskowe) bez dekoracji, kon. XVI w.–pocz. XVII w.

5. Vessel (bowl) tiles without ornamentation, late 16th–early 17th century

warsztat lokalny	local workshop
glina żelazista, toczenie na kole garncarskim, szkliwienie, wypał w atmosferze utleniającej	iron clay, wheel-turned, glazed, fired in an oxidising atmosphere
wys. 8,5–10,5 cm, otwór: 20, 5–21 x 19–21 cm, śr. dna 16–19 cm	height 8.5–10.5 cm, opening: 20, 5–21 x 19–21 cm, base diameter 16–19 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Zespół trzech dużych kafli naczyniowych (miskowych), o dnach okrągłych, korpusach w części dolnej uformowanych cylindrycznie, a od wysokości ok. $\frac{1}{2}$ (od dna) czworobocznie, ścianki wychylone pod kątem około 13 stopni, otwory ukształtowane czworobocznie. Krawędzie zachylone, w jednym przypadku żłobkowane. Wewnątrz i na zewnątrz barwa ceglasta, przy krawędziach polewa zielona lub brązowa. Stan zachowania: częściowa rekonstrukcja.

Jak można przypuszczać, piece z kafli miskowych funkcjonowały w budynkach zespołu katedralnego, a także w szpitalu św. Ducha do XVII w. Od 1. ćw. XVI w. znane były już tu piece z kafli płytowych, o wiele bardziej wydajne pod kątem możliwości grzewczych i z bardziej dekoracyjną bryłą. Prawdopodobnie piece z kafli miskowych ogrzewały już wtedy pomieszczenia mniej reprezentacyjne. Materiał kaflarski z prac archeologicznych na Wzgórzu Katedralnym i na terenie szpitala św. Ducha obejmuje kafle naczyniowe różnych rozmiarów. Złożenie cylindrycznych albo stożkowatych brył pieców z kafli miskowych, których obwód zmniejszał się ku górze, wymagało zróżnicowanych pod względem wymiarów kafli, jednak tak dużych, jak prezentowane egzemplarze, odkryto niewiele.

W. Wojnowska, *Frombork w zabytkach kultury materialnej*, katalog wystawy, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 1989, s. 29, il. 18d.

Świat Kopernika w świetle zabytków ze zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, red. Ż. Wlizio, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2022, s. 182–183.

MF/Ar/309, 313, 314

WW

6. Zespół kafli naczyniowych (miskowych), bez dekoracji, kon. XVI w. – pocz. XVII w.

6. Vessel (bowl) tiles without ornamentation, late 16th century – early 17th century

warsztat lokalny	local workshop
glina żelazista, toczenie na kole garncarskim,	iron clay, wheel-turned,
wypał w atmosferze utleniającej, szkliwienie	fired in an oxidising atmosphere, glazed
wys. 7–11 cm, wymiary otworów: 12–14 cm,	height 9.5–11 cm; openings: 14.5 x 14 cm,
śr. den 7–9 cm	base diameter 7–9 cm
Prace archeologiczne w Reszlu.	Archaeological research in Reszel.

Zespół dwudziestu dziewięciu kafli miskowych o dnach kolistych, korpusach w części dolnej uformowanych cylindrycznie, a od wysokości ok. $\frac{1}{2}$ (od dna) czworobocznie, otwory ukształtowane czworobocznie, a ich łukowate krawędzie zachylone w formie okapu z fazowaniem. Niektóre egzemplarze mają wyraźnie wyodrębnione narożniki. Na powierzchni ścian korpusu żłobki dookoła, ślady po procesie technologicznym (ale służące też lepszej przyczepności gliny). Barwa ceglana, w niektórych wnętrza pokryte ciemnozielonym szkliwem na grubej warstwie pobiałej. Kafle w różnym stanie zachowania. Większość kafli zachowana całkowicie z niewielkimi ubytkami przy krawędziach. Część zespołu (8) zachowana fragmentarycznie z ubytkami w partiach korpusu. We wszystkich egzemplarzach szkliwo przetarte w różnym stopniu, w niektórych uległo całkowitemu zniszczeniu lub zostały tylko niewielkie ślady szkliwa bądź pobiałej.

Zespół prezentowanych kafli nie różni się od innych kafli pozyskanych w wyniku prac archeologicznych w Reszlu, a przechowywanych w zbiorach Muzeum Warmii i Mazur. Kafle znalezione zostały w tym samym miejscu, pochodzą zapewne z jednego pieca. Ich wymiary, sugerują pochodzenie z różnych partii jego bryły, która musiała być stożkowata i zmniejszać się ku górze, co wymagało użycia kafli różnej wielkości ułożonych w kolejnych rzędach (w części dolnej większych, u góry mniejszych).

Niepublikowane

MF/Ar/414

WW

7. Kafel naczyniowy (garnkowy), XV–XVI w.

7. Vessel (pot) tile, 15th–16th century

warsztat lokalny	local workshop
glina żelazista, toczenie na kole garncarskim,	iron clay, wheel-turned, fired in an oxidising
wypał w atmosferze utleniającej	atmosphere
wys. 7–11 cm, wymiary otworów: 12–14 cm,	height 7–11 cm, opening dimensions 12–14 cm,
śr. den 7–9 cm	base diameter 7–9 cm
Przekaz osoby prywatnej.	Donated by private person.

Kafel naczyniowy (garnkowy), w typie kafla pucharowego, o dnie okrągłym, korpusie cylindrycznym, zwężającym się lekko w części górnej i ukształtowanym czworobocznie otworze o zaokrąglonych, pogrubionych i zachylonych krawędziach. Na korpusie montażowe żłobki dookólne (służące lepszej przyczepności gliny). Barwa ceglasta. Zachowany w całości.

Kafel pochodzi z terenu Prus, z bliżej nieokreślonego miejsca i stanowi jedyny w muzealnej kolekcji przykład kafla garnkowego. Materiał kaflarski (dotyczący kafla naczyniowych) pozyskany z prac archeologicznych na terenie Wzgórza Katedralnego i powiązanych z nim obiektów w zasobie fromborskiego muzeum obejmuje wyłącznie kafle miskowe lub ich fragmenty.

Niepublikowany

MF/Ar/405

WW

8. Pokrywa do zamykania otworu dymnego, XV w.

8. Smoke opening cover, 15th century

warsztat lokalny w Prusach
głina żelazista, wyrabianie ręcznie, wypalanie
wys. 7,5 cm, śr. 14,5 cm
Znalezisko przypadkowe podczas prac instalacyjnych
na terenie zespołu Wzgórza Katedralnego.

local workshop in Prussia
iron clay, hand-moulded, fired
height 7.5 cm, diameter 14.5 cm
An accidental find made during installation work
on Cathedral Hill.

Wykonana ręcznie pokrywa z wypalanej gliny, powstała z dużej bryły poprzez formowanie powierzchni odcinaniem zbędnej gliny i pozostawienie w górnej części szerokiego uchwyty, w którym wykonano niewielki otwór. Pokrywa ma kształt nieregularnego koła o płaskim dnie i wypukłej powierzchni, na której naniesiono dekorację, wykonaną prostymi liniami wycinanymi w glinie ostrym narzędziem. Zaznaczone na szerokim uchwycie linie przecinają się, tworząc figury rombów i trójkątów. Krawędź pokrywy posiada trójkątne wycięcie sięgające uchwyty, na dnie przy krawędzi oraz częściowo na jej powierzchni widoczne ślady okopcenia.

Stan zachowania pokrywy świadczy o jej zastosowaniu w miejscu związanym z kontaktem z ogniem lub dymem, które pozostawiły ślady okopcenia. Ze względu na rozgrzanie pokrywy i niemożność unoszenia jej ręką niewielki otwór w uchwycie służył do jej zdejmowania poprzez włożenie pręta, patyka lub innego wąskiego przedmiotu.

Pokrywa mogła być używana do zamykania otworu dymnego w systemie grzewczym typu hypokaustum lub do przykrywania innego miejsca, w którym odcinany był dostęp do ognia i dymu. Płytką jest przypadkowym znaleziskiem dokonany podczas prac instalacyjnych na terenie zespołu Wzgórza Katedralnego, gdzie w wiekach średnich, zarówno w dawnym Pałacu Biskupim, jak i w zespole szpitala św. Ducha istniało ogrzewanie hypokaustyczne.

Niepublikowana

MF/R/285

JS

2. Kafle płytowe XVI w.–I. 70. XX w.

Panel tiles 16th century–1970s

2.1. XVI w.–pocz. XVII w.

16th century–early 17th century

9. Kafel wypełniający z rozetą, 1. ćw. XVI w.

9. Filling tile with a rosette, first quarter of the 16th century

warsztat lokalny, Prusy glina żelazista, toczenie na kole garncarskim, szkliwienie, wypalanie wys. 17 cm, szer. 17,5 cm Badania archeologiczne we Fromborku.	local workshop, Prussia iron clay, wheel-turned, glazed, fired height 17 cm, width 17.5 cm Archaeological research in Frombork.
--	---

Kafel wypełniający, środkowy, kasetonowy, na płytce licowej we wgłębionej, profilowanej, szerokiej ramce wpisana w kwadrat rozeta wielopłatkowa o czterech okółkach płatków (w każdym po cztery płatki), uformowanych w „ośli grzbiet”, z ziarnistym środkiem. Dekoracja reliefowa, szkliwo zielone, brązowe, żółte, niebieskie i białe. Częściowa rekonstrukcja (uzupełnienie gipsowe).

Kafel z rozetą z 1. ćw. XVI w. to jeden ze najstarszych kafli płytowych znaleziony podczas prac archeologicznych na fromborskim Wzgórzu Katedralnym. W XVI w. kafle tego typu popularne były na terenie całej Rzeczypospolitej. Co ciekawe, fromborski egzemplarz nie posiadał komory grzewczej.

M. Gajewska, J. Kruppe, *Prace archeologiczne we Fromborku*, Komentarze fromborskie, Olsztyn 1972, s 200, il. 2/8.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, il. 65.

MF/Ar/351

WW

10. Kafel wypełniający, środkowy z motywem maureski, 2. poł. XVI w.

10. Central filling tile with a Moorish motif, second half of the 16th century

warsztat lokalny, Prusy
glina żelazista, formowanie w matrycy, szkliwienie
wypalanie
dł. 17,2 cm, szer. 16,6 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.

local workshop, Prussia
iron clay, moulded,
fired
length 17.2 cm, width 16.6 cm
Archaeological research in Frombork.

Kafel wypełniający, środkowy, z ujętym w profilowaną ramkę motywem w typie maureski, tworzącym symetryczną kompozycję ze zwiniętej wici roślinnej, powtórzoną w czterech narożnikach kafla i połączoną rozetką w centrum. Dekoracja w płaskim reliefie, polewa zielona. Płytkę kafla zachowana fragmentarycznie, częściowa rekonstrukcja, komora grzewcza zachowana fragmentarycznie. Od kon. XVI w. w dekoracji kafla stosowano motyw groteski czy też maureski, wzory dla których czerpano z grafik niemieckich i niderlandzkich. Kafle z ornamentem maureski, liczne w materiale archeologicznym z terenu Fromborka, świadczą o popularności pieców z tego typu dekoracją.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 135, il. 195.

W. Wojnowska, *Frombork w zabytkach kultury materialnej*, katalog wystawy, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 1989, s. 30, il. 21b.

MF/Ar/325

WW

11. Kafel wypełniający, środkowy, z motywem maureski, z cylindrycznej nastawy pieca, 2. poł. XVI w.

11. Central filling tile with a Moorish motif from a stove's cylindrical overmantel, second half of the 16th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
dł. 17 cm, szer. 17 cm	length 17 cm, width 17 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafel wypełniający, środkowy, o licu wypukłym, z ujętym w profilowaną ramkę motywem roślinnym w typie maureski. W centrum kompozycji rozetka, od której rozchodzą się symetrycznie po przekątnej w kierunku narożników cztery stylizowane liściaste łodygi akantu. Dekoracja reliefowa, polewa zielona. Płytką kafla zachowana fragmentarycznie, częściowa rekonstrukcja, komora grzewcza zachowana w niewielkim fragmencie.

Kafel z fromborskich zbiorów, o wygiętym łukowato licu, zdobiony ornamentem maureski, pochodzi z cylindrycznej nastawy pieca. Najprawdopodobniej był to typ pieca, zwany w literaturze wawelskim, znany także w innych regionach kraju.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 135, il. 194.

W. Wojnowska, *Frombork w zabytkach kultury materialnej*, katalog wystawy, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 1989, s. 30.

Świat Kopernika w świetle zabytków ze zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, red. Ż. Wlizio, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2022, s. 184–185.

MF/Ar/326

WW

12. Kafel wypełniający, środkowy, z motywem okuciowo-roślinnym, kon. XVI w.

12. Central filling tile with strapwork and plant motif, late 16th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szkliwienie, wypalanie	glazed, fired
dł. 18,5 cm, szer. 18,5 cm	length 18.5 cm, width 18.5 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafel wypełniający, środkowy, z ujętym w ramkę zgeometryzowanym motywem okuciowo-roślinnym w typie maureski. W centrum symetrycznej kompozycji rozetka wielopłatkowa, wokół stylizowane proste lub wolutowo zwinięte i spinane przewiązkami ulistnione wici akantu. Dekoracja reliefowa, polewa jasnozielona. Płytkę kafla zachowaną fragmentarycznie, częściowa rekonstrukcja, komora grzewcza zachowana w niewielkim fragmencie.

Główny budulec bryły renesansowego pieca stanowiły kafle płytowe wypełniające, stąd w materiale archeologicznym występuje ich znacznie więcej niż kaflów gzymsowych, fryzowych czy wieńczących. Również w zbiorach fromborskiego muzeum licznie reprezentowane są, pochodzące z badań archeologicznych we Fromborku, renesansowe kafle płytowe wypełniające z dekoracją roślinną, w tym także z popularnym od kon. XVI w. w zdobnictwie kaflów motywem maureski.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 135, il. 193.

Historia kultury materialnej Polski w zarysie: od XVI do poł. XVII w., red. A. Keckowa, D. Molenda, t. III, Wrocław 1978, s. 168, il. 72a.

Świat Kopernika w świetle zabytków ze zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, red. Ż. Wliziło, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2022, s. 186–187.

MF/Ar/353

WW

13. Kafel wypełniający, środkowy, z motywem lilii heraldycznych, kon. XVI–1. poł. XVII w.

13. Central filling tile with a motif of a heraldic lily, late 16th – first half of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 19 cm, dł. 18 cm	height 13 cm, thickness 18 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafel wypełniający, środkowy, o wypukłym licu (pochodzi z cylindrycznej nastawy pieca), z ujętym w płaską ramkę motywem roślinnym w typie maureski, złożonym z czterech stylizowanych lilii heraldycznych, ułożonych symetrycznie po przekątnych w kierunku narożników. Pole między nimi wypełniają cztery rauty. Dekoracja reliefowa, polewa jasnozielona. Płytką kafla zachowana fragmentarycznie, częściowa rekonstrukcja, komora grzewcza zachowana w niewielkim fragmencie.

W zbiorach fromborskiego muzeum licznie reprezentowane są, pochodzące z badań archeologicznych we Fromborku, renesansowe kafle płytowe z dekoracją roślinną, jak np. prezentowany kafel z motywem stylizowanych lilii heraldycznych. Analogiczne kafle znajdują się w zbiorach Muzeum Warmii i Mazur Olsztynie (pochodzą one z prac archeologicznych na zamku w Lidzbarku Warmińskim) czy w Muzeum w Ostródzie (z prac wykopaliskowych na zamku w Ostródzie).

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 135, il. 196.

W. Wojnowska, *Frombork w zabytkach kultury materialnej*, katalog wystawy, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 1989, s. 30.

MF/Ar/327

WW

14. Kafel wypełniający, narożny, z wicią roślinną, pocz. XVII w.

14. Corner filling tile with vine scrolls, first half of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szkliwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 28 cm, szer. 10,5–11 cm	height 28 cm, width 10.5–11 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafel narożny, dwudzielny, symetryczny, w formie prostokątnych płytek ustawionych pod kątem 90 stopni. Każda z płytek obwiedziona białą szkliwioną, profilowaną ramą. Przez całą długość kafla wije się reliefowa wici roślinna, od której odchodzą sercowate kwiatostrany, w narożniku motyw kandelabrowy. Dekoracja reliefowa, szkliwo białe i niebieskie (biały relief na niebieskim tle). Częściowa rekonstrukcja, kołnierz zachowany fragmentarycznie.

Tego typu wielkoformatowych kaflów narożnych używano w 2. poł. XVI i na pocz. XVII w. przy składaniu reprezentacyjnych pieców. Obejmowały one dwa rzędy kaflów licowych lub ujmowały duże segmenty kaflowe, z których składały się skrzynie pieca.

Ich płytki boczne, czy kątowe zdobiono pilastrami hermowymi, przedstawieniami portretowymi, czy jak w przypadku omawianego egzemplarza motywem kandelabrowym i wicią roślinną. Podobne kafle znajdują się w bryle wielkiego renesansowego pieca w dworze Artusa w Gdańsku.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, il. 198.

W. Wojnowska, *Frombork w zabytkach kultury materialnej*, katalog wystawy, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 1989, s. 29, il. 23.

MF/Ar/317

WW

15. Kafel fryzowy, środkowy, z dekoracją groteskową wg grafiki Daniela Hopfera, kon. XVI w.

15. Central frieze tile with grotesque decoration after a print by Daniel Hopfer, late 16th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
gлина żelazista, toczenie na kole garncarskim,	iron clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 11 cm, szer. 9 cm, szer. kołnierza 7,2 cm	height 13.3 cm, width 23.2 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Prostokątny kafel fryzowy, którego dekorację stanowi oparta na grafice Daniela Hopfera kompozycja złożona z motywu kandelabrowego i dwóch siedzących, antytetycznie ustawionych sfinksów. Ich fantazyjnie ukształtowane ogony mają formę ulistnionej i ukwieconej wici akantu, która wypełniała, jak można sądzić po zachowanym z lewej strony fragmencie, niezachowane skrajne partie płytki kafla. W tle, ponad sfinksami, uskrzydłone smoki. Płytkę kafla zamyka u góry profilowana, zachylona listwa. Dekoracja reliefowa, polewa jasnozielona. Na odwrocie odcisnięta w masie tkanina – ślad po procesie technologicznym. Kafel zachowany fragmentarycznie, klejony z dziesięciu fragmentów, częściowa rekonstrukcja (uzupełnienie gipsowe).

W zdobnictwie kafla renesansowych, często stosowano – obok motywów religijnych, heraldycznych, architektonicznych, roślinnych czy figuralnych – także ornamenty o rodowodzie antycznym, wzory czerpiąc przy tym z ówczesnych grafik niemieckich i niderlandzkich. Jak pokazuje materiał kaflarski pozyskany z badań archeologicznych na fromborskim Wzgórzu Katedralnym, także tutaj znajdowały się piece z dekoracją nawiązującą do antyku, z przedstawieniami antycznych wojowników, walczących Amazonek czy też sfinksów, jak w przypadku prezentowanego egzemplarza. Analogiczne kafle znane są z prac archeologicznych w Stargardzie, a także z terenu Niemiec i Danii: z Drezna, Ribe czy Szlezwiku. Przy okazji omawiania odnośnego kafla ze zbiorów Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Stargardzie M. Majewski, powołując się na autora opracowania dotyczącego kafla ze Szlezwiku (O. Christiansen), przytacza hipotezę, jakoby sfinksy miały twarze Karola V Habsburga, cesarza rzymsko-niemieckiego w latach 1519–1556 i jego małżonki Izabeli Portugalskiej.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, il. 203.

Świat Kopernika w świetle zabytków ze zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, red. Ż. Wliziło, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2022, s. 192–193.

MF/Ar/354

WW

16. Kafel fryzowy, narożny, z przedstawieniem cnót kardynalnych, kon. XVI w.–1. poł. XVII w.

16. Corner frieze tile depicting cardinal virtues, late 16th century – first half of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, toczenie na kole garncarskim,	iron clay, wheel-turned, glazed, fired
szkliwienie, wypalanie	height 11 cm, width 9 cm,
wys. 11 cm, szer. 9 cm, szer. kołnierza 7,2 cm	flange width 7.2 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafel fryzowy, narożny, symetryczny, kompozycja ograniczona u góry i na dole płaską listwą przedstawia personifikacje cnót kardynalnych – sprawiedliwości i męstwa. Na jednej z płytek uosabiający męstwo św. Jerzy w stroju rzymskiego legionisty, na koniu, z włócznią, którą godzi w smoka, wijącego się pod kopytami końskimi. Na drugiej płytce widoczna jest personifikacja sprawiedliwości, ukazana jako postać kobieca, w kontrapoście, trzymająca w lewej ręce wagę, w prawej zaś okazały miecz. Jej dodatkowym, ważnym atrybutem jest struś, zaczerpnięty z „Ikologii” („Iconologia ovvero Descrittione dell’Imagini universali”, 1593 r.) Cesarego Ripy. Symbolikę strusia Ripa wyjaśniał w następujący sposób: „Struś poucza nas, że rozsądzane sprawy, jakkolwiek by były zagmatwane, zawsze trzeba próbować rozplątać i rozwikłać z wielką cierpliwością; tak jak struś trawi żelazo, choć przecież substancja to bardzo twarda (...)”. W tle wazon z kwiatami, a przy krawędzi przeskalowane, czteropłatkowe kwiaty na wysokich łożyskach. Dekoracja reliefowa, szkliwo jasnozielone. Kafel zachowany częściowo, brak fragmentu jednej płytki, zachowany znaczny fragment kołnierza z zaznaczonymi dwoma otworami montażowymi.

Prace archeologiczne w zespole Wzgórza Katedralnego ujawniły niewiele kafli z przedstawieniami o charakterze religijnym, aczkolwiek kilka egzemplarzy zasługuje na szczególną uwagę, jak np. prezentowany kafel fryzowy z personifikacją dwóch cnót kardynalnych. Kafle z takimi przedstawieniami, dla których wzory czerpano z niemieckich grafik z kon. XVI w., autorstwa np. Antona Eisenhoita, znane były na terenie półwyspu Bałtyku.

M. Dąbrowska, *Piece kafłowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, il. 199.

W. Wojnowska, *Frombork w zabytkach kultury materialnej*, katalog wystawy, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 1989, s. 29.

MF/Ar/10

WW

17. Kafel gzymsowy, narożny, z głowami w antycznych hełmach, 2. poł. XVI w.

17. Cornice corner tile decorated with heads wearing antique helmets,
second half of the 16th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 14,5 cm, szer. 19–20,5 cm	height 14.5 cm, width 19–20.5 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafel gzymsowy, narożny, dwudzielny, symetryczny, złożony z dwóch płytek o licu wklęsłym, łączonych pod kątem prostym. Z obu stron przedstawienie portretowe – dwie głowy w antycznych hełmach ze ślimacznicami, zwrócone do siebie profilem. Dekoracja reliefowa, polewa ciemnozielona. Zachowany fragmentarycznie, częściowa rekonstrukcja.

W zdobnictwie kafli renesansowych często stosowano ornamenty o rodowodzie antycznym, wzory czerpiąc przy tym z ówczesnych grafik niemieckich i niderlandzkich. Jak pokazuje materiał kaflarski z badań archeologicznych na Wzgórzu Katedralnym we Fromborku, tu także znajdowały się piece z dekoracją nawiązującą do antyku: z antycznymi wojownikami, walczącymi Amazonkami czy też przedstawieniami portretowymi, jak w przypadku prezentowanego egzemplarza. Tego rodzaju fryzowe lub wieńczące (ale także licowe) kafle z przedstawieniem par popiersi antycznych w hełmach ze ślimacznicami, zwróconych do siebie profilowo, znane są z Pomorza czy północnych Niemiec. Wzorów graficznych doszukiwać się można w grafikach Virgila Solisa, zaś przedstawiają one często wizerunki konkretnych prominentnych postaci ówczesnego świata. Osoby z fromborskiego kafla jak dotąd nie zostały zidentyfikowane, ale ten szczególny egzemplarz prezentowany był wielokrotnie na wystawach (i w związanych z nimi publikacjach) nie tylko we fromborskim muzeum, ale także w muzeach w Gdańsku, Malborku czy Toruniu.

Historia kultury materialnej Polski w zarysie: od XVI do poł. XVII wieku, red. A. Keckowa, D. Molenda, t. III, Wrocław 1978, s. 251, il. 114.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 135, il. 201.

E. Kilarska, M. Kilarski, *Kafle z terenu dawnych Prus Królewskich*, katalog wystawy, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2009, s. 43, il. 33.

Świat Kopernika w świetle zabytków ze zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, red. Ż. Wlizio, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2022, s. 188–189.

75 lat Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku. Katalog zbiorów, red. Ż. Wlizio, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2023, s. 229–230.

MF/Ar/320

WW

18. Segmenty kafla gzymsowego z cylindrycznej nastawy pieca, 2. poł. XVI w.

18. Cornice tile fragments from a stove's cylindrical overmantel, second half of the 16th century

warsztat lokalny	local workshop
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
polewa jasnozielona, wypalanie	light green glaze, fired
wys. 11 cm, szer. 18,5–21,5 cm,	height 11 cm, width 18.5–21.5 cm,
głęb. 5 cm (z kołnierzem 10,5 cm)	depth 5 cm (with the flange 10.5 cm)
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Dwa fragmenty kafla gzymsowego, wygięte półkolistie, o profilu wypukło-wklęsło-wypukłym, dzielone wałkami, pomiędzy którymi w górnej części kafla widnieje pięciopalczysta dekoracja roślinna o motywie kontynuacyjnym, w dolnej części zwiłokrotnione groszkowanie przedzielane przeplatającą się ukośnie taśmą. U góry i u dołu kompozycję zamyka prosta listwa. W jednym przypadku zachowany kołnierz w kształcie tulei. Stan zachowania dobry, obtłuczenia na krawędziach i ubytki polewy, głównie w miejscach wypukłych, w jednym segmencie brak kołnierza.

Piec renesansowy składał się przeważnie z dwóch skrzyń, dolnej – prostopadłościennej i górnej – prostopadłościennej lub cylindrycznej. Segmenty kaflowe o wypukło-wklęsło-wypukłym profilu były osadzone w miejscu łączenia cylindrycznej nastawy pieca z prostopadłościenną skrzynią dolną lub stanowiły zwieńczenie nastawy. Kafle z fromborskich zbiorów pochodzą zapewne z pieca o skrzyni dolnej na planie prostokąta, a górnej na planie koła, zwanego w literaturze wawelskim, który to typ rozpowszechniony był także w innych regionach kraju.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, il. 149.

Świat Kopernika w świetle zabytków ze zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, red. Ż. Wlizio, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2022, s. 190–191.

MF/Ar/323 a, b

JS

19. Koronka z lilii heraldycznych ze zwieńczenia pieca, 2. poł. XVI w.

19. Fleur-de-lis ornamentation from a stove's crown,
second half of the 16th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 7,2 cm, szer. 15,5 cm	height 7.2 cm, width 15.5 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafel wieńczący, ażurowy, z dekoracją w formie ustawionych rzędem lilii heraldycznych. Dekoracja reliefowa, szkliwo zielone. Z tyłu, w części dolnej, listwa – zaczep do mocowania kafla w sklepieniu pieca. Zachowany w całości.

Tego typu kafle stanowiły częstą dekorację zwieńczeń renesansowych pieców, przydając pozornej lekkości ich ciężkim bryłom. Analogiczne pozyskano w toku prac archeologicznych na zamku w Reszlu (w zbiorach Muzeum Warmii i Mazur) czy na zamku w Malborku (w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku).

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 133, il. 146.

W. Wojnowska, *Frombork w zabytkach kultury materialnej*, katalog wystawy, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 1989, s. 31.

MF/Ar/337

WW

20. Kafelek z herbem biskupstwa warmińskiego, 2. poł. XVI w.

20. Tile with the coat of arms of the Bishopric of Warmia,
second half of the 16th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 6,9 cm, szer. 6,1 cm, dł. trzpienia 2 cm	height 6.9 cm, width 6.1 cm, stem length 2 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafelek – ozdoba piecowa w formie kartusza z herbem biskupstwa warmińskiego. Kształt tarczy herbowej, w polu baranek z odwróconą głową, nogą przytrzymuje chorągiew z krzyżem. Dekoracja reliefowa, polewa zielona. Kafelek mocowany w bryle pieca za pomocą glinianego trzpienia. Zachowany fragmentarycznie, częściowa rekonstrukcja.

Bryła pieca renesansowego składała się przeważnie z dwóch, a czasami więcej skrzyń, w których podziały w kierunku pionowym i poziomym wyznaczały kolumnienki, filary, półfilary, gzymsy, fryzy, a także plastyczne detale, które w bryle pieca pełniły funkcję wyłącznie dekoracyjną. Ozdobniki te często przybierały formę kartuszy herbowych mocowanych za pomocą glinianego zaczepu przy kaflach fryzowych, gzymsowych lub narożnych wypełniających. W przypadku kafelka ze zbiorów fromborskiego muzeum przedstawienie herbu biskupstwa warmińskiego miało związek z miejscem lokalizacji pieca, zapewne był to pałac biskupów warmińskich lub inny budynek w kompleksie Wzgórza Katedralnego we Fromborku.

W. Wojnowska, *Frombork w zabytkach kultury materialnej*, katalog wystawy, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 1989, s. 29, il. 20.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 132, il. 145.

Świat Kopernika w świetle zabytków ze zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, red. Ż. Wlizio, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2022, s. 194–195.

MF/Ar/290

WW

21. Figurka młodzieńca w stroju dworskim z narożnika pieca, 1. ćw. XVI w.

21. Figurine of a young man in courtly clothes from the corner of a stove,
first quarter of the 16th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy, wypalanie	iron clay, moulded, fired
tors: wys. 9,5 cm, szer. 7,5 cm, głęb. 4,5 cm, noga:	torso: height 9.5 cm, width 7.5 cm, thickness 4.5 cm,
wys. 17,5 cm, szer. 2,3 cm, głęb. 3,5 cm	leg: height 17.5 cm, width 2.3 cm, thickness 3.5 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Fragmenty (tors i noga) plastycznej figurki młodzieńca w stroju dworskim, w krótkim, sięgającym bioder, obciśłym kaftanie, od pasa rozkloszowanym w formie baskinki, z zachowanym fragmentem suto marszczonych rękawów. Polewa niebieska, z resztkami złocień w dolnej części. Pod szyją widoczna jasna koszula, a na niej kaftan spodni w kolorze fioletowym, z cienkiej materii, zakończony drobno plisowaną krezą ułożoną wokół szyi. Noga w pończosze, do wysokości powyżej kolana w kolorze niebieskim, wyżej w ukośne pasy fioletowe i niebieskie. Stan zachowania fragmentaryczny – tors i noga.

Piec renesansowy składał się przeważnie z dwóch skrzyń, dolnej – prostopadłościennej i górnej – prostopadłościennej lub cylindrycznej. Jego bryłę dekorowały i urozmaicały różnego rodzaju ozdoby: listwy, tarcze, a nawet plastyczne figurki. Mocowano je przy kaflach fryzowych, gzymsowych lub narożnych. Fragment figurki dworzanina ze zbiorów fromborskiego muzeum to rzadki przykład plastyki figuralnej zdobiącej narożnik pieca.

E. Kilarska, M. Kilarski, *Kafle z terenu dawnych Prus Królewskich*, katalog wystawy, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2009, s. 35, il. 19.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 132, il. 64.

Świat Kopernika w świetle zabytków ze zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, red. Ż. Wliziło, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2022, s. 196–197.

MF/Ar/288, 289

JS

22. Kafelek – nasadnik piecowy (rozetka), kon. XVI w.

22. Tile – a stove's impost (rosette), late 16th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
gлина żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
śr. 4 cm, grub. 0.3 cm	diameter 4 cm, thickness 0.3 cm
Ziemne prace instalacyjne	Recovered during earthworks conducted
na Wzgórzu Katedralnym we Fromborku.	on Cathedral Hill.

Niewielki nasadnik piecowy w formie kolistej tarczki z czterolistną rozetką. Dekoracja reliefowa, szkliwo zielone. Niewielkie powierzchniowe ubytki szkliwa. Na odwrotnej stronie zachowany fragment trzpienia do mocowania w spoinie pieca.

Tego typu kafelki, których zachowało się niewiele, pełniły funkcję wyłącznie dekoracyjną, służąc do osłaniania spoin pieca, gdzie wraz z listwami stanowiły obramienie kafli wypełniających (listwy tworzyły ramkę, a rozetki umieszczano w jej narożach). Taką dekorację stosowano na ogół w piecach reprezentacyjnych, np. w renesansowym Wielkim Piecu w Dworze Artusa w Gdańsku, w którym analogiczne rozetki znajdują się w na styku listewek obramiających i osłaniających spoiny wszystkich kafli wypełniających. Tarczka z rozetką znaleziona podczas ziemnych prac instalacyjnych na Wzgórzu Katedralnym we Fromborku stanowiła zapewne element renesansowego pieca w Pałacu Biskupim lub którejś z kanonii wewnętrznych.

Niepublikowany

MF/Ar/415

WW

2.2. XVII w.

17th century

2.2.1. Zbiór kafli z piwnic zamku w Braniewie (poz. 23–30)
A collection of tiles from the Braniewo Castle cellars (items 23–30)

23. Zestaw kafli wypełniających, środkowych, pochodzących z zamku w Braniewie, z herbem rodu Schwengelm, poł. XVII w.

23. Central filling tiles from Braniewo Castle
with the Schwengelm family coat of arms, mid-17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 18,5 cm, szer. 16,5 cm, głęb. 6,5 cm	height 18.5 cm, width 16.5 cm, thickness 6.5 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafle herbowe wypełniające, środkowe, o kształcie zbliżonym do kwadratu, o licu z dekoracją w formie herbu rodu Schwengelm wypełniającą całą powierzchnię płytki. W klejnocie kwiat lilii z dwoma poziomymi liśćmi i ukazanymi ukośnie dwoma proporcami. Poniżej hełm przętowy, nad nim wieniec i spływające po obu stronach mięsiste, akantowe labry sięgające do podstawy kartusza. Tarcza herbowa dwudzielna w pas, w kartuszu godło herbu: u góry hełm ze skrzydłami, poniżej zdwojona krowka. Dekoracja reliefowa, polewa zielona.

Jedna płytką kafła zachowana w stanie dobrym, ubytek w jednym narożniku i odpryski polewy na krawędziach. Komora grzewcza zachowana, z obtłuczonymi po dwóch stronach kołnierzami. Pozostałych pięć kafli zachowanych fragmentarycznie.

Kafle herbowe pochodzą z zamku biskupiego w Braniewie, z nieznanego pieca (z inwentarzy wiadomo, że w 1725 r. na zamku znajdowało się osiem pieców złożonych z zielonych kafli). Herb von Schwengelm na licu kafła wskazuje na fundację pieca przez ówczesnego burgrabię von Schwengelm, któremu w XVII w. król szwedzki nadał tytuł szlachecki. O związkach szwedzkiego rodu rodu Schwengelm z Braniewem i zamkiem biskupim świadczy zasiadanie w XVIII w. w braniewskiej radzie miejskiej Petera Schwengelm.

Kafle znaleziono w okresie powojennym w ruinach zamku w Braniewie, początkowo pozostawały w rękach prywatnych, następnie przekazano je do Biblioteki Miejskiej w Braniewie, skąd w 2001 r. trafiły do Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie. Po rozwiązaniu Towarzystwa w 2021 r. kafle przekazane zostały do zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

Niepublikowane

MF/R/286

JS

24. Kafel wypełniający, środkowy, z palmetką, poł. XVII w.

24. Central filling tile with a palmette, mid-17th century.

warsztat lokalny, Prusy glina żelazista, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie wys. 20 cm, szer. 17,5 cm, głęb. 1 cm Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	local workshop, Prussia iron clay, moulded, glazed, fired height 20 cm, width 17.5 cm, thickness 1 cm Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
--	---

Kafel płytowy wypełniający, o kształcie prostokąta, z ujętym w prostą, wąską ramkę motywem palmetki, którą otacza wieniec z ulistnionej gałązki, przewiązanej u dołu wstęgą z kokardą. Dekoracja o wypukłym reliefie, z jasnozieloną polewą. Płytką kafla z ubytkiem w lewym górnym narożniku i części obramienia po prawej stronie. Brak kołnierza komory grzewczej.

Kafel pochodzi ze zbioru kafla pozyskanych z zamku biskupiego w Braniewie. Jak wiemy z inwentarzy, do 1. poł. XVII w. na zamku znajdowało się 16 różnoczasowych pieców, w tym osiem z kafla o zielonej polewie. Różnice koloru polewy, od jasno – do ciemnozielonej świadczą o pochodzeniu kafla z różnych pieców, a zachowane kafle mają różnorodne formy: od płytowych wypełniających, poprzez gzymsowe, narożne do wieńczących.

Kafle znaleziono w okresie powojennym w ruinach zamku w Braniewie, początkowo pozostawały w rękach prywatnych, następnie przekazano je do Biblioteki Miejskiej w Braniewie, skąd w 2001 r. trafiły do zbiorów Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie. Po rozwiązaniu Towarzystwa w 2021 r. kafle przekazano do Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

Niepublikowany

MF/R/287

JS

25. Fragment kafla wypełniającego, środkowego, z dekoracją tapetową, poł. XVII w.

25. Fragment of a central filling tile with wallpaper ornamentation, mid-17th century

warsztat lokalny, Prusy glina żelazista, formowanie w matrycy, szklwienie, wypalanie wys. 13 cm, szer. 10,5 cm, głęb. 1 cm Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	local workshop, Prussia iron clay, moulded, glazed, fired height 13 cm, width 10.5 cm, thickness 1 cm Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
---	---

Fragment narożnika kafla wypełniającego środkowego, o dekoracji kontynuacyjnej z czteropłatkowym kwiatem goździka zamkniętym w profilowanej, potrójnej, przełamanej w połowie taśmie. Dekoracja wykonana w płytkim reliefie, polewa zielona. Płytką kafla bez kołnierza. Kafel pochodzi z pieca znajdującego się na zamku biskupim w Braniewie, gdzie – jak wiadomo z inwentarzy – w 1725 r. znajdowało się 16 pieców, w tym osiem z kaflami o zielonej polewie.

Kafle znaleziono w okresie powojennym w ruinach zamku w Braniewie, początkowo pozostawały one w rękach prywatnych, następnie przekazane zostały do Biblioteki Miejskiej w Braniewie, po czym w 2001 r. zasilły zbiory Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie. Po rozwiązaniu Towarzystwa w 2021 r. kafle trafiły do Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

Niepublikowany

MF/R/288

JS

26. Kafel gzymsowy, środkowy, z wiązką kwiatową, poł. XVII w.

26. Central cornice tile decorated with flowers, mid-17th century

warsztat lokalny, Prusy glina żelazista, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie wys. 11 cm, szer. 22,5 cm głęb. 7,5 cm Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	local workshop, Prussia iron clay, moulded, glazed, fired height 11 cm, width 22.5 cm, depth 7.5 cm Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
---	---

Kafel gzymsowy, środkowy, o profilu ćwierćwałka, z listwami zamykającymi od dołu i od góry kompozycję umieszczoną w środkowej części pola. Wypełnia je wiązanka z wielopłatkowym kwiatem w części środkowej i ułożonym poziomo rozwiniętym kwiatem lilii po prawej oraz z otwartym owocem granatu po lewej stronie. Na prawej krawędzi kafla motyw dekoracji z zarysowanym fragmentem goździka i wici roślinnej. Lewy narożnik obtłuczony, komora grzewcza z fragmentem kołnierza zachowanym tylko przy jednym, węższym boku. Dekoracja reliefowa, polewa zielona.

Kafel pochodzi z pieca znajdującego się na zamku biskupim w Braniewie. Wiązanka kwiatów, składająca się z kwiatów tulipana, goździka czy chabru, była typową i bardzo popularną dekoracją kwietną kafla gzymsowych w XVII w. Taki rodzaj zdobienia, kontynuowany na kolejnym kaflu, tworzył ciąg składający się z naprzemiennie układanych wiązanek, tworzących motyw kwiatowy.

Kafle znaleziono w okresie powojennym w ruinach zamku w Braniewie, początkowo pozostawały w rękach prywatnych, następnie trafiły do Biblioteki Miejskiej w Braniewie, a stamtąd w 2001 r. do zbiorów Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie. Po rozwiązaniu Towarzystwa w 2021 r. kafle przekazane zostały do Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

Niepublikowany

MF/R/289

JS

27. Kafel gzymsowy, środkowy, z kompozycją kwiatową, poł. XVII w.

27. Central cornice tile decorated with flowers, mid-17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 11 cm, szer. 22,5 cm, głęb. 7,5 cm	height 11 cm, width 22.5 cm, thickness 7.5 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.	im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel gzymsowy środkowy o łukowato wygiętym licu, od góry i od dołu z listwami zamykającymi kompozycję kwiatową. Centralnie umieszczona ośmiopłatkowa rozeta, zamknięta w kole z płatkami po zewnętrznej stronie i wijącymi się wokół gałązkami. Po obu stronach rozety, nad gałązką z kwiatem akantu, kwiaty goździka – znajdujący się po lewej stronie zwrócony w górę, po prawej – skierowany w dół. Komora grzewcza z fragmentami prostego kołnierza, obtłuczonego na wszystkich krawędziach, przy jednym, krótszym boku szeroki otwór montażowy. Dekoracja reliefowa o ciemnozielonej polewie.

Kafel pochodzi z nieznanego pieca z zamku biskupiego w Braniewie, w którym (jak podają zamkowe inwentarze) w 1725 r. znajdowało się 16 różnoczasowych pieców, w tym osiem z kaflów o zielonej polewie.

Kafle znaleziono w okresie powojennym w ruinach zamku w Braniewie, początkowo pozostawały w rękach prywatnych, następnie przekazano je do Biblioteki Miejskiej w Braniewie, skąd w 2001 r. trafiły do zbiorów Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie. Po rozwiązaniu Towarzystwa w 2021 r. kafle przekazano do Muzeum M. Kopernika we Fromborku.

Niepublikowany

MF/R/291

JS

28. Kafel gzymsowy, środkowy, z kwiatem narcyza, poł. XVII w.

28. Central cornice tile decorated with a daffodil, mid-17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 10,5 cm, szer. 17,5 cm, głęb. 9 cm	height 10.5 cm, width 17.5 cm, thickness 9 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.	im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel gzymsowy, środkowy, o profilu ćwierćwałka, z prostymi górnymi i dolnymi listwami, zamykającymi kompozycję kwiatową. Na całej płycie licowej kafla wijąca się poziomo na kształt odwróconej litery „S” ulistniona gałązka z pąkami kwiatów, od której odchodzą wielopłatkowe rozetki kwiatowe na łodyżkach: w środkowym polu narcyz, przy krawędzi lewego boku margerytka. Komora grzewcza owalna z wywiniętym kołnierzem, obtłuczenia po stronie dłuższego boku. Na węższych stronach kołnierza szerokie otwory montażowe. Dekoracja reliefowa z polewą o jasnym odcieniu zieleni.

Kafel pochodzi z nieznanego pieca z zamku biskupiego w Braniewie, w którym, jak wiadomo z zachowanych inwentarzy, w 1725 r. znajdowało się 16 różnoczasowych pieców, w tym osiem złożonych z kaflí o zielonej polewie. Ornament z dekoracją w postaci kwiatów (narcyza, tulipana, goździka) był popularny w zdobnictwie XVII-wiecznych kaflí, występował zarówno na kaflach licowych, narożnych, gzymsowych, fryzowych, jak i wieńczących. Często w jednej bryle pieca łączony był z kaflami z inną dekoracją.

Kafle znaleziono w okresie powojennym w ruinach zamku w Braniewie, pozostawały w rękach prywatnych, następnie przekazane zostały do Biblioteki Miejskiej w Braniewie, skąd w 2001 r. trafiły do Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie, a po jego rozwiązaniu w 2021 r. przekazane zostały do Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

Niepublikowany

MF/R/290

JS

29. Kafle gzymsowe, narożne, z rozetami kwietnymi, poł. XVII w.

29. Central cornice tiles decorated with flower rosettes, mid-17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
gлина żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 11 cm, szer. 22,5 cm, głęb. 7,5 cm	height 11 cm, width 22.5 cm, thickness 7.5 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kafłowych im.	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kafłowych
Waltera Wendla w Braniewie.	im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafle gzymsowe narożne o profilu ćwierćwałka, z prostymi listwami zamykającymi u dołu i u góry kompozycję kwiatową. Na całej płycie licowej przy dłuższym boku kafla wijąca się poziomo na kształt odwróconej litery „S” ulistniona gałązka z pąkami kwiatów, od której odchodzą wielopłatowe rozetki kwiatowe na łożyskach. W środkowym polu rozetka narcyza, przy krawędzi lewego boku – margerytki. Owalna komora grzewcza z wywiniętym kołnierzem, na jednym kaflu obtłuczenia po stronie dłuższego boku, na drugim kaflu kołnierz częściowo niepełny. W obu kaflach po węższej stronie kołnierza szeroki otwór montażowy. Dekoracja reliefowa z polewą w odcieniu jasnej zieleni. Kafel pochodzi z pieca na zamku biskupim w Braniewie.

Kafle znaleziono w okresie powojennym w ruinach zamku w Braniewie, początkowo pozostawały w rękach prywatnych, następnie przekazane zostały do Biblioteki Miejskiej w Braniewie, skąd w 2001 r. trafiły do Towarzystwa Miłośników Pieców Kafłowych im. Waltera Wendla w Braniewie. Po rozwiązaniu Towarzystwa w 2021 r. kafle przekazano do Muzeum M. Kopernika we Fromborku.

Niepublikowane

MF/R/292

JS

30. Kafel wieńczący, koronka z lilii heraldycznych, poł. XVII w.

30. Crowning tile decorated with fleur-de-lis ornamentation, mid-17th century

warsztat lokalny, Prusy glina żelazista, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie wys. 6 cm, szer. 19 cm, głęb. 6,5 cm Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kafłowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	local workshop, Prussia iron clay, moulded, glazed, fired height 6 cm, width 19 cm, thickness 6.5 cm Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kafłowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
---	--

Kafel wieńczący z korony pieca, środkowy, z dekoracją w formie rzędu lilii heraldycznych. Górną część stanowi ciąg utworzony przez zwielokrotnione przedstawienie kielichów kwiatowych. Kompozycję w dolnej, wklęsłej części kafla wypełniają podwójne, połączone ze sobą łodyżki, tworzące zamknięte trójkąty. U dołu zdwojona, wypukła listwa, wystająca z lica kafla. Od tyłu w dolnej części pozioma, wąska listwa kołnierza do mocowania kafla w sklepieniu pieca. Dekoracja z ornamentem reliefowym, szkliwo zielone.

Kafel pochodzi z pieca znajdującego się na zamku biskupim w Braniewie. Tego typu kafle stanowiły częstą dekorację zwieńczeń pieców, stosowaną od czasów renesansu do kon. XVII w. i były elementem czysto ozdobnym, nie mającym wpływu na konstrukcję pieca.

Kafel znaleziono w okresie powojennym w ruinach zamku w Braniewie, początkowo pozostawał w rękach prywatnych, następnie przekazano go do Biblioteki Miejskiej w Braniewie, skąd w 2001 r. trafił do Towarzystwa Miłośników Pieców Kafłowych im. Waltera Wendla w Braniewie. Po rozwiązaniu Towarzystwa w 2021 r. jego zbiory przekazano do Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku. Analogiczne kafle z dekoracją z koronką znane są z prac archeologicznych prowadzonych na zamku w Reszlu (znajdują się one w zbiorach Muzeum Warmii i Mazur) czy na zamku w Malborku (w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku).

Niepublikowany

MF/R/293

JS

31. Zespół kafli wypełniających z cylindrycznej nastawy pieca oraz kafel narożny wnekowy ze skrzyni dolnej pieca, z motywem maureski i okuciowym z Reszla, 1. poł. XVII w.

31. Filling tiles from a stove's cylindrical overmantel and a cornice corner tile from a stove's lower tier with a Moorish and strapwork motif, Reszel, first half of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy głina żelazista, formowanie w matrycy, szklwienie, wypalanie	local workshop, Prussia iron clay, moulded, glazed, fired
1. wys. 16,5 cm, szer. 14,5 cm, szer. kołnierzy 6,5 cm	1. height 16.5 cm, width 14.5 cm, flange width 6.5 cm
2. wys. 16 cm, szer. 10,5+7+2 cm	2. height 16.5 cm, width 10.5+7+2 cm
Prace archeologiczne w Reszlu.	Archaeological research in Reszel.

Cztery kafle wypełniające, środkowe, o licu wypukłym, z ujętym w profilowaną ramkę motywem roślinnym w typie maureski. W centrum kompozycji rozetka, od której rozchodzą się symetrycznie, po przekątnej w kierunku narożników cztery stylizowane, liściaste łodygi akantu.

Kafel wypełniający, narożny, wnekowy, środkowy z dekoracją okuciową we wnęce i na ścianie bocznej, ujętą w obramienie z motywem roślinnym. Dekoracja reliefowa, polewa jasno i ciemno zielona.

Komory grzewcze czworoboczne o zaokrąglonych narożnikach. Płytki kafli wypełniających zachowane z niewielkimi ubytkami, w narożach i na krawędziach, komory grzewcze zachowane w całości. Lico kafla narożnego zachowane całkowicie, a kołnierz komory grzewczej fragmentarycznie. Komory wszystkich kafli silnie okopcone.

Choć kafle różnią się barwą szkliwa (kafle licowe pokrywa szkliwo jasnozielone, a kafeł narożny ciemnozielone), to kontekst archeologiczny wskazuje, że kafle pochodzić mogą z tego samego pieca, określanego w literaturze przedmiotu jako „wawelski”, (znanego także w innych regionach kraju), złożonego z prostopadłościennej skrzyni paleniskowej i cylindrycznej nastawy.

Niepublikowany

MF/R/294, 295, 392, 393, 394

JS, WW

32. Kafel wypełniający, środkowy, ze sceną Ukrzyżowania, 1. poł. XVII w.

32. Central filling tile depicting the Crucifixion, first half of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded, glazed, fired
szkliwienie, wypalanie	height 14.2 cm, width 10.5 cm
wys. 14,2 cm, szer. 10,5 cm	Recovered during earthworks conducted
Z prac ziemnych na terenie Wzgórza Katedralnego.	on Cathedral Hill.

Centralna część kafla wypełniającego z postacią ukrzyżowanego Chrystusa. Plastyczna sylwetka Ukrzyżowanego zachowana do wysokości kolan, potraktowana schematycznie, z głową pochyloną w stronę prawego ramienia, z długimi, spływającymi na ramiona włosami, które podtrzymuje pleciona korona cierniowa. Masywny korpus z widocznymi szczegółami anatomicznymi, okryty tylko udrapowanym na biodrach, rozwianym po lewej stronie perizonium. Ręce rozpięte na poprzecznej belce i ułożone pod kątem w stosunku do torsu. Belka pionowa zarysowana tylko w części górnej, gdzie nad głową Ukrzyżowanego umieszczono titulus w formie banderoli z inskrypcją INRI, natomiast belka poprzeczna, gładka i wyraźnie uwidoczniona. Dekoracja w głębokim reliefie, szkliwo ciemnozielone. Kafel zachowany fragmentarycznie, na zachowanej części drobne ubytki szkliwa w partii głowy, rąk i torsu Chrystusa.

Podczas prac archeologicznych w zespole zabudowań Wzgórza Katedralnego pozyskano niewiele kaflów bądź ich fragmentów z przedstawieniami o charakterze religijnym, dlatego prezentowany kafel ze sceną Ukrzyżowania, mimo iż zachowany fragmentarycznie, jest obiektem szczególnym. Stanowił on być może fragment większej kompozycji, gdzie Ukrzyżowanemu towarzyszyli Maryja i św. Jan, możliwe że scena umieszczona była pod arkadą.

Niepublikowany

MF/Ar/416

WW

33. Kafel wypełniający, środkowy, z motywem wiązanki goździków i fuksji w wazonie, 1. poł. XVII w.

33. Central filling tile decorated with a bunch of carnations and fuchsias in a vase, first half of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 19 cm, szer. 17,5 cm	height 19 cm, width 17.5 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafel wypełniający, środkowy, z przedstawieniem bukietu kwiatów, złożonego z pięciu goździków i dwu fuksji w puklowanym wazonie z uchwytami w ujętym profilowaną ramką polu. Dekoracja reliefowa, polewa ciemnozielona. Komora grzewcza zachowana szczątkowo. Częściowa rekonstrukcja (sklejony z kilku fragmentów), uzupełnienie gipsowe.

W ornamentyce XVII-wiecznych kafli fromborskich dominują zwłaszcza motywy kwiatowe, popularne na kaflach pomorskich z tego czasu, dla których wzory czerpano z ozdobnych grafik. Prace archeologiczne prowadzone na terenie Fromborka, a w szczególności kompleksu Wzgórza Katedralnego, dostarczyły sporej liczby XVII-wiecznych zielono szklwionych kafli z dekoracją w postaci kwiatów goździka (także w połączeniu z innymi kwiatami). Fragmentów identycznych z prezentowanym egzemplarzem jest w zbiorach muzeum więcej. Analogiczne kafle znajdują się także w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku.

W. Wojnowska, *Frombork w zabytkach kultury materialnej*, katalog wystawy, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 1989, s. 29.

Historia Kultury materialnej Polski w zarysie, T. III, red. A. Keckowa, D. Molenda, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978, s. 251, ryc. 114.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 135, il. 190.

MF/Ar/353

WW

34. Kafel wypełniający z motywem kwiatów w wazonie pod arkadą, 1. poł. XVII w.

34. Filling tile decorated with a vase of flowers under an arcade,
first half of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 20 cm, szer. 19 cm	height 20 cm, width 19 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafel wypełniający, środkowy, z dekoracją reliefową w postaci bukietu kwiatów w puklowanym wazonie o uchwytach w formie maszkaronów, umieszczonym w obramowaniu arkadowym. Arkadę podtrzymują zamiast kolumn wydłużone łodygi margerytek zakończone kwiatostanami. Szklwo biało-niebieskie (tło białe, ornament kobaltowy). Płytką kafla klejona z kilku elementów, ubytek w prawym górnym rogu (uzupełnienie gipsowe). Komora grzewcza zachowana szczątkowo.

W ornamentyce XVII-wiecznych kaflów fromborskich dominują zwłaszcza motywy kwiatowe, popularne na kaflach pomorskich z tego czasu, wzory dla których czerpano z ozdobnych grafik. Prezentowany egzemplarz jest przykładem zastosowania takiej dekoracji. Analogiczne kafle znajdują się w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku.

W. Wojnowska, *Frombork w zabytkach kultury materialnej*, katalog wystawy, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 1989, s. 30.

E. Kilarska, M. Kilarski, *Kafle z terenu dawnych Prus Królewskich*, katalog wystawy, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2009, s. 84, 85, il. 51.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 135, il. 191.

MF/Ar/6

WW

35. Kafel wypełniający, środkowy, z motywem wiązanki kwiatowej (tulipan i goździki), 2. poł. XVII w.

35. Central filling tile decorated with a bunch of tulips and carnations, second half of the 17th century.

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szkliwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 19, szer. 17,5 cm, szer. kołnierza 10 cm	height 19 cm, width 17.5 cm, flange width 10 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel wypełniający, środkowy, z dekoracją reliefową w postaci bukietu kwiatów (tulipana i goździków), w narożnikach gałązki kwiatowe, które, połączone narożnikami z sąsiednimi kaflami w ścianie pieca, tworzyły jeden motyw. Szkliwo białe-niebieskie (tło białe, ornament kobaltowy). Szkliwo pokrywa krakelura, przy krawędziach niewielkie ubytki polewy, kołnierz zachowany fragmentarycznie wzdłuż jednego boku.

W ornamentyce XVII-wiecznych kaflów fromborskich dominują zwłaszcza motywy kwiatowe, popularne na kaflach pomorskich z tego czasu, dla których wzory czerpano z ozdobnych grafik. Prezentowany egzemplarz jest przykładem zastosowania takiej dekoracji. Analogiczne kafle znajdują się w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku.

Niepublikowany

MF/R/395

WW

36. Kafle wypełniające z motywem goździków pod arkadą wspartą przez postaci Adama i Ewy, 1. poł. XVII w.

36. Filling tiles with a motif of carnations under an arcade supported by figures of Adam and Eve, first half of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szkliwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 19,5 cm, szer. 18 cm	height 19.5 cm, width 18 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafel wypełniający, środkowy, przedstawiający – umieszczony w arkadowym obramowaniu – bukiety okazałych goździków w wysmukłej wazie z uchami. Po obu stronach wazy dwa orły w układzie antytetycznym. Arkadę wspierają kolumny, podtrzymywane przez postaci Adama i Ewy, w narożnikach nad archiwoltą i u podstawy arkady uskrzydłone putta. Łuk arkady wypełnia ornament cekinowy. Dekoracja reliefowa, szkliwo ciemnozielone. Płytką kafla zachowana we fragmentach, częściowo rekonstrukcja, komory grzewcze zachowane fragmentarycznie.

W ornamentyce XVII-wiecznych kaflí fromborskich dominują zwłaszcza motywy kwiatowe, występujące często na kaflach pomorskich z tego czasu, dla których wzory czerpano z grafik ornamentalnych. Prezentowany egzemplarz jest przykładem takiej dekoracji. Analogiczne kafle znajdują się w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 135, il. 189.

Historia Kultury materialnej Polski w zarysie, T. III, red. A. Keckowa, D. Molenda, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978, s. 168, ryc. 72.

MF/Ar/33, 10+27

WW

37. Kafel wypełniający, środkowy z motywem tapetowym, 3. ćw. XVII w.

37. Central filling tile with a wallpaper motif,
third quarter of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szkliwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 18 cm, szer. 15 cm	height 18 cm, width 15 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

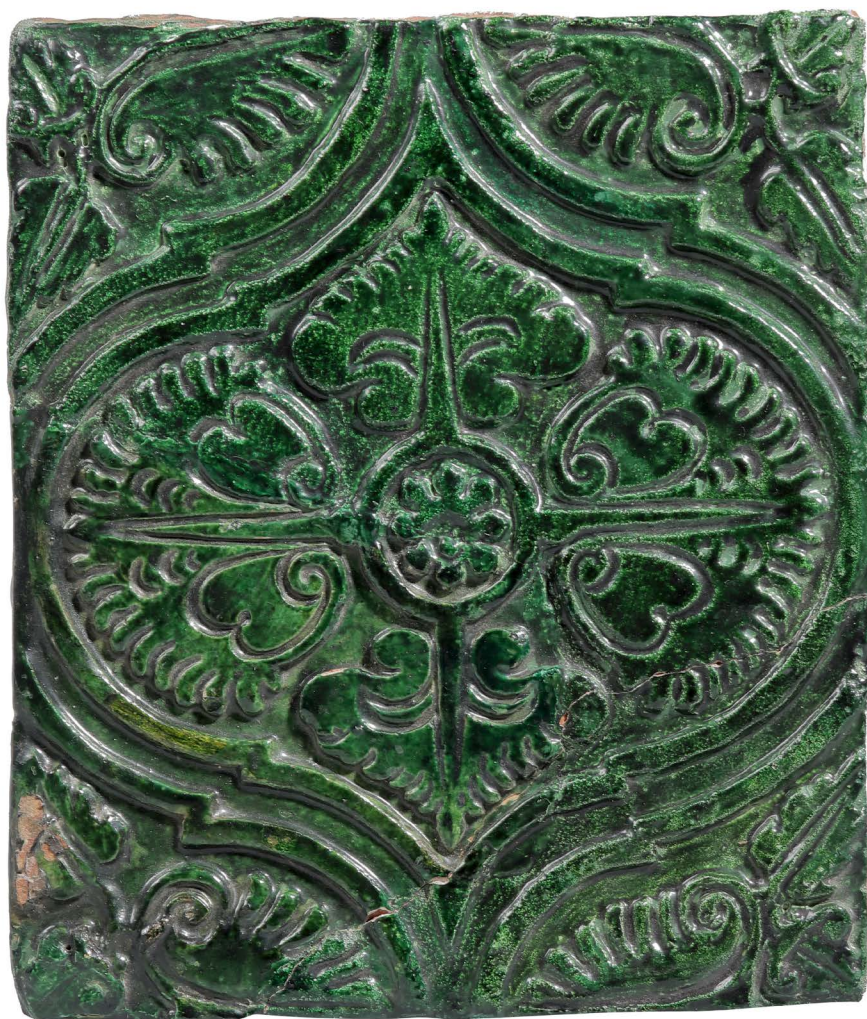
Kafel wypełniający, środkowy, z ornamentem roślinno-taśmowym o charakterze kontynuacyjnym. W centrum, w polu wydzielonym z profilowanej taśmy o wrzecionowatym obrysie, motyw sercowatego czwórliścia o poszarpanych krańcach, odchodzących od centralnie umieszczonej rozetki. W narożnikach $\frac{1}{4}$ podobnego ornamentu. Dekoracja reliefowa, polewa ciemnozielona. Płytką kafla zachowana fragmentarycznie, częściowo zrekonstruowana, kołnierz zachowany szczątkowo.

Tego typu ornament, charakterystyczny dla wieku XVII, inspirowany dekoracją dalekowschodnich tkanin, poprzez przechodzenie motywu na sąsiednie kafle dawał na licu pieca ciągły deseń i efekt wzoru tapetowego. Detal wykonywano w niskim reliefie, a kafle pokrywano szkliwem barwnym – białym, niebieskim, czasem żółtym lub jednobarwnym – zielonym, jak w przypadku prezentowanego egzemplarza. Stosowano także kafle bez szkliwa, wypalane na biskwit. W zasobach fromborskiego muzeum znajdują się zarówno kafle szkliwione, jak i biskwitowe, pochodzące z wykopalisk archeologicznych na terenie zespołu Wzgórza Katedralnego, świadczące, że funkcjonowały tu piece złożone z kafli z dekoracją tapetową, które stanowić mogły jedyny budulec pieca lub być łączone z kaflami o innej dekoracji (stanowiącymi element dzielący skrzynie, jak gzyms lub fryz). Dekoracja wymuszała sposób składania bryły. Tego typu piece składano bez efektu mijania kafli, co z pewnością miało wpływ na ich słabszą konstrukcję.

Niepublikowany

MF/R/396

WW

38. Kafel wypełniający, środkowy, z motywem tapetowym, 3. ćw. XVII w.

38. Central filling tile with a wallpaper motif, third quarter of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy
glina żelazista, formowanie w matrycy, wypalanie
wys. 19,5 cm, szer. 19 cm, szer. kołnierza 10 cm
Przekaz Agnieszki i Marii Przełomiec.

local workshop, Prussia
iron clay, moulded, fired
height 19.5 cm, width 19 cm, flange width 10 cm
Donated by Agnieszka and Maria Przełomiec.

Kafel wypełniający, środkowy z ornamentem roślinno-taśmowym o charakterze kontynuacyjnym. W centrum, w polu wydzielonym z wklęsło-wypukłej taśmy, ułożonej we wrzecionowaty obrys, motyw czwórliścia z umieszczoną centralnie rozetką, w narożnikach fragmenty podobnego ornamentu. Dekoracja reliefowa, brak szkliwa. Kafel sklejony z dwóch elementów, zachowany jedynie fragment kołnierza.

Ornament tapetowy inspirowany dekoracją dalekowschodnich tkanin był powszechny w zdobnictwie XVII-wiecznych kafli. Poprzez przechodzenie motywu na sąsiednie kafle dawał na licu pieca ciągły desen i efekt wzoru tapetowego. Detal wykonywano w niskim reliefie, a kafle pokrywano barwnym szkliwem, choć niekiedy wytwarzano także kafle bez szkliwa, wypalane na biskwit, jak w przypadku omawianego egzemplarza. W zasobach fromborskiego muzeum znajdują się zarówno kafle szkliwione, jak i biskwitowe oraz ich fragmenty, pochodzące z wykopalisk archeologicznych na terenie zespołu Wzgórza Katedralnego. Na ich podstawie można przypuszczać, że istniały tu piece złożone z kafli z dekoracją tapetową, które stanowić mogły jedyny budulec pieca lub być łączone z kaflami o innej dekoracji, stanowiącymi element dzielących skrzynie gzymsów lub fryzów.

Niepublikowany

MF/R/296

WW

39. Kafel wypełniający, środkowy, z motywem tapetowym, 3. ćw. XVII w.

39. Central filling tile with a wallpaper motif,
third quarter of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szkliwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 20,7 cm, szer. 20,9 cm, głęb. 9,7	height 20.7 cm, width 20.9 cm, thickness 9.7
Zakup na rynku antykwarycznym.	Purchased on the antiquarian market.

Kafel wypełniający, środkowy, z reliefowym ornamentem roślino-taśmowym o charakterze kontynuacyjnym. W centrum, w polu wydzielonym przez taśmę o płasko-wypukłym konturze, układającym się we wrzecionowaty obrys, motyw stylizowanej lilii heraldycznej, a w narożnikach $\frac{1}{4}$ tego ornamentu. Dekoracja reliefowa, szkliwo ciemnoniebieskie (płytką) i białe (relief). Kołnierz uformowany kółkiem z masywną pogrubioną krawędzią, pod płytką licową otwory montażowe. Kafel zachowany całkowicie, drobne ubytki szkliwa na powierzchni płytki (nieudolnie uzupełnione).

Kafel nabyty na rynku antykwarycznym, pochodzi z nieokreślonego bliżej miejsca na terenie Polski północnej. Fragmenty tego typu kafla o dekoracji tapetowej zdobionej białym reliefem na niebieskim tle znajdują się jednak w zbiorach muzeum, będąc efektem badań archeologicznych. Fakt ten świadczy o tym, iż były tu w tym czasie popularne, podobnie jak i w innych rejonach kraju – z analogicznych kafla złożony jest np. zrekonstruowany XVII-wieczny piec w Kamienicy Hetmańskiej w Krakowie.

Niepublikowany

MF/R/93

WW

40. Kafle wypełniające, środkowe, z herbem biskupa warmińskiego Jana Stefana Wydźgi, l. 60–70. XVII w.

40. Central filling tiles with the coat of arms of the Warmian Bishop Jan Stefan Wydźga, 1660s–1670s

warsztat pomorski	Pomeranian workshop
gлина żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded, glazed, fired
szkliwienie, wypalanie	height 15.1 cm, width 16.6 cm,
wys. 15,1 cm, szer. 16,6 cm, szer. kołnierza 8 cm	thickness of the flange 8 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Trzy kafle wypełniające, środkowe, z herbem biskupa warmińskiego. Na licach kafli, w stylizowanym wieńcu laurowym, podkowa, barkiem na dół, w niej krzyż kawalerski. Za wieńcem, po obu stronach, widoczne fragmenty insygniów władzy kościelnej i świeckiej, sprawowanej przez biskupa warmińskiego: pastorału (krzywaśń i zakończenie laski) oraz miecza (rękojeść i fragment ostrza). Nad herbem szerokoskrzydły kapelusz kardynalski, ozdobiony sznurami z chwostami, otaczającymi z obu stron przedstawienie herbowe. Płytki dwóch identycznych kafli pokrywa białe szkliwo, a reliefowe elementy przedstawienia herbowego zdobi szkliwo w kolorze białym, niebieskim, zielonym i żółtym. Trzeci kafel pokryty wyłącznie białą polewą. Kafle po konserwacji i częściowej rekonstrukcji, zarówno płytek licowych, jak i kołnierzy.

Kafle z herbem biskupa Jana Stefana Wydźgi ze zbiorów fromborskiego muzeum pochodzą z czasów sprawowania przez niego funkcji biskupa w latach 1659–1679 i są elementami pieców zlokalizowanych w Pałacu Biskupów Warmińskich na Wzgórzu Katedralnym we Fromborku. Odkryto je w trakcie prac archeologicznych prowadzonych na terenie pałacu. Materiał kaflarski w zbiorach muzeum obejmuje więcej fragmentów kafli z przedstawieniem herbu biskupa Wydźgi, który prowadził odbudowę Pałacu Biskupiego zniszczonego w wyniku wojen szwedzkich, czego efektem było wprowadzenie do wnętrza pałacowych pieców z dekoracją heraldyczną.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 135, il. 201.

M. Dąbrowska, *O siedemnastowiecznych kaflach i piecach z terenu ziem polskich [w:] Średniowieczne i nowożytnie kafle: regionalizmy, podobieństwa, różnice*, red. M. Dąbrowska, H. Karwowska, Białystok 2007, s. 155, il. 31.

75 lat Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku. Katalog zbiorów, red. Ż. Wlizło, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2023, s. 226–227.

MF/Ar/331, 17

WW

41. Kafle wypełniające, środkowe z motywem palmety, kon. XVII w.

41. Central filling tiles with a palmette, late 17th century

warsztat lokalny, Prusy
głina żelazista, formowanie w matrycy,
szklwienie, wypalanie
dł. 20 cm, szer. 16,8 cm
Znalezisko przypadkowe podczas prac ziemnych na
terenie Fromborka.

local workshop, Prussia
iron clay, moulded,
glazed, fired
length 20 cm, width 16.8 cm
An accidental find made during earthworks conducted
in Frombork.

Kafle wypełniające, środkowe, z centralnie umieszczoną, ujętą w profilowaną ramkę, dekoracją reliefową w formie motywu 11-płatkowej palmetki. Palmetkę po bokach otaczają dwie wici roślinne wychodzące z jej podstawy. Reliefową dekorację i pole kafli pokrywa ciemnozielone szkliwo. Kafle dobrze zachowane wraz z kołnierzem, niewielkie ubytki tylko na krawędziach płytek licowych.

Kafle z palmetą popularne były także w innych regionach kraju, analogiczne znajdują się np. również w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa.

Niepublikowane

MF/R/79 a, b

WW

42. Kafel wypełniający, środkowy, z dwugłowym orłem, 1. poł. XVII w.

42. Central filling tile depicting a double-headed eagle,
first half of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
1. wys. 12,5 i cm, szer. 9,6 cm, szer. kołnierza 7 cm	1. height 12.5 cm, width 9.6 cm, flange width 7 cm
2. wys. 9,5 cm, szer. 18 cm	2. height 9.5 cm, width 18 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Pole płytki licowej wypełnia, ujęty w wieniec laurowy, ukoronowany dwugłowy orzeł, z rozwiniętymi skrzydłami, szeroko rozstawionymi szponami i fantazyjnym „liściastym” ogonem. Dekoracja reliefowa, szkliwo ciemnozielone. Płytką licową zachowaną w dwóch fragmentach (stanowiących ok. $\frac{3}{4}$ kafła) z powierzchniowymi ubytkami szkliwa. Komora grzewcza zachowana fragmentarycznie. Fragmenty kafła z dwugłowym orłem znalezione zostały w wykopie zlokalizowanym w dawnym Pałacu Biskupim. Można przypuszczać, że piec złożony z takich kafli znajdował się w rezydencji biskupów warmińskich na fromborskim Wzgórzu Katedralnym. Analogiczne kafle, tyle że w formie tarczy herbowej, znane są z prac wykopaliskowych m.in. z Malborka (w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku), Lidzbarka Warmińskiego (w kolekcji Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie), czy Elbląga (Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Elblągu). Zdaniem badaczy wiązać je należy raczej z herbem Lubeki niż Świętego Cesarstwa Rzymskiego (Frombork lokowany był na prawie lubeckim). M. Dąbrowska, *Kafle i piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Warszawa 1987, il. 233.

MF/Ar/4, 5

WW

43. Fragmenty kafli wypełniających, środkowych z motywem kasetonu , 1. poł. XVII w.

43. Fragments of central filling tiles with coffering ornamentation,
first half of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szkliwienie, wypalanie	glazed, fired
1. wys. 9 cm, szer. 8,5 cm	1. height 9 cm, thickness 8.5 cm
2. wys. 8 cm, szer. 7 cm	2. height 8 cm, thickness 7 cm
3. wys. 6,5 cm, szer. 8,5 cm	3. height 6.5 cm, thickness 8.5 cm
4. wys. 9,7 cm, szer. 6 cm	4. height 9.7 cm, thickness 6 cm
5. wys. 10 cm, szer. 6 cm	5. height 10 cm, thickness 6 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Fragmenty kafli wypełniających, środkowych z motywem różnej wielkości kasetonów (trzy), w przypadku dwóch egzemplarzy pustych, w jednym z rozetką czteropłatkową (stanowią ok. ¼ lica kafla, który składał się z czterech takich kasetonów) oraz fragmenty kafli wypełniających, środkowych (jeden o licu łukowato wygiętym) z ukośną z kratownicą z pozornymi kasetonami, z rozetkami czteropłatkowymi pośrodku (dwa).

Kafle z motywem kasetonów wypełniających całe płytki licowe lub w formie czterech mniejszych, jak również kafle z dekoracją gęstej sieci małych „pozornych” kasetonów były popularne pod kon. XVI w. i w ciągu 1. poł. XVII w. Pola kasetonów pozostawiano puste lub wypełniano rozetkami czteropłatkowymi. Analogiczne kafle pozyskane drogą prac wykopaliskowych znajdują się m.in. w zbiorach Muzeum Warmii i Mazur Olsztynie, w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku czy w Muzeum Archeologiczno-Historycznym Elblągu.

Niepublikowane

MF/Ar/336 a, b, c, d, e

WW

44. Kafel wypełniający, narożny, wnątkowy, z motywem okuciowym, 1. poł. XVII w.

44. Cornice corner filling tile with strapwork motif, first half of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy
glinka żelazista, formowanie w matrycy,
szkliwienie, wypalanie
wys. 17,5 cm, szer. 9,5+8 cm
Znalezisko przypadkowe, dokonane w trakcie prac
instalacyjnych na terenie zespołu szpitala św. Ducha.

local workshop, Prussia
iron clay, moulded,
glazed, fired
height 17.5 cm, thickness 9.5+8 cm
An accidental find made during installation work
conducted at the Holy Spirit Hospital complex.

Kafel wypełniający, narożny, złożony z prostokątnej płytki licowej ozdobionej owalną płyciną z lustrzaną kompozycją przedstawiającą, ujęty w architektoniczne obramowanie, kwiatowy ornament spięty kotwicą. Płytką narożnika zagłębiona nieckowato, zdobiona ornamentem okuciowym o charakterze kontynuacyjnym, zakończonym z jednej strony konchą. Dekoracja reliefowa, szkliwo zielone. Kafel mocowany był w bryle pieca za pomocą szerokiego kołnierza, którego znaczny fragment jest zachowany, ubytek w partii płytki licowej oraz powierzchniowe ubytki szkliska na całym kaflu.

Temat pieców kaflowych w budynku szpitala św. Ducha nie był głębiej przebadany, mimo trwających tu w latach 1974–1982 badań archeologicznych. Powodem było znaczne rozdrobnienie materiału kaflarskiego, obejmującego kafle miskowe z XV i XVI w., a przede wszystkim brak w pozyskanym materiale kafla lub ich fragmentów z okresu rozbudowy szpitala po 1683 r. Natrafiono jedynie na ślady istniejących tu pieców, a nawet na „negatyw” prostopadłościennej bryły pieca odcisnięty na jednej ze ścian dzielących izby w nawie północnej, dzięki czemu udało się ustalić jego gabaryty (wys. 2,75, szer. 0,7–0,8 cm). Znalezione w latach 90. XX w. w trakcie prac ziemnych i remontowych na terenie zespołu szpitalnego kafle płytowe, mimo iż nieliczne, dają wyobrażenie o wyglądzie istniejących tu pieców. Można dzięki nim przypuszczać, że pod kon. XVII w. w szpitalu św. Ducha stawiano piece identyczne z egzemplarzami użytkowymi na Wzgórzu Katedralnym. Przykładem może być omawiany kafel wnątkowy, którego liczne odpowiedniki znajdziemy w materiale kaflarskim pozyskanym w wyniku badań na terenie kompleksu katedralnego. Analogiczne, będące efektem prac archeologicznych na zamku w Lidzbarku Warmińskim kafle znajdują się również w zbiorach Muzeum Warmii i Mazur Olsztynie, a także w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku (te z kolei pochodzą z zamku malborskiego), ale odkrywano je również w innych rejonach kraju, np. w Warszawie (pozyskano je w efekcie prac archeologicznych na Starym Mieście).

Niepublikowany

MF/R/148

WW

45. Kafel wypełniający, narożny, wnekowy, z motywem okuciowym, 1. poł. XVII w.

45. Cornice corner filling tile with strapwork motif,
first half of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy glina żelazista, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie wys. 17 cm, szer. 9,5+10,5 cm, szer. kołnierza 7 cm Znalezisko przypadkowe, dokonane w trakcie prac instalacyjnych na terenie Wzgórza Katedralnego we Fromborku.	local workshop, Prussia iron clay, moulded, glazed, fired height 17 cm, width 9.5+10.5 cm, flange width 7 cm An accidental find made during installation work conducted on Cathedral Hill in Frombork.
--	--

Kafel wypełniający, narożny, wnekowy. Prostokątna płytką licowa ozdobiona owalną płyciną z lustrzaną kompozycją przedstawiającą, ujęty w architektoniczne obramienie, kwiatowy ornament spięty kotwicą. Płytką narożnika, zagłębiona nieckowato, zdobiona ornamentem okuciowym, o charakterze kontynuacyjnym, zakończona z jednej strony konchą. Dekoracja reliefowa, szkliwo zielone. Powierzchniowe ubytki szkliwa na całym kaflu. Komora grzewcza z szerokim, w dużym stopniu zachowanym kołnierzem, obtłuczonym wzdłuż krawędzi płytki kątowej. W XVII-wiecznym materiale archeologicznym, pozyskanym w wyniku badań we Fromborku, kafla wnekowych, analogicznych do prezentowanego egzemplarza, występuje więcej. Identyczny kafel znaleziono (również podczas prac instalacyjnych) na terenie zespołu szpitala św. Ducha. Analogiczne kafle znajdują się również w zbiorach Muzeum Warmii i Mazur Olsztynie (są to kafle pochodzące z prac archeologicznych na zamku w Lidzbarku Warmińskim), a także w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku (pochodzą z zamku malborskiego). Znane są także z innych miejsc w Polsce, np. z Warszawy (z prac na Starym Mieście).

Niepublikowany

MF/R/427

WW

46. Płytką boczną kafla wypełniającego, narożnego, z motywem okuciowym, kon. XVII w.

46. Side panel of a corner filling tile with strapwork motif, late 17th century

warsztat lokalny, Prusy glina żelazista, formowanie w matrycy, szklwienie, wypalanie wys. 16,2 cm, szer. 10,4 cm Znalezisko przypadkowe dokonane podczas prac remontowych na terenie szpitala św. Ducha.	local workshop, Prussia iron clay, moulded, glazed, fired height 16.2 cm, width 10.4 cm An accidental find made during restoration work conducted at the Holy Spirit Hospital complex.
---	---

Płytką boczną kafla wypełniającego, narożnego, z ornamentem roślinno-okuciowym, w zagłębionym, prostokątnym kadrze, ujętym w profilowaną ramę. Na niewielkim zachowanym fragmencie płytki licowej widoczny również ornament okuciowy. Dekoracja w płaskim reliefie, szkliwo jasnozielone. Z kafla narożnego pozostała jedynie płytką boczną, brak płytki licowej i kołnierza. Ornament został częściowo zrekonstruowany (po zdjęciu zaprawy, którą kafel był zachlapany, ukazały się ubytki).

Temat pieców kaflowych w budynku szpitala św. Ducha nie był głębiej przebadany mimo trwających tu w latach 1974–1982 badań archeologicznych. Powodem było znaczne rozdrobnienie materiału kaflarskiego, obejmującego jedynie kafle miskowe z XV i XVI w., oraz brak w pozyskanym materiale kafla albo ich fragmentów z okresu rozbudowy szpitala po 1683 r. Znalezione w latach 90. XX w. w trakcie prac ziemnych i remontowych na terenie zespołu szpitalnego kafle płytowe, aczkolwiek nieliczne, dają wyobrażenie o wyglądzie istniejących tu pieców. Można na ich podstawie przypuszczać, że pod kon. XVII w. w szpitalu św. Ducha stawiano piece takie same jak w budynkach kompleksu katedralnego, analogiczne do omawianego egzemplarza kafle znaleziono bowiem w trakcie prac wykopaliskowych na Wzgórzu Katedralnym.

Niepublikowane

MF/R/90

WW

47. Kafel wypełniający, narożny oraz fragmenty kafli wypełniających, środkowych z orłem heraldycznym, kon. XVII w.

47. Corner filling tile and fragments of central filling tiles decorated with a heraldic eagle, late 17th century

warsztat lokalny, Prusy głina żelazista, formowanie w matrycy, malowanie, szkliwienie, wypalanie wys. 19 cm, szer. 7,5+8 cm, szer. kołnierza 7 cm Przekaz Agnieszki i Marii Przełomiec.	local workshop, Prussia iron clay, moulded, painted, glazed, fired height 19 cm, width 7.5+8 cm, flange width 7 cm Donated by Agnieszka and Maria Przełomiec.
---	---

Kafel licowy, narożny, dwudzielny, niesymetryczny oraz fragmenty kafli wypełniających, środkowych z orłem heraldycznym o szeroko rozstawionych szponach, rozpostartych skrzydłach, z ukoronowaną głową (na ścianie bocznej kafla narożnego pół wizerunku orła). Kompozycję ujęmuje wieniec laurowy. W najlepszym stanie zachował się kafel narożny z ubytkiem na jednej z płytek licowych, pozostałe kafle zachowane we fragmentach. Komory grzewcze również zachowane fragmentarycznie. Szkliwo białe (płytki licowe) i kobaltowe (malatura), pokryte krakelurą, z odpryskami. Piece z dekoracją heraldyczną często stawiano w reprezentacyjnych wnętrzach, można sądzić, iż prezentowane kafle pochodzą z Pałacu Biskupiego na Wzgórzu Katedralnym, jednak brak kontekstu archeologicznego nie pozwala na bardziej stanowcze wnioski. Kafle trafiły do zbiorów muzeum jako przekaz. W latach 60. XX w. zostały zebrane z gruzowiska przez Jana Przełomca (wraz z materiałem kaflarskim z barokowego pieca z Pałacu Biskupiego) i wywiezione z Fromborka. Po 57 latach, w 2018 r., rodzina przekazała przechowywany przez te lata (i nierozpakowany) materiał do muzeum.

Niepublikowany

MF/Ar/417

WW

48. Kafel fryzowy, środkowy, ze sceną polowania, kon. XVI w.–1. poł. XVII w.

48. Central frieze tile decorated with a hunting scene,
late 16th century – first half of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
głęb. 19 cm, szer. 10,5 cm	depth 19 cm, width 10.5 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Ukazana na tle roślinności scena z naganiaczem ubranym w kaftan, buty z cholewami i czapkę, z rapierem u boku, trzymającym na wodzy ogara. Obok (jak można sądzić na podstawie innych fragmentów tego typu kafli znalezionych we Fromborku) przedstawiony był zapewne myśliwy dmący w trąbkę, z którego wizerunku zachowała się tylko noga w wysokim bucie oraz trzymany pionowo oszczep. Dekoracja reliefowa, polewa zielona. Kołnierz prostokątny o zaokrąglonych krawędziach, zachowany jedynie fragmentarycznie, płytką kafla częściowo zrekonstruowana (uzupełnienie gipsowe). Sceny polowań należały do popularnych od czasów średniowiecza motywów przedstawianych na kaflach, dla których wzory czerpano z dostępnych wówczas grafik (np. drzeworytów czy akwafort Virgila Solisa). Na podstawie materiału kaflarskiego pochodzącego z prac wykopaliskowych z różnych miejsc w Polsce (również z Fromborka) można przypuszczać, że kafle ze scenami polowania umieszczane na fryzach, rozdzielających skrzynie pieca, tworzyły złożoną z kilku egzemplarzy spójną kompozycję. Analogiczne kafle pozyskano w toku prac archeologicznych w Gdańsku (znajdują się one w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Gdańsku) czy w Malborku (te z kolei są w posiadaniu Muzeum Zamkowego w Malborku).

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 154, il. 27.

W. Wojnowska, *Frombork w zabytkach kultury materialnej*, katalog wystawy, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 1989, s. 30.

MF/Ar/352

WW

49. Kafle fryzowe, środkowe, z kariatydami, ok. poł. XVII w.

49. Central frieze tiles with caryatids, approx. mid-17th century

warsztat lokalny	local workshop
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szkliwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 11 cm, dł. 18,5–19 cm	height 11 cm, length 18.5–19 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie .	im. Waltera Wendla in Braniewo.

Dwa kafle fryzowe, środkowe, w centrum kompozycji ograniczonej u góry i u dołu listwami wklęsło-wypukłymi postaci bezrękich kariatyd z nakryciami głowy ze ślimacznicami (hełmy?). Tło wypełnia dekoracja roślinna i kwiatowa. Dekoracja reliefowa, szkliwo zielone. Komory grzewcze owalnie ukształtowane, kołnierze zachowane częściowo. W jednym egzemplarzu ubytek w prawym górnym narożniku, powierzchnie kafla z licznymi odpryskami szkliwa.

Dekorację nawiązującą do antyku, popularną w zdobnictwie kafla w XVII w., znajdziemy również we fromborskich zbiorach, aczkolwiek występuje ona wyłącznie na kaflach fryzowych lub gzymsowych. W bryle pieca były one łączone z kaflami licowymi, dekorowanymi innymi motywami.

MF/Ar/418

Niepublikowane

WW

50. Kafel fryzowy, środkowy, z wiązką kwiatową, owocem granatu i kiścią winogron, kon. XVII w.

50. Central frieze tile decorated with flowers, pomegranate and grapes, late 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szkliwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 11 cm, dł. 20 cm, szer. kołnierza 6,5 cm	height 11 cm, length 20 cm, flange width 6.5
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafel fryzowy, środkowy z – ujętą przez dwie płaskie listy, z góry i z dołu – kompozycją przedstawiającą wiązkę złożoną z różnych kwiatów i owoców. W centrum kwiat granatu, po bokach łodyżki konwalii, z których „wyrastają” owoc granatu i kiść winogron. Dekoracja reliefowa, szkliwo zielone. Komora grzewcza ukształtowana owalnie, kołnierz zachowany częściowo przy jednej z dłuższych krawędzi, kafel sklejon z dwóch fragmentów, w dolnej partii ubytek i obtłuczenia górnej krawędzi. Prace archeologiczne prowadzone na terenie kompleksu fromborskiego Wzgórza Katedralnego dostarczyły sporej liczby XVII-wiecznych szkliwionych na zielono kafli z motywem floralnym, do których wzory czerpano z dostępnych wówczas ozdobnych grafik. Analogiczne kafle znajdują się także w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku.

Niepublikowany

MF/Ar/419

WW

51. Kafel fryzowy, środkowy z kartuszem podtrzymywany przez putta, 1. poł. XVII w.

51. Central frieze tile with a cartouche held by a putto, first half of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szkliwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 9,5 cm, dł. 20 cm	height 9.5 cm, length 20 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafel fryzowy, środkowy, w formie wąskiej, prostokątnej płytki, zamkniętej od góry i od dołu profilowanymi listwami, w której centrum kompozycji stanowi pusty kartusz rolwerkowy, podtrzymywany przez putta. Po obu ich stronach dekoracja z liści akantu i kwiatów fuksji. Dekoracja reliefowa, szklivo zielone. Płytką licową po rekonstrukcji: sklejona z kilku fragmentów (brak kawałka dolnej listwy). Komora ukształtowana była owalnie, zachował się jej niewielki fragment.

Kafle fryzowe z kartuszem podtrzymywany przez putta często spotykane są w materiale archeologicznym z tego czasu na terenie północnej Polski. Analogie znajdziemy m.in. w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku.

Niepublikowane

MF/Ar/14

WW

52. Kafel fryzowy, środkowy, z tulipanami, XVII w.

52. Central frieze tile with tulips, 17th century

warsztat lokalny, Prusy
glina żelazista, formowanie w matrycy, wypalanie
wys. 10,5 cm, szer. 19,5 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.

local workshop, Prussia
iron clay, moulded, fired
height 10.5 cm, width 19.5 cm
Archaeological research in Frombork.

Kafel fryzowy, środkowy, w formie prostokątnej płytki ograniczonej płaskimi listwami od góry i dołu, z przedstawieniem tulipanowych wiązanek z listkami i kwiatami, w centrum bukiet z okazałym kwiatem tulipana, po bokach zaś na krawędziach widoczne tylko pół bukietu (co w połączeniu z sąsiednimi płytkami dawało jeden kontynuacyjny motyw). Dekoracja reliefowa, kafel nieszkliwiony. Płytką licową po konserwacji, częściowo zrekonstruowana. Komora uformowana owalnie, zachowana szczątkowo.

W kolekcji kafli fromborskiego muzeum wśród XVII-wiecznych kafli i ich fragmentów, pochodzących z wykopalisk archeologicznych na terenie zespołu Wzgórza Katedralnego, znajdują się zarówno kafle szkliwione, jak i pozbawione szkliwa, wypalane na biskwit. Zbiór ten obejmuje kafle wypełniające i fryzowe dekorowane wzorem kontynuacyjnym tapetowym (kafle licowe) i motywem tulipanów (fryzy), które być może pochodziły z jednej bryły pieca.

Niepublikowany

MF/Ar/27

WW

53. Kafel fryzowy, środkowy ze sceną z Amazonomachii, 1. poł. XVII w.

53. Central frieze tile depicting the Amazonomachy, first half of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
1. wys. 13 cm, szer. 10 cm	1. height 13 cm, width 10 cm
2. wys. 9 cm, szer. 10 cm	2. height 9 cm, width 10 cm
3. wys. 7,5 cm, szer. 6 cm	3. height 7.5 cm, width 6 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Trzy fragmenty kafła fryzowego, środkowego, łukowato wklęsłego, z umieszczoną pomiędzy profilowanymi listwami sceną z Amazonomachii, może być to także walka Amazonki Pentezylei z Achilesem. Postaci nagie, ukazane profilowo, w dynamicznych pozach, na spiętych cugłami koniach, Amazonka uzbrojona we włócznię. Dekoracja w głębokim reliefie, polewa ciemnozielona. Zachowane ok 2/3 kafła w trzech fragmentach, z niewielkimi powierzchniowymi ubytkami szkliwa. Brak komory grzewczej, ślady po odcisniętej na odwrotnej stronie kafli tkaninie.

W zdobnictwie kafli renesansowych często stosowano ornamenty o rodowodzie antycznym, wzory czerpiąc przy tym z ówczesnych grafik niemieckich i niderlandzkich. Materiał kaflarski pozyskany z badań archeologicznych na fromborskim Wzgórzu Katedralnym, świadczy o tym, iż tu także znajdowały się piece z dekoracją nawiązującą do antyku, z przedstawieniami antycznych wojowników, sfinksów czy walk Amazonek, jak w przypadku prezentowanego egzemplarza. Przedstawienie walczących Amazonek jest częste w sztukach plastycznych i rzemiośle artystycznym, jednak na kaflach temat ten zdaje się pojawiać rzadko.

W. Wojnowska, *Frombork w zabytkach kultury materialnej*, Frombork 1989, s. 30.

MF/Ar/ 329, 330

WW

54. Kafle fryzowe, narożne i środkowy z gryfami i lwem, 1. poł. XVII w.

54. Corner and central frieze tiles decorated with gryphons and a lion, first half of 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
1. wys. 14 cm, dł. 11 cm, szer. kołnierza 8 cm	1. height 14 cm, length 11 cm, flange width 8 cm
2. wys. 9,5 cm, dł. 10 cm	2. height 9.5 cm, length 10 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Dwa kafle fryzowe, narożne, dwudzielne, symetryczne, w formie kwadratowych płytek ustawionych pod kątem 90 stopni. W polu płytek licowych i bocznych, ograniczonym od góry i od dołu płaskimi listwami, reliefowe przedstawienie siedzących gryfów, ukazanych w ujęciu profilowym, z których jeden zwrócony jest w prawo, drugi zaś w lewo. Ich przednia część (orla) ma długą szyję, zakrzywiony dziób i rozpostarte, fantazyjne skrzydła, ukształtowane na podobieństwo liści akantu, część tylna (lwia) zaś – wąty korpus i długi, układający się wokół tułowia i zawinięty wokół szyi ogon, zakończony chwostem z liści. Przy narożniku dekoracja roślinna.

Kafel fryzowy z przedstawieniem wspiętego lwa z fantazyjnym ogonem, z przednimi łapami wspartymi na kartuszu (widoczny tylko fragment tarczy).

Dekoracja reliefowa, szkliwo białe, pokryte krakelurą. Kafle narożne z grubościennymi kołnierzami z pogrubioną krawędzią. Komory zachowane częściowo. Jeden kafel narożny zachowany w całości, drugi z ubytkiem. Kafel fryzowy zachowany we fragmencie, bez kołnierza. Wszystkie kafle mają powierzchniowe odpryski i przetarcia szkliwa na płytkach licowych.

Kafle pochodzą zapewne z jednego pieca, z dwóch fryzów – szerszego i węższego. Przedstawienie gryfów i lwów wiąże się często z dekoracją heraldyczną. Można przypuszczać, że pochodzą z pieca, który znajdował się w reprezentacyjnym pomieszczeniu w którymś z budynków zespołu katedralnego. W pozyskanym z badań we Fromborku materiale archeologicznym nie znajdziemy jednak analogicznych kafli.

Niepublikowane

MF/Ar/420

WW

55. Kafel gzymsowy, środkowy, z delfinami, 1. poł. XVII w.

55. Central cornice tile decorated with dolphins, first half of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 12 cm, szer. 21 cm	height 12 cm, width 21 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafel gzymsowy, środkowy, złożony z dwóch płytek ustawiony pod kątem. Dekoracja płytki górnej przedstawia motyw dwóch stylizowanych, esowato wygiętych delfinów, adorujących Drzewo Życia. Płytką dolną ozdobiona motywem akantowym. Dekoracja reliefowa, polewa ciemnozielona. Kafel mocowany był w bryle pieca za pomocą szerokiego kołnierza. Zachowany w całości, z ubytkami na krawędziach i na dekoracji reliefowej.

W zdobnictwie XVII-wiecznych kafli często stosowano – obok motywów religijnych, heraldycznych, architektonicznych, roślinnych czy figuralnych – także wzory zaczerpnięte ze sztuki antycznej, jak w przypadku omawianego kafla gzymsowego. Analogiczne kafle znamy z prac wykopaliskowych na Starym Mieście w Elblągu.

W. Wojnowska, *Frombork w zabytkach kultury materialnej*, katalog wystawy, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 1989, s. 31.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 135, il. 200.

MF/Ar/276

WW

56. Kafel gzymsowy, środkowy, z goździkiem i rozetką, XVII w.

56. Central cornice tile decorated with a carnation and rosette, 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szkliwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 8,5 cm, dł. 18 cm, szer. kołnierza 5,5–8,5 cm	height 8.5 cm, length 18 cm, flange width 5.5–8.5 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafel gzymsowy, środkowy o łukowato wygiętym licu, z – ujętą na dłuższych bokach w płaskie listwy – kompozycją złożoną z goździka i “wirującej” rozetki, okolonych pędami roślinnymi. Dekoracja reliefowa, szkliwo zielone. Komora uformowana owalnie z wychylonymi krawędziami, zachowana w całości (niewielkie ubytki na krawędziach kołnierza).

W materiale kaflarskim z wykopalisk prowadzonych na fromborskim Wzgórzu Katedralnym w zestawie kafli z XVII w. dominują zielono szkliwione kafle z motywem goździków (także w połączeniu z innymi kwiatami). Jak wiadomo, w tym czasie rzadko składano piece z kafli jednorodnych, w związku z czym w jednej bryle pieca kafle z goździkami zestawiano często z kaflami z innymi motywami. W budynkach fromborskiego kompleksu katedralnego musiały stać także piece z kafli z dekoracją składającą się wyłącznie z kwiatów goździka, lub łączonych, jak w przypadku prezentowanego egzemplarza, z innymi kwiatami. Świadczą o tym znajdujące się w muzealnym zasobie kafle różnych rodzajów: licowe, narożne, gzymsowe, fryzowe i wieńczące z motywem goździków bądź też goździków w połączeniu z innymi kwiatami lub motywami kwiatowymi, jak fuksje czy rozety.

Niepublikowany

MF/Ar/421

WW

57. Kafle gzymsowe, środkowe, z dekoracją roślinną i geometryczną, 1. poł. XVII w.

57. Central cornice tiles with plant and geometric ornamentation, first half of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szkliwienie, wypalanie	glazed, fired
1. wys. 11 cm, dł. 20 cm	1. height 11 cm, width 20 cm
2. wys. 11 cm, dł. 15 cm	2. height 11 cm, width 15 cm
3. wys. 6 cm, dł. 20 cm	3. height 6 cm, width 20 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafle gzymsowe, środkowe (trzy), złożone z dwóch części: jednej o profilu półwałka i drugiej w formie płaskiej listwy. Na krzywiznie gzymsu motywy plisowania lub dekoracja akantowa, zaś na płaskiej listwie wzór kostkowy. Dekoracja reliefowa, polewa ciemno – i jasnozielona. Części licowe zachowane we fragmentach, niewielkie powierzchniowe ubytki szkliwa. Komory grzewcze zachowane fragmentarycznie.

Kafle gzymsowe rozdzielające skrzynie pieca, oddzielające cokół od skrzyni paleniskowej czy też umieszczane w zwieńczeniu pełniły nie tylko funkcję dekoracyjną, ale też odgrywały ważną rolę w konstrukcji bryły, zapewniając prawidłowe rozłożenie sił ciężenia. Zdobiono je najczęściej motywami roślinnymi i geometrycznymi. Wybrane trzy egzemplarze, pochodzące z prac archeologicznych na Wzgórzu Katedralnym, prezentują typową dla tego czasu formę i zdobnictwo. Barwa polewy wskazuje, że pochodzą z różnych pieców, ale biorąc pod uwagę ich dekorację, mogły stanowić elementy jednej bryły, w której tego typu gzymsy umieszczano przy cokole, między skrzyniami i pod zwieńczeniem. Identyczne gzymsy współwystępujące w jednym piecu znajdziemy w wielu renesansowych piecach zachowanych w rezydencjach lub muzeach na terenie Niemiec. Analogiczne kafle gzymsowe znamy także z prac wykopaliskowych na terenie północnej Polski oraz w innych rejonach kraju.

M. Dąbrowska, *Kafle i piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Warszawa 1987, il. 233.

W. Wojnowska, *Frombork w zabytkach kultury materialnej*, Frombork 1989, s. 30.

MF/Ar/323/a, b

WW

58. Kafle gzymsowe, środkowe, z motywem goździków, 2. poł. XVII w.

58. Central cornice tiles with a motif of carnations,
second half of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szkliwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 9,5 cm, dł. 19–20 cm	height 9.5 cm, length 19–20 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafle gzymsowe, środkowe, o łukowato wygiętym licu, z ujętą u góry i na dole płaskimi listwami kompozycją w postaci bukietu z trzech goździków z ulistnieniem, na skrajnych krawędziach widnieją połowy kielichów kwiatowych, które w połączeniu z sąsiednimi kaflami w ścianie pieca tworzyły jeden kwiatowy motyw. Dekoracja reliefowa, szkliwo zielone. Komora grzewcza z kołnierzem o zaokrąglonych ściankach, ze śladami otworów montażowych. Płytki kafla z powierzchniowymi ubytkami, kołnierze zachowane fragmentarycznie.

Prace archeologiczne prowadzone na terenie Fromborka dostarczyły, zwłaszcza w odniesieniu do kompleksu Wzgórza Katedralnego sporej liczby XVII-wiecznych zielono szkliwionych kafla z dekoracją w postaci kwiatów goździka (także w połączeniu z innymi kwiatami). Jak wiadomo, w tym czasie rzadko składano piece z kafla jednorodnych. Przeważnie w jednej bryle pieca łączono kafle o różnej ornamentyce np. kafle płytowe z goździkami zestawiano z kaflami fryzowymi z motywem antycznym czy ze sceną polowania, kafle licowe z maureską łączono zaś np. z kaflami okuciowymi w narożach oraz gzymsowymi z delfinami i fryzowymi z dekoracją typu wole oczy. W budynkach fromborskiego kompleksu katedralnego musiały jednak istnieć także egzemplarze z dekoracją wyłącznie w postaci kwiatów goździka, o czym świadczą znajdujące się w muzealnych zbiorach kafle różnych rodzajów: licowe, narożne, gzymsowe, fryzowe i wieńczące, ozdobione tylko motywem goździka. Analogiczne kafle gzymsowe z goździkami, pochodzące z terenu zamku malborskiego znajdują się w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku oraz w zbiorach Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie (te ostatnie pozyskano w wyniku prac wykopaliskowych na terenie zamku w Lidzbarku Warmińskim).

Niepublikowane

MF/Ar/426

WW

59. Kafel gzymsowy, narożny, z motywem goździków, I. 60–70. XVII w.

59. Corner cornice tile with a motif of carnations, 1660s–1670s

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 9,5 cm, dł. 11,5 cm, szer. kołnierza 10 cm	height 9.5 cm, length 11.5 cm, flange width 10 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafel gzymsowy, narożny, o łukowato wygiętym licu, z kompozycją w postaci bukietu składającego się z trzech goździków z ulistnieniem, na skrajnych krawędziach połowy. kielichów kwiatowych, które w połączeniu z sąsiednimi kaflami w ścianie pieca tworzyły jeden kwiatowy motyw. Dekoracja reliefowa, szkliwo białe i błękitne. Komora grzewcza z kołnierzem o zaokrąglonych ściankach, z otworem montażowym. Płytką kafla z drobnymi powierzchniowymi ubytkami, kołnierze zachowane fragmentarycznie.

W XVII-wiecznych piecach bardzo często zestawiano kafle o różnej ornamentyce. Omawiany biało-niebieski kafel z motywem goździków mógł pochodzić z gzymsu pieca, w którym wypełnienie skrzyń stanowiły, również pokryte biało-niebieskim szklivem, kafle z herbem Jana Stefana Wydźgi, biskupa warmińskiego w latach 1659–1679. Zarówno kafle herbowe, jak i omawiany kafel gzymsowy pochodzą z prac archeologicznych (z tego samego wykopu) prowadzonych na terenie Pałacu Biskupów Warmińskich na Wzgórzu Katedralnym.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 135, il. 217.

M. Dąbrowska, *O siedemnastowiecznych kaflach i piecach z terenu ziem polskich* [w:] *Średniowieczne i nowożytnie kafle: regionalizmy, podobieństwa, różnice*, red. M. Dąbrowska, H. Karwowska, Białystok 2007, s. 155, il. 30.

MF/Ar/20

WW

60. Kafel gzymsowy, narożny, z uskrzydloną głową putta, kon. XVII w.

60. Cornice corner tile depicting a winged head of a putto, late 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 9,2 cm, szer. 16,8+7 cm	height 9.2 cm, width 16.8+7 cm
Z prac ziemnych (instalacyjnych)	Recovered during earthworks (installation works)
na terenie zespołu szpitala św. Ducha.	conducted at the Holy Spirit Hospital complex.

Kafel gzymsowy, narożny, dwudzielny. Na płaskiej płytce licowej uskrzydłona główka putta w otoczeniu liści akantu, poniżej na profilowanej, wypukłej części ornament akantowy, obie strefy wydzielone u góry i u dołu przez płaskie listwy. Kafel mocowano w bryle pieca za pomocą wydatnego kołnierza. Zachowany w całości, po rekonstrukcji ubytków szkliwa na powierzchni.

Temat pieców kaflowych w budynku szpitala św. Ducha nie był głębiej zbadany mimo trwających tu w latach 1974–1982 badań archeologicznych. Powodem było znaczne rozdrobnienie materiału kaflarskiego, obejmującego kafle miskowe z XV i XVI w., a przede wszystkim brak w pozyskanym materiale kafli bądź ich fragmentów z okresu rozbudowy szpitala po 1683 r. Natrafiono jedynie na ślady używanych tu pieców, a nawet na „negatyw” prostopadłościennej bryły pieca odcisnięty na jednej ze ścian dzielących izby w nawie północnej. Znalezione w latach 90. XX w. w trakcie prac ziemnych i remontowych na terenie zespołu szpitalnego kafle płytowe, mimo że nieliczne, dają wyobrażenie o wyglądzie istniejących tu pieców. Na ich podstawie można przypuszczać, że pod kon. XVII w. w szpitalu św. Ducha stawiano piece identyczne z tymi użytkowanymi w pomieszczeniach na Wzgórzu Katedralnym, a kafle użyte do ich budowy były popularne także i w innych ośrodkach, jak np. prezentowany kafel gzymsowy z uskrzydloną głową putta, znany także z prac wykopaliskowych na zamkach w Lidzbarku czy Malborku.

Niepublikowany

MF/R/89

WW

61. Kafel wieńczący ze sklepienia kolebkowego pieca, z kwiatem goździka, 1. poł. XVII w.

61. Crowning tile from a stove's barrel vault with a motif of a carnation, first half of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
gлина żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szkliwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 18 cm, szer. 18 cm, szer. kołnierza 4,5 cm	height 18 cm, length 18 cm, flange width 4.5
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafel czołowy ze sklepienia kolebkowego pieca w kształcie zbliżonym do trójkąta, o nieregularnych krawędziach, wyciętych według konturu dekoracji. W polu płytki licowej duży kwiat goździka z wachlarzowato rozłożonymi płatkami. W części górnej dwuuszna waza, a na spływach sylwetki gryfów organicznie związane z dekoracją roślinną. Komora grzewcza uformowana trójkątnie. Ubytek w górnej i dolnej części płytki licowej, obtłuczenia na krawędziach, kołnierz zachowany fragmentarycznie.

W 1. poł. XVII w. na terenie pobrzeża Bałtyku zwieńczenie pieców stanowiły często charakterystyczne naczółki – płytki półkoliste lub w formie zbliżonej do trójkąta o profilowanych krawędziach. Dekorowano je zazwyczaj przedstawieniami portretowymi, palmetami, czy kwiatami goździków, a na spływach umieszczano delfiny, putta, rzadziej gryfy, jak w omawianym przypadku.

Większość XVII-wiecznych kafli płytowych ze zbiorów fromborskiego muzeum pochodzi z badań archeologicznych na terenie przedbramia, które w poł. XVII w., zniszczone po wojnie północnej, wykorzystywane było jak wysypisko śmieci i gruzu. W pozyskanym materiale sporą ilość stanowi materiał kaflarski z motywem kwiatów goździka. Przeważają kafle licowe lub ich fragmenty, a także kafle fryzowe i gzymsowe. Niewiele natomiast zachowało się kafli wieńczących jak omawiany egzemplarz.

Niepublikowany

MF/Ar/422

WW

62. Kafel listwowy, 1. poł. XVII w.

62. Profile tile, first half of the 17th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
głina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szkliwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 4 cm, szer. 19 cm, szer. klina 4,5 cm	height 4 cm, width 19 cm, thickness of the wedge 4.5 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafel listwowy – listwa osłaniająca poziomą spoinę pieca, z częścią licową w formie półwałka, z wydatnym, trapezowatym klinem, który stanowił element stabilizujący w bryle pieca. Na powierzchni klina wykonana ostrym narzędziem ukośna kratownica (dla lepszej przyczepności gliny). Na krzywiznie lica reliefowa dekoracja, pokryta czarnym szkliwem ze sceną myśliwską – pies goniący zającą, w tle motywy roślinne. Na części licowej drobne ubytki i przetarcia szkliwa, klin zachowany fragmentarycznie.

W bryłach pieców renesansowych, zwłaszcza w przypadku pieców reprezentacyjnych, stosowano listwy pionowe lub poziome osłaniające spoiny i tworzące obramienie kafli licowych. Nie stosowano ich zbyt często, co też znajduje odzwierciedlenie w materiale archeologicznym. W bryłach pieców barokowych kafle listowe są już dość powszechne, choć zazwyczaj stosowano tylko listwy poziome (pojedyncze lub podwójne) dla podkreślenia cokołu, fryzu, gzymsu lub zwieńczenia.

Kafle listowe w piecach renesansowych pokrywano najczęściej dekoracją roślinną lub geometryczną, rzadziej przedstawieniem scen figuralnych lub zwierzęcych jak w przypadku omawianego egzemplarza.

Niepublikowany

MF/Ar/423

WW

63. Fiale kaflowe, kon. XVI w.–pocz. XVII w.

63. Crown tiles, late 16th century–early 17th century

warsztat lokalny, Prusy gлина żelazista, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie wys. 15–17,5 cm, szer. 7,5 cm, głęb. 4,5 cm Badania archeologiczne we Fromborku.	local workshop, Prussia iron clay, moulded, glazed, fired height 15–17.5 cm, width 7.5 cm, thickness 4.5 cm Archaeological research in Frombork.
--	--

Trzy fiale kaflowe (element wieńczący bryłę pieca) w formie pionowej listwy dekoracyjnej o wydłużonym trzonie i uwypuklonym kształcie, przedzielonym w połowie wysokości esowatym liściem i podwójnym wałkiem, powtórzonym w dolnej i górnej części trzonu. Fiale zwieńczone są półkolistym kwiatonem z ramionami zakończonymi esowato i z perełkowaniem pod wałkami. W środkowej, górnej części kwiaton dekorowany niewielkimi, podwójnymi guzami. Na tylnej stronie płasko wymodelowany, półokrągły, zwężający się klin, służący do osadzenia kafla w glinianym sklepieniu pieca. Dekoracja reliefowa, szkliwo zielone. Wszystkie fiale klejone z fragmentów, z niewielkimi ubytkami, tylko w jednym przypadku duży ubytek w dolnej części fiali (brak bazy).

Piec renesansowy składał się przeważnie z dwóch skrzyń, dolnej – prostopadłościennej i górnej – prostopadłościennej lub cylindrycznej. Bryłę pieca dekorowały i urozmaicały rozmaite ozdoby: tarcze lub plastyczne figurki, a zwłaszcza różnego rodzaju listwy pionowe i poziome oraz sterczyny. Prezentowane fiale stanowiły zapewne dekorację zwieńczenia skrzyni górnej jednego z pieców na Wzgórzu Katedralnym.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, il. 207.

Świat Kopernika w świetle zabytków ze zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, red. Ż. Wlizio, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2022, s. 200.

MF/Ar/294, 338

JS

2.3. XVIII w.

18th century

64. Piec barokowy z kanonii św. Ignacego we Fromborku, 1725 r.

64. Baroque stove from the canonry of Saint Ignatius in Frombork, 1725

warsztat elbląski	Elbląg workshop
glina żelazista, kafle formowanie w matrycy,	iron clay, moulded, glazed,
szkliwienie, malatura, wypalanie	painted, fired
wys. 295 cm, dł. podstawy 150 cm, szer. podstawy 85 cm	height 295 cm, base length 150 cm, base width 85 cm
Pochodzi z kanonii św. Ignacego we Fromborku.	Comes from the canonry of St. Ignacy in Frombork.

Trójkondygnacyjny piec barokowy w typie pieca elbląskiego, o przedzielonych gzymsami prostopadłościennych skrzyniach, z półokrągłą wnęką w części środkowej i wypiętronym dachem. Jednym z węższych boków przylega do ściany pomieszczenia. Kafle narożnikowe wszystkich skrzyń ozdobione są plastycznymi spiralnymi półkolumienkami. Bryła pieca złożona została z 370 kafli o białej polewie, z malaturą wykonaną zielenią miedziową. Na kaflach przedstawiono głównie sceny rodzajowe (pasterskie i dworskie) oraz pejzaże z romantycznymi widokami zamków i ruin. Uwagę zwraca brak dostępu do paleniska, bowiem w piecach tego typu palono z sieni, sąsiedniego pomieszczenia lub ze specjalnej komory.

Większość kafli zachowana w stanie dobrym.

Zachowało się niewiele z popularnych w XVII i XVIII w. na terenie Rzeczypospolitej pieców barokowych, nazywanych potocznie gdańskimi (choć powstawały nie tylko w Gdańsku, ale i w innych ośrodkach Prus Królewskich – Elblągu czy Toruniu). Wyjątkowym, nie tylko w skali kraju, pod względem zachowanych barokowych urządzeń grzewczych miejscem jest Wzgórze Katedralne we Fromborku, gdzie przechowywanych lub eksponowanych jest pięć unikalnych pieców barokowych, spośród których cztery znajdują się w zbiorach Muzeum Mikołaja Kopernika. Prezentowany egzemplarz, pozostający od 300 lat we Fromborku, pierwotnie znajdował się w kanonii św. Ignacego, mieszczącej się w zespole zabudowań Wzgórza Katedralnego. W 1950 r. został przeniesiony, a w 1977 r. zrekonstruowany przez dr Marię Dąbrowską z Instytutu Archeologii PAN w Warszawie. Stanowi stały element ekspozycji na parterze dawnego Pałacu Biskupiego. Jego bryła została nieco zmieniona, bo – jak wiemy dzięki rysunkowi inwentaryzacyjnemu R. Dethlefsena, prowincjonalnego konserwatora zabytków Prus Wschodnich – na pocz. XX w. posadowiony był na dziesięciu tralkowych, zapewne ceramicznych nóżkach i zwieńczony wazonem płomienistym.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 167, il. 36.

E. Kilarska, M. Kilarski, *Kafle z terenu dawnych Prus Królewskich*, katalog wystawy, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2009, s. 155.

J. Semków, W. Wojnowska, *Piece kaflowe w kompleksie zabudowy mieszkalnej Wzgórza Katedralnego we Fromborku*, [w:] *Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce*, red. M. Dąbrowska, J. Semków, W. Wojnowska, Frombork 2010, s. 40, s. 32.

75 lat Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku. Katalog zbiorów, red. Ż. Wlizio, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2023, s. 22.

MF/R/18

JS, WW

65. Piec barokowy z pałacu w Karkajmach, 1737 r.

65. Baroque stove from the manor house in Karkajmy, 1737

warsztat pomorski (gdański?)	Pomeranian workshop, Gdańsk (?)
glina żelazista, kafle formowane w matrycy,	iron clay, moulded,
szklwienie, malatura, wypalanie	glazed, painted, fired
wys. 320 cm, dł. podstawy 170 cm, szer. podstawy 70 cm	height 320 cm, base length 170 cm, base width 70 cm
Piec przeniesiony do muzeum z dworu w Karkajmach.	The stove was moved to the museum from the manor house in Karkajmy.

Trójkondygnacyjny piec barokowy o prostopadłościennych skrzyniach, dzielonych gzymsami. Posadowiony na wysokiej bazie, zwieńczony koronką. Skrzynię górną podpierają cztery kolumny, flankujące znacznie węższą część środkową. Jednym z węższych boków piec przylega do ściany pomieszczenia. Kafle narożne wszystkich skrzyń ozdobione plastycznymi spiralnymi półkolumnkami. Na bryłę pieca składa się 600 kafli pokrytych białą polewą, zdobionych malaturą wykonaną błękitem kobaltowym. Na kaflach przedstawione są sceny myśliwskie, łowieckie i biblijne (tematy zaczerpnięte ze Starego Testamentu) lub motywy antropo – i zoomorficzne. Datowanie inskrypcyjne – data 1737 znajduje się na środkowej skrzyni, na wypiętrzonym gzymsie węższego boku. Uwagę zwraca brak dostępu do paleniska, bowiem w piecach tego typu palono z sieni, z sąsiedniego pomieszczenia lub ze specjalnej komory.

Większość kafli zachowana w stanie dobrym.

Wzgórze Katedralne we Fromborku jest wyjątkowym, nie tylko w skali kraju, miejscem pod względem zachowanych barokowych urządzeń grzewczych, w zbiorach muzealnych znajdują się bowiem cztery egzemplarze pieców z warsztatów pomorskich. Najbardziej efektowny z tego zestawu wydaje się piec przeniesiony z dworu w Karkajmach. W 1977 r. zrekonstruowany został przez dr Marię Dąbrowską z Instytutu Archeologii PAN w Warszawie i wyeksponowany jako stały element wystawy na parterze dawnego Pałacu Biskupiego. Ten unikalny barokowy egzemplarz powstał być może w ośrodku gdańskim. Analogiczne piece (jednak o większych gabarytach) wykonał mistrz gdański Michael Welss do pałacu księcia Aleksandra Mienszykowa w Petersburgu.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 170, il. 38.

E. Kilarska, M. Kilarski, *Kafle z terenu dawnych Prus Królewskich*, katalog wystawy, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2009, s. 154.

J. Semków, W. Wojnowska, *Piece kaflowe w kompleksie zabudowy mieszkalnej Wzgórza*

Katedralnego we Fromborku, [w:] *Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce*, red. M. Dąbrowska,

J. Semków, W. Wojnowska, Frombork 2010, s. 31.

75 lat Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku. Katalog zbiorów, red. Ż. Wliziło, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2023, s. 230–231.

MF/R/32

JS, WW

66. Zespół kafli z barokowego pieca, z kanonii św. Pawła Apostoła we Fromborku, 1784 r.

66. Tiles from a Baroque stove from the canonry
of Saint Paul the Apostle in Frombork, 1784

	Gdańsk?	Gdańsk?
glina żelazista, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie		iron clay, moulded, glazed, fired
kuliste nogi i fragment podpory – drewno czernione		rounded feet and section of the support–blackened wood
1. kafle wypełniające: wys. 24 cm, szer. 19,5 cm, szer. kołnierza 6 cm		1. filling tiles, height 24 cm, width 19.5 cm, flange width 6 cm
2. kafle wypełniające, narożne, wnękowe: wys. 24 cm, szer. 18+5 cm, szer. kołnierza 8 cm		2. cornice corner filling tiles: height 24 cm, width 18+5 cm, flange width 8 cm
3. kafle fryzowe: wys. 12,5 cm, szer. 19,5 cm, szer. kołnierza 6 cm		3. frieze tiles: height 12.5 cm, width 19.5 cm, flange width 6 cm
4. kafle gzymsowe: wys. 12 cm, szer. 21 cm, szer. kołnierza 9 cm		4. cornice tiles: height 12 cm, width 21 cm, flange width 9 cm
5. naczółek większy: wys. 22 cm, szer. 68 cm, szer. kołnierza 12 cm		5. larger pediment: height 22 cm, width 68 cm, flange width 12 cm
6. kafle wieńczące: wys. 11–9 cm, szer. 18–17 cm, szer. kołnierza 8–4,5 cm		6. crowning tiles: height 11–9 cm, width 18–17 cm, flange width 8–4.5 cm
7. kafel listwowy: wys. 3 cm, szer. 22 cm, szer. kołnierza 6 cm		7. facing tile: height 3 cm, width 22 cm, flange width 6 cm
8. kuliste podpory: wys. 18,5 cm, śr. 9 cm		8. rounded supports: height 18.5 cm, diameter 9 cm
Pochodzi z kanonii św. Pawła we Fromborku.		Comes from the canonry of St. Paul in Frombork.

Zespół kafli złożony z kafli licowych, fryzowych, gzymsowych, wieńczących oraz listwowych. Kafle białe szkliwione z dekoracją reliefową w postaci typowego kartusza gdańskiego (na ściankach bocznych kafli narożnych półkartusz). Piec datowany inskrypcyjnie – w naczółku data 1784 r., malowana naszkliwnie czarną farbą. Komory grzewcze prostokątne z otworami montażowymi. Piec wsparty był pierwotnie być może na drewnianej podstawie i również drewnianych kulach (zachowane są tylko dwie kuliste nogi).

Piec znajdował się do lat 80. XX w. w budynku kanonii św. Pawła Apostoła we Fromborku. Opuszczona w 1973 r. kanonia do kon. I. 80. XX w. pozostawała niezabezpieczona. Budynek, zarządzany wówczas przez miasto, został wkrótce оголоcony z wyposażenia. Piec został rozebrany i przygotowany do wyniesienia i – gdyby nie interwencja pracowników muzeum – również stałby się łupem szabrowników. Podczas niefachowej rozbiórki bryły wiele kafli uległo uszkodzeniu lub zniszczeniu. Do muzeum piec trafił już jako destrukta (w kanonii jego bryła została wtórnie złożona, w wyniku czego forma jego bryły różniła się od typowych pieców XVIII-wiecznych). Próbę odtworzenia bryły podjęto na wystawie *Przyjaciele naszych długich zim*, prezentowanej w latach 2008–2018. Pojedyncze kafle eksponowane były również na wystawie *70 lat Muzeum Mikołaja Kopernika* udostępnionej do zwiedzania w latach 2018–2023.

Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, Seria nowa, t. II, z. 1: *Braniewo, Frombork, Orneta i okolice*, oprac. autorskie M. Arsyński, M. Kutzner, Warszawa 1981, s. 105, il. 149.

(Fotografia pieca sprzed rozbiórki)

MF/V/62

JS, WW

67. Zespół kafli z barokowego pieca z Pałacu Biskupiego we Fromborku, poł. XVIII–kon. XVIII w.

67. Tiles from a Baroque stove from the Bishops' Palace in Frombork, mid-18th–late 18th century

warsztat pomorski (gdański?)	Pomeranian workshop, Gdańsk (?)
glina żelazista, kafle formowane w matrycy, szkliwienie, malatura, wypalanie	iron clay, moulded, glazed, painted, fired
kafle licowe: wys. 21,5 cm, szer. 19,5 cm, szer. kołnierza 6,6 cm	facing tiles: height 21.5 cm, width 19.5 cm, flange width 6.6 cm
kafle fryzowe: wys. 10 cm, szer. 21,5 cm, szer. kołnierza 8 cm	frieze tiles: height 10 cm, width 21.5 cm, flange width 8 cm
kafle gzymsowe: wys. 8,5 cm, szer. 21 cm	cornice tiles: height 8.5 cm, width 21 cm
Przekaz Agnieszki i Marii Przełomiec.	Donated by Agnieszka and Maria Przełomiec.

Zespół biało szkliwionych kafli (licowych, fryzowych, gzymsowych i wieńczących) oraz ich fragmentów, zdobionych motywami architektonicznymi ujętymi w kartusz w formie prostokątnej, zwielokrotnionej ramki o uskokowym przebiegu. Dekoracja reliefowa (obramienie) i malarska, wykonana błękitem kobaltowym.

Materiał kaflarski pochodzi z barokowego pieca, który do drugiej wojny światowej znajdował się w jednym z reprezentacyjnych pomieszczeń pierwszej kondygnacji Pałacu Biskupiego na fromborskim Wzgórzu Katedralnym. Część kafli zachowała się w całości, większość wymaga jednak rekonstrukcji i konserwacji.

Wyobrażenie o wyglądzie trójkondygnacyjnej bryły tego urządzenia grzewczego dają nieliczne zachowane zdjęcia archiwalne. Budynek pałacu został spalony już po zakończeniu działań wojennych. Piec pozostał w wypalonym pałacu do lat sześćdziesiątych XX w., czego dowodzi zachowane w Instytucie Sztuki PAN w Warszawie archiwalne zdjęcie. Dalsze losy zabytku pozostawały nieznane do września 2019 r., kiedy to niespodziewanie wrócił do Fromborka jako przekaz Agnieszki i Marii Przełomiec, dysponujących spuścizną po Marii i Janie Przełomcach. Jan Przełomiec, biorący udział w trwających w 1. poł. I. 60. XX w. na Wzgórzu Katedralnym pracach konserwatorskich, zebrał materiał kaflarski, który znajdował się w gruzie usuwanym z budynku Pałacu Biskupiego. Dzięki temu kafle szczęśliwie zachowały się, będąc w posiadaniu rodziny Przełomiec, która mieszkała w Lublinie, Jarosławiu i w Olsztynie, by następnie powrócić do Fromborka. W zasobach muzeum zachowało się także pięć kafli licowych z tego samego pieca, zrekonstruowanych z niewielkich ułamków wydobytych w powojennych latach z gruzu na Wzgórzu Katedralnym we Fromborku.

75 lat Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku. Katalog zbiorów, red. Ż. Wlizio, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2023, s. 232–235.

MF/R/274

JS, WW

68. Kafel wypełniający, środkowy, z pustym kartuszem, kon. XVIII w.

68. Central filling tile with an empty cartouche, late 18th century

Gdańsk?	Gdańsk?
glina żelazista, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie	iron clay, moulded, glazed, fired
wys. 21,5 cm, szer. 17 cm, szer. kołnierza 5,7 cm	height 21.5 cm, width 17 cm, flange width 5.7 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafel wypełniający, środkowy, z dekoracją w postaci typowego gdańskiego kartusza (pustego) w formie wypukłej ramki z czterech profilowanych wstęg, z palmetkami w narożach. Dekoracja reliefowa, szkliwo zielone. Komora grzewcza prostokątna o zaokrąglonych narożach, z otworami montażowymi, zachowana częściowo. Kafel złożony został z trzech fragmentów, w prawym górnym narożniku ubytek w partii tła.

Typ barokowego pieca z zielonych kaflów z motywem pustego kartusza, charakterystyczny dla ośrodka gdańskiego, był popularny na terenie Rzeczypospolitej i często kopiowany w lokalnych warsztatach. Decydowała o tym zapewne prosta dekoracja i zielone szkliwo, które było tanie i łatwo dostępne. Również i w budynkach kompleksu Wzgórza Katedralnego we Fromborku stawiano takie piece. Świadczy o tym materiał kaflarski z prac wykopaliskowych, obejmujący zarówno kafle licowe bądź ich fragmenty, których przykładem jak prezentowany egzemplarz, jak i gzymsowe, fryzowe czy wieńczące.

Niepublikowany

MF/Ar/424

WW

69. Kafle wypełniające, narożne, z ornamentem kartuszowym, kon. XVIII w.

69. Corner filling tiles decorated with a cartouche, late 18th century

Gdańsk?
głina żelazista, formowanie w matrycy,
szkliwienie, wypalanie
wys. 24,5 cm, szer. 18+5 cm, szer. kołnierza 8 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.

Gdańsk?
iron clay, moulded,
glazed, fired
height 24.5 cm, width 18+5 cm, flange width 8 cm
Archaeological research in Frombork.

Kafle wypełniające, narożne (trzy), w tym jeden wnekowy, z dekoracją w postaci kartusza w kształcie odwróconego dzwonu na ściankach licowych i ornamentem wstęgowym na płycie narożnej (w kaflach wnekowych z palmetą w górnej części niszy). Dekoracja reliefowa, kafle biało szkliwione, komory grzewcze prostokątne z otworami montażowymi.

Kafle pochodzą z zasobów pomieszczeń mieszkalnych Wzgórza Katedralnego. Z analogicznych kaflí obudowano wtórnie w latach powojennych skrzynię dolną kominka w kanonii św. Ignacego, korzystając być może z kaflí z rozebranego w tym czasie pieca. Możliwe, że omawiane kafle stanowią jego pozostałość. Piec z podobnych kaflí, ale z innym typem kartusza, znajdował się w kanonii św. Pawła (obecnie zespół kaflí z tego pieca znajduje się w zbiorach muzeum). *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, Seria nowa, t. II, z. 1: Braniewo, Frombork, Orneta i okolice, oprac. autorskie M. Arszysński, M. Kutzner, Warszawa 1981, s. 106, il. 145.

MF/R/337

JS, WW

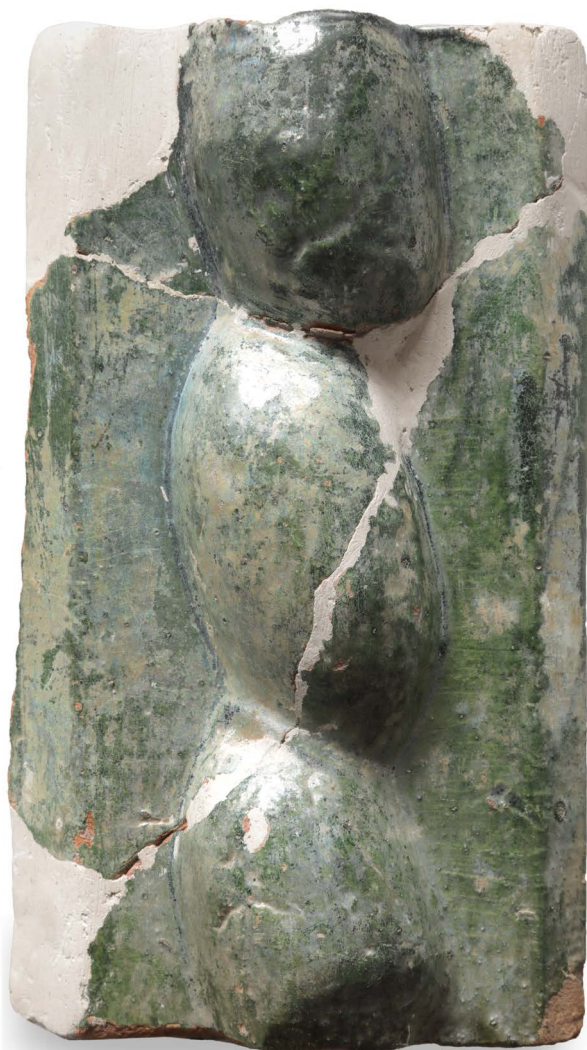

70. Kafel wypełniający, narożny, w formie skręconej półkolumnienki, 1. poł. XVIII w.

70. Corner filling tile in the form of a twisted semi-column, first half of the 18th century

warsztat lokalny, Prusy
glina żelazista, formowanie w matrycy,
szkliwienie, wypalanie
wys. 20,5 cm, szer. 11,5 cm
Z prac archeologicznych
na terenie Wzgórza Katedralnego.

local workshop, Prussia
iron clay, moulded,
glazed, fired
height 20.5 cm, width 11.5 cm
Recovered during archaeological works conducted
on Cathedral Hill.

Kafel płytowy, narożny, w formie ukośnie ustawionej prostokątnej płytki o sfazowanych dłuższych krawędziach. W jej części środkowej plastyczna skręcona półkolumnienka. Dekoracja reliefowa, szkliwo ciemnozielone. Kołnierz prostokątny z karbowaną, zalaną szkliwem kryzą przy jednej z dłuższych krawędzi. Na ściankach górnej i dolnej otwory montażowe do przewlekania prętów wzmacniających konstrukcję pieca. Kafel sklejoný z trzech fragmentów, w trzech narożnikach i na kolumnie uzupełnienia gipsowe. Piece barokowe charakteryzowały elementy zdobnicze w postaci mniejszych lub większych, skręconych spiralnie kolumnienek umieszczanych w narożach skrzyń. Omawiany kafel pozyskano w efekcie prac archeologicznych na terenie Pałacu Biskupiego, można zatem przypuszczać, że stanowił element któregoś z tamtejszych licznych pieców.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, il. 232.

W. Wojnowska, *Frombork w zabytkach kultury materialnej*, katalog wystawy, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 1989, s. 31.

MF/Ar/12

WW

71. Kafle fryzowe, środkowy i narożny, z pejzażem architektonicznym, 1. poł. XVIII w.

71. Corner and central frieze tiles decorated with an architectural landscape, first half of 18th century

warsztat lokalny, Prusy
glinka żelazista, formowanie w matrycy,
malatura, szkliwienie, wypalanie
1. wys. 10,5 cm, szer. 13,5 cm
2. wys. 10,5 cm, szer. 9,2+9,2 cm
Z prac archeologicznych na terenie
Wzgórza Katedralnego.

local workshop, Prussia
iron clay, moulded, painted,
glazed, fired
1. height 10.5 cm, width 13.5 cm
2. height 10.5 cm, width 9.2+9.2 cm
Recovered during archaeological works
conducted on Cathedral Hill.

Dwa kafle fryzowe – środkowy i narożny, z motywem architektury, w kartuszu w kształcie szerokiej, wypukłej ramki w formie zbliżonej do prostokąta, z uskokami z uszakami w „ośli grzbiet”. W narożnikach motywy ulistnionej gałązki. Szkliwo białe, malatura błękitem kobaltu. Kołnierze szerokie, prostokątne, z pogrubioną krawędzią, w dużym stopniu zachowane. Płytki licowe zachowane w całości (klejone z fragmentów), powierzchniowe ubytki szkliwa.

Kafle pokryte nierównomiernie położonym, matowym, chropowatym szkliwem słabej jakości z licznymi pęcherzami, świadczącymi o niedoskonałości procesu technologicznego i niedoskonałym warsztacie.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa– Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, il. 227, 229.

W. Wojnowska, *Frombork w zabytkach kultury materialnej*, katalog wystawy, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 1989, s. 31. MF/Ar/16+24, 318

WW

72. Kafle fryzowe, środkowe, z motywem kwiatowym, poł. XVIII w.

72. Central frieze tiles with a floral motif, mid-18th century

warsztat lokalny	local workshop
glina żelazista, formowanie w matrycy, malowanie,	iron clay, moulded, painted,
szkliwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 10,6–11,3 cm, szer. 19,3–19,6 cm	height 10.6–11.3 cm, width 19.3–19.6 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafle fryzowe, środkowe, wypukłe (dwa), z dekoracją w postaci kartusza, z ułożonych parami esownic połączonych girlandą kwiatową. W kartuszu motyw kwiatowy w formie rozetki z czterema płatkami, od której odchodzą wąskie, zwinięte listki. Na krawędziach kafla fragmenty rozetek, które – łącząc się z sąsiednimi kaflami – tworzyły ciągły wzór. Dekoracja reliefowa (kartusz), malatura (motywy kwietne), szkliwo jasnoszare. Kołnierze uformowane owalnie. Płytki zachowane w całości, kołnierz rekonstruowany (w jednym wypadku nie odtworzono kołnierza).

Tego typu kafle fryzowe stanowiły częsty element barokowych pieców pomorskich. Identyczne kafle znajdują się w piecu we fromborskim przykatedralnym kapitulniku. Piec ten został w XIX w. złożony kaflami z dwóch innych barokowych egzemplarzy z warsztatu gdańskiego. Można przypuszczać, że prezentowane kafle, odkryte w czasie badań archeologicznych, pochodzą z tych rozebranych pieców, być może jednak pieców takich było na Wzgórzu Katedralnym więcej, o czym świadczą fragmenty analogicznych, choć o białym szkliwie, kaflami pochodzące z prac ziemnych i badań archeologicznych.

Niepublikowane

MF/R/85, 92

WW

73. Kafel fryzowy, środkowy, z ornamentem kartuszowym, kon. XVIII w.

73. Central frieze tile decorated with a cartouche, late 18th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szkliwienie wypalanie	glazed, fired
wys. 12,3 cm, szer. 19,2 cm	height 12.3 cm, width 19.2 cm
Znalezisko przypadkowe dokonane podczas prac remontowych na terenie szpitala św. Ducha.	An accidental find made during restoration work conducted at the Holy Spirit Hospital complex.

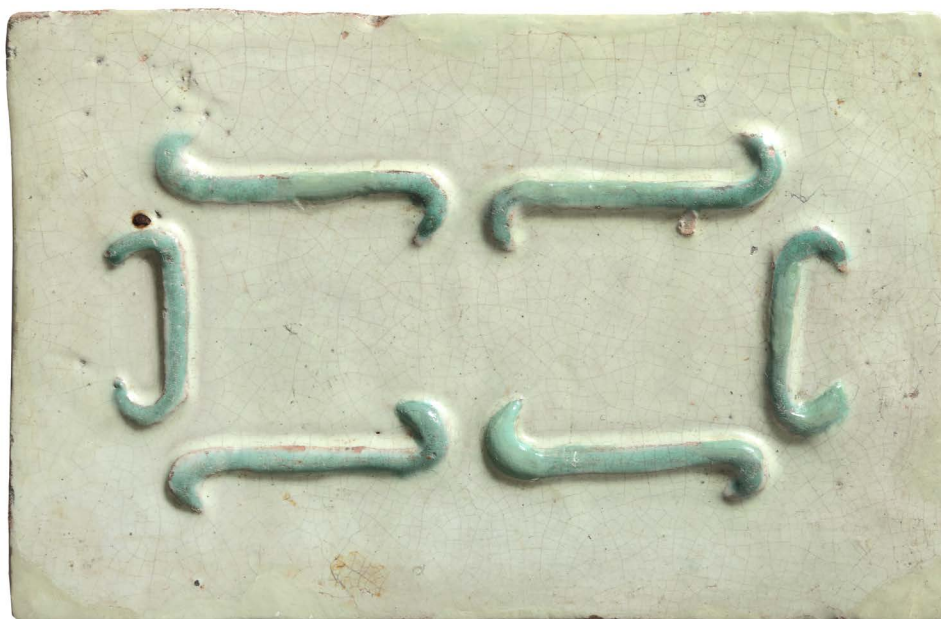
Kafel fryzowy, środkowy, z uproszczonym ornamentem kartuszowym złożonym z sześciu wstęg wywiniętych na kształt litery „C”. Dekoracja reliefowa, szkliwo jasnozielone (płytką) i ciemnozielone (kartusz). Komora grzewcza niezachowana. Płytką kafla po konserwacji.

Można przypuszczać, że kafel pochodził z pieca, w którym nie tylko kafle fryzowe, ale i licowe czy gzymsowe były pokryte jasnozielonym szkliwem, a ich dekorację stanowił stylizowany, reliefowy, pusty kartusz. Temat pieców kaflowych w budynku szpitala św. Ducha pozostaje niezbadany, mimo trwających tu w latach 1974–1982 prac archeologicznych. W ich trakcie odkryto jedynie fragmenty kafla miskowych, w pozyskanym materiale brak jednak kafla płytowych czy choćby ich fragmentów. Znalezione w l. 90. XX w. w trakcie prowadzonych na terenie zespołu szpitalnego prac remontowych i instalacyjnych kafle płytowe, acz nieliczne, dają niejako wyobrażenie o wyglądzie istniejących tu pieców. Kafle pochodzą z czasów, kiedy to po rozbudowie budynku szpitalnego w 1683 r. zainstalowano w nim piece kaflowe. Prezentowany egzemplarz z pustym kartuszem jest jednak późniejszy i pochodzi zapewne z kon. XVIII w.

Niepublikowany

MF/R/91

WW

74. Kafle gzymsowe, środkowe i narożny, z pustym kartuszem, kon. XVIII w.

74. Central and corner cornice tiles with an empty cartouche,
late 18th century

Gdańsk?	Gdańsk?
glina żelazista, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie	iron clay, moulded, glazed, fired
wys. 9,5–10 cm, szer. 18–19 cm, 16+9,5 cm, szer. kołnierza 9 cm	height 9.5–10 cm, width 18–19 cm, 16+9.5 cm, flange width 9 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafle gzymsowe – środkowe (dwa) i narożny (jeden), z dekoracją reliefową w postaci typowego gdańskiego, pustego kartusza. Płytki licowe kafla wygięte łukowato, kartusz w formie prostokątnej, z wielokrotnionej ramki o uskokowym przebiegu. Komory grzewcze owalnie ukształtowane, zachowane częściowo z otworami montażowymi. Szkliwo zielone. Na powierzchni płytek liczne odpryski szklawa.

Typ barokowego pieca z zielonych kafla z motywem pustego kartusza, charakterystycznego dla ośrodka gdańskiego, był popularny na terenie Rzeczypospolitej i często kopiowany w lokalnych warsztatach. Decydowała o tym zapewne prosta dekoracja i zielone szkliwo, które było tanie i łatwo dostępne. Również i zabudowaniach kompleksu fromborskiego Wzgórza Katedralnego stawiano takie piece. Świadczy o tym materiał kaflarski z prac wykopaliskowych, obejmujący zarówno kafle licowe i ich fragmenty, jak i kafle gzymsowe, fryzowe czy wieńczące.

Niepublikowane

MF/Ar/425

WW

75. Kafel wieńczący z pustym kartuszem, kon. XVIII w.

75. Crowning tile with an empty cartouche, late 18th century

Gdańsk?	Gdańsk?
gлина żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szkliwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 9 cm, dł. 18 cm	height 9 cm, length 18 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafel wieńczący, z dekoracją w postaci pustego kartusza, w formie owalnej, uskokowo zarysowanej i wielokrotnie ramki. W narożach płytki licowej listki wawrzynu. Dekoracja reliefowa, szkliwo ciemnozielone. W części dolnej odwrotnej strony kafla szeroki trapezowaty klin do mocowania kafla w sklepieniu pieca. Obtłuczenia przy krawędziach i nieliczne ubytki szkliwa na powierzchni.

Typ barokowego pieca z zielonych kafla z motywem pustego kartusza, charakterystyczny dla ośrodka gdańskiego, był popularny na terenie Rzeczypospolitej i często kopiowany w lokalnych warsztatach. Decydowała o tym zapewne prosta dekoracja i zielone szkliwo, które było tanie i łatwo dostępne. Również w zabudowaniach kompleksu Wzgórza Katedralnego we Fromborku istniały takie piece. Świadczy o tym materiał kaflarski z prac wykopaliskowych, obejmujący zarówno kafle licowe i ich fragmenty, jak i gzymsowe, fryzowe czy wieńczące.

Niepublikowany

MF/Ar/7

WW

76. Kafel wieńczący z barokowego pieca, ze sceną polowania, poł. XVIII w.

76. Crowning tile from a Baroque stove depicting a hunting scene,
mid-18th century

Elbląg?	Elbląg?
glina żelazista, formowanie w matrycy, malatura, szkliwienie, wypalanie	iron clay, moulded, painted, glazed, fired
wys. 36 cm, szer. 22 cm, szer. kołnierza 7 cm	height 36 cm, width 22 cm, flange width 7 cm
Znalezisko luźne pochodzące z prac remontowych przy fundamentach kanonii św. Piotra.	A loose find made during restoration work on the foundations of the canonry of Saint Peter.

Segment kaflowy o profilu wklęsło-wypukłym, wieńczący barokowy piec. Pole zwieńczenia wypełnia scena polowania – na pierwszym planie kawaler w modnym zachodnim stroju (frak, sięgające kolan spodnie culotte, a na głowie kapelusz typu trikorn), z krótkim mieczem i trąbką sygnałową u boku. Ukazany w biegu, popędza dwa biegnące przodem ogary, trzaskając z bata. W tle sztafaż roślinny (rzadkie kępy drzew i traw). Kafel pokryty białym szkliwem z dekoracją malarską wykonaną fioletem manganowym. Komora grzewcza zachowana w niewielkim stopniu z otworami montażowymi. Kafel zachowany w dużym fragmencie.

O tym, że w budynkach fromborskiego kompleksu katedralnego istniały także piece z białych kafli z dekoracją malarską wykonaną fioletem manganu świadczy niewielki zestaw kafli, a właściwie ich fragmentów, w którego skład wchodzi: fragment kafla licowego, gzymsowego, listwy osłaniające spoiny pieca oraz – najbardziej interesujący i zachowany w największym fragmencie – segment kaflowy ze zwieńczenia pieca, ze sceną polowania z ogarami, znaleziony podczas prac remontowych w fundamentach kanonii św. Piotra. Jak można przypuszczać, stanowił element pieca w którymś z pomieszczeń tej kanonii.

MF/R/297

WW

77. Szyszka, detal plastyczny ze zwieńczenia pieca, poł. XVIII w.

77. Pine cone, a decorative detail from a stove's crown, mid-18th century

warsztat lokalny, Prusy	local workshop, Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy,	iron clay, moulded,
szkliwienie, złocenie, wypalanie	glazed, gilded, fired
wys. 17,5 cm, śr. 17 cm	height 17.5 cm, width 17 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Plastyczna szyszka pinii, ujęta u podstawy liśćmi akantu. U dołu otwór dla osadzenia w ceramicznej tulei (tworzącej rodzaj patery), którą mocowano na zwieńczeniu pieca. Dekoracja reliefowa, szkliwo zielone i jasnoniebieskie, złocenia.

Tego typu elementy dekoracyjne, wieńczące bryłę pieca, były popularne w barokowych piecach pomorskich. Na sklepieniu pieca umieszczano ich zazwyczaj kilka, na przemian z innymi ozdobnikami plastycznymi: półkolistymi kaflami czy figurkami lwów. Podobne szyszki znajdują się na zwieńczeniu barokowego pieca zachowanego do dziś we fromborskim przykatedralnym kapitułarzu, a także w przechowywanym w muzeum materiale kaflarskim z XVIII-wiecznego pieca z Pałacu Biskupiego, o bryle którego pojęcie dają zachowane zdjęcia archiwalne.

M. Dąbrowska, *Piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, il. 230

MF/Ar/357

WW

78. Figurka lwa wieńcząca skrzynię pieca, kon. XVIII w.

78. Figurine of a lion crowing a stove, late 18th century

warsztat lokalny
gлина kaolinowa, formowanie w matrycy, formowanie
ręczne, szkliwienie, wypalanie
wys. 9,5 cm, wymiary podstawy 19x9 cm
Przekaz Agnieszki i Marii Przetomiec.

local workshop
kaolinite clay, moulded also by hand,
painted, glazed, fired
height 9.5 cm, base dimensions 19x9 cm
Donated by Agnieszka and Maria Przetomiec.

Plastyczna figurka lwa umieszczona na prostokątnym cokole o ściętych narożnikach. Lew w pozycji leżącej z wyciągniętymi przednimi i podkurczonymi tylnymi łapami oraz ogonem zawiniętym wokół tułowia i zakończonym chwostem. Głowa lwa okolona bujną grzywą ze skręconymi fantazyjnie pasmami wykonanymi z cienkich pasemek gliny, pysk zaznaczony schematycznie. Figurka wykonana bez specjalnej dbałości o detale. Szkliwo zielone. Ubytki w partii podstawy oraz lwiej grzywy, obtłuczony z jednej strony bok.

Figurka stanowiła detal plastyczny umieszczany, zazwyczaj parami, w narożnikach skrzyni dolnej lub jako element zwieńczenia nastawy pieca. Tego typu ozdobniki piecowe w postaci figurek lwa popularne były od XVI do XVIII w. w krajach północno-wschodniej Europy. Do dziś zachowało się ich niewiele. W przykatedralnym kapitułarzu we Fromborku znajduje się XVIII-wieczny piec, na zwieńczeniu którego umieszczone są figurki lwów. Omawiany egzemplarz, pochodzący prawdopodobnie z Fromborka, mógł stanowić detal XVIII-wiecznego pieca, z zabudowy mieszkalnej Wzgórza Katedralnego.

Niepublikowana

MF/R/333

WW

2.4. XIX w.

19th century

79. Piec typu berlińskiego, poł. XIX–kon. XIX w.

79. Berlin-type stove, mid-19th–late 19th century

fabryka niemiecka	German manufactory
glina kaolinowa, odciskany w matrycy, malowanie, szkliwienie, wypalanie	kaolinite clay, moulded, painted, glazed, fired
wys. 248 cm, szer. dolna skrzynia 113x60 cm, szer. górna skrzynia 93x50 cm, szer. gzymsu 103x56 cm	height 248 cm, width of the lower box 113x60 cm, width of the upper box 93x50 cm, cornice width 103x56 cm
Kanonia Najświętszej Maryi Panny Wniebowziętej we Fromborku.	Canonry of the Blessed Virgin Mary in Frombork.

Dwukondygnacyjny piec o skrzyniach dzielonych wklęsło-wypukłym gzymsem z ornamentem ciągłym z palmetką, ze stosunkowo niską skrzynią dolną i wyższą nadstawą z dekoracyjnym fryzem. Dolna, przylegająca z dwóch stron do ściany skrzynia na planie wydłużonego prostokąta, składająca się z dwóch rzędów kafli, z ażurowym kaflem nawiewowym w niższym rzędzie. Nadstawa smukła, prostopadłościenna, z siedmioma rzędami kafli w układzie mijanym. Zwieńczenie złożone z szerokiego fryzu dekorowanego dwoma wypukłymi wałkami z meandrem i anthemionem oraz wysuniętym, profilowanym gzymsem. Na węższej ścianie podwójne, wtórne drzwiczki do paleniska. Kafle białe szkliwione, dekoracja reliefowa.

W 2. ćw. XIX w. w ośrodku berlińskim produkowano piękne piece z białych, szkliwionych kafli o bogatej dekoracji klasycystycznej. Nazywane są berlińskimi, jako że głównym ich wytwórcą była znakomita firma T.Ch. Feilnera, działająca w Berlinie. Ich dekoracja nawiązywała do wzorów niemieckiego neoklasycyzmu. Ich proste, najczęściej dwuskrzyniowe bryły, były bogato dekorowane dużymi elementami zdobniczymi: panneau, medalionami, kaflami ażurowymi, a nawet pełnoplastycznymi figurami. Na zwieńczeniach przedstawiano sceny z historii starożytnej, mitologiczne postaci, motywy akantowe, groteskowe czy arabeskowe. Tego typu piece popularne były we wnętrzach pałacowych i dworskich do kon. XIX, a nawet później, aż do pocz. XX w. Najbardziej powszechne były ich skromniejsze formy, wyposażone jedynie w dekoracyjny fryz i zwieńczenie, a ich przykładem jest omawiany egzemplarz.

Niepublikowany

MF/R/397

JS

**80. Kafel wypełniający, kanelowany,
z cylindrycznej nastawy pieca, pocz. XIX w.**

80. Channelled filling tile from a stove's cylindrical overmantel,
early 19th century

Niemcy?
głina żelazista, formowanie w matrycy,
szkliwienie, wypalanie
wys. 23,5 cm, szer. 23 cm, szer. kołnierza 5 cm
Znalezisko ujawnione podczas prac remontowych na
terenie Wzgórza Katedralnego.

Germany?
iron clay, moulded,
glazed, fired
height 23.5 cm, width 23 cm, flange width 5 cm
A find made during restoration work conducted on
Cathedral Hill.

Kafel wypełniający, łukowato wygięty, kanelowany. Szkliwo białe. Zachowany całkowicie. Komora grzewcza podzielona pionową listwą na dwa segmenty, w kołnierzu cztery otwory montażowe. Od kon. XVIII w., a zwłaszcza w 1. poł. XIX w. stawiano, charakterystyczne dla stylu klasycystycznego, białe szklwione piece z dużych segmentów kaflowych w kształcie obelisku, cylindra bądź kolumny (często o kanelowanej powierzchni). Piece takie, jak można sądzić na podstawie materiałów archiwalnych i znalezisk archeologicznych, istniały również we Fromborku. Dzięki rysunkowi wschodniopruskiego prowincjonalnego konserwatora zabytków R. Dethlefsena z 1918 r. wiadomo, że klasycystyczny piec z tego typu kanelowanych kafli stał w jednej z kanonii.

Niepublikowany

MF/R/149

WW

81. Panneau z przedstawieniem harfistki, 2. poł. XIX w.

81. Panel decorated with the figure of a harpist, second half of the 19th century

Niemcy? Berlin?	Germany? Berlin?
gлина kaolinowa, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie	kaolinite clay, moulded, glazed, fired
wys. 59 cm, szer. 32,5 cm, szer. kołnierza 8,5 cm	height 59 cm, width 32.5 cm, flange width 8.5 cm
Zakup od mieszkańca Fromborka.	Purchased from a resident of Frombork.

Kafel prostokątny w kształcie wnęki obramionej nawiązującą do gotyku dekoracją architektoniczną. We wnęce postać kobiety w stroju dworskim, w pozycji siadu klęcznego, z harfą na kolanach. Pudło rezonansowe harfy opiera się o prawe ramię kobiety, palce jej obu dłoni dotykają strun. Szkliwo białe, dekoracja reliefowa, otwarta komora grzewcza (podzielona listwami na cztery mniejsze segmenty), w kołnierzu otwory montażowe. Stan zachowania dobry, niewielkie ubytki w partii dekoracji na obrzeżach kafla.

Kafel pochodzi z typu pieca zwanego berlińskim, który upowszechnił się w latach dwudziestych XIX w. na fali mody na neoklasycyzm i popularny był do pocz. XX w., zwłaszcza we wnętrzach rezydencjonalnych. Prosta, najczęściej dwuskrzyniowa bryła pieców berlińskich składała się z białych, gładkich kaflów wypełniających, dekorację zaś stanowiły duże elementy zdobnicze: panneau, medalliony, kafle ażurowe, nisze, a także pełnoplastyczne figury. W warstwie dekoracyjnej piece berlińskie najczęściej nawiązywały do wzorów renesansowych i klasycystycznych, rzadziej barokowych czy gotyckich, jak w przypadku omawianego kafla. Ogromny wpływ na upowszechnienie się tego typu pieca wywarł Tobiasz Christoph Feilner, fabrykant z Berlina, nie bez powodu nazywany ojcem berlińskich pieców kaflowych. Do ich popularności w Niemczech, a potem i w całej Europie, przyczynił się także współpracujący z Feilnerem Carl Friedrich Schinkel – jeden z najbardziej cenionych europejskich architektów. Brak sygnatury na prezentowanym segmencie kaflowym nie pozwala na określenie wytwórni (piece berlińskie powstawały w wielu kaflarniach i fabrykach pieców). Kafel z harfistką pochodzi z Fromborka, niewykluczone, że jest wyrobem fabryki Feilnera, zważywszy że w nowym Pałacu Biskupim zachował się cały zespół pieców z tej wytwórni, a w zbiorach muzeum znajduje się kafel z sygnaturą tegoż fabrykanta.

J. Semków, W. Wojnowska, *Piece kaflowe w kompleksie zabudowy mieszkalnej Wzgórza Katedralnego we Fromborku*, [w:] *Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce*, red. M. Dąbrowska, J. Semków, W. Wojnowska, Frombork 2010, s. 40.

75 lat Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku. Katalog zbiorów, red. Ż. Wlizio, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2023, s. 236, 237.

MF/R/50

WW

82. Medalion ze sceną pasterską, 2. poł. XIX w.

82. Medallion with a pastoral scene, second half of the 19th century

Niemcy? Berlin?	Germany? Berlin?
glina kaolinowa, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie	kaolinite clay, moulded, glazed, fired
wys. 60 cm, szer. 39 cm, szer. kołnierza 6 cm	height 60 cm, width 39 cm, flange width 6 cm
Zakup od Stadniny Koni w Kadynach na pocz. I. 80. XX w.	Purchased from the horse breeding farm in Kadyny in the early 1980s.

Medalion w kształcie kartusza z liści akantu, o falistym wykroju krawędzi, z sielską sceną, przedstawiającą siedzącego pasterza, trzymającego w lewej dłoni kwiat, prawą zaś ręką obejmującego kłęzącą pasterkę, wspartą na jego ramieniu. Strój obojga prosty, pozbawiony ozdób, nogi bose. Szkliwo białe, dekoracja reliefowa, komora grzewcza prostokątna, wzmocniona poprzez listwy dzielące ją na cztery mniejsze przegrody, w kołnierzu otwory montażowe. Stan zachowania dobry, niewielkie ubytki na obrzeżach kafla.

Kafel pochodzi z typu pieca zwanego berlińskim, popularnego od l. 20. XIX w. do pocz. XX w., zwłaszcza we wnętrzach rezydencjonalnych. Prosta, najczęściej dwuskrzyniowa bryła pieców berlińskich składała się z białych, gładkich kaflí wypełniających, dekorację zaś stanowiły duże elementy zdobnicze: panneau, medaliony, kafle ażurowe, nisze, a także pełnoplastyczne figury. W warstwie dekoracyjnej piece berlińskie najczęściej nawiązywały do wzorów renesansowych i klasycystycznych, rzadziej gotyckich, czy barokowych. Kafel zakupiony od Stadniny Koni w Kadynach, w 1982 r. stanowił zapewne element jednego z pieców w dawnym pałacu cesarskim w Kadynach.

Niepublikowany

MF/R/40

WW

83. Kafle frontowe, ażurowe, z pieca typu berlińskiego, 2. poł. XIX w.

83. Facing openwork tiles from a Berlin-type stove,
second half of the 19th century

niesygnowane, (Berlin, T. Ch. Feilner?)	unlabelled (Berlin, T. Ch. Feilner?)
głina kaolinowa, formowanie w matrycy,	kaolinite clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
1. śr. 45 cm, szer. kołnierza 6 cm	1. diameter 45 cm, flange width 6cm
2. wys. 23 cm, dł. 22 cm, szer. kołnierza 5,5 cm	2. height 23 cm, length 22 cm, flange width 5.5 cm
Badania archeologiczne we Fromborku	Archaeological research in Frombork, donated
i Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych	by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.	im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafle z frontu pieca typu berlińskiego:

– tondo ażurowe zachowane tylko w postaci profilowanej ramy z fragmentami ażurowej dekoracji z pędów i liści akantu, która otaczała zapewne przedstawienie figuralne. Dekoracja reliefowa, szkliwo białe. Fryz sklejoną z sześciu fragmentów, komora zachowana fragmentarycznie.

– kafel nawiewowy, kwadratowy, ażurowy z dekoracją maureskową w postaci umieszczonej centralnie rozetki, od której odchodzą w kierunku czterech narożników zwinięte wici z liśćmi akantu połączone zwornikami. Płytkę kafla otacza profilowana ramka, którą zdobi ornament sznurowy. Dekoracja reliefowa, szkliwo białe. Komora zachowana w całości z czterema otworami montażowymi w kołnierzu.

Duże, dekoracyjne, często ażurowe elementy kaflowe w formie tonda czy panneaux umieszczano w centralnej lub górnej części frontu pieca. Zwykle przedstawiały postaci mitologiczne w formie piersi lub w formie wyobrażenia całopostaciowego. Z kolei mniejsze ozdobne kafle ażurowe – okrągłe, w formie kwadratu czy prostokąta – umieszczane przeważnie (choć nie zawsze) w dolnej części pieca służyły przede wszystkim cyrkulacji powietrza i miały na celu nawiewanie ciepłego powietrza. Kafle pochodzą z frontów pieców typu berlińskiego, być może powstały w fabryce T. Ch. Feilnera w Berlinie, z której pochodzi zespół sygnowanych dziewięciu pieców zachowany w Nowym Pałacu Biskupim. Brak sygnatury nie pozwala jednak na potwierdzenie tego przypuszczenia, tym bardziej, że modele pieców z wzorników firmy Feilnera były kopiowane do pocz. XX w. przez różne inne, nie tylko niemieckie firmy.

Tondo: W. Wojnowska, *Frombork w zabytkach kultury materialnej*, katalog wystawy, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 1989, s. 32.

Kafel nawiewowy: niepublikowany

MF/Ar/280–285, MF/R/298

WW

84. Kafle fryzowe ze sceną mitologiczną, z pieców typu berlińskiego, ok. poł. XIX w.

84. Frieze tiles with a methodological scene from Berlin – type stoves,
ca. mid-19th century

niesygnowane (Berlin, T. Ch. Feilner?)	unlabelled (Berlin, T. Ch. Feilner?)
głina kaolinowa, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie	kaolinite clay, moulded, glazed, fired
dł. 85.5–90,5 cm, szer. 20 cm, szer. kołnierzy 6 cm	length 85.5–90.5 cm, width 20 cm, flange width 6 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Kafle fryzowe z frontów pieców typu berlińskiego (dwa). W centrum kompozycji postać Rei, matki Zeusa, z kozą Amalteą i złotym psem. Kompozycję uzupełnia więc z pędów i liści akantu. Dekoracja reliefowa, szkliwo białe. Płyta licowa zachowana w całości z drobnymi ubytkami, klejona w jednym przypadku. Komory podzielone poprzecznymi żebrami na cztery mniejsze, bez otworów montażowych w kołnierzu, zachowane w całości z niewielkimi ubytkami. W zbiorach muzeum znajdują się także fragmenty identycznych fryzów, przycięte do mniejszych rozmiarów, które umieszczone były zapewne w bocznych ściankach pieców.

Kafle fryzowe z frontów dwóch pieców typu berlińskiego (umieszczane pod koroną zamykającą bryłę pieca) pochodzą być może z jednego pomieszczenia, w którymś z budynków katedralnego kompleksu. W reprezentacyjnych, dużych pomieszczeniach, które trudno było ogrzać, stawiano często parę jednakowych pieców, czego najbliższy przykład mamy w Nowym Pałacu Biskupim, gdzie w salonie i w pokoju kredensowym umieszczono po dwa neogotyckie i neorenesansowe piece. Pochodzą one, podobnie jak pięć innych zachowanych tu egzemplarzy, z berlińskiej fabryki T. Ch. Feilnera. Być może prezentowane fryzy także są dziełem tej znakomitej wytwórni, jednak brak sygnatury nie pozwala na potwierdzenie tego przypuszczenia. Modele pieców ze wzorników Feilnera były kopowane przez różne niemieckie firmy, np. w Velten pod Berlinem, gdzie było ich potężne skupisko, ale także na terenie Prus Wschodnich, Zachodnich czy Śląska.

W. Wojnowska, *Frombork w zabytkach kultury materialnej*, katalog wystawy, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 1989, s. 32.

MF/Ar/401

WW

**85. Kafle fryzowe z motywem anthemionu,
z pieców typu berlińskiego, 2. poł. XIX w.**

85. Frieze tiles with an anthemion motif from Berlin-type stoves,
second half of the 19th century

niesygnowane, Niemcy? (być może Prusy Wschodnie?)
głina kaolinowa i żelazista, formowanie w matrycy,
szklwienie, wypalanie
wys. 20 cm, dł. 22–29 cm, szer. kołnierza 7 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.

unlabelled, Germany? (East Prussia, perhaps?)
kaolinite and iron clay, moulded,
glazed, fired
height 20 cm, length 22–29 cm, flange width 7 cm
Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Fragmenty kafli fryzowych z frontów pieców typu berlińskiego z dekoracją w postaci zwielokrotnionego motywu anthemionu. Dekoracja reliefowa, szkliwo białe. W jednym przypadku komora bez ubytków z otworami montażowymi w kołnierzu, w drugim komora zachowana fragmentarycznie.

Kafle fryzowe, z motywem popularnego w piecach berlińskich motywu anthemionu, pochodzą z frontów z różnych pieców. Przekazane przez Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych w Braniewie, działające w latach 2002–2021, pochodzą z Braniewa lub Fromborka. Brak sygnatury nie pozwala na określenie firmy, w której zostały wytworzone.

Niepublikowane

MF/R/299

WW

86. Kafel fryzowy z Amorem, z pieca typu berlińskiego, 2. poł. XIX w.

86. Frieze tile with a cupid from a Berlin-type stove,
second half of the 19th century

niesygnowany (Berlin, T. Ch. Feilner?)
głina kaolinowa, formowanie w matrycy,
szkliwienie, wypalanie
wys. 20 cm, dł. 87 cm, szer. kołnierza 7 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.

unlabelled (Berlin, T. Ch. Feilner?)
kaolinite clay, moulded,
glazed, fired
height 20 cm, length 87 cm, flange width 7 cm
Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel fryzowy z frontu pieca typu berlińskiego, w centrum kompozycji Amor w postaci nagiego chłopca ze skrzydłami, wsparty na lirze greckiej, po obu stronach dwa łabędzie zaplątane w wić akantową, która wraz z liśćmi tej rośliny uzupełnia kompozycję. Dekoracja reliefowa, szkliwo białe. Kafel sklejoný z trzech fragmentów, komora zachowana w całości z otworami montażowymi w kołnierzu.

Kafel, przekazany do zbiorów Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie, powstał być może w fabryce T. Ch. Feilnera w Berlinie, z której pochodzi zespół sygnowanych dziewięciu pieców, zachowany w Nowym Pałacu Biskupim. Brak sygnatury nie pozwala jednak na określenie zakładu, z którego pochodzi, tym bardziej, że modele pieców z wzorników firmy Feilnera były kopiowane do pocz. XX w. przez różne inne, nie tylko niemieckie firmy.

Niepublikowany

MF/R/300

WW

87. Kafle wieńczące z pieców typu berlińskiego, 2. poł. XIX w.

87. Crowning tiles from Berlin-type stoves, second half of the 19th century

niesygnowane (Berlin, T. Ch. Feilner?)
głina kaolinowa, formowanie w matrycy,
szklwienie, wypalanie
dł. 141 cm, szer. 25 cm, szer. kołnierza 10 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.

unlabelled (Berlin, T. Ch. Feilner?)
kaolinite clay, moulded,
glazed, fired
length 141 cm, width 25 cm, flange width 10 cm
Archaeological research in Frombork.

Elementy kaflowe wieńczące fronty pieców typu berlińskiego z dekoracją rocaillową i palmetkową (dwa). Ornament reliefowy, szkliwo białe. Płyty licowe zachowane w całości z drobnymi ubytkami, w jednym przypadku płyta klejona. Komory podzielone poprzecznymi żebrami na pięć mniejszych, bez otworów montażowych w kołnierzu, zachowane w całości z niewielkimi ubytkami. W zbiorach muzeum znajdują się także fragmenty identycznych segmentów kaflowych, przyciętych do mniejszych rozmiarów, które wieńczyły zapewne boczne ścianki pieców.

Omawiane kafle pochodzą – wraz z fryzami ze sceną mitologiczną oraz ażurowym tondem – z dwóch identycznych pieców typu berlińskiego. Być może znajdowały się w jednym z pomieszczeń któregoś z budynków katedralnego kompleksu. W reprezentacyjnych dużych pomieszczeniach, które trudno było ogrzać, stawiano często parę jednakowych pieców, czego najbliższy przykład mamy w Nowym Pałacu Biskupim, gdzie w salonie i w pokoju kredensowym umieszczono po dwa neogotyckie i neo-renesansowe piece. Pochodzą one, podobnie jak pięć innych zachowanych tu egzemplarzy, z berlińskiej fabryki T. Ch. Feilnera. Być może prezentowane tu zwieńczenia także są dziełem tej znakomitej wytwórni, jednak brak sygnatury nie pozwala na potwierdzenie tego przypuszczenia. Modele pieców z wzorników Feilnera były kopiowane przez różne firmy niemieckie, np. w Velten pod Berlinem, gdzie było ich potężne skupisko, ale także w zakładach na terenie Prus Wschodnich, Zachodnich czy Śląska.

W. Wojnowska, *Frombork w zabytkach kultury materialnej*, katalog wystawy, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 1989, s. 32.

MF/Ar/400 b

WW

2.5. 2. poł. XIX w.–XIX/XX w.

second half of the 19th century
and turn of the 19th and 20th centuries

**88. Kopia renesansowego pieca norymberskiego – zespół kafli,
Norymberska Fabryka WYROBÓW Glinianych C. W. Fleischmanna,
I. 80–90. XIX w.**

88. Copy of a Nuremberg Renaissance stove – set of tiles,
Nuremberg Factory of C.W. Fleischmann, 1880s–1890s

Norymberga	Nuremberg
głina kaolinowa, formowanie w matrycy, szklwienie, wypalanie	kaolinite clay, moulded, glazed, fired
wymiary pieca złożonego na potrzeby ekspozycji: wys. 220 cm, wymiary skrzyni dolnej 80x80 cm, śr. nastawy 60 cm	dimensions of the stove assembled for display: height 220 cm, dimensions of the bottom tier: 80 x 80 cm, diameter of the upper tier: 60 cm
Zakup od osoby prywatnej.	Purchased from a private person.

Na bryłę pieca o prostopadłościennej skrzyni dolnej i oktogonalnej nastawie składa się kilka rodzajów kafli, pokrytych ciemnozielonym szkliwem. Są to przede wszystkim kafle płytowe z perspektywicznym przedstawieniem motywów architektonicznych, a także kafle narożne z spiralnymi kolumnami, efektowne gzymsy z wizerunkiem walki lwa z gryfem, kafle narożne z kartuszem herbowym podtrzymywanym przez putta oraz prostokątne kafle cokołu z motywem muszli z podłużnym kwiatem.

Piec, obecnie rozebrany i przechowywany w magazynie muzealnym, w l. 2008–2020 złożony był zgodnie z zasadami techniki zduniskiej na potrzeby wystawy *Przyjaciele naszych długich zim. Piece kaflowe XIX–XX w.* Egzemplarz ten, wykonany na wzór renesansowych pieców norymberskich, stanowi model nr 29 z katalogu norymberskiej fabryki pieców C.W. Fleischmanna. Firma Christiana Wilhelma Fleischmanna działała w Norymberdze w l. 1829–1904. Produkcja pieców kaflowych trwała tam przez około pół wieku. Zamawiano je (zwłaszcza repliki historycznych oryginałów) głównie do obiektów typu rezydencjonalnego, nie tylko na terenie Niemiec, ale także Anglii, Austrii czy Rosji. Piece Fleischmanna trafiały również do pałaców i dworów dawnych Prus Wschodnich i Zachodnich oraz Pomorza i Śląska. Niewiele z nich ocalało. Przykłady znakomitych kopii renesansowych pieców zachowały się w pomorskich rezydencjach: w zamku w Krokowej czy w pałacu Bismarcków w Warcinie. Piec ze zbiorów fromborskiego muzeum także pochodzi z Pomorza, z nieokreślonego niestety bliżej budynku.

J. Semków, W. Wojnowska, *Piece kaflowe w kompleksie zabudowy mieszkalnej Wzgórza Katedralnego we Fromborku*, [w:] *Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce*, red. M. Dąbrowska, J. Semków, W. Wojnowska, Frombork 2010, s. 39–40.

Świat Kopernika w świetle zabytków ze zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, red. Ż. Wlizio, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2022, s. 198–199.

75 lat Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku. Katalog zbiorów, red. Ż. Wlizio, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2023, s. 224–225.

MF/R/198

JS, WW

89. Zespół kafli z dekoracją neorenesansową, 2. poł. XIX w.

89. Set of tiles with Neo-Renaissance decorations, second half of 19th century

Fabryka E. Schöffela, Berlin	E. Schöffel manufactory, Berlin
gлина kaolinowa, kafle formowane w matrycy, szkliwienie, wypalanie	kaolinite clay, moulded tiles, glazed, fired
1. kafle narożnikowe wypełniające, wys. 23 cm, szer. 32 cm, głęb. 5 cm	1. corner filling tiles, height 23 cm, width 32 cm, thickness 5 cm
2. kafle gzymsowe, wys. 19 cm, szer. 33 cm, głęb. 11 cm	2. cornice tiles: height 19 cm, width 33 cm, thickness 11 cm
3. kafle licowe wypełniające, wys. 23 cm, szer. 21 cm, głęb. 5 cm	3. facing filling tiles, height 23 cm, width 21 cm, thickness 5 cm
Kafle pochodzą z jednej z kanonii we Fromborku.	The tiles come from one of the Frombork canonries.

Zespół kafli wypełniających, narożnych i gzymsowych pochodzących z pieca o bryle dwuskrzyniowej, wspartej na dwóch szerokich kaflach bazowych o zaokrąglonych krawędziach, z wypełnieniem niższej skrzyni kaflami dekorowanymi motywem kasetonu i ślepym, prostokątnym lustrem. W nadstawie kafle z czterolistnym medalionem z rozetą pośrodku i ornamentem akantowym w narożach, zamknięte szeroką ramką z okuciami. Gzyms – dzielący skrzynie i wieńczący – z szeroką profilowaną listwą, dekorowany gałązkami liści dębu z żółędziami i lilią heraldyczną. Dekoracja o głębokim reliefie o niebieskiej polewie, stan zachowania dobry. Komora grzewcza z odbitym wątkiem płótna i wypukłymi wgnieceniami ornamentów, z kołnierzem prostym i sygnaturą fabryki na krawędzi: *Kunst-Topferei, E. Schöffel Berlin*.

Zespół kafli znaleziony został na wysypisku gruzu i pochodzi z pieca znajdującego się pierwotnie w jednej z fromborskich kanonii po zachodniej stronie Wzgórza, prawdopodobnie z kanonii św. Pawła. Nieprofesjonalna rozbiórka pieca spowodowała, że pozyskany materiał jest niekompletny, niektóre kafle uległy zniszczeniu, przypadło także zwieńczenie pieca. Odzyskane kafle zostały przyjęte do zbiorów Muzeum. Próbę częściowej rekonstrukcji lica tego pieca podjęto na wystawie *Przyjaciele naszych długich zim. Piece kaflowe z XIX i XX wieku*, prezentowanej w l. 2008–2019 w dawnej dzwonnicy katedralnej.

Niepublikowane

MF/R/301

JS

90. Kafel wypełniający, środkowy, z wieńcem, kon. XIX w.

90. Central filling tile with a wreath, late 19th century

nieznana fabryka pieców, Niemcy głina kaolinowa, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie wys. 23 cm, szer. 21 cm, głęb. 6 cm Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	unknown stove manufactory, Germany kaolinite clay, moulded, glazed, fired height 23 cm, width 21 cm, thickness 6 cm Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
--	---

Kafel wypełniający, środkowy, o kadrze prostokątnym. W centrum kompozycja z niewielkim rautem w otoku z nitami i odchodzącymi od niego, zwielokrotnionymi liśćmi akantu, sięgającymi szerokiego wałka przeplatanej taśmą mocowaną z czterech stron nitami. Cała dekoracja umiejscowiona na okrągłym medalionie z ornamentem ze skierowanych do środka liści znajdujących się na krawędziach. W narożnikach, na groszkowanym tle, pojedyncze liście akantu. Przy krawędzi prosta, zdwojona ramka i przerywana, węższa taśma. Dekoracja reliefowa z zieloną polewą na odwrocie kafla z prostym kołnierzem i nieco wypukłym wygnieceniem lustra, na którym zachowały się śladowe odciski tkaniny. Stan zachowania dobry, tylko nieliczne, drobne obtłuczenia polewy na elementach wypukłych.

Kafel pochodzi z neorenesansowego pieca, w którym kafle o tego rodzaju dekoracji często znajdowały się tylko w nastawie dwuskrzyniowej bryły i na ścianach bocznych skrzyni dolnej. Na ścianie frontowej umieszczano kafle obramiające niszę na drzwiczki paleniska, w formie pilastrów z kariatydami lub kafla dekorowanych kaboszonem bądź rautem, zamykanymi w ramach.

Niepublikowany

MF/R/302

JS

91. Kafel wypełniający, narożny, z kaboszonem, kon. XIX w.

91. Corner filling tile with a cabochon, late 19th century

nieznana fabryka pieców, Niemcy	unknown stove manufactory, Germany
gлина kaolinowa, kafel formowany w matrycy,	kaolinite clay, moulded tile,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 24 cm, szer. 21 cm, głęb. 5 cm	height 24 cm, width 21 cm, thickness 5 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.	im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel wypełniający narożny o kadrze prostokątnym, z dekoracją wypełniającą całą płytkę lica kafla, zamkniętą prostą listwą, fazowaną na krawędziach. Środkowe pole wypełnia stylizowany kaboszon, od którego odchodzą w kierunku naroży cztery stylizowane gałązki z liściem akantowym, zakończone u góry czteropłatkowym kwiatem, ułożone na półkolistych uszakach przedzielanych liściem akantu. Dekoracja reliefowa z polewą w kolorze ciemnej oliwkowej zieleni. Komora grzewcza z kołnierzem prostym. Stan zachowania dobry.

Prezentowany kafel pochodzi z pieca neorenesansowego, które popularne były w 2. poł. XIX w. Piece te charakteryzowały się wysoką jakością wykonania i ornamentyką typową dla epoki renesansu (maureska, arabeska, groteska). Kafle, bardzo często podobnie jak ich renesansowe pierwowzory, ozdobione były dekoracją reliefową, z zielonym kolorem szkliwa. Piece z tego okresu najczęściej nie były sygnowane, pochodzą jednak z fabryk niemieckich. Niektóre z nich, jak np. fabryka C. W. Fleischmanna w Norymberdze, specjalizowały się w produkcji pieców w stylu renesansowym lub kopii oryginałów z tego czasu.

Niepublikowany

MF/R/303

JS

92. Kafel wypełniający, ozdobiony kasetonem z rautem, 2. poł. XIX w.

92. Filling tile with coffering ornamentation, second half of the 19th century

nieznana fabryka pieców, Niemcy głina kaolinowa, kafel formowany w matrycy, szkliwienie, wypalanie wys. 20 cm, szer. 20 cm, głęb. 6,5 cm Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	unknown stove manufactory, Germany kaolinite clay, moulded tile, glazed, fired height 20 cm, width 20 cm, thickness 6.5 cm Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
---	--

Kafel wypełniający środkowy, o kadrze kwadratowym, ozdobiony kasetonem ze zwielokrotnioną, profilowaną ramką na całej powierzchni płytki. Dekoracja zamknięta prostą listwą i motywem astragala. W centralnym polu raut w formie wypukłego graniastosłupa o ściętym wierzchołku i motywem w kształcie litery „c” na ścianach, w narożach okucia w postaci lilii heraldycznych, „przymocowane” do podłoża nitami. Dekoracja w wysokim reliefie, z polewą ciemnobrązową z miodowymi przetarciami. Komora grzewcza otwarta, z odbitym wątkiem płótna i wgnieceniem w środkowej części. Kołnierzyk prosty, lekko wywinięty na zewnątrz, płytka po zewnętrznej stronie obtłuczona z jednego boku i na krawędziach po wewnętrznej stronie.

Pod kon. XIX w. popularne były piece dwuskrzyniowe, na planie prostokąta, składane z kafli z bogatą neorenesansową ornamentyką, o wielobarwnej polewie (najczęściej ciemnobrązowej i zielonej). Frontową część pieca wypełniały pilastry w narożach skrzyni dolnej, osłaniające często wejście do paleniska, a wysunięty przed lico gzyms zaopatrzony był w kanelowane kolumnienki w narożach. Zwieńczenie z gzymsem przypominającym krenelaż dekorowano pucharem lub wazą z szyszką. Znakomitym przykładem takiego pieca w naszym regionie jest egzemplarz zachowany w pałacu w Grabinie koło Ostródy.

Niepublikowany

MF/R/304

JS

93. Kafel wypełniający, środkowy, z dekoracją okuciową, 2. poł. XIX w.

93. Central filling tile with strapwork ornamentation, second half of the 19th century

nieznana fabryka pieców, Niemcy	unknown stove manufactory, Germany
gлина kaolinowa, kafel formowany w matrycy,	kaolinite clay, moulded tile,
szkliwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 24 cm, szer. 21 cm, głęb. 5 cm	height 24 cm, width 21 cm, thickness 5 cm
Dom wiejski na Warmii.	A village house in Warmia.
Przekazany do muzeum przez prywatnego właściciela.	Donated to the Museum by a private owner.

Kafel wypełniający, środkowy z dekoracją okuciową w formie kasetonu z wycinaną ramą, „przypiętą” nitami do groszkowanego podłoża. Centralnie umieszczony prostokątny, profilowany kaboszon i wychodzące od jego naroży fantazyjnie zwinięte taśmy, zakończone ornamentem akantowym. Kompozycja zamknięta w profilowanej ramie z motywem astragala. Dekoracja reliefowa, szkliwo ciemnozielone. Komora grzewcza z odbitym wątkiem płótna, z kołnierzem prostym, obtłuczonym na krawędziach. Stan zachowania płytki licowej dobry, z odpryskami szkliwa na wypukłych częściach ornamentu.

Piec, z którego pochodzi prezentowany kafel, do 2019 r. stał w domu wiejskim w Tuławkach. Jego bryła składała się z dwóch skrzyń, dzielonych gzymsem z ornamentem naprzemiennie ułożonych lilii heraldycznych, a zwieńczony był koroną z szerokim fryzem i trójkątnym naczółkiem z dekoracją maswerkową z czterolistną rozetą wpisaną w koło. Rozebrany piec trafił do Fromborka, a jego nowy właściciel przekazał jeden kafel do zbiorów muzeum.

Niepublikowany

MF/R/305

JS

**94. Kafel wypełniający, środkowy,
z dekoracją geometryczną, kon. XIX w.**

94. Central filling tile with geometric ornamentation,
late 19th century

Fabryka E. Schöffela, Berlin
gлина kaolinowa, kafel formowany w matrycy,
szkliwienie, wypalanie
wys. 23 cm, szer. 21 cm, głęb. 5 cm
Kafel pochodzi z jednej z kanonii we Fromborku. Przekaz
Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera
Wendla w Braniewie.

E. Schöffel manufactory, Berlin
kaolinite clay, moulded tile,
glazed, fired
height 23 cm, width 21 cm, thickness 5 cm
The tile comes from one of the Frombork canonries.
Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel wypełniający środkowy, o kadrze prostokątnym, z licem pokrytym dekoracją geometryczną z motywem równoramiennego krzyża i ośmioramienną gwiazdą w wolnych polach lica. Kafel bez ramek, z połową motywu na krawędziach, kontynuowanego na następnym kafłu. Dekoracja reliefowa, szkliwo niebieskie. Komora z odbitym wątkiem płótna, z kołnierzem prostym, obtłuczonym z jednego boku i sygnaturą fabryki na odwrocie: *E. Schöffel. Töpfeimeister Ofen & Majolika-Fabrik, Berlin N. (Verlag) Lindowerstr. 10–11.*

Prezentowany kafel trafił do zbiorów muzeum z wysypiska gruzu, pochodzi zaś z pieca znajdującego się pierwotnie w jednej z fromborskich kanonii po zachodniej stronie Wzgórza, prawdopodobnie z kanonii św. Pawła. Kafel znajdował się w dużym zespole kafli o innej, również reliefowej dekoracji i niebieskiej polewie. Kafle te, których relief układał się we wzór kontynuacyjny, mógł stanowić rodzaj posadzki pod bryłą pieca.

Niepublikowany

MF/R/306

JS

95. Kafel wypełniający, środkowy, z lustrem wpisanym w ramkę z astragali, kon. XIX w.

95. Central filling tile with a mirror set inside an astragal frame, late 19th century

fabryka Ernsta Teicherta, Miśnia
głina kaolinowa, kafel formowany w matrycy, szklwienie,
malatura, wypalanie
wys. 24 cm, szer. 21 cm, szer. głęb. 5,5 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im.
Waltera Wendla w Braniewie.

Ernest Teichert manufactory, Meissen
kaolinite clay, moulded tile,
glazed, painted, fired
height 24 cm, width 21 cm, depth 5.5 cm
Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel licowy wypełniający, prostokątny, szklwiony, o jasnożółtej polewie, z wielobarwną dekoracją wypełniającą całą powierzchnię płytki o wklęsło-wypukłym reliefie. Secesyjna dekoracja o grubo ciętym reliefie z centralnym lustrem ujętym perełkowaniem w kolorze jasnoróżowym, zamkniętym po dwóch stronach półkolistą ramką. W otoku lustra wielobarwny ornament z liści akantu, kwiatów i zawiniętych taśm w kolorach bladnoróżowym, jasnozielonym i jasnoniebieskim. W narożach dekoracje w postaci esowatych i owalnych ornamentów. Przy krawędzi dłuższego boku profilowana falista wstęga. Kołnierz o obłych krawędziach z wyciśniętą w masie sygnaturą wytwórni: *Ernst Teichert C. Meissen 3*, a na węższych bokach kołnierza dwa otwory montażowe.

Kafel pochodzi z firmy Ernsta Teicherta, działającej od lat 60. XIX w. do połączenia się jej w 1901 r. z firmą Carla Teicherta i działającej odtąd pod nazwą Ernst Teichert GmbH. Kafle z tej wytwórni charakteryzowały się polewą o rozbielonym odcieniu żółci, kości słoniowej, z wielobarwną dekoracją i złoceńiami na wypukłych ornamentach reliefu. Takie kafle często stanowiły wypełnienia ściany licowej nadstawy pieca, budowanego z białych kafli wypełniających i dużych elementów kaflowych stosowanych do obramienia i zwieńczenia pieca. Używano ich także do budowania całych pieców, łącząc kafle o dekoracji secesyjnej z płytkami z ornamentami neobarokowymi czy historyzująco-secesyjnymi.

Kafel od 2001 r. znajdował się w zbiorach Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie, a po jego rozwiązaniu w 2021 r. przekazany został do Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

Niepublikowany

MF/R/308

JS

96. Kafel wypełniający, środkowy, z lustrem, 2. poł. XIX w.

96. Central filling tile with a mirror, second half of the 19th century

nieznana fabryka pieców, Niemcy
głina kaolinowa, kafel formowany w matrycy,
szkliwienie, wypalanie
wys. 20,5 cm, szer. 20,5 cm, głęb. 6 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.

unknown stove manufactory, Germany
kaolinite clay, moulded tile,
glazed, fired
height 20.5 cm, width 20.5 cm, thickness 6 cm
Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel wypełniający środkowy, formowany w czworokąt, z dekoracją z wklęsłym, okrągłym lustrem, obwiedzionym wąskim, wypukłym, spłaszczonym wałkiem, zamkniętym w kwadratowej, fazowanej ramie z astragalem. Na tle groszkowanego podłoża przeplatająca się z rautami i liśćmi akantu płaska taśma, łamana w narożach z dekoracją w postaci fantazyjnie zakręconych taśm. Całość zamknięta prostą, wąską ramką. Dekoracja reliefowa, polewa zielona, dwa narożniki i część jednego boku obtłuczone. Komora grzewcza otwarta, ze śladem odcisniętej tkaniny, z prostym, wywiniętym na zewnątrz kołnierzem. Brak sygnatury wytwórni.

Kafle, w których centralną część płytki wypełniała dekoracja z lustrem wklęsłym, w pozostałej części dekorowano rozmaitym, rozczłonkowanym ornamentem. Czasem lustro było zamykane jedynie zwielokrotnionym, prostym wałkiem lub ramką z astragalem, często dodawano dekoracje z ornamentem okuciowym, a w narożach liście akantu czy wydłużone, trójkątne kaboszonę.

Niepublikowany

MF/R/309

JS

97. Kafle wypełniające, środkowe i narożny z lustrem, k. XIX w.

97. Central and corner filling tiles with a concave mirror, late 19th century

fabryki lokalne w Prusach	local factories in Prussia
glina żelazista, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie	iron clay, moulded, glazed, fired
1. wys. 21 cm, szer. 21 cm, głęb. 5,5 cm	1. height 21 cm, width 21 cm, thickness 5.5 cm
2. wys. 16 cm, szer. 16 cm, głęb. 5 cm	2. height 16 cm, width 16 cm, thickness 5 cm
3. wys. 21 cm, szer. 15cm, głęb. 15 cm	3. height 21 cm, width 15 cm, thickness 15 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafle o kadrze kwadratowym z lustrem wklęsłym o ciemnobrązowej polewie: wypełniający środkowy, narożny i kafel o mniejszym rozmiarze. W centrum kompozycji na płytce z dekoracją rollwerkową lustro ujęte ramką dekorowaną astragalem. W narożnikach między lustrem a ramką z ornamentem, potrójny liść akantu lub wydłużony kaboszon o kształcie trójkątnym. Dekoracja w głębokim reliefie i ciemnobrązowym kolorze szkliwienia. Odwrotne strony kafla skrzynkowe, z kołnierzem prostym i wypukłymi wygnieceniami lustra, na którym ślad odcisniętej tkaniny. Po dwóch stronach kołnierzy otwory montażowe.

Kafle pochodzą z pieców neorenesansowych, zbudowanych z kafla o dekoracji kasetonowej zdobionych wysokim reliefem. Stosowanie dekoracji z lustrem wklęsłym wywodzi się od wcześniejszych, XVI-wiecznych kafla, które powstawały z połączenia kafla naczyniowych i płytowych. Motyw ten był wówczas powszechnie stosowany, a bryła składała się z dwóch skrzyń gdzie często górna skrzynia była w formie cylindrycznej. Od poł. XIX w. budowano piece najczęściej z dwóch, prostopadłościennych brył, z typowymi dla tego okresu kaflami o ciemnobrązowej polewie. Kafle zdobiono dekoracją ornamentową złożoną z liści akantu, kaboszonów, rautów czy ornamentu okuciowego. Na wydatnych, wypiętrzonych gzymsach, zbudowanych z szerokich segmentów kaflowych, dodawano profilowane listwy dekorowane kostkowaniem, a na zwieńczeniu, w części środkowej i w narożach umieszczano akroteriony.

Niepublikowane

MF/R/310, 311, 312

JS

98. Kafel wypełniający, narożny z dekoracją maureskową, kon. XIX w.

98. Corner filling tile with Moorish ornamentation, late 19th century

niesygnowany, Niemcy głina kaolinowa, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie wys. 23 cm, szer. 21+10 cm, szer. kołnierza 10 cm Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	unlabelled, Germany kaolinite clay, moulded, glazed, fired height 23 cm, width 21+10 cm, flange width 10 cm Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
---	---

Płytką licową kafla okoloną płaską ramką z dekoracją maureskową. W centrum kompozycji, na groszkowanym tle, liściasta rozeta złożona z sześciu gałązek akantowych, z których cztery, na dłuższych łodygach, rozchodzą się symetrycznie w kierunku narożników. Rozetę otacza rama z taśmy w formie zaostrego owalu. Na ścianie bocznej powtórzona zredukowana dekoracja płytki licowej, w formie podwójnego wklęsłego lustra – medalionu, od którego, z tulei u góry i na dole, odchodzą łodyga z czterema liśćmi akantu. Dekoracja reliefowa, szkliwo oliwkowozielone. Komora skrzynkowa z odciśniętą tkaniną (śląd po procesie technologicznym), kołnierze bez otworów montażowych. Ścianki boczne ścięte ukośnie. Komora zachowana częściowo, obtłuczona wzdłuż jednego z boków, także wokół krawędzi obtłuczenia, związane z montażem kafla w bryle pieca.

W 2. poł. XIX w. dekoracja kafla odwoływała się do stylów historycznych, czego przykładem jest prezentowany kafel nawiązujący do popularnego w XVII w. wzoru kontynuacyjnego, sieciowego z motywem maureski.

Niepublikowany

MF/R/313

WW

99. Kafel wypełniający, środkowy z różą, kon. XIX w.

99. Central filling tile with a rose, late 19th century

Fabryka Teicherta, Miśnia
gлина kaolinowa, kafel formowany w matrycy, szklwienie,
malatura, złocenia, wypalanie
wys. 24 cm, szer. 21 cm, szer. głęb. 5,5 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im.
Waltera Wendla w Braniewie.

Ernest Teichert manufactory, Meissen
kaolinite clay, moulded tile,
glazed, painted, gilded, fired
height 24 cm, width 21 cm, depth 5.5 cm
Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel licowy wypełniający, szklwiony, o żółtej polewie, z barwną dekoracją na całej powierzchni. Secesyjna dekoracja o wgłębnym reliefie z nieregularnym, stylizowanym kartuszem ujętym tzw. kogucimi grzebieniami, w środku wypełnionego groszkowaniem pola w kolorze jasnobrązowym gałązka róży o żółtym kolorze kwiatu. W czterech narożnikach esofloresowate łodyżki z kwiatami niezapominajki. Na wielu wypukłych ornamentach dekoracji złocenia. Krawędzie płytki w niektórych miejscach z obtłuczeniami. Na górnej krawędzi kołnierza wyciśnięta w masie sygnatura wytwórni: *Ernst Teichert Meissen*, na węższych bokach kołnierza dwa otwory montażowe.

Kafel pochodzi z firmy Ernsta Teicherta, działającej od lat 60. XIX w. do połączenia się jej w 1901 r. z firmą Carla Teicherta i działającej odtąd pod nazwą Ernst Teichert GmbH. Kafle z tej wytwórni charakteryzowały się polewą o rozbielonym odcieniu żółci, kości słoniowej, z wielobarwną dekoracją reliefową i złoceniami na wypukłych ornamentach reliefu. Takie kafle często stanowiły wypełnienia ściany licowej nadstawy pieca, budowanego z białych kafli wypełniających i dużych elementów kaflowych stosowanych do obramienia i zwieńczenia pieca. Stosowano je także do budowania całych pieców, łącząc kafle o dekoracji secesyjnej z tymi o motywach neobarokowych czy historyzująco-secesyjnych.

Kafel od 2001 r. znajdował się w zbiorach Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie, a po jego rozwiązaniu w 2021 r. przekazany został do Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

Niepublikowany

MF/R/314

JS

100. Kafel wypełniający, narożny, z bratkami, XIX/XX w.

100. Corner filling tile with pansies, turn of the 19th and 20th centuries

Fabryka Teicherta, Miśnia
gлина kaolinowa, kafel formowany w matrycy, szkliwienie,
malatura, złocenia, wypalanie
wys. 25,5 cm, szer. 26 cm, głęb. 13,5 cm
Przekaz Agnieszki i Marii Przełomiec.

Ernest Teichert manufactory, Meissen
kaolinite clay, moulded tile,
glazed, painted, gilded, fired
height 25.5 cm, width 26 cm, depth 13.5 cm
Donated by Agnieszka and Maria Przełomiec.

Kafel narożny, szkliwiony, o żółtej polewie, złożony z dwóch płytek łączonych pod kątem prostym, z barwną dekoracją na żłobkowanej płycie kafla z prostą, fazowaną ramką, wysuniętą od lica. Całe pole większej płytki wypełnione wypukłym reliefem sadzonki bratka. U podstawy łodyg rośliny szeroko rozłożone liście o ząbkowanych krawędziach, malowane jasną zielenią. Na trzech łodyżkach kwiaty: po bokach malowane w kolorze jasnoniebieskim, kwiat środkowy w odcieniach żółci i ugrzy z jasnofioletowym dnem. Na licu węższej płytki kafla dekoracja analogiczna: sadzonka bratka z kwiatami bocznymi, zamkniętymi w pąkach. Kołnierz prosty, z dwoma otworami montażowymi, na jednym narożniku i na fazowanej ramce niewielkie obtłuczenia kafla.

Mimo braku sygnowania secesyjna dekoracja kwietna na kaflu z płynnymi, falistymi liniami, typowymi dla wyrobów z fabryki Teicherta z przełomu XIX i XX w., wskazuje na pochodzenie kafla z tej wytwórni.

Firmy Carla i Ernsta Teichertów, działające od lat 60. XIX w., połączyły się w 1901 r. i sygnowały swoje wyroby wyciskaną w masie sygnaturą Ernst Teichert GmbH. Polewa w odcieniu kości słoniowej, z dekoracją reliefową, z kolorystyką rozbielonych barw i złoceniami na wypukłych ornamentach reliefu, wskazują na pochodzenie kafla z fabryki Teicherta w Miśni. Tak dekoracyjne kafle często stanowiły wypełnienia ściany licowej nadstawy pieca, popularnego pod kon. XIX i na pocz. XX w. typu, budowanego z białych kafla wypełniających i dużych elementów kaflowych stosowanych do obramienia i zwieńczenia pieca. Kafle o takim zdobieniu stosowano także do budowania całych pieców, tworzących dekoracje eklektyczne z wykorzystaniem ornamentów secesyjnych, neobarokowych czy historyzująco-secesyjnych.

Kafel pochodzi z Fromborka, przekazany zaś został w 2019 r. do Muzeum Mikołaja Kopernika przez Agnieszkę Przełomiec jako element spuścizny po jej ojcu, konserwatorze zabytków, Janie Przełomcu, który w l. 1965–1969 brał udział w adaptacji dawnego Pałacu Biskupiego we Fromborku na cele muzealne.

Niepublikowany

MF/R/315

JS

101. Kafel wypełniający, narożny, „nakrapiany”, kon. XIX w.

101. Corner ‘spotted’ filling tile, late 19th century

niesygnowany, kaflarnia lokalna?
głina żelazista, formowanie w matrycy,
szkliwienie, wypalanie
wys. 23,5 cm, szer. 20,5+11 cm, szer. kołnierza 6 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.

unlabelled, local manufactory?
iron clay, moulded,
glazed, fired
height 23.5 cm, width 20.5+11 cm, flange width 6 cm
Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel wypełniający, narożny, szkliwo brązowożółte, nakrapiane. Komora zachowana w całości z czterema otworami montażowymi w kołnierzu.

Piece z tego typu kafli pokrytych „nakrapianym” szkliwem fioletowym lub brązowym powstawały już w l. 20–30. XIX w. w fabryce T. Ch. Feilnera w Berlinie. Ich bryły zwieńczone były często białym, a niekiedy także barwnym fryzem i zwieńczeniem z dekoracją w stylu klasycystycznym. Modele te kopiowano w różnych kaflarniach i fabrykach pieców przez kolejne 100 lat. Z czasem, obok zwieńczeń i fryzów szkliwionych, zaczęto produkować wypalane na biskwit i polichromowane. Piece tego typu nie były tak popularne, jak eleganckie piece pokryte białym szkliwem, jednak zamawiano je nawet do rezydencji. Piec z takich kafli znajduje się w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku czy w Muzeum – Kaszubskim Parku Etnograficznym we Wdzydzach (gdzie przeniesiony został z dworu w Luzinie na Kaszubach).

Niepublikowany

MF/R/316

WW

102. Kafel wypełniający, narożny, wielkoformatowy, poł. XIX w.

102. Corner large-format filling tile, mid-19th century

niesygnowany, kaflarnia lokalna
głina żelazista, formowanie w matrycy,
szklwienie, wypalanie
wys. 29 cm, szer. 24+12,5 cm, szer. kołnierza 8 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.

unlabelled, local manufactory
iron clay, moulded,
glazed, fired
height 29 cm, width 24+12.5 cm, flange width 8 cm
Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel wypełniający, narożny, gładki, szkliwo ciemnozielone. Sklejony z dwóch fragmentów. Powierzchnia lica z matowym szklwem z niewielkimi jego ubytkami na krawędziach i na narożniku. Komora skrzynkowa masywna, częściowo szklwiona, bez otworów na montaż. Brak fragmentu kołnierza w jednym z narożników.

Ten wielkoformatowy kafel pochodzi zapewne z pieca z poł. XIX w., wyprodukowanego w wytwórni lokalnej. Do zbiorów muzeum trafił jako przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych, działającego w Braniewie w l. 2002–2021. Przypuszczać można, że pochodzi z pieca, który znajdował się w Braniewie, Fromborku lub w najbliższej okolicy.

Niepublikowany

MF/R/317

WW

103. Kafel, wypełniający, środkowy z herbem Oldenburgów, kon. XIX w.

103. Central filling tile with the Oldenburg family coat of arms, late 19th century

głina, odciskany w matrycy, wypalanie wys. 31 cm, szer. 25,5 cm, głęb. 9 cm Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	clay, moulded, fired height 31 cm, width 25.5 cm, thickness 9 cm Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
--	--

Kafel herbowy wypełniający, środkowy, o kształcie prostokąta i lekko łukowatym profilu, otoczony ramką na poziomie płyciny. Pole kafla z wyrazistą, starannie odcisniętą, wypełniającą całą powierzchnię płytki dekoracją z ornamentem o wysokim reliefie, przedstawiającą umiejscowioną centralnie neobarokową tarczę z herbem rodu von Oldenburg. W klejnocie pół jelenia wyłaniającego się z hełmu prętowego, od którego spływają po obu stronach mięsiste, akantowe labry sięgające do połowy kartusza. Na żłobkowanym kartuszu godło herbu: pół jelenia leżącego. Dekoracja reliefowa, okalająca herb czterema, krzyżującymi się półwałkami i taśmą układającą się w trójkąty. W narożach mięsiste liście akantu. Kafel niepolewany, w górnej części listwy głębokie obtłuczenie. Komora grzewcza z prostym kołnierzem, z ubytkiem na jednym boku i śladami okopcenia.

Pod kon. XIX i na pocz. XX w. piece budowane z licowych kaflí wypełniających dekorowano dużymi elementami kaflowymi, które często pozostawiano w biskwicie, ozdabiając wysokim reliefem, z ornamentem nawiązującym do wcześniejszych epok. Przedstawianie herbów było bardzo popularne na obiektach architektonicznych, wyrobach ceramicznych i kaflach. Niekiedy kafle heraldyczne, którymi dekorowano lico pieca, pozwalały zidentyfikować fundatora pieca lub całego budynku – pałacu, w którym piec był ustawiony. Herb własny, należący do rodu von Oldenburgów, znajduje się także na fasadzie neogotyckiej kaplicy grobowej w Bezledach, która ocalała jako jedyny obiekt z całego założenia pałacowo-parkowego, należącego do rodu Oldenburgów.

Kafel od 2001 r. znajdował się w zbiorach Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie, a po jego rozwiązaniu w 2021 r. przekazany został do Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

Niepublikowany

MF/R/318

JS

104. Kafle narożne, z obramienia skrzyń pieca, z dekoracją roślinną, kon. XIX–pocz. XX w.

104. Corner tiles used as a stove's decorative border with plant ornamentation, late 19th–early 20th century

fabryka niemiecka lub zakład lokalny z terenu Prus
głina kaolinowa, formowanie w matrycy, wypalanie

1. wys. 23. cm, szer. 12+13 cm, szer. kołnierza 5 cm

2. wys. 23 cm, szer. 10+6 cm

Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.

German or local manufactory in Prussia
kaolinite clay, moulded, fired

1. height 23 cm, width 12+13 cm, flange width 15 cm

2. height 23 cm, width 10+6 cm

Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafle narożne, złożone z dwóch płytek licowych, ustawionych pionowo pod kątem 90 stopni. Kafel narożny ze skrzyni paleniskowej jest masywniejszy, ozdobiony neobarokowym kartuszem z dekoracją roślinną, zaś kafeł narożny z nastawy pieca – węższy, z secesyjną dekoracją roślinną i geometryczną. Kafle nieszkliwione, wypalane na biskwit, kafeł skrzyni dolnej był zapewne polichromowany, obecnie zaś pokryty jest warstwą srebrnej farby. Komora grzewcza kafeła z dolnej kondygnacji skrzynkowa z bocznymi krawędziami, połączonymi trójkątnymi, łukowato wyciętymi płytkami, zachowana w całości z niewielkimi ubytkami. W kafele z obramienia nastawy komora grzewcza zachowana w niewielkim fragmencie. Na odwrotnej stronie obu kafeł odcisnięty splot tkaniny – ślad po procesie technologicznym.

Kafle narożne, pochodzące z różnych pieców z Braniewa i Fromborka, stanowiły obramienia skrzyni dolnej i nastawy pieców typu berlińskiego, których „szkielet” tworzyły duże nieszkliwione segmenty kafełowe, a wypełnienie standardowe kafeł białe szkliwione. Piece tego typu występowały w kilku odmianach. Użycie kafeł obramiających skrzynie świadczy o tym, iż były one elementem ozdobniejszej wersji tego typu pieca z obramieniem skrzyń i zwieńczeniem, a także – być może – z panneau umieszczonym centralnie na frontowej jego części.

Niepublikowane

MF/R/332

WW

105. Kafle fryzowe, z dekoracją secesyjną, XIX/XX w.

105. Frieze tiles with Secession decorative elements,
turn of the 19th and 20th centuries

nieznana fabryka pieców, Niemcy
głina kaolinowa, formowanie w matrycy,
wypalanie, malowanie
wys. 21 cm, szer. 89, 32, 18, 5, 9+11,5 cm,
szer. kołnierza 6 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.

unknown manufactory, Germany
kaolinite clay, moulded,
fired, painted
height 21 cm, width 89, 32, 18, 5, 9+11.5 cm,
flange width 6 cm
Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Zespół kaflí fryzu spod zwieńczenia pieca złożony z czterech elementów – kafla frontowego i kaflí ze ścianek bocznych oraz dwóch kaflí narożnych. Lica kaflí wypełnia motyw secesyjnej wici roślinnej, a narożniki uskrzydłone główki anielskie organicznie związane z ornamentem roślinnym. Dekoracja reliefowa. Kafle wypalone na biskwit ze śladami wtórnej malatury, szarej i zielonej. Komory grzewcze z żebrami wzmacniającymi z odcisniętym splotem tkaniny. Kafel z frontu pieca klejony z dwóch fragmentów, kafel boczny, prawy, zachowany we fragmencie. Komory grzewcze zachowane z niewielkimi ubytkami.

Kafle fryzowe pochodzą z prac ziemnych na terenie dawnego zespołu dworskiego w Gronówku (Grunenfeld) pod Braniewem. Do zbiorów Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie trafił większy zbiór kaflí z tego miejsca (do kolekcji muzealnej przekazano tylko fryz). Jak wnosić można na podstawie pozostałości warstw malarskich zespół ten pochodził z tego samego pieca w typie pieców berlińskich, którego bryła składała się z białych kaflí i dużych segmentów biskwitowych o dekoracji secesyjnej i neobarokowej.

Niepublikowane

MF/R/319

WW

106. Kafle fryzowe, z kobietą w diademie, XIX/XX w.

106 Frieze tiles with a woman wearing a diadem,
turn of the 19th and 20th centuries

gлина, odciskany w matrycy, polichromowanie, wypalanie	clay, moulded, polychromed, fired
1. wys. 24 cm, szer. 40 cm, głęb. 9 cm	1. height 24 cm, width 40 cm, thickness 9 cm
2. wys. 17,5 cm, szer. 24 cm, głęb. 7 cm	2. height 17.5 cm, width 24 cm, thickness 7 cm
3. wys. 17,5 cm, szer. 17 cm, głęb. 7 cm	3. height 17.5 cm, width 17 cm, thickness 7 cm
4. wys. 17,5 cm, szer. 17 cm, głęb. 7 cm	4. height 17.5 cm, width 17 cm, thickness 7 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafle fryzowe biskwitowe, o kształcie wydłużonego prostokąta z wysuniętą poza linie krawędzi kafla wolutową dekoracją. Zdobione zajmującym całe pole ornamentem reliefowym, zamkniętym w ramce, której górna krawędź zaopatrzona jest w listwę i mały półwałek, dolna zaś – z ornamentem ciągłym, dekorowanym astragalem – jest zdwojona i fazowana. W części środkowej głowa kobiety w koronie, z puklami włosów po bokach i okalającym twarz festonem wystającym poza linię ramki, na tarczy z wolutowo ukształtowanymi ramionami, zamkniętej szyszką chmielu. Z dwóch stron ulistnione gałązki oliwne z owocami i mięsistymi liśćmi akantu. Na całej powierzchni ślady w dużym stopniu przetartej polichromii. Komory grzewcze otwarte, formowane według konturu kafla, wzmocnione poprzecznymi listwami. Fliz składa się z czterech fragmentów kaflowych, jeden z kafla skrajnych z mięsistą rozetką zamkniętą w niewielkiej, profilowanej ramce.

Pod kon. XIX i na pocz. XX w. piece dwuskrzyniowe, budowane z kafla wypełniających o białej polewie, dekorowano dużymi elementami kaflowymi, których używano do obramiania skrzyń, formowania fryzów, gzymsów podziałowych i zwieńczeń. Kafle fryzowe ozdabiano wysokim reliefem, nawiązującym do ornamentyki minionych epok. Popularne były motywy renesansowe ze zdobieniami figuralnymi i roślinnymi, a także powtarzany ornament ciągły, obecny już w sztuce antycznej: antemion, astragal, perełkowanie czy festony. Kafle te czasem polichromowano i złocono.

Niepublikowane

MF/R/320

.JS

107. Kafle fryzowe, środkowy i narożny, z maswerkiem, XIX/XX w.

107. Corner and central frieze tiles with tracery,
turn of the 19th and 20th centuries

nieznana fabryka pieców, Niemcy
głina kaolinowa, kafle formowane w matrycy, wypalanie
wys. 25 cm, szer. 20 cm, głęb. 8 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.

unknown stove manufactory, Germany
kaolinite clay, moulded biscuit tile, fired
height 25 cm, width 20 cm, thickness 8 cm
Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafle fryzowe, prostokątne, z dekoracją reliefową z ornamentem ciągłym z przecinającym się motywem maswerkowym. Na górnej krawędzi prosta, szeroka listwa, pod którą umieszczono symetrycznie trzy maswerki wypełnione w górnej części czteroliściem, zamknięte u dołu mięsistym liściem akantu. Kafle biskwitowe ze śladami przetartej białej polichromii. Komory grzewcze otwarte, wzmocnione poprzecznymi listwami, w jednym kafłu zewnętrzna listwa obtłuczona.

Pod kon. XIX i na pocz. XX w. wykształcił się typ pieca dwuskrzyniowego, którego pierwowzorem były tzw. białe piece berlińskie z poł. XIX w, stawiane w pałacach i większych rezydencjach. Ich uproszczoną i skromniejszą formą były piece budowane z kafli wypełniających o białej polewie, dekorowane dużymi biskwitowymi elementami kaflowymi na obramieniach skrzyń, na fryzach i gzymsach podziałowych i na zwieńczeniu. Kafle te czasem polichromowano lub złocono.

Prezentowane kafle pochodzą ze zbiorów Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie, a po jego rozwiązaniu w 2021 r. przekazane zostały do Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

Niepublikowane

MF/R/321

JS

108. Kafle fryzowe, środkowy i narożny, z margerytkami, XIX/XX w.

108. Corner and central frieze tiles with daisies, straight, turn of the 19th and 20th centuries

nieznana fabryka pieców, Niemcy	unknown stove manufactory, Germany
gлина kaolinowa, kafel formowany w matrycy,	kaolinite clay, moulded tile,
polichromowany, wypalanie	polychromed, fired
1. wys. 29 cm, szer. 42 cm, głęb. 7 cm	1. height 29 cm, width 42 cm, thickness 7 cm
2. wys. 29, szer. 58, głęb. 7 cm	2. height 29 cm, width 58 cm, thickness 7 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im.	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
Waltera Wendla w Braniewie.	im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafle fryzowe środkowy i narożny, z dekoracją reliefową z ornamentem ciągłym z motywem anthemionu. Na dolnej krawędzi profilowany półwałek podstawy, na którym umieszczono symetrycznie rozwinięte margerytki na łodyżce z bocznymi liśćmi i stylizowanymi pąkami kwiatów po bokach. Krótszy bok kafla narożnego z dekoracją umniejszoną do połowy. Kafle biskwitowe o ciemnoniebieskiej polichromii ze śladami przetarcia. Dwie komory grzewcze – otwarte, ze śladami okopcenia, wzmocniona poprzeczną listwą.

Pod kon. XIX i na pocz. XX w. wykształcił się typ pieca dwuskrzyniowego, którego pierwowzorem były tzw. białe piece berlińskie z poł. XIX w, stawiane w pałacach i większych rezydencjach. Ich uproszczoną i skromniejszą formą były piece budowane z kafli wypełniających o białej polewie, a dekorację stanowiły duże, biskwitowe elementy kaflowe, których używano do wykonywania obramienia skrzyń, fryzów, gzymsów podziałowych i zwieńczeń. Kafle te czasem polichromowano i złożono. Kafle fryzowe od 2001 r. znajdowały się w zbiorach Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie, a po jego rozwiązaniu w 2021 r. przekazane zostały do Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

Niepublikowane

MF/R/322

JS

109. Kafel fryzowy, narożny, z kwiatem lotosu, XIX/XX w.

109. Corner frieze tile with lotus flower, turn of the 19th and 20th centuries

nieznana fabryka pieców, Niemcy	unknown stove manufactory, Germany
glina jasna, kafel formowany w matrycy,	light clay, moulded tile,
polichromowany, wypalanie	polychromed, fired
wys. 30 cm, szer. 42 cm, głęb. 12 cm	height 30 cm, width 42 cm, thickness 12 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.	im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel fryzowy, narożny, prostokątny, z dekoracją reliefową z ornamentem ciągłym z motywem anthemionu zamkniętym w ramce. Na dolnej krawędzi profilowany półwałek, na którym ustawione symetrycznie rozwinięte kwiaty lotosu na łodyżce, naprzemiennie z liściem winorośli, dzielone ulistnioną, wijącą się gałązką. Kafel biskwitowy o ciemnooliwkowej polichromii ze śladami przetarcia. Komora grzewcza otwarta, wzmocniona poprzeczną listwą, brak sygnatury wytwórcy.

Duże elementy kaflowe (gzymsy, gryzy, kafle centralne i korony) pod kon. XIX i na pocz. XX wieku stosowano do dekoracji dwuskrzyniowych pieców budowanych z kafla wypełniających o białej polewie. Często biskwitowe kafle polichromowano lub złocono.

Prezentowany kafel pochodzi ze zbiorów Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla, działającego w Braniewie od 2001 r., które obejmowały zabytkowy materiał kaflarski z terenu Fromborka, Braniewa i okolic. Po rozwiązaniu Towarzystwa w 2021 r. część jego zbiorów przekazano do Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

Niepublikowany

MF/R/323

JS

110. Kafle fryzowe, środkowe z dekoracją roślinną, kon. XIX w.

110. Central frieze tile with plant ornamentation, late 19th century

głina żelazista, kafel formowany w matrycy, wypalanie

1. wys. 15,5 cm, szer. 23,5cm, głęb. 7 cm

2. wys. 16 cm, szer. 32 cm, głęb. 3 cm

3. wys. 15 cm, szer. 47 cm, głęb. 6 cm

Kafle pochodzą z kamienicy w Braniewie.

Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.

iron clay, moulded, fired

1. height 15.5 cm, width 23.5 cm, depth 7 cm

2. height 16 cm, width 32 cm, depth 3 cm

3. height 15 cm, width 47 cm, depth 6 cm

The tile comes from a townhouse in Braniewo.

Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafle fryzowe środkowe niepolewane, o kształcie wydłużonego prostokąta, z dekoracją ornamentem ciągłym złożonym ze stylizowanych, zamkniętych palmetek z liśćmi akantu lub z antemionem zestawianym naprzemiennie z palmetą i kwiatem lotosu, pomiędzy którymi w otoku wici roślinnej wielopłatkowe rozetki lub zdwojona koronka. Dekoracje kafla zamknięte u góry prosto, a w dolnej części z szerokim półwałkiem i węższą, profilowaną listwą. Krawędzie boczne i narożnik na kaflu z palmetami obtłuczone, komory otwarte, prostokątne, brak sygnatur.

Kafle fryzowe pochodzą z popularnego w l. 1870–1910 typu pieca dwuskrzyniowego, składanego z białych kafla wypełniających i dużych segmentów kaflowych, które pozostawiano nieszkliwione i umieszczano je na obramieniu skrzyń, gzymsach, fryzach i naczółkach. Zdobiono je motywami nawiązującymi do modnych wówczas stylów historycznych lub dekoracją secesyjną. Stawiano je w pomieszczeniach mieszkalnych zarówno na wsiach jak i w kamienicach.

Niepublikowane

MF/R/324, 325, 326

JS

III. Kafle fryzowe, środkowe, z ornamentem okuciowym i antyczną wazą, kon. XIX w.

III. Central frieze tiles with strapwork ornamentation and an antique vase motif, late 19th century

Rudolf Lohlein, Velten
gлина kaolinowa, kafel formowany w matrycy, wypalanie
1. wys. 17 cm, szer. 66,5 cm, głęb. 6 cm
2. wys. 16,5 cm, szer. 42,5 cm, głęb. 6 cm
Kafel pochodzi z kamienicy w Braniewie.
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.

Rudolf Lohlein, Velten
kaolinite clay, moulded tile, fired
height 17 cm, width 66.5 cm, depth 6 cm
The tile comes from a townhouse in Braniewo.
Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafle fryzowe środkowe, niepolewane, o kształcie wydłużonego prostokąta, dekorowane ornamentem neorenesansowym. W środkowej części na wypukłej czworobocznej płytce z ornamentem okuciowym antyczna waza zwieńczona szyszką. Na jednym kaflu pod wazą girlanda zaczepiona z dwóch stron na wklęsłych płytkach dekorowanych przy krawędziach z groszkowaniem, na drugim fryzie na czworobocznej płytce przytwierdzonej nitami waza ustawiona na niewysokim cokole. Po dwóch stronach wazy płycina z zamknięciem krawędzi łukiem i groszkowaniem przy wewnętrznej krawędzi. Kafel u góry zakończony prosto, u dołu uskok z szeroką listwą dekorowaną kimatio-nem lesbijskim i wąskim półwałkiem. Komora grzewcza otwarta, skrzynkowa, ze śladami okopcenia i odciskiem płótna, dzielona pionowymi listwami. Na krawędzi kołnierza sygnatura RL Obg 14. Bok jednego z kafla ukośnie obtłuczony.

Kafle pochodzą z typu pieca dwuskrzyniowego, popularnego w l. 1870–1910, składanego z białych kafla wypełniających i dużych segmentów kaflowych, które pozostawiano nieszkliwione, przeważnie jednak polichromowano je lub złocono. Stosowane ornamenty często wzorowano na motywach renesansowych. Duże elementy kaflowe najczęściej nie były sygnowane, spotyka się jedynie sygnatury fabryk Richarda Blumenfelda oraz Schmidta i Lehmannna oraz Rudolfa Lohleina, działających w Velten pod Berlinem.

Niepublikowane

MF/R/327, 328

JS

112. Kafel fryzowy, środkowy, z motywem kwiatowym, poł. XIX w.

112. Central frieze tile with a floral motif, mid-19th century

warsztat lokalny, Prusy glina żelazista, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie wys. 13,5 cm, dł. 16,5 cm, szer. kołnierza 5 cm Badania archeologiczne we Fromborku.	local workshop, Prussia iron clay, moulded, glazed, fired height 13.5 cm, length 16.5 cm, flange width 5 cm Archaeological research in Frombork.
--	--

Kafel fryzowy, środkowy z ornamentem ciągłym, składającym się z ustawionych rzędem na przemian ulistnionych łodyg margerytek zakończonych kwiatami i mniej wyraźnych palmetek. Dekoracja reliefowa, szkliwo ciemnobrązowe. Płytką licową zachowaną fragmentarycznie z ubytkami szkliwa, kołnierz zachowany częściowo.

Temat pieców kaflowych ogrzewających budynek szpitala św. Ducha nie był szerzej podejmowany, mimo trwających tu, w l. 1974–1982, badań archeologicznych. Powodem był niedostatek materiału kaflarskiego, bowiem w czasie prac wykopaliskowych pozyskano jedynie kafle miskowe z XV i XVI w., natomiast nie znaleziono kafla płytowych czy choćby ich fragmentów z okresu rozbudowy szpitala po 1683 r. Natrafiono jedynie na ślady istniejących tu pieców, a nawet na „negatyw” prostopadłościenną bryłę pieca odcisnięty na jednej ze ścian dzielących izby w nawie północnej. Znalezione w l. 90. XX w. w trakcie prac ziemnych i remontowych na terenie zespołu szpitalnego kafle płytowe, choć nieliczne, dają wyobrażenie o wyglądzie istniejących tu w końcu XVII w., w XVIII w. i XIX w. pieców.

Niepublikowany

MF/R/329

WW

113. Kafel gzymsowy, środkowy, z motywem winorośli, kon. XIX w.

113. Central cornice tile with a vine motif, late 19th century

nieznana fabryka pieców, Niemcy
głina kaolinowa, kafel formowany w matrycy, wypalanie
wys. 17 cm, szer. 45 cm, głęb. 6 cm
Kafel pochodzi z kamienicy w Braniewie.
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.

unknown stove manufactory, Germany
kaolinite clay, moulded tile, fired
height 17 cm, width 45 cm, thickness 6 cm
The tile comes from a townhouse in Braniewo.
Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel gzymsowy, środkowy, niepolewany, o kształcie wydłużonego prostokąta, z ornamentem ciągłym na wklęsłym polu. Dekoracja z liśćmi winorośli, przedzielanymi niewielkimi gronami, wystającymi z szerokiej, poziomo ułożonej łodygi. Górna część oddzielona półwałką, zamknięta prostymi listwami, z szeregiem rautów. Komora prostokątna, dzielona listwami ustawionymi pionowo. Brak sygnatury.

Kafle pochodzą z typu popularnego w l. 1870–1910 pieca dwuskrzyniowego, składanego z białych kafli wypełniających i dużych segmentów kaflowych, które umieszczano przy podziale skrzyń, na zwieńczeniu i często na licu skrzyni górnej w roli kafla centralnego. Kafle te pozostawiano nieszkliwione, były jednak najczęściej polichromowane lub złocone.

Niepublikowany

MF/R/330

JS

114. Korona pieca z herbem Elbląga, XIX/XX w.

114. Crown with the coat of arms of Elbląg, turn of the 19th and 20th centuries

głina, kafel formowany w matrycy, nieszklwiony, wypalanie wys. 34 cm, szer. 95,5 cm, głęb. 13,5cm Kafel pochodzi z Fromborka, do muzeum przekazany został przez Marię Dąbrowską.	clay, moulded tile, unglazed, fired height 34 cm, width 95.5 cm, thickness 13.5cm The tile comes from Frombork and was donated to the Museum by Maria Dąbrowska.
--	--

Naczółek środkowy pieca o kształcie zbliżonym do trójkąta na prostokątnej podstawie. W części środkowej kartusz z herbem Elbląga dzielony w pas z krzyżem na górnym i kratką regencyjną na dolnym polu, z mięsistymi liśćmi akantu pod kartuszem. Na wolutowym wypiętrzeniu postaci mężczyzny i kobiety w pozie półleżącej, pomiędzy którymi znajduje się puchar z bukietem róż. Kafel polichromowany o kolorze ciemnobrązowym. Stan zachowania dobry, na całej powierzchni ślady zabrudzenia i przetarcia polichromii w miejscu wypukłych ornamentów. Komora grzewcza otwarta formowana według konturu kafla, widoczne miejsca ugniatania gliny na elementach wypukłych. Na awersie kafla wzmocnienia poprzeczną szeroką i dwiema mniejszymi, ukośnymi listwami. Pod kon. XIX i na pocz. XX w. wykształcił się typ pieca dwuskrzyniowego, którego pierwowzorem były tzw. białe piece berlińskie z poł. XIX w, stawiane w pałacach i większych rezydencjach. Ich uproszczoną i skromniejszą formą były piece budowane z kafla wypełniających o białej polewie, a dekorację stanowiły duże, biskwitowe elementy kaflowe, z których wykonywano obramienia skrzyń, fryzy, gzymsy podziałowe i zwieńczenia. Kafle te czasem polichromowano i złożono.

Niepublikowana

MF/R/331

JS

115. Korona pieca z głową wilka, XIX/XX w.

115. Crown decorated with a wolf's head, turn of the 19th and 20th centuries

głina, kafel formowany w matrycy, biskwitowy, wypalanie	clay, moulded biscuit tile, fired
wys. 23 cm, szer. 23 cm, głęb. 14 cm	height 23 cm, width 23 cm, thickness 14 cm
Kafel pochodzi z domu w Gronówku, do muzeum zakupiono go w 1987 r.	The tile comes from a house in Gronówek; it was purchased for the Museum in 1987.

Naczółek boczny pieca o kształcie zbliżonym do trójkąta na prostokątnej podstawie. W części środkowej głowa wilka na tarczy strzeleckiej. Górna krawędź nieregularna, złożona z opadających po bokach gałązkach dębu z liśćmi i żołędziami, w górnej części przewiązanych wstęgą z kokardą. Całość polichromowana w kolorze brązu, stan zachowania dobry z odpryskami polichromii na głowie wilka i na podstawie kafla. Komora grzewcza otwarta formowana wg konturu kafla, wzmocniona poprzecznymi listwami. Z tyłu kafla widoczne duże wgniecenia świadczące o dociskaniu gliny w matrycy.

Pod kon. XIX i na pocz. XX w. wykształcił się typ pieca dwuskrzyniowego, którego pierwowzorem były tzw. białe piece berlińskie z poł. XIX w., stawiane w pałacach i większych rezydencjach. Ich uproszczoną i skromniejszą formą były piece budowane z kafla wypełniających o białej polewie, a dekorację stanowiły duże, biskwitowe elementy kaflowe, z których wykonywano obramienia skrzyń, fryzy, gzymsy podziałowe i zwieńczenia. Kafle te czasem polichromowano i złożono.

Niepublikowana

MF/R/36

JS

116. Korona pieca ze sceną myśliwską, XIX/XX w.

116. Crown with a hunting scene, turn of the 19th and 20th centuries

głina, kafel formowany w matrycy, biskwitowy, wypalanie	clay, moulded biscuit tile, fired
wys. 34 cm, szer. 87 cm, głęb. 13 cm	height 34 cm, width 87 cm, thickness 13 cm
Kafel pochodzi z domu w Gronówku, do muzeum zakupiony został w 1987 r.	The tile comes from a house in Gronówek; it was purchased for the Museum in 1987.

Naczółek środkowy pieca o kształcie zbliżonym do trójkąta z atrybutami myśliwskimi na prostokątnej podstawie. W części środkowej torba z frędzlami na pasku i bukłak, zawieszone na głowni krótkiego miecza, pod spodem sygnałówka i dwie ustawione ukośnie strzelby. Z dwóch stron leżące antytetycznie ogary ze smyczami w postaci sznurów przeplecionych przez sygnałówkę. Górna krawędź nieregularna, złożona z gałązek dębu z liśćmi i żółędziami. Całość polichromowana w kolorze brązu, stan zachowania dobry, liczne zabrudzenia na całej powierzchni kafla. Komora grzewcza otwarta formowana wg konturu kafla, wzmocniona poprzecznymi listwami.

Pod kon. XIX i na pocz. XX w. wykształcił się typ pieca dwuskrzyniowego, którego pierwowzorem były tzw. białe piece berlińskie z poł. XIX w, stawiane w pałacach i większych rezydencjach. Ich uproszczoną i skromniejszą formą były piece budowane z kafla wypełniających o białej polewie, a dekorację stanowiły duże, biskwitowe elementy kaflowe, z których wykonywano obramienia skrzyń, fryzy, gzymsy podziałowe i zwieńczenia. Kafle te czasem polichromowano i złożono.

Niepublikowana

MF/R/37

JS

117. Korona pieca z dekoracją secesyjną, XIX/XX w.

117. Crown with Secession decorative elements,
turn of the 19th and 20th centuries

nieznana fabryka pieców, Prusy glina żelazista, kafel formowany w matrycy, nieszkliwiony, polichromowany, wypalanie zwieńczenie: wys. 48 cm, szer. 90 cm, głęb. 14 cm fryz: wys. 15 cm, szer. 90 cm, głęb. 6 cm Kafle pochodzą z kamienicy w Braniewie. Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	unknown Prussian stove manufactory iron clay, moulded tile, unglazed, polychromed, fired finial – height 48 cm, width 90 cm, thickness 14 cm frieze – height 15 cm, width 90 cm, thickness 6 cm The tiles come from a townhouse in Braniewo. Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
--	--

Zwieńczenie pieca o kształcie zbliżonym do trójkąta z falistą, secesyjną linią krawędzi, na profilowanej podstawie z wypukłymi wałkami. Dekoracja fryzu floralna, przeplatana wicią roślinną, układającą się warstwowo w poziomie i dzieloną fantazyjnie wywiniętą taśmą, ograniczającą ulistnione łądyżki z kwiatem margerytki w części środkowej. Zwieńczenie zamknięte wolutowo z kwiatonem tulipana w umieszczonym w odchodzącym od podstawy szczycie. W narożach wielopłatkowe rozety na ulistnionych gałązkach. Na kaflu fryzowym wypukła taśma przeplatająca się w poziomie z liśćmi winorośli na cienkich łądyżkach. Dekoracja reliefowa, kafel polichromowany w odcieniach żółci i czerwieni na zielonym tle, stan zachowania dobry, liczne zabrudzenia na całej powierzchni kafla. Komora zwieńczenia z listwami pionowymi wzmacniającymi konstrukcję i czterema otworami montażowymi, komory skrzynekowe w kaflu fryzowym wzmocnione prostymi listwami.

Prezentowane zwieńczenie pieca zostało wykonane najprawdopodobniej w którejś z fabryk lokalnych w Prusach, o czym świadczy użycie gliny żelazistej. Przy aranżacji wystawy *Przyjaciele naszych długich zim. Piece kaflowe z terenu Warmii, Mazur i Pomorza*, która była udostępniona w wieży dzwonnicy w l. 2008–2019, zwieńczenie wraz z kaflem fryzowym posłużyło do próby odtworzenia (części licowej) typu pieca, w którym elementy te mogły się znajdować.

Niepublikowana

MF/R/334

JS

118. Zwieńczenie pieca z dekoracją z liśćmi akantu, XIX/XX w.

118. Crown of a stove decorated with acanthus leaves,
turn of the 19th and 20th centuries

glinka kaolinowa, kafel formowany w matrycy, nieszklwiony, wypalanie	kaolinite clay, moulded tile, unglazed, fired
wys. 34 cm, szer. 95,5 cm, głęb. 13,5 cm	height 34 cm, width 95.5 cm, thickness 13.5 cm
Kafel pochodzi z Fromborka.	The tile comes from Frombork.
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.

Zwieńczenie środkowe pieca o kształcie zbliżonym do trójkąta na prostokątnej, profilowanej na bokach listwie. W części środkowej wychodzące z dwóch stron liście z falistą linią krawędzi i widocznym unerwieniem. Po bokach szerokie liście wyłaniające się z rogu i skierowane ku górze, a na krawędzi bocznej płasko przylegające do boku. W narożnikach akroteriony w formie bujnie rozwiniętych elementów floralnych. Gzyms zwieńczenia profilowany, z wysuniętą półokrągłą półką i szeroką listwą o wklęsłych krawędziach na bokach i wypełnieniem ornamentem w formie płasko przylegających, szeroko rozstawionych liści o falistej linii krawędzi. Kafel z wysokim reliefem, nieszklwiony. Stan zachowania dobry, górna część zwieńczenia z niewielkim obtłuczeniem. Odwrotna strona kafla z komorą formowaną według konturu kafla, widoczne miejsca ugniatania gliny w partiach wklęsłych na awersie kafla i wzmocnienia poprzeczną szeroką listwą i dwiema mniejszymi, ukośnymi listwami. Niesygnowany.

Na pocz. XX w. dominującym stylem w sztuce była secesja, w związku z czym wiele powstających wówczas kaflów dekorowano także ornamentem secesyjnym. Dotyczyło to również dużych segmentów kaflowych, które były dopełnieniem bryły pieców budowanych z białą szklwionych, gładkich kaflów i dużych nieszklwionych modułów kaflowych, stanowiących gzymsy dzielące skrzynie pieca, fryzy oraz zwieńczenie i obramienie skrzyń pieca.

Niepublikowane

MF/R/335

JS

119. Kafel wieńczący z palmetą, kon. XIX w.

119. Crowning tile with a palmette, late 19th century

nieznana fabryka pieców, Niemcy	unknown stove manufactory, Germany
glina kaolinowa, kafel formowany w matrycy,	kaolinite clay, moulded tile,
nieszkliwiony, wypalanie	unglazed, fired
wys. 34 cm, szer. 95,5 cm, głęb. 13,5 cm	height 34 cm, width 95.5 cm, thickness 13.5 cm
Kafel pochodzi z kamienicy we Fromborku.	The tile comes from a townhouse in Frombork.
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.	im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel wieńczący o kształcie zbliżonym do trójkąta, z prostą, wąską listwą przy dolnej krawędzi. W środkowym polu kartusz obwiedziony liśćmi mięsistego i suchego akantu, Krawędzie nieregularne, zwieńczenie zamknięte wolutami przerwanymi na osi dużą wolutowo-muszlową palmetą. Stan zachowania dobry, w miejscach zagłębień reliefu silne zabrudzenia. Komora z odbitym wątkiem płótna i wgnieceniami świadczącymi o dociskaniu gliny w matrycy. Wzmocnienie pionowymi listwami uciętymi skośnie od góry. Brak sygnatury.

W piecach popularnych w l. 1870–1910, budowanych z kafli o białej polewie elementami dekorującymi bryłę były duże, nieszkliwione segmenty kaflowe używane przy podziałach skrzyń, na gzymsach i zwieńczeniu. Często stosowanym ornamentem były motywy neorenesansowe, ale także neobarokowe, neoklasycystyczne bądź z dekoracją w stylu secesyjnym. Tego typu piece, pochodzące z dużych fabryk niemieckich, znajdowały się również i we fromborskich domach. Do dziś we Fromborku zachował się jeden piec z analogiczną dekoracją zwieńczenia.

Niepublikowany

MF/R/336

JS

120. Zwieńczenie pieca z maszkaronami, kon. XIX–pocz. XX w.
120. Crown of a stove decorated with mascarons, late 19th–early 20th centuries

głina kaolinowa, kafel formowany w matrycy, nieszklwiony, wypalanie wys. 34 cm, szer. 95,5 cm, głęb. 13,5cm Kafel pochodzi z Fromborka, przekazany do muzeum przez Marię Dąbrowską.	kaolinite clay, moulded tile, unglazed, fired height 34 cm, width 95.5 cm, thickness 13.5cm The tile comes from Frombork and was donated to the Museum by Maria Dąbrowska.
---	--

Zwieńczenie środkowe pieca o kształcie zbliżonym do trójkąta na prostokątnej podstawie, z listwami dekorowanymi kimationem i jajownikiem. W części środkowej pola widoczne festony z kiściami owoców, spływające z zamkniętej wolutowo plakiety. W dolnej części para gołębi ustawionych antytetycznie, w narożach szerokiej listwy wieńczącej pełnoplastyczne maszkarony. Stan zachowania dobry, narożne części kafla z maszkaronami z widocznym śladem klejenia kafla. Komora formowana wg konturu kafla, z widocznymi śladami ugniatania gliny i odcisków płótna w miejscach wypukłych na awersie kafla. Wzmocnienia połączeń kołnierza dwiema poprzecznymi szerokimi listwami i dwiema mniejszymi, ustawionymi ukośnie.

Pod kon. XIX w. wykształcił się typ pieca, którego pierwowzorem były białe piece tzw. berlińskie, popularne od lat 20. XIX w. Budowano je z kafla wypełniających o białej polewie, a dekorację stanowiły duże, biskwitowe elementy kaflowe oraz obramienia skrzyń, gzymsy, fryzy i zwieńczenia, które pozostawiono niepolewane lub polichromowano czy złocono. Zdobiono je motywami nawiązującymi do modnych wówczas stylów historyzujących lub dekoracją w stylu secesyjnym. Stawiano je w pomieszczeniach mieszkalnych zarówno domów wiejskich, jak i w miejskich kamienicach, a nawet rezydencjach. Piece te powstawały najczęściej w niemieckich fabrykach i zakładach kaflarskich, zwłaszcza w Velten nieopodal Berlina, skąd wytwórcy dostarczali je także przez sieć przedstawicielstw na teren wschodnich prowincji państwa niemieckiego.

Niepublikowane

MF/Ar/402, 404

JS

121. Kafle fryzowe wieńczące, środkowe z dekoracją roślinną i geometryczną, XIX/XX w.

121. Central and crowning frieze tiles with plant and geometric ornamentation, turn of the 19th and 20th centuries

fabryka w Niemczech lub zakład lokalny z terenu Prus
glina żelazista, formowanie w matrycy, wypalanie
1. wys. 18 cm, dł. 85 cm, szer. kołnierza 12 cm
2. wys. 20 cm, dł. 36 cm, szer. kołnierza 13,5 cm
3. wys. 16,5 cm, dł. 43 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.

German or local manufactory in Prussia
iron clay, moulded, fired
1. height 18 cm, length 85 cm, flange width 12 cm
2. height 20 cm, length 36 cm, flange width 13.5cm
3. height 16.5 cm, length 43 cm
Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafle fryzowe wieńczące, środkowe, z różnych pieców, w formie niezbyt szerokiego prostokątnego, profilowanego fryzu z górną krawędzią wyciętą według konturu dekoracji. Motywy zdobnicze w dwóch strefach: górnej w postaci anthemionu i palmet, dolnej – wolicz oczu, guttów i pąków kwiatowych. Elementy nieszkliwione, wypalane na biskwit, pozostałości malatury świadczą o tym, iż były wielokrotnie malowane. Na odwrotnej stronie odciski tkaniny, którą dociskano kafel w formie. Komory grzewcze zachowane fragmentarycznie.

Omawiane fryzy wieńczące pochodzą z trzech różnych brył pieców typu berlińskiego, które składane były z białego szkliwionych kafli licowych i dużych, pozbawionych szkliwa modułów kaflowych (gzymsy, fryzy, zwieńczenie, kafle frontowe i kafle narożne). Piece tego typu często posiadały rozbudowane, bogato zdobione zwieńczenia, ale produkowano także egzemplarze skromniejsze, zwieńczone tylko fryzem, którego górna krawędź wycięta była według obrysu dekoracji (najczęściej roślinnej).

Niepublikowane

MF/R/338

WW

122. Kafel wieńczący z kopuły pieca, z motywem dachówki, kon. XIX w.

122. Crowning tile from a stove's dome with the motif of a tile, late 19th century

nieznana fabryka pieców, Niemcy	unknown stove manufactory, Germany
glina kaolinowa, kafel formowany w matrycy,	kaolinite clay, moulded tile,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 25 cm, szer. 30 cm, głęb. 41 cm	height 25 cm, width 30 cm, thickness 41 cm
Przekazany do muzeum przez Jana Semeniuka	Donated to the Museum by Jan Semeniuk
z Fromborka.	from Frombork.

Kafel z kopuły pieca, z dekoracją z motywem zachodzącej na siebie dachówki – karpiówki, ułożonej naprzemiennie w czterech poziomych rzędach. Dwie ściany stanowiące $\frac{1}{4}$ kopuły o nachyleniu 45° i o jednakowej wielkości lica, łączone w narożu spłaszczonym półwałkiem i wąską listwą o wklęsłym profilu. Analogiczna listwa oddziela lico od szerokiej dolnej podstawy kafla. Komora grzewcza otwarta, z prostą płytą montażową i otworem o średnicy 5 cm. Obtłuczenie zwieńczenia kafla i jednej krawędzi lica.

Kafel pochodzi ze zwieńczenia pieca dwuskrzyniowego, o bogatej zapewne reliefowej dekoracji neo-renesansowej lub neobarokowej. Zamykanie pieca kopułą dekorowaną dachówką znane było już na pocz. XVI w., piece zdobiono zaś tym ornamentem aż do XIX w. Pod kon. XIX w., na wystawie Niemieckiej Sztuki Dekoracyjnej w Monachium, Paul Naumann – architekt i pedagog Królewskiej Szkoły Sztuk Stosowanych w Dreźnie – opublikował w 1888 r. 25 arkuszy projektów, będących wizją współczesnego stylu historyzującego, który sięgał po dawne detale – od najwcześniejszych, reprezentujących XV w. aż do osiemnastowiecznych. Wśród pieców, których bogata dekoracja reliefowa była wzorowana na ornamentyce renesansowej, doskonale jej odzwierciedlenie prezentowały piece powstające w fabryce Christiana Wilhelma Fleischmanna w Norymberdze, które do dziś uważa się za wzór historyzmu. Producent bardzo często wzorował się na oryginałach z XVI w., które znajdowały się na zamku królewskim, w niemieckich muzeach, a także w prywatnych domach w Norymberdze.

Niepublikowany

MF/R/339

JS

2.6. XX w.

20th century

123. Piec jednoskrzyniowy z kafli o ciemnoniebieskiej polewie, zespół kafli, l. 30. XX w., zespół kafli

123. Single-tier stove with dark blue glazed tiles, 1930s, set of tiles

	Veltag k. Berlina	Veltag near Berlin
	glina, odciskany w matrycy, malowanie, szkliwienie, wypalanie	clay, moulded, painted, glazed, fired
1. kafel narożny: wys. 23 cm, szer. 29,5 cm głęb. 6 cm		1. corner tile: height 23 cm, width 29.5 cm, depth 6 cm
2. stopa bazy: wys. 13 cm, szer. 58 cm, głęb. 13 cm		2. base foot: height 13 cm, width 58 cm, thickness 13 cm
3. kafel wieńczący: wys. 9 cm, szer. 31 cm, głęb. 10 cm		3. crowning tile: height 9 cm, width 31 cm, thickness 10 cm
Dom wiejski w Wołowie, piec przekazany przez Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa w Olsztynie–Grabinie.		A village house in Wołowo; the stove was donated by the Agency for Restructuring and Modernisation of Agriculture in Olsztyn–Grabin.

Zespół kafli z pieca jednoskrzyniowego, o niebieskiej polewie, który był ustawiony na kaflach bazowych z obłymi krawędziami. Zbudowany był na planie wydłużonego prostokąta, z siedmiu rzędów kafli, po 3,5 kafa na szerszej ścianie i 2,5 kafa na węższej, w mijanym układzie kafli. Zamknięty dużymi elementami kaflowymi, dekorowanymi reliefem z ornamentem ciągłym z wielokrotnionych trójkątów. Kafle wypełniające gładkie, z fazowaną krawędzią i szkliwieniem cieniowanym, kafle narożne reliefowe na węższym boku z ornamentem geometrycznym. Stan zachowania kafli z niewielkimi obtłuczeniami przy krawędziach. Na węższej ścianie pieca podwójne, wtórne drzwiczki do paleniska. Na odwrotnej stronie kafla sygnatura fabryki Veltag w Velten.

Piece powstające w trzeciej i czwartej dekadzie XX w. były najczęściej jednokondygnacyjne, a ich dekoracje nawiązywały do wcześniejszej ornamentyki, lecz w formie bardziej zgeometryzowanej, odpowiadającej gustom tamtego czasu, wyrazem których było art déco. Jednoskrzyniowe piece z l. 20. i 30. XX w. spotyka się jeszcze bardzo często w domach wiejskich i kamienicach miejskich. W placówkach muzealnych, z uwagi na mało dekoracyjne formy spotyka się ich niewiele, ale znaleźć je można w muzeach skansenowskich.

Niepublikowany

MF/R/340

JS

124. Kuchnia kaflowa, zespół kafli, I. 30. XX w.

124. Kitchen stove, 1930s

Schmidt Lehmann & Co. Inh. Otto Schmidt Velten Verbands-Fabrik gлина, kafle odciskane w matrycy, malowanie, szklwienie, wypalanie żeliwo, mosiądz, odlewnictwo kafel licowy: wys. 23,5 cm, szer. 21 cm, głęb. 6 cm gzyms: wys. 9,5 cm, szer. 47 cm, głęb. 8 cm kafel wieńczący górę, zaokrąglony: wys. 8 cm, szer. 47 cm, głęb. 10 cm flizy: wys. 7,5 cm, szer. 15 cm, głęb. 1 cm dom wiejski w Wołowie Przekaz Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa w Olsztynie-Grabinie.	Schmidt Lehmann & Co. Inh. Otto Schmidt Velten Verbands-Fabrik clay, moulded tiles, painted, glazed, fired cast iron, brass, cast facing tile: height 23.5 cm, width 21 cm, thickness 6 cm cornice: height 9.5 cm, width 47 cm, thickness 8 cm crowning tile, rounded: height 8 cm, width 47 cm, thickness 10 cm tiles: height 7.5 cm, width 15 cm, thickness 1 cm A village house in Wołowo Donated by the National Centre for Support to Agriculture in Olsztyn-Grabin.
--	---

Pierwotnie kuchnia kaflowa, która znajdowała się w domu wiejskim w Wołowie, zbudowana była z kafli i żeliwnej płyty grzejnej z pięcioma stanowiskami ogniowymi z fajerkami. Trzon kuchenny składał się z dużych białych, szklwionych kafli, tworzących prostopadłościan o ścianach o wysokości trzech kafli i długości ośmiu kafli. Płyta grzewcza obwiedziona mosiężnym relingiem i osadzona w żeliwnej ramie przy podstawie. Na trzonie z jednego boku dobudowana była ścianka grzewcza, zamknięta dużymi elementami kaflowymi, o zaokrąglonych krawędziach i z drzwiczkami do duchówki. Za płytą, z dwóch stron przy ścianie, znajdował się murek z kafli z mosiężnymi haczykami, zamknięty wysuniętym, profilowanym gzymsem z flizami z kobaltową malaturą. Płytki flizowe dekorowane były ornamentem florystycznym i umieszczoną na czterech płytkach sentencją: *Eigener Herd ist Goldes wert* (*Własny piec jest na wagę złota*). W ścianie frontowej trzonu kuchennego z jednej strony znajdowały się podwójne drzwiczki do paleniska, z drugiej pojedyncze drzwiczki osłaniające piekarnik. Stan zachowania kafli dobry, niewielkie obtłuczenia przy krawędziach, a elementy żeliwne i relingi z powierzchniową korozją.

Kuchnia wyposażona była nad całą powierzchnią płyty grzejnej w podwieszony okap z wyciągiem do odprowadzania powstającej podczas gotowania potraw pary. Na przestrzeni lat użytkowania wymieniono część kafli kuchni, ale większość elementów żeliwnych i mosiężne relingi pozostały oryginalne. Muzeum przejęło zespół kafli, fliz i armatury metalowej z opisywanej rozebranej kuchni w wiejskim domu w Wołowie. Jest to przykład trzonu kuchennego typowego dla kuchni z kon. XIX i I. poł. XX w., rozpowszechnionej w całych Niemczech, również w ich wschodnich prowincjach – Prusach Wschodnich, Zachodnich, Pomorzu czy Śląsku. Analogiczna kuchnia z białych kafli z identycznym gzymsem z flizami i sentencją znajduje się na wystawie w muzeum Ofen – und Keramikmuseum w Velten.

Niepublikowana

MF/R/341

JS

125. Kafle wypełniające, z rozetą i gwiazdą oraz nogi pieca, I. 30. XX w.

125. Filling tiles with a rosette and a star; stove feet, 1930s

nieznana fabryka pieców, Niemcy
głina kaolinowa, formowanie w matrycy,
szkliwienie, wypalanie
wys. 23 cm, szer. 20 cm, głęb. 7 cm
stopy kafla: wys. 20 cm, szer. 11 i 17 cm
Kafel pochodzi z kamienicy w Braniewie.
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.

unknown stove manufactory, Germany
kaolinite clay, moulded,
glazed, fired
height 23 cm, width 20 cm, thickness 7 cm
tile feet: height 20 cm, width 11 and 17 cm
The tile comes from a townhouse in Braniewo.
Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafle wypełniające, z wklęsłym licem płytki i dekoracją w stylu art déco w centralnej części płytki. W centrum kompozycji czteroramienna, wypukła gwiazda z małą rozetką w środku, ułożona na czteropłatkowej rozecie o unerwionych płatkach. Całość ujęta prostą, szeroką ramką. Dekoracja kafla reliefowa o ciemnozielonej polewie. Nogi pieca w formie prostopadłościanów o przekroju trapezu, z szerokim otworem od góry. Często podłoga pod bryłą pieca była wyłożona prostymi płytkami o takim samym kolorze szkliwa jak szkliwo pieca. Kafle zachowane w stanie dobrym, nogi kafla z częściowym obtłuczeniem polewy. Odwrotna strona kafla z kołnierzem prostym. Brak sygnatury wytwórni. Prezentowane kafle pochodzą z pieca z dekoracją w stylu art déco, którego dwuskrzyniową bryłę na planie prostokąta zbudowano z gładkich kaflí, a kafle z rozetą tworzyły jeden lub dwa rzędy niskiej nastawy. W tym okresie piece charakteryzowały się bardziej praktycznością użytkowania niż efektowną dekoracją secesyjną, która dominowała w poprzednich dziesięcioleciach.

Niepublikowany

MF/R/342

JS

126. Zespół kafli wypełniających, z dekoracją secesyjną, pocz. XX w.

126. Filling tiles with Secession decorative elements, early 20th century

Richard Blumenfeld, Velten–Berlin głina kaolinowa, kafle formowany w matrycy, szkliwienie, wypalanie wys. 23 cm, szer. 21 cm, głęb. 5 cm kafel gzymsowy: wys. 8,5 cm, szer. 27 cm, głęb. 10 cm kafel narożny: wys. 21,5 cm, szer. 19,5 cm, głęb. 5 cm Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie (pochodzą z domu we Fromborku).	Richard Blumenfeld, Velten–Berlin kaolinite clay, moulded tile, glazed, fired height 23 cm, width 21 cm, thickness 5 cm cornice tile: height 8.5 cm, width 27 cm, thickness 10 cm corner tile: height 21.5 cm, width 19.5 cm, thickness 5 cm Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo (the tiles come from a townhouse in Frombork).
--	---

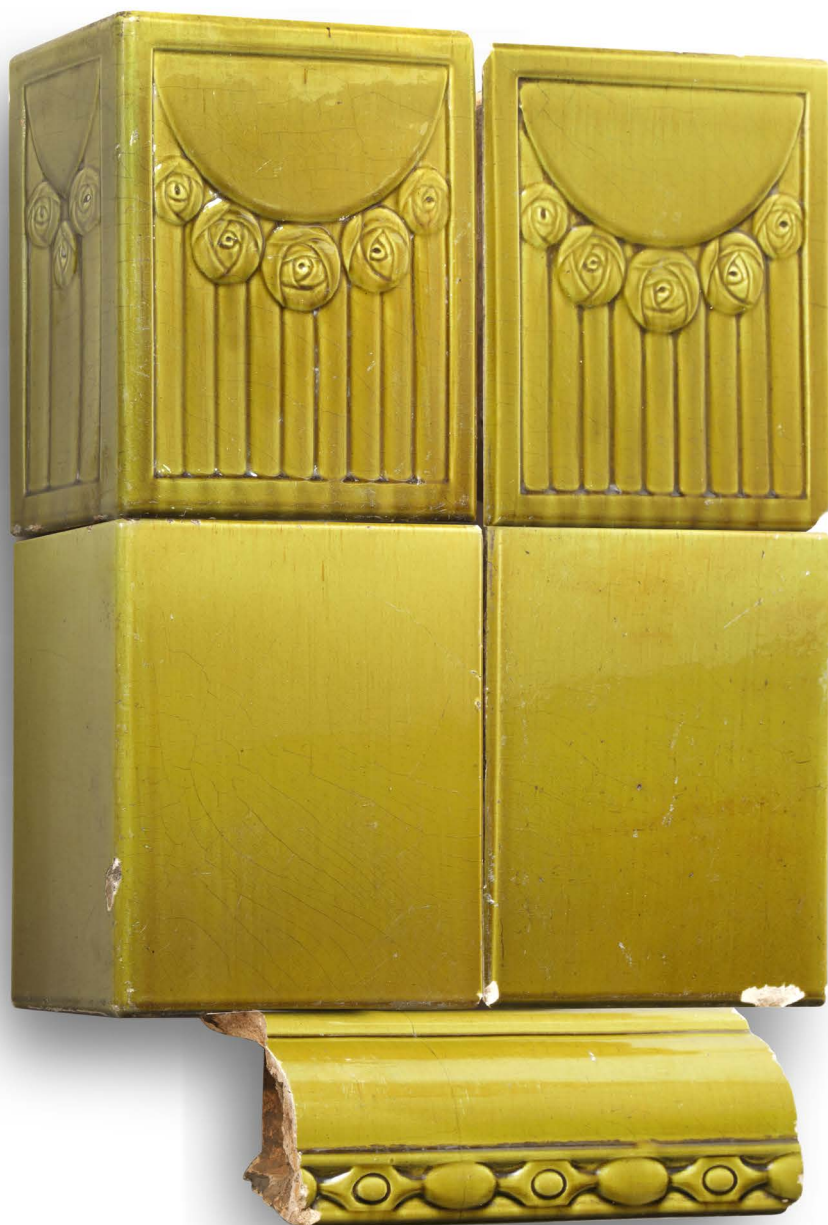
Zespół kafli wypełniających środkowych, narożnych i gzymsowych o ciemnooliwkowej polewie. Kilka kafli wypełniających środkowych dekorowanych ornamentem secesyjnym. Na lekko wklęsłej powierzchni płytki nad pionowymi żłobkami stylizowane główki kwiatów, oddzielone wąskim wałkiem od półkolistego, pustego pola. Całość dekoracji ujęta szeroką, prostą ramką. Kafle gzymsowe z geometrycznym ornamentem ciągłym. Pozostałe kafle o gładkich licach. Komory grzewcze z kołnierzem prostym, obtłuczonym na krawędziach i sygnaturą w otoku *Richard Blumenfeld Velten–Berlin*. Stan zachowania wszystkich kafli: liczne obtłuczenia lica i ścianek kołnierzy.

Na pocz. XX w. popularne były piece dwuskrzyniowe, z wysoką skrzynią dolną, oddzieloną gzymsem od węższej, niskiej nadstawy, w warstwie zdobniczej stosowano motywy secesyjne, najczęściej kwiatowe (na kaflach licowych) i geometryczne (na kaflach gzymsowych i kaflach bazowych). Pokrywające kafle szkliwo często utrzymane było w jasnej, pastelowej kolorystyce.

Niepublikowany

MF/R/343

JS

127. Kafle wypełniające, środkowe, eklektyczne, l. 1910–1920

127. Central filling tiles, eclectic, 1910–1920

niesygnowane, Niemcy	unlabelled, Germany
głina kaolinowa, formowanie w matrycy,	kaolinite clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 21 cm, szer. 21 cm, szer. kołnierza 2 cm	height 21 cm, width 21 cm, flange width 2 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.	im. Waltera Wendla in Braniewo.

Trzy kafle wypełniające, środkowe: z okrągłym lustrem, kasetonowy z płaskim rautem oraz gładki. Szkliwo czarne, matowe, dekoracja reliefowa. Płytki licowe w dwóch egzemplarzach z drobnymi ubytkami przy krawędziach, w kaflu z lustrem od strony dłuższego boku ucięty fragment wraz z kołnierzem. Komory grzewcze płytkie z prostymi kołnierzami, bez otworów montażowych, w dwóch kaflach zachowane całkowicie z niewielkimi ubytkami przy krawędzi, w jednym brak kołnierza przy jednej z dłuższych krawędzi i ubytek w kołnierzu przy drugiej. Brak sygnatury, na dwóch kaflach wyciśnięte w masie oznaczenia cyfrowe „32” i „4”. Na jednym egzemplarzu widoczne ślady okopcenia. Kafle pochodzą z pieca, który w l. 70. XX w. przeniesiony został z domu wiejskiego w Długoborze na Warmii i postawiony w domu jednorodzinnym w Braniewie. W l. 90. XX w. właściciele pieca przedstawili go ponownie, tym razem wykorzystując go jako obudowę kominka. Kafle, które nie zostały użyte, przekazano Towarzystwu Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie, które z kolei w 2024 r. przekazało je do fromborskiego muzeum. Sądząc po wyglądzie kafla, z których złożono wspomniany kominek, można przypuszczać, że pierwotnie był to bardzo interesujący (także ze względu na rzadko spotykaną czarną barwę szkliwa) piec z kaflami o dekoracji eklektycznej i secesyjnej. Skrzynia dolna bryły składała się z kafla gładkich, zaś nastawa z kafla kasetonowych i z lustrem wklęsłym. W centrum nastawy znajdował się większy kafel z geometryczną secesyjną dekoracją. Drzwiczki do paleniska osłaniała secesyjna metalowa, ażurowa, dwudrzwiowa krata (obecnie zamyka wejście do paleniska kominka).

Niepublikowane

MF/R/344

WW

128. Kafel wypełniający, środkowy, z dekoracją roślinną i geometryczną, pocz. XX w.

128. Central filling tile with plant and geometric ornamentation, early 20th century

Fabryka Ernsta Teicherta, Miśnia gлина kaolinowa, kafel formowany w matrycy, szklwienie, wypalanie wys. 21 cm, szer. 19 cm, głęb. 5 cm Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	Ernest Teichert manufactory, Meissen kaolinite clay, moulded tile, glazed, fired height 21 cm, width 19 cm, thickness 5 cm Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
---	--

Kafel wypełniający środkowy o kadrze prostokąta z dekoracją wypełnioną płynną, falistą linią przy krawędziach płytki. W narożach i części środkowej widać roślinną z trójblaszkowym liściem. Środek płytki z wgłębnym reliefem geometrycznym. Przy krawędziach dłuższego boku, w płytkiej ramce, nakładające się na siebie półwałki. Dekoracja reliefowa, polewa kafla w kolorze subtelnej, pastelowej zieleni. Stan zachowania dobry, niewielkie obtłuczenia w dwóch narożach kafla. Krawędzie kafla z wąską, fazowaną listwą. Komora grzewcza z wywiniętym na zewnątrz o kołnierzem o płaskich krawędziach, na którym wyciśnięto sygnaturę z napisem w jednym rzędzie: *171 Ernst Teichert Meissen*. W ostatnim dziesięcioleciu XIX w. i na pocz. XX w. dominującym stylem stała się secesja, która bardzo silnie wpłynęła na stosowanie typowej dla siebie ornamentyki nie tylko w sztuce i rzemiośle artystycznym, ale także w zdobnictwie kafla piecowych. Jedną z prężnie rozwijających się fabryk kafla piecowych była wytwórnia Teicherta w Miśni, której wyroby charakteryzujące się wysoką jakością wykonania i pięknymi kolorami szkliwa a w warstwie dekoracyjnej, bardzo często nawiązywały tym czasie do wzorów secesyjnych.

Niepublikowany

MF/R/345

JS

129. Kafel wypełniający, środkowy, z kiścią winogron, I. 20. XX w.

129. Central filling tile decorated with a bunch of grapes, 1920s

nieznana fabryka pieców, Niemcy	unknown stove factory, Germany
głina kaolinowa, formowanie w matrycy,	kaolinite clay, moulded,
szkliwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 24 cm, szer. 21 cm, głęb. 5,5 cm	height 24 cm, width 21 cm, thickness 5.5 cm
Kafel pochodzi z kamienicy w Braniewie.	The tile comes from a townhouse in Braniewo.
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.	im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel wypełniający, środkowy o kadrze kwadratowym, z wklęsłym licem płytki. W centrum kompozycji kiść winogron ułożona na szerokim liściu, całość ujęta zwielokrotnioną ramką z półwałków. Przy krawędzi szeroka, płaska, fazowana listwa. Dekoracja reliefowa, polewa ciemnoszara. Stan zachowania bardzo dobry. Odwrotna strona kafla z kołnierzem prostym, z otwartą komorą skrzynkową, bez sygnatury.

Kafle z dekoracją reliefową w 1. poł. XX w. umieszczano najczęściej w niewysokiej nastawie dwuskrzyniowego pieca, w którym kafle skrzyni dolnej miały gładką płytkę. Czasami układano je dowolnie, nieregularnie w skrzyni dolnej, a uproszczony motyw reliefu stosowano na zaokrąglonych krawędziach kafla gzymsowych lub zwieńczeniu. Stosowane polewy miały różnorodne kolory, często były to jasne, pastelowe barwy. Piece o takiej dekoracji nie różniły się sposobem i stylem wykonania od tych wyprodukowanych w wytwórniach niemieckich, bowiem często korzystano z takich samych matryc do formowania kafla, które można było nabyć na rynku.

Prezentowany kafel pochodzi ze zbiorów Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla, działającego w Braniewie od 2001 r., które obejmowały zabytkowy materiał kaflarski z terenu Fromborka, Braniewa i okolic. Po rozwiązaniu Towarzystwa w 2021 r. część jego zbiorów przekazano do Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

Niepublikowany

MF/R/346

JS

130. Kafel wypełniający, środkowy, z wiązanką przewiązaną kokardą, I. 20. XX w.

130. Central filling tile decorated with a bouquet tied with a bow, 1920s

nieznana fabryka pieców, Niemcy gлина kaolinowa, kafel formowany w matrycy, szklwienie, wypalanie wys. 23,5 cm, szer. 21 cm, głęb. 5 cm Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	unknown stove manufactory, Germany kaolinite clay, moulded, glazed, fired height 23.5 cm, width 21 cm, thickness 5 cm Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
--	---

Kafel wypełniający, środkowy o kadrze prostokątnym, z dekoracją reliefową z wiązanką z kwiatów. W polu środkowym, na groszkowanym tle skupione łodyżki przewiązane kokardą, od której rozchodzą się falistą linią w kierunku czterech narożników kwiaty i pączki maku oraz główki makówek. Dekoracja reliefowa, polewa w odcieniach brązu i zieleni. Krawędzie kafla z szeroką, fazowaną listwą, na której niewielkie obtłuczenia jednego narożnika i polewy na wypukłych ornamentach na licu kafla. Komora grzewcza otwarta z wywniętym na zewnątrz kołnierzem o płaskich krawędziach. Brak sygnatury wytwórni.

Kafel został wyprodukowany w jednej z niemieckich fabryk, których największe skupisko znajdowało się na pocz. XX w. w okolicy Berlina. Kafle takie były dostarczane do Prus Wschodnich, gdzie można było je zakupić, dzięki rozbudowanej sieci przedstawicielstw. Powstające bryły pieców i dekoracje na kaflach dostosowywano do zmieniających się stylów panujących w tym okresie, a model pieca można było wybrać, korzystając ze wzorników, które były rozpowszechniane i dostępne w każdym zakładzie zajmującym się usługami zduńskimi.

Prezentowany kafel pochodzi ze zbiorów Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla działającego w Braniewie od 2001 r., które obejmowały zabytkowy materiał kaflarski z terenu Fromborka, Braniewa i okolic. Po rozwiązaniu Towarzystwa w 2021 r. część jego zbiorów przekazano do Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

Niepublikowany

MF/R/347

JS

131. Kafel wypełniający, środkowy z wyczystką, I. 20. XX w.

131. Central filling tile decorated with a soot door, 1920s

Fabryka R. Blumenfelda w Velten (?) głina żelazista, formowanie w matrycy, szklwienie, wypalanie wys. 23,5 cm, szer. 21 cm, szer. kołnierza 5 cm, śr. wyczystki 14 cm Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	R. Blumenfeld factory in Velten (?) iron clay, moulded, glazed, fired height 23.5 cm, width 21 cm, flange width 5 cm, soot door diameter 14 cm Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
---	---

Kafel wypełniający, środkowy, gładki, szkliwo ciemnobrązowe, pośrodku płytki kafla wycięty okrągły otwór, w który wstawiono wtórnie okrągłą wyczystkę. Komora grzewcza kafla zachowana w całości, ubytki na krawędziach, zachowany także kołnierz wyczystki. Brak otworów montażowych.

Kafel pochodzi z zespołu brązowo szklwionych gładkich kaflów z rozebranego pieca z jednego z braniewskich domów. Właściciele kaflów przekazali na pocz. XXI w. prezentowany egzemplarz do zbiorów Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie, skąd w 2024 r. trafił do muzeum we Fromborku. Ponieważ wszystkie pozostałe kafle miały sygnaturę firmy R. Blumenfelda w Velten, można przypuszczać, że omawiany egzemplarz także taką posiadał, ale została ona usunięta w trakcie przebijania otworu na wyczystkę.

Niepublikowany

MF/R/348

WW

132. Kafel wypełniający, z motywem wklęsłych kul, pocz. XX w.

132. Filling tile with a motive of concave circles, early 20th century

nieznana fabryka pieców, Niemcy gлина kaolinowa, kafel formowany w matrycy, szkliwienie, wypalanie wys. 22 cm, szer. 21 cm, głęb. 10,5 cm Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	unknown stove manufactory, Germany kaolinite clay, moulded, glazed, fired height 22 cm, width 21 cm, depth 10.5 cm Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
--	--

Kafel wypełniający, narożny, o zielonej polewie i kadrze większej płytki zbliżonym do kwadratu, a węższej płytki prostokątnym. Dekoracja reliefowa na większej płytce zamknięta w kole, z motywem wklęsłych kul zakończonych małą wypukłą kulą, z czteropłatkową wypukłą rozetą w środku koła. Na węższej płytce motyw dekoracji pomniejszony, zamknięty w ostro zakończonym owalu. Stan zachowania dobry, wszystkie krawędzie kafla z niewielkimi obtłuczeniami, w środkowej części lica przebity niewielki otwór. Komora grzewcza otwarta, ze śladem odcisniętej tkaniny, z kołnierzem prostym, wywiniętym na zewnątrz, z nieczytelną sygnaturą na krawędzi.

Na pocz. XX w. nadal użytkowane były dwuskrzyniowe piece, z niewielką skrzynią dolną oddzieloną gzymsem i nadstawą z naczółkiem, coraz częściej stawiano już jednak piece jednoskrzyniowe, ze skromną dekoracją reliefową umieszczaną na kaflach narożnikowych i wieńczących. Postępujący rozwój przemysłu spowodował, że kafle były w tym czasie produkowane masowo przez fabryki, głównie niemieckie i eksportowane nieraz do odległych miejsc. W wielu miejscowościach, ze względu na obfite występowanie surowca, działało nawet po kilka fabryk. Kafle produkowane przemysłowo często zaopatrywane były w charakterystyczne dla danych zakładów sygnatury.

Prezentowany kafel pochodzi ze zbiorów Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla, działającego w Braniewie od 2001 r., które obejmowały zabytkowy materiał kaflarski z terenu Fromborka, Braniewa i okolic. Po rozwiązaniu Towarzystwa w 2021 r. część kolekcji przekazano do Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

Niepublikowany

MF/R/349

JS

133. Kafel wypełniający, narożny, z rozetą, I. 20. XX w.

133. Corner filling tile with a rosette, 1920s

Richard Blumenfeld, Velten–Berlin
głina kaolinowa, formowanie w matrycy,
szklwienie, wypalanie
wys. 25 cm, szer. 21 cm i 9,5 cm, głęb. 9,5 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.

Richard Blumenfeld, Velten–Berlin
kaolinite clay, moulded tile,
glazed, fired
height 25 cm, width 21 cm and 9.5 cm, depth 9.5 cm
Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel narożny wypełniający, złożony pod kątem prostym, ścianki o kadrze prostokątnym. Na wkleśłym polu lica wypukła rozetka, zamknięta łamaną taśmą. Węższa płytką analogiczna, różniąc się jedynie przeplatającą ją taśmą, stan zachowania dobry Dekoracja reliefowa, szklivo białe. Odwrotna strona ze śladami okopcenia, kołnierz lekko wywinięty, w środkowej części pola wyciśnięta w masie okrągła sygnatura z napisem *Richard Blumenfeld, Velten–Berlin* w otoku.

W I. 20. XX w. dekoracja pieców nawiązywała do wcześniejszych epok, lecz była znacznie skromniejsza i uproszczona. Często ograniczona była tylko do kafla w nastawie i prostych gzymsów wieńczących. Kafel pochodzi z fabryki Richarda Blumenfelda, założonej w 1871 r. przez jego ojca Hermanna, która w 1905 r. została przekształcona w spółkę akcyjną Richard Blumenfeld Veltener Ofenfabrik AG.

Niepublikowany

MF/R/350

JS

**134. Kafle wypełniające, narożne,
z dekoracją roślinno-geometryczną, I. 20. XX w.**

134. Corner filling tiles with plant and geometric ornamentation, 1920s

Fabryka Schmidta i Lehmana, Velten głina kaolinowa, kafel formowany w matrycy, szklwienie, wypalanie wys. 23 cm, szer. 21 cm, głęb. 5 cm Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	Schmidt and Lehmann manufactory, Velten kaolinite clay, moulded tile, glazed, fired height 23 cm, width 21 cm, thickness 5 cm Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
---	---

Kafle wypełniające narożne o różnobarwnych szkliwach (zielonym i ceglastym), złożone pod kątem prostym, ze ściankami o kadrze prostokątnym. Większe – płytkie o polu wklęsłym, dekorowane wypukłymi medalionami, zamkniętymi płaską, łamaną taśmą lub z koronową krawędzią, z pięciopłatkowymi rozetkami i palmetkami w narożach. Krawędzie kafla z wąską, fazowaną listwą. Komory grzewcze z kołnierzem wywiniętym na zewnątrz, w jednym kaflu wyciśnięta owalna sygnatura – czterorzędowy napis: *Jnh./ Otto Schmidt/ VELTEN/ 20, w otoku A. SCHMIDT LEHMANN & Co. Verbands-Fabrik*, drugi kafel bez sygnatury wytwórni.

W I. 20. XX w. piece były nadal dwuskrzyniowe, z wysoką skrzynią dolną i niewielką nadstawą z gzymsem, budowano jednak już także piece jednoskrzyniowe. Kafle płytowe wypełniające skrzynię dolną często pozostawały gładkie, jedynie w narożach i w nadstawie dekorowano je ornamentem w stylu art déco. Często wysunięty przed lico pieca gzyms, dzielący skrzynie, tworzył półkę.

Niepublikowane

MF/R/351

JS

135. Kafle wypełniające narożne, z dekoracją geometryczną, I. 20. XX w.

135. Corner filling tiles with geometric ornamentation, 1920s

A. Schmidt Lehmann & Co glina kaolinowa, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie wys. 24 cm, szer. 21 cm i 10 cm, głęb. 10 cm Kafle pochodzą z kamienic w Braniewie. Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	A. Schmidt Lehmann & Co. kaolinite clay, moulded, glazed, fired height 24 cm, width 21 cm and 10 cm, depth 10 cm The tiles come from townhouses in Braniewo. Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
---	---

Kafle wypełniające narożne, złożone pod kątem prostym, ze ściankami o kadrze prostokątnym. Dekoracja w formie geometrycznej tylko przy krawędziach stykających się płytek, niektóre zamknięte w wydłużonej, wklęsłej ramce lub tylko ujęte w łamaną linię z płytkim reliefem. Wszystkie kafle z fazowaną krawędzią. Szkliwo barwne, zielone, jasno – i ciemnobrązowe, skromna reliefowa dekoracja geometryczna. Kafle zachowane w stanie dobrym, narożniki z niewielkimi obtłuczeniami. Odwrotna strona kafla z kołnierzem prostym, u góry płaskim, lekko wywiniętym. W środkowej części wyciśnięta w masie owalna sygnatura w postaci czterorzędowego opisu w otoku w środku pola: *A. Schmidt Lehmann & Co Jnh, Otto Schmidt VELTEN 28. Verbands- Fabrik*. Poniżej wycisk drukowaną czcionką: „BIC”.

W I. 20.–30. XX w. piece miały jedną lub czasem jeszcze dwuskrzyniową bryłę, a kafle, takie jak tu prezentowane, ze skromną geometryczną dekoracją, umieszczano tylko na krawędziach pieca i pokrywano różnobarwnym szkliwem. Kafle pochodzą z fabryki, która była jedną z najprężniej działających w słynącym z wytwórstwa pieców Velten pod Berlinem i która już kilka lat po założeniu (1872 r.) rozpoczęła organizację sieci przedstawicielstw we wschodnich prowincjach Rzeszy Niemieckiej. W dawnej fabryce pieców A. Schmidt Lehmann w Velten do dziś wyrabia się kafle, choć na znacznie mniejszą skalę, a na poddaszu niegdyśszej fabryki znajduje się muzeum pieców, gdzie zgromadzone kafle i piece od XVI do XX w.

Niepublikowane

MF/R/352, 353, 354

JS

136. Kafle wypełniające, narożne, z motywem winorośli, l. 20. XX w.

136. Corner filling tiles with a vine motif, 1920s

Richard Blumenfeld, Velten głina kaolinowa, formowanie w matrycy, szklwienie, wypalanie wys. 23 cm, szer. 29 cm, głęb. 6 cm Kafle pochodzą z wiejskiego domu w Bornitach. Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	Richard Blumenfeld, Velten kaolinite clay, moulded, glazed, fired height 23 cm, width 29 cm, thickness 6 cm The tiles come from a village house in Bornity. Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
---	--

Kafle wypełniające, narożne z licem kwadratowym i obłym, prostokątnym narożnikiem, o jasnożółtej polewie, z motywem mięsistych liści i kiści winogrona. Kompozycja skupiona przy jednym boku kafli o większej płycie i przechodząca na węższy kafel. Wijąca się, gruba gałązka winnej latorośli z jednym, zawiniętym wokół łodygi pędem i kiścią winogrona, częściowo ukrytą pod dużym liściem. Analogiczny motyw dekoracji na węższej płycie kafla. Kafle zachowane w stanie dobrym, krawędzie z niewielkim obtłuczeniem i odpryskiem polewy. Odwrotna strona ze śladami okopcenia, kołnierz lekko wywinięty, w dolnym rogu wyciśnięta w masie sygnatura fabryki pieców w Velten.

Prezentowane kafle pozyskano do zbiorów Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych w Bornitach na Warmii, gdzie w miejscowym sklepie złożono zespół kafli z rozebranego pieca stojącego pierwotnie w jednym z wiejskich domów.

Piece projektowane w l. 20. XX w. do powszechnego użytku we wnętrzach mieszkalnych często były wynikiem połączenia prac ekspertów w dziedzinie technik grzewczych, architektów i artystów ceramików. Oprócz zalet ekonomicznych miały także walory estetyczne. Fabryki pieców wydawały katalogi z wzorami pieców. Prezentowane kafle znajdują się pod nr 1898 i 1961 jako element modelu pieca we wzorniku firmy Richarda Blumenfelda, wydany z 1914 r. w Velten.

Niepublikowane

MF/R/355, 356

JS

137. Zespół kafli gzymsowych, z motywem geometrycznym, I. 30. XX w.

137. Cornice tiles with a geometric motif, 1930s

głina żelazista, kafel formowany w matrycy, szkliwiony, wypalanie	iron clay, moulded tile, glazed, fired
1. wys. 14 cm, szer. 62 cm, głęb. 6,5 cm	height 14 cm, width 62 cm, thickness 6.5 cm
2. wys. 14 cm, szer. 46 cm, głęb. 6,5 cm	height 14 cm, width 46 cm, thickness 6.5 cm
3. wys. 14 cm, szer. 11,5 cm, głęb. 6,5 cm	height 14 cm, width 11.5 cm, thickness 6.5 cm
Kafle pochodzą z kamienicy w Braniewie.	The tiles come from a townhouse in Braniewo.
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.

Zespół kafli wieńczących, na który składają się kafle narożne i środkowy, dekorowane ornamentem geometrycznym na niewielkim uskoku kafla, z pasem powtarzającego się motywu romboidalnego, zamkniętego w ramce ograniczonej półwałkami. Dekoracja reliefem wypukłym, polewa jasnozielona. Stan zachowania bardzo dobry. Komora grzewcza otwarta, formowana w czworobok. Odwrotna strona kafli z kołnierzem prostym, u góry płaskim, brak sygnatury.

Piece z trzeciej i czwartej dekady XX w. są już przeważnie jednoskrzyniowe, czasem nawiązują do wcześniejszej ornamentyki, jednak w bardziej uproszczonej formie, będącej pochodną stylu art déco, charakteryzującego się geometrycznymi wzorami i powtarzalnym deseniem. Dekoracje umieszcza się tylko na kaflach narożnych, na zwieńczeniu i na kaflach bazy. Takie piece spotyka się jeszcze dziś, najczęściej w budynkach mieszkalnych.

Niepublikowany

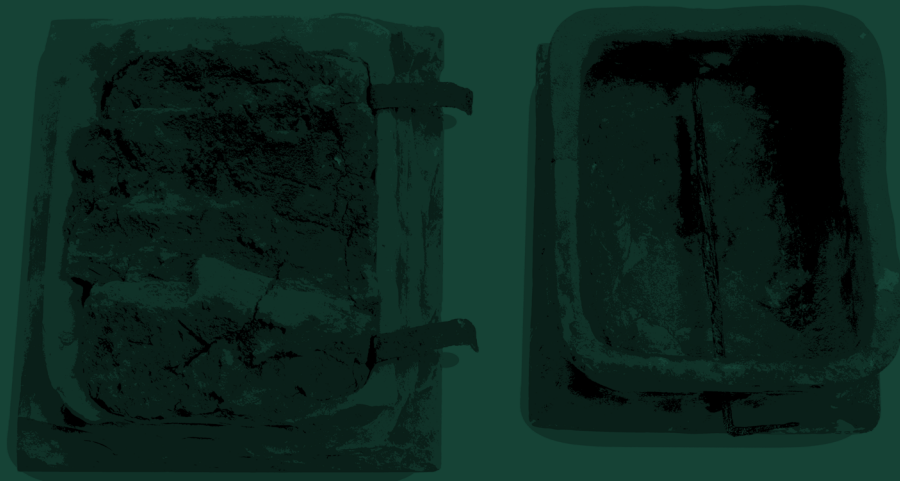
MF/R/357, 358, 359

JS

3. Obiekty związane z warsztatem garncarskim i zduńskim, XVI–XIX w.

Objects associated with pottery and
stove-making, 16th–19th century

138. Kamień żarnowy garncarski, XV–XVI w.

138. Grinding stone used in pottery making, 15th–16th century

warsztat lokalny	local workshop
kamień (granit), łupanie	stone (granite), split
wys. 19 cm, szer. 30,5 cm, dł. 40,5 cm	height 19 cm, width 30.5 cm, length 40.5 cm
Pochodzi z fundamentów rozebranego	The stone comes from the foundations
w I. 90. XX w. budynku przy ul. Ogrodowej	of a building demolished in the 1990s
we Fromborku.	at Ogrodowa Street in Frombork.

Kamień żarnowy garncarski, wykonany z niewielkiego otoczaka o owalnym kształcie, w którego części górnej i dolnej wykonano dwa nieckowate zagłębienia. Barwa jasnoszara, powierzchnia z licznymi spękaniami.

Żarna te stanowiły wyposażenie warsztatu garncarskiego (zapewne we Fromborku), służąc do rozdrabniania domieszki schudzającej, która była niezbędna do schudzania tłustej miejscowej gliny w celu zapobiegnięcia pękaniu kafli podczas wypału. W żarnach rozdrabniano zwłaszcza tłuczeń kamienny, najczęściej granitowy, ale także muszle, kwarc, mikę czy ceramikę ze słuczek.

Omawiany kamień żarnowy został wtórnie użyty do budowy fundamentów budynku gospodarczego we Fromborku. Rozcieracz (w postaci spłaszczonego, kulistego otoczaka), który „dobrano” do żaren, znajdujących się na ekspozycji w dawnej części kuchennej w szpitalu św. Ducha, to znalezisko przypadkowe z terenu zespołu szpitala św. Ducha.

Świat Kopernika w świetle zabytków ze zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, red.

Ż. Wlizło, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2022, s. 259.

MF/Ar/406

WW

139. Gładzik garncarski, XVI–XVIII w.?

139. Pottery burnisher, 16th–18th century?

warsztat lokalny
kość, poroże?, cięcie, ociosywanie, gładzenie, wiercenie
szer. 5 cm, dł. 11 cm
Znalezisko przypadkowe na terenie Fromborka.

local workshop
bone, antler?, cut, hewed, honed, drilled
width 5 cm, length 11 cm
An accidental find made in Frombork.

Gładzik wykonany z płytki kościanej, w kształcie zaostrego półowalu z otworem w części zaostromej. Krawędzie ze śladami zużycia, przy krawędzi prosto zakończonej niewielkie ubytki.

Gładziki w warsztacie garncarskim, przy wyrobie naczyń czy kafli naczyniowych, służyły przede wszystkim do wygładzania i polerowania powierzchni (często przy użyciu tłuszczu zwierzęcego), albo też jej chropowacenia, czasem też do nadawania kształtu. Wykonywano je najczęściej z drewna, ale także z kości i kamienia.

Niepublikowany

MF/R/360

WW

140. Klamry do spinania kafli w piecu, XVI–XIX w.

140. Stove tile clamp, 16th–19th century

warsztat lokalny, Prusy

żelazo, kucie, walcowanie

1. dł. 20+3,2 cm, grub. 0,5x0,5 cm

2. dł. 5+2 cm, szer. 1,5 cm

Badania archeologiczne we Fromborku oraz kanonii

św. Ignacego we Fromborku.

local workshop, Prussia

iron, forged, rolled

1. height 20+3.2 cm, width 0.5x0.5 cm

2. height 5+2 cm, width 1.5 cm

Archaeological research in Frombork and the canonry

of St. Ignacy in Frombork.

1. Pręt haczykowato zagięty o przekroju czworobocznym z jednym ramieniem dłuższym, drugim, krótszym zagiętym pod kątem prostym. Brak fragmentu dłuższego ramienia, powierzchniowe wżery po korozji (po konserwacji w l. 80. XX w.)

2. Dwie klamry z prostokątnych kawałków blachy, zagięte w trzech płaszczyznach, zachowane in situ w komorze grzewczej kafla licowego wypełnionej gliną. Klamry pokryte korozją.

Przy budowie pieca z kafli płytowych, najwcześniejszą formą spinania kafli w piecu, żeby zapobiec ich rozsuwaniu pod wpływem ciepła, były haczykowate pręty, które przewlekano przez otwory wykonane w kołnierzu (dodatkowo ściągano rzędy kafla za pomocą drutu). Kafle fabryczne od XIX w. bardzo często nie posiadały już otworów montażowych i spinano je klamrami z blachy. Jednak sposób łączenia kafla za pomocą prętów utrzymywał się jeszcze w XX w., a część kafla wykonywanych w fabrykach pieców i kaflarniach posiadała dalej otwory montażowe.

Pręt haczykowaty do spinania kafla pochodzi z prac archeologicznych na terenie fromborskiego wzgórza katedralnego. Natomiast XIX-wieczny kafl z komorą grzewczą, wypełnioną gliną z dwoma klamrami z blachy, pochodzi z bryły XVIII-wiecznego pieca z kanonii św. Ignacego we Fromborku, którą podczas jego przebudowy uzupełniono kaflami z kon. XIX w.

Niepublikowane

MF/R/361, 362

WW

4. Kafle ze znakami fabrycznymi, poł. XIX w.–I. 70. XX w.

Tiles with maker's marks, mid-19th
century–1970s.

4.1. Fabryki z Prus Wschodnich

Factories from East Prussia

141. Kafel wypełniający, środkowy z fabryki pieców braci Huhn w Biskupcu, I. 20–30. XX w.

141. Central filling tile made by the Huhn Brothers stove manufactory in Biskupiec, 1920s–1930s

sygnowane „Gebr. Huhn Bischofsburg” glina żelazista i kaolinowa, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie wys. 24 cm, szer. 21,5 cm, szer. kołnierza 4,5 cm Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	labelled “Gebr. Huhn Bischofsburg” iron and kaolinite clay, moulded, glazed, fired height 24 cm, width 21.5 cm, flange width 4.5 cm Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
--	---

Kafel wypełniający, środkowy pokryty brązowym szkliwem. Na odwrotnej stronie płytki licowej owalny znak fabryczny wyciśnięty w masie, z napisami po łuku „Gebr. Huhn”, poniżej „Bischofsburg/ Versandsfabrik”. Drobne odpryski szkliwa na krawędzi płytki licowej kafla oraz obtłuczenia wokół krawędzi, związane z montażem kafla w piecu, brak otworów montażowych.

Zmiany polityczne po 1945 r. spowodowały, że wiele lokalnych kaflarni i fabryk pieców w Prusach Wschodnich przestało istnieć. Po wojnie działalność dużej części tych zakładów została reaktywowana, część z nich funkcjonowała jeszcze do lat 60., a nawet 80. XX w. Dziś większość tych zakładów nie istnieje, a te, które przetrwały, uległy degradacji lub przekształceniom. Nieczęsto budynki dawnych wytwórni zachowały się w tak dobrym stanie, jak fabryka pieców w Biskupcu kierowana od 1908 r. do ostatniej wojny przez braci Huhn. Obecnie budynek fabryki zajmuje restauracja o nazwie „Stara Kaflarnia”. Zachowało się tu sporo zabytkowych elementów, a przede wszystkim, co należy do rzadkości, na szczycie budynku przetrwał napis z nazwą fabryki („Ofen-Fabrik Gebr. Huhn Bischofsburg”).

Niepublikowany

MF/R/363

WW

142. Kafle wypełniające, środkowe, z fabryki pieców ATG Węgorzewo i Emilianowo, l. 1910–1920

142. Central and filling tiles from the ATG Węgorzewo and Emilianowo stove factory, 1910s–1920s

sygnowane „ATG Emilenthal” lub „Angerburg” glina żelazista i kaolinowa, formowanie w matrycy, szklwienie, wypalanie	labelled “ATG Emilenthal” or “Angerburg” iron and kaolinite clay, moulded, glazed, fired
1. wys. 23,5 cm, szer. 21,5 cm, szer. kołnierza 4,5 cm 2. wys. 22 cm, szer. 21 cm, szer. kołnierza 5 cm	1. height 23.5 cm, width 21.5 cm, flange width 4.5 cm 2. height 22 cm, width 21 cm, flange width 5 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafle wypełniające, środkowe, pokryte zielonym szkliwem. Jeden egzemplarz bez zdobień, a jeden z secesyjną floralną dekoracją reliefową. Komory zachowane całkowicie bez otworów montażowych, z krawędziami obtłuczonymi w trakcie montażu w bryle pieca, Drobne ubytki szkliwa na krawędziach. Na tylnej części kafli różne sygnatury wyciśnięte w masie: znak w owalnej ramce z napisem „ATG”, a pod ramką łukowaty napis „Emilenthal” lub – w innej wersji – napis „Angerburg”. Znakom fabrycznym towarzyszą także inne oznakowania: w prostokątnej ramce napis „VDK (Vertrieb Deutsches Kachel)” lub krzyżyk w okręgu.

Historia spółki aukcyjnej ATG zaczęła się założenia w 1895 r. przez Heinricha Sommerfelda w Węgorzewie fabryki pieców, gdzie działała ona do 1931 r. Wówczas to zakład przeniesiono do Emilianowa pod Ostródą. Wcześniej, już w 1908 r., fabryka w Węgorzewie wraz z fabryką w Emilianowie pod Ostródą oraz zakładem w Dulach pod Oleckiem utworzyły spółkę aukcyjną. W momencie fuzji fabryka w Emilianowie działała już od ponad 20 lat, założona (przed 1884 r.) przez właściciela majątku Emilenthal Gustawa Stienssa, a w 1900 r. przejęta przez Otto Krügera, przedsiębiorcę z Ostródy, który w 1908 r. sprzedał ją spółce ATG. Fabryka w Emilianowie (od 1949 r. miejscowość figuruje już pod nazwą Zatoka) działała do kon. 1944 r., a po wojnie wznowiła działalność, która trwała do lat 70. XX w. Budynek fabryczny został ostatecznie rozebrany w l. 90. XX w.

Niepublikowane

MF/R/364

WW

143. Kafel wypełniający, narożny, z fabryki pieców F. Jaschinskiego w Bartoszych, pocz. XX w.

143. Corner filling tile made by the F. Jaschinski stove factory in Bartoszyce, early 20th century

sygnowany „Ofenfabrik F. Jaschinski Bartenstein” głina żelazista, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie wys. 23 cm, szer. 21+11 cm, szer. kołnierza 5,5 cm Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	labelled “Ofenfabrik F. Jaschinski Bartenstein” iron clay, moulded, glazed, fired height 23 cm, width 21+11 cm, flange width 5.5 cm Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
--	---

Kafel wypełniający, narożny, gładki, pokryty zielonym szkliwem. Komora zachowana całkowicie bez otworów montażowych, z obtłuczonymi podczas montażu krawędziami. Drobne ubytki szkliwa na krawędziach. Na tylnej części kafla sygnatura „Ofenfabrik F. Jaschinski Bartenstein”.

Fabryka pieców Fritza Jaschinskiego w Bartoszych działała od 1869 r., choć zakład powstał cztery lata wcześniej, założony przez garncarza Flemmera. Po pożarze kaflarnię przejął Jaschinski, a jego rodzina prowadziła ją do czasów II wojny światowej. W 1946 r. zakład został upaństwowiony i działał jak większość w tym regionie kaflarni do lat 70. XX w. Budynek kaflarni zaadaptowany został obecnie na działalność usługową.

Niepublikowany

MF/R/365

WW

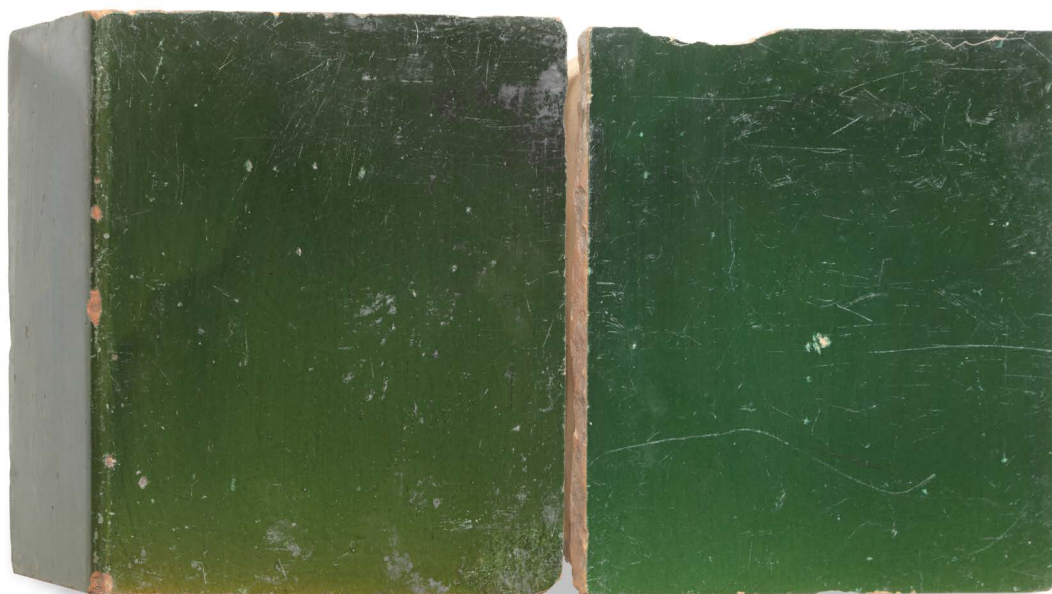

144. Kafle wypełniające, środkowe, z fabryki pieców Waltera Wendla, 1. poł. XX w.

144. Central filling tiles made by the Walter Wendel stove factory, first half of the 20th century

Fabryka pieców Waltera Wendla w Braniewie glina żelazista, formowanie w matrycy, szklwienie, wypalanie wys. 24 cm, szer. 21 cm, głęb. 6 cm Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	Walter Wendel stove factory in Braniewo iron clay, moulded, glazed, fired height 24 cm, width 21 cm, thickness 6 cm Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
---	---

Kafle płytowe wypełniające, środkowe i narożne, z polewą białą, ciemnozieloną i brązową. Kafle zachowane w stanie dobrym z niewielkim obtłuczeniami przy krawędziach. Budowane z nich piece były najczęściej jednoskrzyniowe, ustawiane na dwóch szerokich stopach lub cokole z szerokich, prostokątnych kafli. Ściana frontowa skrzyni pieca składała się najczęściej z siedmiu rzędów kafli układanych mijająco po 3,5 kafa, a ściana boczna po 2,5 kafa w rzędzie. Dwuczęściowe drzwiczki do paleniska umieszczano w węższej ścianie, a w połowie wysokości ściany frontowej duchówkę. W ścianach pieca w dowolnych miejscach (najczęściej w najniższym i najwyższym rzędzie) znajdowały się korki do wyczystki. Po wewnętrznej stronie kafle były sygnowane wyciskiem w masie stempla fabryki – znajdującego się w owalnej ramie napisu: „W. Wendel, Ofenfabrik, Braunsberg”. Założona w 1897 r. przez pochodzącego z Królewca Waltera Wendla fabryka pieców działała początkowo w Malborku, a od pocz. I. 20. XX w. do 1944 r. w Braniewie. Zakład specjalizował się w budowaniu pieców w stylach historycznych lub perfekcyjnym kopiowaniu barokowych i klasycystycznych oryginałów. Przykładem jest replika barokowego pieca z malaturą kobaltową (z 1770 r.), wykonana w 1910/11 r. dla zamku w Olsztynie (dziś siedziba Muzeum Warmii i Mazur), a w I. 20. i 30. XX w. do pałacu w Grazytach i do Muzeum Miejskiego w Królewcu. Innym przykładem jest replika pieca elbląskiego (z 1769 r.), wykonana w 1933 r. do pałacu w Barzynie (obecnie w pałacu w Kwitajnach), o znakomitej dekoracji malarskiej fioletem manganowym, a także piece w stylu klasycystycznym

i barokowym z kafli o białej polewie do pałaców w Dobrocinie, Wejherowie, Galinach, Słobitach i in. Piece Wendla trafiały także do Berlina czy Hanoweru. Zasadnicza produkcja opierała się na piecach domowych z zielonych, białych i brązowych kafli, często z siedziskami i duchówkami, a także trzonów kuchennych do pałaców, dworów czy hoteli. Inną specjalnością fabryki Wendla było wykonywanie ogrzewania nawiewowego do kościołów. Jako artykuły reklamowe zakład produkował charakterystyczne ośmioboczne popielniczki z napisem *Walter Wendel Braunsberg* z przedstawieniami różnych modeli pieców na ściankach.

Kafle od 2001 r. znajdowały się w zbiorach Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie, a po jego rozwiązaniu w 2021 r. zostały przekazane do Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

Niepublikowane

MF/R/366, 367

JS

4.2. Fabryki z Prus Zachodnich, Pomorza i Śląska

Factories from West Prussia,
Pomerania and Silesia

145. Kafle wypełniające, narożny i środkowy, z fabryki Monatha w Elblągu, I. 20. XX w.

145. Central and corner filling tiles corner
and central tiles made by the Monath factory in Elbląg, 1920s

Fabryka pieców Hermanna Monatha w Elblągu gлина żelazista, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie wys. 23,5 cm, szer. 22 cm, głęb. 10 cm Kafle pochodząc z budynków mieszkalnych w Braniewie.	Hermann Monath stove factory in Elbląg iron clay, moulded, glazed, fired height 23.5 cm, width 22 cm, thickness 10 cm The tiles comes from townhouses in Braniewo.
---	--

Kafle wypełniające, narożny i środkowy, złożone z dwóch płytek stykających się pod kątem prostym, o gładkim licu i pokryty szkliwem z malowaną dekoracją w formie utrzymanych w kolorystyce brązu plam, rozciągniętych na całej powierzchni, kafel środkowy o gładkim licu i brązowym kolorze polewy. Kafle zachowane w stanie dobrym, kołnierze proste, w narożach lekko zaokrąglone, na wewnętrznej stronie kafli stempel wyciśnięty w masie, z dużymi znakami: H.MONATH. ELBING.3.

Kafle zostały wyprodukowane w fabryce Hermanna Monatha, działającej w Elblągu (usytuowanej na przedmieściach miasta nad rzeką Elbląg) i Malborku przy ul. Kuhlmannsgasse 5. Firma prezentowała bogaty asortyment i stanowiła potęgę w zakresie produkcji pieców, nie tylko na rynku elbląskim, dystansując inne elbląskie zakłady (Stegmanna, J. Ginzlera, O. Skibe), ale znana była też w całych Prusach, a jej przedstawicielstwa znajdowały się min. w Gdańsku i Królewcu. Piece Monathów sprzedawano nie tylko w Elblągu i Malborku, ale także w Sztumie, Braniewie, Prabutach, Gdańsku, Sopocie i w Królewcu.

Od 1872 r., po śmierci założyciela, zakładem zarządzał aż do 1915 r. brat Hermanna, Luis. Następnie fabryka przeszła w ręce wnuka, Hermanna juniora. W początkach działalności roczna produkcja kafli wystarczała do wybudowania około 200 pieców, z czasem wytwarzano kafle do 1000 pieców. Trzon produkcji stanowiły piece domowe z zielonych, białych i brązowych kafli, często z siedziskami i duchówkami. Oprócz pieców produkowano także kominki i paleniska kuchenne o nowej konstrukcji, która ograniczała wydzielanie gazu podczas spalania węgla. Po nawiązaniu współpracy z elbląskim architektem Friedrichem Fischerem zaczęto produkować nowoczesne modele w stylu art déco. Kafle znajdujące się pierwotnie w zbiorach Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie przekazano następnie do muzeum.

J. Semków, W. Wojnowska, *Piece kaflowe XIX–XX wieku z terenu dawnych Prus i Pomorza*, [w:] *Średniowieczne i nowożytnie kafle. Regionalizmy – podobieństwa – różnice*, Białystok 2007, s. 199.

MF/R/368, 369, 370

JS

146. Kafel wypełniający, środkowy, z fabryki pieców H. Fischera z Lęborka, l. 20–30. XX w.

146. Central filling tile made by the H. Fischer stove manufactory in Lębork, 1920s–1930s

sygnowany „H. Fischer. Ofenfabrik Lauenburg i. Pommern”
glina żelazista i kaolinowa, formowanie w matrycy,
szklwienie, wypalanie
wys. 22 cm, szer. 21 cm, szer. kołnierza 4,5 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im.
Waltera Wendla w Braniewie.

labelled “H. Fischer. Ofenfabrik Lauenburg i. Pommern”
iron and kaolinite clay, moulded,
glazed, fired
height 22 cm, width 21 cm, flange width 4.5 cm
Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel wypełniający, środkowy, gładki pokryty żółtym szkliwem. Komora zachowana w całości bez otworów. Wokół wszystkich krawędzi obtłuczenia, związane z montażem kafla w piecu. Na stronie odwrotnej kafla sygnatura fabryki – wycisk w masie w formie prostokąta o zaokrąglonych narożnikach z napisem „H. Fischer/Ofenfabrik/Lauenburg i. Pom”.

Fabryka pieców, założona przez Johanna Fischera, prowadzona następnie przez jego syna Helmutha Fischera, działała w Lęborku w l. 1870–1945, ostatnim jej właścicielem był Fredy Fischer, syn Helmutha. Fabryka współpracowała ze znanymi architektami i artystami (jak np. Bruno Müller-Linow, malarz i grafik, działający w l. 30–40. XX w. związany z Wyższą Szkołą Pedagogiczną w Lęborku). Produkcja fabryki kierowana była na rynek Pomorza, Prus Wschodnich i Zachodnich. Znaczną jej część stanowiły proste kafle, białe lub barwne – najczęściej brązowe lub zielone. Po wojnie fabryka, podobnie jak wiele innych zakładów tego typu została – zgodnie z ustawą z 1946 r. o przechodzeniu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki – przejęta przez państwo, a produkcję w niej wznowiono w oparciu o stare wyposażenie, formy i matryce. Zakład działał do lat 80. XX w. Teren kaflarni Fischera ostatecznie zniwelowano i podzielono na działki pod zabudowę mieszkalną na początku lat dwutysięcznych.

Niepublikowany

MF/R/371

WW

147. Kafel wypełniający, środkowy, z fabryki pieców E. Conradta z Gronowa, l. 20–30. XX w.

147. Central filling tile made by the E. Conradt stove manufactory in Gronowo, 1920s–1930s

sygnowany „Emil Conradt Ofenfabrik Grunau”
głina żelazista, formowanie w matrycy,
szklwienie, wypalanie
wys. 23,5 cm, szer. 21 cm, szer. kołnierza 5,5 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.

labelled “Emil Conradt Ofenfabrik Grunau”
iron clay, moulded,
glazed, fired
height 23.5 cm, width 21 cm, flange width 5.5 cm
Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel wypełniający, środkowy, gładki, pokryty brązowym szkliwem. Komora zachowana częściowo, obtłuczona wzdłuż jednego z dłuższych boków, obtłuczenia, związane z montażem kafla w piecu, także wokół wszystkich krawędzi. Kołnierz bez otworów montażowych. Na odwrotnej stronie płytki licowej wyciśnięta w masie sygnatura zakładu w formie owalnej ramki z napisem pośrodku: „Inh./ Emil Conradt i w otoku: Ofenfabrik Grunau Kr. Flatow W. Pr. Verbands Fabrik”, poniżej prostokątna sygnatura z napisem „Blau”.

Po zniszczeniach ostatniej wojny pewną część działających na Pomorzu kaflarni i fabryk pieców reaktywowano w oparciu o ocalały sprzęt, jednak – w stosunku do czasów przedwojennych – nastąpił regres, jeśli chodzi o poziom produkcji. Przeważnie, na potrzeby zniszczonego wojną kraju, produkowano masowo zwykle – zielone lub brązowe – kafle. Większość wytwórni działała do lat 60. i 70. XX w. Podobnie było w przypadku fabryki Emila Conradta w Gronowie, która powstała w 1884 r. i stanowiła ogromną korporację, zrzeszającą fabryki pieców w wielu miastach Pomorza i Prus Zachodnich, takich jak Sławno, Darłowo, Bydgoszcz. Niektóre z tych zakładów stanowiły również przedstawicielstwa dużych fabryk niemieckich, np. Emil Conradt w Bydgoszczy był oficjalnym przedstawicielem firmy R. Blumenfelda z Velten. Zakład w Starym Gronowie należy do nielicznych zakładów, które kontynuują działalność w miejscu założenia, choć produkcja kafla trwała tu do lat 70. XX w., a dziś produkuje się tutaj tylko ceramikę budowlaną.

Niepublikowany

MF/R/372

WW

**148. Kafel narożny z cokołu pieca,
z sygnaturą Cesarskiej Manufaktury w Kadynach, I. 20.–30. XX w.**

148. Corner tile from a stove's base carrying the mark
of the Imperial Pottery Manufactory in Kadyny, 1920s–1930s

Cesarska Manufaktura Majoliki, Kadyny głina żelazista, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie wys. 13,5 cm, szer. 21,5+11 cm, szer. kołnierza 11,5 cm Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	Imperial Pottery Manufactory, Kadyny iron clay, moulded, glazed, fired height 13.5 cm, width 21.5+11 cm, flange width 11.5 cm Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
--	---

Kafel podstawy pieca o kształcie prostopadłościennym i wyoblonej narożnej i górnej przedniej krawędzi, gładki, pokryty ciemnobrązowym szkliwem. W części górnej, na której wspierała się skrzynia paleniskowa pieca, na prostokątnym pasie pozbawionym szkliwa, sygnatura Cesarskiej Manufaktury w Kadynach w formie wyciśniętego w masie napisu „CADINEN” pod koroną cesarską z dodatkowym oznakowaniem „27/CA” po lewej stronie znaku podstawowego. Kafel zachowany fragmentarycznie, pierwotnie był zapewne większy. Komora grzewcza skrzynkowa z podziałem na mniejsze komory, zachowana jedna listowa dzieląca.

Cesarska Manufaktura w Kadynach nad Zalewem Wiślanym, działająca w l. 1905–1945, powstała z inicjatywy cesarza Niemiec Wilhelma II, w Kadynach, gdzie rodzina cesarza posiadała (od 1899 r.) letnią rezydencję. Pobrzeże Zalewu Wiślanego od wieków słynęło z ośrodków ceramicznych, które wyrosły dzięki miejscowym złożom gliny, jednak pod kon. XIX w. tradycje te zaczęły podupadać. Cesarz, kierując się myślą o ich wskrzeszeniu, ale także swoimi artystycznymi pasjami, doprowadził do powstania Cesarskiej Manufaktury Majoliki. W założonej przez niego wytwórni nie nawiązywano jednak raczej do miejscowej tradycji, powstawały tu natomiast eleganckie, wykonane na wysokim poziomie, wyroby w stylach historyzujących i nurcie art déco. Po pierwszej wojnie światowej, kiedy dla zakładu nastały gorsze czasy, wprowadzono do produkcji także piece kaflowe, zwłaszcza znakomite kopie historycznych barokowych oryginałów (choć nie zawsze sztywno trzymające się dawnych wzorów w odniesieniu do malowanej dekoracji). Dziś egzemplarze takie znajdują się w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku i w Muzeum Archeologiczno-Historycznym w Elblągu. W manufakturze powstawały jednak także proste jedno – i dwuskrzyniowe piece z gładkich kaflów (czasem tylko w nastawie pieca zdobione skromną, reliefową dekoracją w stylu secesji lub art déco), szkliwionych najczęściej szkliwem białym, zielonym czy brązowym, jak w przypadku prezentowanego egzemplarza.

Niepublikowany

MF/R/373

WW

149. Kafel wypełniający, środkowy, z fabryki Hermanna Strunka w Witnicy, pocz. XX w.

149. Central filling tile made by the Hermann Strunk factory in Witnica, early 20th century

sygnowany „Hermann Strunk Ofenfabrik” glina żelazista i kaolinowa, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie wys. 23 cm, szer. 21 cm, szer. kołnierza 5 cm Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	labelled “Hermann Strunk Ofenfabrik” iron and kaolinite clay, moulded, glazed, fired height 23 cm, width 21 cm, flange width 5 cm Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
--	---

Kafel wypełniający, środkowy pokryty brązowym szkliwem. Na odwrotnej stronie płytki licowej wyciśnięta w masie sygnatura zakładu w formie prostokątnej ramki z napisem: „Herman Strunk/VIETZ/Verbands-Fabrik”. Komora grzewcza zachowana bez otworów montażowych w kołnierzu. Na płycie licowej drobne ubytki szkliwa, wokół krawędzi obtłuczenia, związane z montażem kafla w piecu.

Fabrykę pieców w Witnicy (województwo lubuskie) założył w 1882 r. Hermann Strunk, który prowadził firmę, rozbudowując ją i unowocześniając, do swojej śmierci w 1930 r. Następnie zakładem kierował jego syn Alfred. Fabryka pieców Strunka działała do kon. 1944 r. W 1947 r. kaflarnia została ponownie uruchomiona i funkcjonowała do 1993 r. Obecnie część budynków pofabrycznych jest zamieszkała, a reszta popadła w ruinę.

Niepublikowany

MF/R/374

WW

4.3. Fabryki z Velten

Factories from Velten

150. Kafel wypełniający, środkowy, z fabryki Richarda Blumenfelda w Velten, pocz. XX w.

150. Central filling tile made by the Richard Blumenfeld factory in Velten, early 20th century

sygnatura fabryki Richarda Blumenfelda, Velten	label of the Richard Blumenfeld factory in Velten
głina kaolinowa, formowanie w matrycy,	kaolinite clay, moulded,
szkliwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 22 cm, szer. 21 cm, szer. kołnierza 5,5 cm	height 22 cm, width 21 cm, flange width 5.5 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel wypełniający, środkowy, gładki, szkliwo biały. Komora zachowana w całości, płytką bez otworów do montażu, krawędzie obtłuczone podczas montowania pieca. Drobne ubytki szkliwa na powierzchni płytki i niewielkie ubytki na krawędziach. Na odwrotnej stronie kafla sygnatura okrągła, wyciśnięta w masie, w środku napis półkołem: „Chamotte” i cyfra „22”. W otoku napis na górze: „Richard Blumenfeld A.-G.”, na dole zaś pomiędzy gwiazdkami: „Velten-Berlin”.

Richard Blumenfeld od 1871 r. pracował wraz z bratem w fabryce założonej przez ich ojca Hermanna Blumenfelda, a w 1890 r. przejął kierownictwo fabryki. W 1905 r. firma przekształciła się w spółkę aukcyjną Richard Blumenfeld Veltener Ofenfabrik AG, w której przejął on funkcję prezesa. Pod jego zarządem rozbudowany i unowocześniony zakład stał się największą fabryką pieców w Velten. Jej oddziały powstały we Berlinie, Hamburgu, Wrocławiu, Szczecinie czy Królewcu. Produkcja obejmowała kafle piecowe, ale też ceramikę naczyniową i dekoracyjną, a także architektoniczną. Blumenfeld współpracował ze znanymi architektami i rzeźbiarzami, jak: John Martens, Walter Gropius, Bruno Möhring, Erich Mendelsohn, Peter Behrens, Ludwig Mies van der Rohe.

W 1930 r. Blumenfeld z powodu stanu zdrowia zrezygnował z zarządzania firmą, a w 1933 r. w wyniku tzw. aryzacji zakład został pod szyldem Veltener Ofen und Keramik AG Veltag przejęty przez narodowych socjalistów.

Niepublikowany

MF/R/375

WW

151. Kafel wypełniający, środkowy, z fabryki Schmidta-Lehmanna w Velten, pocz. XX w.

151. Central filling tile made by the Schmidt-Lehmann factory in Velten, early 20th century

sygnatura fabryki Schmidta-Lehmanna w Velten głina kaolinowa, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie wys. 23 cm, szer. 21 cm, szer. kołnierza 5 cm Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	label of the Schmidt-Lehmann factory in Velten kaolinite clay, moulded, glazed, fired height 23 cm, width 21 cm, flange width 5 cm Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
---	--

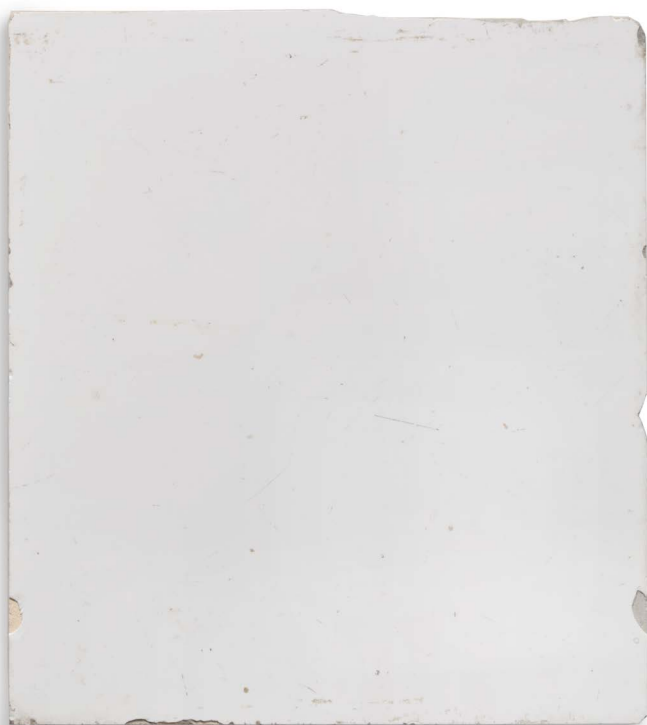
Kafel wypełniający, środkowy, gładki, szliwko biały. Komora zachowana w całości, płytki bez otworów do montażu, krawędzie obtłuczone podczas montowania pieca. Drobne ubytki szliwki na powierzchni płytki. Na odwrotnej stronie kafla sygnatura w postaci wyciśniętego w masie owalnego stempla z napisem pośrodku: „Inh./Otto Schmidt/VELTEN/19”, u góry napis po łuku: „A. Schmidt, Lehmann & Co”, na dole: „Verbands-Fabrik”.

Firma powstała w 1872 r. z inicjatywy Augusta Schmidta i Carla Lehmana oraz ośmiu innych udziałowców, działała pod szyldem A. Schmidt, Lehmann & Co do ostatniej wojny, choć od 1905 r. jej jedynym właścicielem był Otto Schmidt. W stemplach fabrycznych po 1905 r. oprócz nazwy firmy figuruje jego nazwisko jako właściciela wytwórni. Fabryka już wkrótce po założeniu miała dobrze zorganizowaną sieć przedstawicielstw we wschodnich prowincjach państwa niemieckiego. Dziś większość kaflów, z których złożono piece na terenie dawnych Prus Wschodnich i Zachodnich, ma sygnatury zakładów z Velten, w tym najczęściej R. Blumenfelda oraz A. Schmidta i C. Lehmana. Fabryka działa nadal jako jeden z dwóch czynnych w Velten zakładów (przed I wojną światową było ich 40), produkując kafle piecowe i ceramikę architektoniczną. Na górnych kondygnacjach budynku fabrycznego mieści się od 1905 r. Muzeum Pieców i Ceramiki (Ofen – und Keramikmuseum Velten), założone staraniem m.in. właścicieli fabryki.

Niepublikowany

MF/R/376

WW

152. Kafel wypełniający, środkowy, z fabryki G. Netzbanda w Velten, pocz. XX w.

152. Central filling tile made by the G. Netzband factory in Velten, early 20th century

sygnowany G. „Netzband & Co Velten” głina kaolinowa, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie wys. 23 cm, szer. 21 cm, szer. kołnierza 5 cm Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	labelled “G. Netzband & Co Velten” kaolinite clay, moulded, glazed, fired height 23 cm, width 21 cm, flange width 5 cm Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
--	--

Kafel wypełniający, środkowy, gładki, szkliwo biały. Komora zachowana w całości, płytki bez otworów służących do montażu, krawędzie obtłuczone podczas montowania pieca. Drobne ubytki szkliva na powierzchni płytki, niewielkie ubytki na krawędziach. Na odwrotnej stronie kafla wyciśnięta w masie sygnatura w postaci owalnej ramki z napisami po łuku: u góry „G. Netzband & Co”, u dołu „Verbands-Fabrik”, pośrodku napis: „3/ VELTEN”.

Fabryka założona została w 1900 r. przez Gustawa Netzbanda i Otto Kohlera, po śmierci Netzbanda prowadzona była przez jego współnika Otto Kohlera, a następnie syna tego ostatniego Richarda. Działała również po II wojnie światowej, do 1949 r., pod szyldem G. Netzband & Co.

Niepublikowany

MF/R/377

WW

153. Kafel wypełniający, środkowy, z fabryki E. Krause w Velten, pocz. XX w.

153. Central filling tile made by the E. Krause factory in Velten, early 20th century

sygnowany „E. Krause, Velten”
głina kaolinowa, formowanie w matrycy,
szklwienie, wypalanie
wys. 24,5 cm, szer. 22 cm, szer. kołnierza 5 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.

labelled “E. Krause, Velten”
kaolinite clay, moulded,
glazed, fired
height 24.5 cm, width 22 cm, flange width 5 cm
Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel wypełniający, środkowy, gładki, szkliwo biały. Komora płytka bez otworów dla montażu. Wiek-
szy ubytek szklwa na powierzchni płytki, drobne ubytki na krawędziach, krawędzie obtłuczone pod-
czas montażu pieca. Na odwrotnej stronie kafla sygnatura: wyciśnięta w masie owalna ramka z bie-
gnącymi po łuku napisami: u góry „EMIL KRAUSE”, u dołu „Velten–Berlin”, pośrodku napis: „Vbdfk”.
Rodzina Krause posiadała kilka kaflarni w Velten w 2. poł. XIX i 1. poł. XX w. Fabryka pieców Emila
Krause działała od 1876 r. do czasów II wojny światowej.

Niepublikowany

MF/R/378

WW

154. Kafel wypełniający, środkowy, z fabryki Rudolfa Lohleina w Velten, pocz. XX w.

154. Central filling tile made by the Rudolf Lohlein factory in Velten,
early 20th century

sygnowany „R.L./...13”	labelled “R.L./...13”
glina kaolinowa, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie	kaolinite clay, moulded, glazed, fired
wys. 23 cm, szer. 20,5 cm, szer. kołnierza 5 cm	height 23 cm, width 20.5 cm, flange width 5 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel wypełniający, środkowy, gładki, szkliwo biały. Komora zachowana w całości, płytki bez otworów do montażu, krawędzie obtłuczone podczas instalowania pieca. Drobne ubytki szkliva na powierzchni płytki, niewielkie ubytki na krawędziach, szkliwo pokryte krakelurą. Na odwrotnej stronie kafla wyciśnięta w masie sygnatura w postaci monogramu „R.L.” i cyfry „13”.

Wytwórnia ceramiki artystycznej, założona przez Rudolfa Lohleina, działała w Velten w l. 1927–1951, a następnie od lat 50. XX w. w rodzinnym mieście Rudolfa Lohleina Lottstetten w Badenii. Zakład produkował ceramikę użytkową, figurki zwierząt i kafle piecowe.

Niepublikowany

MF/R/379

WW

155. Kafel wypełniający, środkowy, z fabryki Veltag, Velten, I. 30. XX w.

155. Central filling tile made by the Veltag factory in Velten, 1930s

sygnatura fabryki Veltag w Velten
głina kaolinowa, formowanie w matrycy,
szklwienie, wypalanie
wys. 22 cm, szer. 22 cm, szer. kołnierza 5 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.

label of the Veltag factory in Velten
kaolinite clay, moulded,
glazed, fired
height 22 cm, width 22 cm, flange width 5 cm
Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel wypełniający, środkowy, gładki, szkliwo białe. Komora zachowana w całości, płytką bez otworów montażowych, krawędzie obtłuczone podczas instalacji pieca. Drobne ubytki szkliva na powierzchni płytki. Płytką licową silnie okopcona w wyniku niewłaściwego użytkowania pieca lub w trakcie pożaru budynku. Na odwrotnej stronie kafla sygnatura – wyciśnięty w masie owalny stempeł z zarysem bramy miejskiej i oznaczeniem cyfrowym 1041 oraz stempeł prostokątny z napisem „Veltag”.

Fabryka VELTAG Veltener Ofen und Keramik Aktien-Gesellschaft działała od 1933 r. jako kontynuatorka firmy Richarda Blumenfelda, która zajęta została w wyniku procesu tzw. aryżacji przez nazistów. W 1947 r. przejęta została przez państwo i pod nazwą Veltak, a następnie różnymi innymi sztyldami działała do 2001 r. Największy okres rozwoju zakładu przypadł na lata 60. XX w., kiedy to, jako największa tego rodzaju firma w Europie, produkowała dziennie 60 ton kaflów i wysyłała swoje wyroby do Kanady czy Australii.

Niepublikowany

MF/R/380

WW

156. Kafel gzymsowy z fabryki pieców Karla Sensse, Velten, l. 20.–30. XX w.

156. Cornice tile made by the Karl Sensse stove factory in Velten, 1920s–1930s

sygnatura Karl Sensee, Velten	label of Karl Sensee, Velten
głina kaolinowa, formowanie w matrycy,	kaolinite clay, moulded,
szkliwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 9 cm, dł. 46 cm, szer. kołnierza 4,5–8,5 cm	height 9 cm, length 46 cm, flange width 4.5–8.5 cm
Przekaz Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa w Grabinie.	Donated by the National Centre for Support to Agriculture in Grabin.

Kafel gzymsowy prostokątny, o profilu simy, pokryty białym szkliwem. Komora grzewcza o formie czworobocznej z trzema poprzecznymi żebrami wzmacniającymi. Na dnie i ściankach komory odcisnięty splot tkaniny. Drobne odpryski szkliwa na licu kafla, obtłuczenie przy jednej z krawędzi bocznej. Na górnej ścianie komory grzewczej znak fabryczny wyciśnięty w masie, w kształcie prostokąta z zaokrąglonymi narożnikami, z napisami w sześciu rzędach: Ofenfabrik/vor/Karl Sensse/VELTEN/Nr 6/Verbands-Fabrik.

Kafel pochodzi z kuchni kaflowej z domu wiejskiego w Wołowie przekazanej do zbiorów muzeum przez Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa w Grabinie.

Fabryka powstała w 1887 r. Jej założycielem był Karl Sensse, a następnie od 1900 r. jego syn Karl Emil Sensse, który doprowadził do jej rozwoju. Od 1945 r. firmę prowadziła wdowa Else Sensee. W 1972 r. fabryka została znacjonalizowana i jako VEB Ofenteilen und Keramik działała do 1991 r. W Velten, w czasie kiedy powstała fabryka Karla Sensse, było ponad 30 fabryk pieców. Dziś produkcja odbywa się tylko w fabryce A. Schmidt, Lehmann & Co. (w budynku której, na dwóch górnych kondygnacjach, mieści się Muzeum Pieców Kaflowych i Ceramiki (Ofen-und Keramikmuseum) oraz w zakładzie BOS Keramik założonym przez Karla-Ernsta Kraacka. Działa on od roku 1997 na terenie dawnej fabryki pieców Karla Sensse produkując ceramikę architektoniczną, kafle piecowe i ceramikę specjalną.

Niepublikowany

MF/R/381

WW

**157. Kafel wypełniający, narożny, sygnowany
„Märkische Ofen & Tonwaren Fabrik – Oranienburg-Velten”,
pocz. XX w.**

157. Corner filling tile with the label
“Märkische Ofen & Tonwaren Fabrik Oranienburg – Velten”, early 20th century

sygnatura	label
głina kaolinowa, formowanie w matrycy, szklwienie, wypalanie	kaolinite clay, moulded, glazed, fired
wys. 23 cm, szer. 21+10 cm, szer. kołnierza 5 cm	height 23 cm, width 21+10 cm, flange width 5 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel wypełniający, narożny, gładki, szkliwo jasnobrązowe. Komora zachowana w całości, płytki bez otworów do montażu. Drobne ubytki szkliwa przy krawędzi płytki licowej i na rantach kołnierzy. Na odwrotnej stronie kafla sygnatura w postaci wyciśniętego w masie okrągłego stempla z napisem pośrodku w dwóch łukach: „Oranienburg/ Velten i M. Nr. 3”, a w otoku: Märkische Ofen & Tonwaren Fabrik G.m.b.H”.

Fabryka działa w Oranienburgu i w Velten w 1. poł. XX w.

Niepublikowany

MF/R/382

WW

4.4. Fabryki z Berlina i Miśni

Factories from Berlin and Meissen

158. Kafel fryzowy, narożny, z sygnaturą T. Ch. Feilnera z Berlina, ok. poł. XIX w.

158. Corner frieze tile with the label of T. Ch. Feilner from Berlin, ca. mid-19th century

fabryka pieców Tobiasa Christopha Feilnera w Berlinie
głina kaolinowa, formowanie w matrycy,
szklwienie, wypalanie
wys. 14 cm, szer. 20+14 cm, szer. kołnierza 5 cm
Znaleziony na strychu jednego z fromborskich domów
w pobliżu zabudowań Wzgórza Katedralnego. Przekaz
Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera
Wendla w Braniewie.

Tobias Christoph Feilner's stove factory in Berlin
kaolinite clay, moulded,
glazed, fired
height 14 cm, width 20+14 cm, flange width 5cm
Found in the attic of one of Frombork's townhouses near
the Cathedral Hill buildings. Donated by
Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel fryzowy, narożny, dwudzielny, niesymetryczny, złożony z dwóch łączonych pod kątem prostym płytek o gładkim licu. Szklivo białe, płytka boczna pokryta szkliwem tylko do połowy. Na odwrotnej stronie kafla sygnatura „T.Ch. Feilner, Berlin”. Komora grzewcza z prostym kołnierzem bez otworów montażowych. Zachowany w całości, jedynie na krawędzi kątowej płytek niewielkie ubytki. Tobias Christoph Feilner (1773–1839) pochodził z Weiden, z rodziny parającej się produkcją ceramiczną. Pierwsze nauki pobierał u ojca w rodzinnym warsztacie ceramicznym, a także w fabryce ceramiki we Frankenthal, prowadzonej przez jego wuja. Mając lat dwadzieścia, rozpoczął pracę w berlińskiej fabryce pieców Johanna Gottfrieda Höhlera, gdzie przeszedł drogę od czeladnika, przez mistrza, do współwłaściciela, a następnie, po śmierci Höhlera w 1812 r., właściciela firmy. Jako właściciel Feilner powiększył zakład poprzez zakup trzech sąsiadujących ze sobą budynków i zmodernizował firmę, zwiększył też znacznie liczbę pracowników. Fabrykant zmarł 1839 r. w wieku 66 lat. Nikt z rodziny nie kontynuował jego dzieła. Produkcję pieców przejął wówczas Ferdinand Friesse, pracownik Feilnera, pochodzący ze Szczecina. Fabryka istniała jeszcze około 30 lat do śmierci Friesego i zakończyła ostatecznie działalność około 1870 r. Feilner, nie bez powodu nazywany ojcem berlińskich pieców kaflowych, wywarł ogromny wpływ na upowszechnienie się typu pieca zwanego berlińskim. Do ich popularności w Niemczech i w całej Europie przyczynił się także współpracujący z Feilnerem Carl Friedrich Schinkel, jeden z najbardziej cenionych architektów europejskich. Feilner przy produkcji pieców współpracował także z innymi znakomitymi niemieckimi architektami, takimi jak: Friedrich August Stüler, Johann Heinrich Strack, Justus Heinrich Molthan czy Carl Ferdinand Langhans, a także rzeźbiarzami, jak np. Ludwig Wiechmann (zięć fabrykanta). Efekty tej współpracy widać w zespole pieców zachowanych w Nowym Pałacu Biskupim we Fromborku, gdzie znajdują się sygnowane przez Feilnera piece projektu wymienionych architektów. Pieców z fabryki Feilnera musiało być jednak we Fromborku więcej, na co wskazuje m.in. prezentowany kafel znaleziony pod kon.lat 90. XX w. na strychu jednego z fromborskich domów w pobliżu zabudowań Wzgórza Katedralnego.

J. Semków, W. Wojnowska, *Piece Tobiasa Christopha Feilnera – ojca berlińskich pieców kaflowych w pałacu biskupim we Fromborku*, „Świat kominków”, nr 2(35)2013, s. 88–94.

W. Wojnowska, *Fabryka pieców Tobiasa Christopha Feilnera z Berlina. Działalność na terenie Prus Wschodnich, Zachodnich i Pomorza*, „Warmińsko-Mazurski Biuletyn Konserwatorski”, nr 10/2018, s. 73.

MF/R/383

JS, WW

**159. Kafel wypełniający, środkowy, z lustrem,
z fabryki E. Schöffela, Berlin, pocz. XX w.**

159. Central filling tile with a mirror made by the E. Schöffel factory from Berlin,
early 20th century

Fabryka E. Schöffela, Berlin	E. Schöffel factory, Berlin
głina kaolinowa, formowanie w matrycy,	kaolinite clay, moulded,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
wys. 21 cm, szer. 21 cm, głęb. 5,5 cm	height 21 cm, width 21 cm, thickness 5.5 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.	im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kafel wypełniający środkowy o kadrze kwadratowym, pokryty szarozielonym szkliwem. W centrum kompozycji gładkie, wklęsłe lustro ujęte podwójnym wałkiem, zamknięte w kasetonowej ramce, całość kompozycji zamknięta płaską listwą z fazowaniem na krawędzi kafla. Odwrotna strona kafla z komorą grzewczą, kołnierzem prostym wywiniętym na zewnątrz i wypukłym wygnieceniem lustra, na którym odcisnął się ślad tkaniny. W narożu wyciśnięty w masie prostokątny stempel fabryki Kunst-Töpferei E. Schöffel Berlin w ramce.

Prezentowany kafel pochodzi z fabryki E. Schöffela, działającej od ok. 1900 r. w Berlinie. Znane są także kafle o takiej dekoracji z polewą ciemnozieloną i białą. Fabryka E. Schöffela oferowała szeroki asortyment kafla różnorodnych typów, o rozmaitej dekoracji i wielu kolorach polewy. Fabryka znana była także z produkcji ceramiki artystycznej, którą dostarczano na dwór cesarski w Berlinie.

Niepublikowany

MF/R/307

JS

160. Kafle wypełniające, środkowy i narożny, z fabryki E. Teicherta w Miśni, pocz. XX w.

160. Central and corner filling tiles
made by the E. Teichert factory in Meissen, early 20th century

sygnatury fabryki E. Teicherta w Miśni glina kaolinowa, formowanie w matrycy, szklwienie, wypalanie wys. 23,5 cm, szer. 21 cm, szer. kołnierza 4–5 cm Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	with the label of the E. Teichert factory in Meissen kaolinite clay, moulded, glazed, fired height 23.5 cm, width 21 cm, flange width 4–5 cm Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.
--	--

Dwa kafle wypełniające – środkowy i narożny, gładkie, szklivo o barwie miodowej i w kolorze fuksji. Komora zachowana w całości w kaflu licowym, zaś w kaflu narożnym brak ścianki kątowej, kołnierze bez otworów montażowych. Na odwrotnej stronie kafla wyciśnięte w masie znaki fabryczne: w przypadku kafla licowego okrągły z napisami w otoku „SOMAG OFEN. Verbands-Fabrik”, a pośrodku nad gwiazdką: „Meißen”. Znaki towarzyszące to kwadratowy stempel z gwiazdką na odwrotnej stronie kafla, zaś na rancie kołnierza oznaczenia cyfrowe i literowe: „8 1 17 M” i „B”. Kafel narożny sygnowany jest z tyłu napisem: „M.O 7&P.F./ vorm. C.T.M.” oraz cyframi „8/67”.

Początki znakomitej fabryki E. Teicherta w Miśni wiążą się zakładami założonymi przez braci Carla i Ernsta Teicherta w l. 60. XIX w. w Miśni i w Cölln (obecnie dzielnica miasta). W 1872 r. roku firma E. Teicherta rozpoczęła działalność jako spółka akcyjna Meißner Ofen-und Chamottewaaren-Fabrik, vorm. Ernst Teichert. Asortyment fabryki obejmował ceramikę architektoniczną, dekoracyjną i naczyniową oraz kafle piecowe. Już od lat 70. XIX w. firma Teicherta sprzedawała swoje wyroby w całej Europie, uznawana za wiodącą w tym czasie pod względem artystycznym wytwórnictwa niemiecką (na co wpływ miała zapewne współpraca ze znanymi niemieckimi rzeźbiarzami). Fabryka działała pod różnymi nazwami i, co za tym idzie, stosowano różne oznakowania. Prezentowane kafle powstały zapewne około 1906 r., kiedy to nazwę firmy zmieniono na SOMAG oraz około 1910 r., kiedy stosowano znaki „M.O. & PF” (dawniej „CTM”). W 1930 r. doszło do połączenia trzech spółek: Carl Teichert Meissen, Ernst Teichert GmbH i Meißner Wandplattenwerke Saxonia GmbH, które utworzyły Teichertwerke Meissen Group.

Niepublikowane

MF/R/384

WW

4.5. Kafle ze znakami fabrycznymi, po 1945 r.

Tiles with factory marks, after 1945

**161. Kafle wypełniające, środkowe i narożne,
ze Skawińskich Zakładów Materiałów Ogniotrwałych w Skawinie,
I. 60–70. XX w.**

161. Central and corner filling tiles
from Skawińskie Zakłady Materiałów Ogniotrwałych in Skawina, 1960s–1970s

Skawińskie Zakłady Materiałów Ogniotrwałych, Skawina,
pow. krakowski, woj. małopolskie
glina, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie
wys. 24,5 cm, szer. 21,5 cm, głęb. 4,5 cm
Kafle pochodzą z budynków mieszkalnych
w Braniewie i Fromborku.

Skawińskie Zakłady Materiałów Ogniotrwałych
(production plant of fireproof materials),
Skawina, Kraków Powiat, Małopolska Voivodeship
clay, moulded, glazed, fired
height 24.5 cm, width 21.5 cm, depth 4.5 cm
The tiles comes from a townhouse
in Braniewo and Frombork.

Płytki licowe kafla o kadrze kwadratowym i prostokątnym, z reliefową dekoracją pokrywającą całą powierzchnię, zamkniętą w fazowanej ramie. Na jednym kaflu środkowym dekoracja geometryczna łączona z czteropłatkową rozetą, a w kolejnym przeplatający się meander. Na kaflach narożnych motyw dekoracyjny powtórzone na węższych płytkach kafla w formie zredukowanej. Kafle zachowane w stanie dobrym, jeden kafeł narożny z pęknięciem przez całą długość węższej płytki, a pozostałe kafle z obtłuczeniami na narożnikach.

Kafle zostały wyprodukowane w Skawińskich Zakładach Materiałów Ogniotrwałych w Skawinie, które były kontynuacją wcześniejszych fabryk: założonej w 1909 r. Pierwszej Galicyjskiej Fabryki Wyrobów Kamionkowych i Szamotowych Sp. z o.o., następnie przekształconej w 1928 r. w zakład o nazwie Skawina – Fabryka Wyrobów Ogniotrwałych i Fajansowych S.A. W fabryce produkowano głównie fajans użytkowy, a wyroby z zakresu ceramiki artystycznej stanowiły niewielki procent produkcji. Najbardziej znanym artystą współpracującym z fabryką był Konstanty Laszczka, profesor Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Po II wojnie światowej fabryka została przejęta przez Skarb Państwa i znacjonalizowana w 1946 r., a dzięki masowej produkcji kafla do budowy pieców zyskała dużą popularność. Fabryka swoje wyroby sygnowała stemplem, składającym się z pisanej wielkimi literami nazwy SKAWINA, wyciskany w masie po wewnętrznej stronie kafla. Obecnie fabryka wchodzi w skład międzynarodowego koncernu Vesuvius zajmującego się wyrobem ceramicznych materiałów ogniotrwałych i zatrudnia ok. 600 pracowników.

Kafle pierwotnie znajdujące się w zbiorach Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie przekazane zostały do muzeum.

Niepublikowane

MF/R/385, 386, 387

JS

162. Kafle – kwadratele wypełniające i narożny, z fabryki kafli Motela Gorfajna, Nurzec, I. 70. XX w.

162. Filling tiles and a corner tile made by the Motel Gorfajn tile factory,
Nurzec, 1970s

Fabryka kafli Motela Gorfajna, Nurzec
glinka, formowanie w matrycy, szkliwienie, wypalanie
wys. 12,5 cm, szer. 19 cm, głęb. 9 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla w Braniewie.

Motel Gorfajn factory, Nurzec
clay, moulded, glazed, fired
height 12.5 cm, width 19 cm, thickness 9 cm
Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Kwadratele środkowe i narożny o kształcie wydłużonego prostokąta z polewą w kolorze miodowym i białym. Płytki kafli z fazowaną krawędzią i doklejanymi kołnierzami o wywiniętej na zewnątrz krawędzi, a w kwadratelu narożnym, kołnierz łączący dwie ściany kafła po linii ukośnej. Na dnie kafli wyciskane w masie stemple fabryki: w kafłu narożnym w trójkątnej ramce na każdym boku trójkąta napis: FABRYKA KAFLI NURZEC z symbolami SiG w środkowym polu, odnoszącymi się do nazwiska właściciela Gorfajna. Na odwrotnej stronie kafli środkowych dwie różne sygnatury: skrót składający się z liter drukowanych BPGb i M-4, wskazujący na wyrób w fabryce w miejscowości Milejczyce, a na drugim stempel okrągły z napisem w otoku: FABRYKA KAFLI NURZEC, który wskazuje na lokalizację zakładu przy stacji kolejowej Nurzec. Na kołnierzu dwa duże otwory montażowe.

Kafel pochodzi z fabryki kafli w Milejczycach, mieszczącej się przy stacji kolejowej Nurzec. Założona w 1898 r. przez Motela Gorfajna wpisana została do rejestru handlowego w Białymstoku w dniu 18 lutego 1925 r. W 1928 r. Motel Gorfajn, Mojżesz Gorfajn i Chilko Mosiężnik podjęli współpracę i założyli spółkę pod nazwą „Kaflarnia Nurzec. Bracia Motel Gorfajn, Mojżesz Gorfajn i Chilko Mosiężnik”. Po czterech latach ze spółki wystąpił Mojżesz Gorfajn, przekazując swoje udziały bratu, Motelowi Gorfajnowi, a ostatnim właścicielem był Moszko Gorfajn. Przed II wojną światową fabryka zatrudniała 55 robotników i specjalizowała się w produkcji kafli „kwadratowych, berlińskich i kaflach ornamentacyjnych”. Kafle były szkliwione miodową lub białą polewą, a sygnowane stemplem zmieniającym się na przestrzeni lat: trójkąt z wpisaną nazwą fabryki został zastąpiony okrągłym stemplem z opisem w otoku, a po 1932 r. literami: M.G.Ch.M. (skrót od Motel Gorfajn i Chilko Mosiężnik). Po wojnie fabryka została reaktywowana i działała do I. 80. XX w., zatrudniając około 30 pracowników. Kafle z terenu Fromborka, Braniewa i okolic były w posiadaniu Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie, a po rozwiązaniu Towarzystwa w 2021 r., przekazano je do Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

Niepublikowane

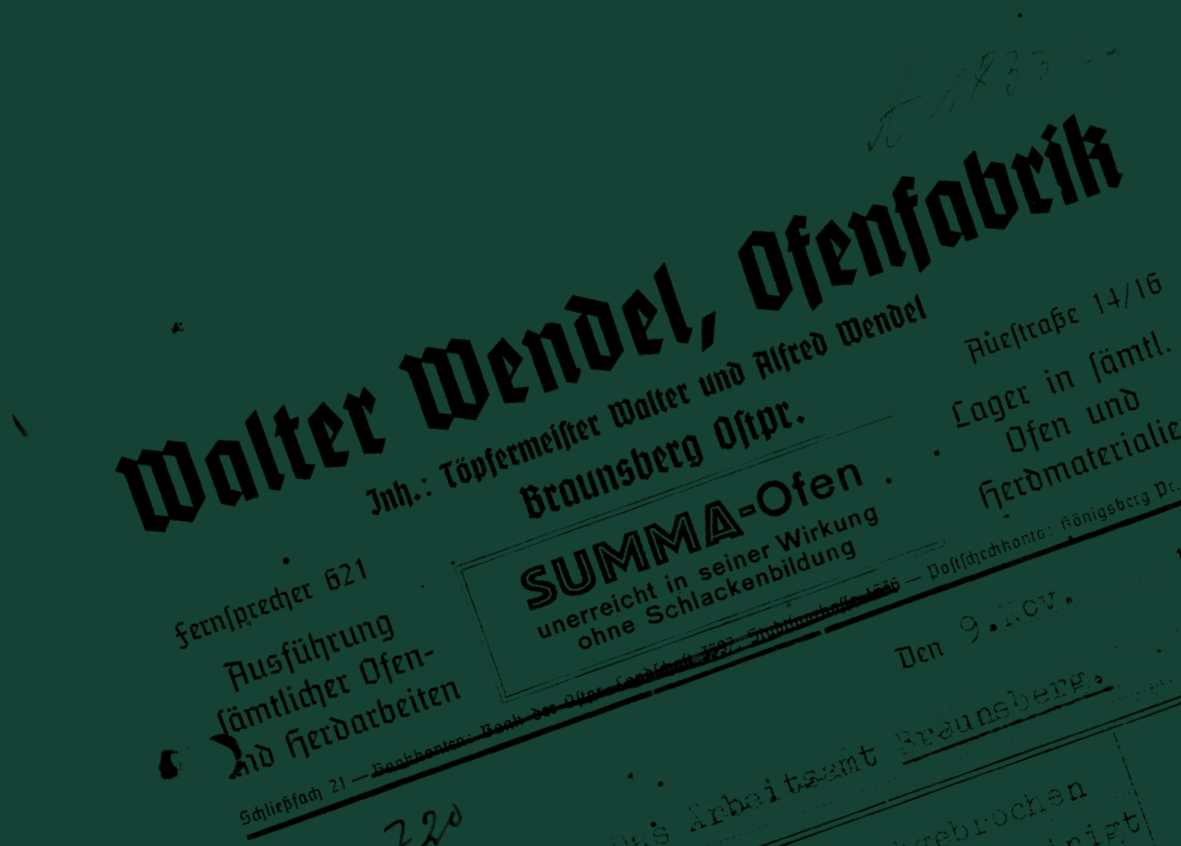
MF/R/388, 389, 390

JS

5. Dokumenty związane z działalnością zdunów i fabrykantów, 1. poł. XX w.

Documents linked to the work of stove makers and factory owners, first half of the 20th century.

163. Rachunki zdunów i fabrykantów (Carl Grünberg, Adolf Lienemann, Walter Wendel) z Fromborka i Braniewa, I. 1924–1942

163. Accounts of stove makers and factory owners (Carl Grünberg, Adolf Lienemann, Walter Wendel) from Frombork and Braniewo, 1924–1942

papier, druk	paper, print
wys. 28,5–17,4 cm, szer. 18–19 cm	height 28.5–17.4 cm, width 18–19 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla w Braniewie.	Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych im. Waltera Wendla in Braniewo.

Rachunki wystawione przez fromborskich zdunów oraz fabrykę pieców z Braniewa dotyczą prac naprawczych i stawiania nowych pieców, za które płaćca kapituła lub urząd biskupa. Carl Grünberg z Fromborka swój rachunek (z 1925 r.) wystawił na zwykłym druku, natomiast Adolf Lienemann używał własnych druków (I. 1928–1942), na których umieszczał nazwę, adres i rodzaj wykonanych przez jego firmę usług. Rachunki mistrzów zduństwa wypisywane były ręcznie z podaniem czynności i kwot, zawierają także dopiski odbiorcy (wikariusz generalny Alojzy Marquardt), akceptującego wykonane prace i polecającego dokonanie zapłaty. Rozliczanie następowało poprzez przekazywanie wpłat na konto wskazywane na druku rachunku. Z zapisów dowiadujemy się, jak długo trwały prace i czy dotyczyły budowania nowego pieca (co miało np. miejsce między 7 września a 7 grudnia 1942 r.), gdzie doliczano także sumy za użyty własny materiał, czy tylko napraw, które trwały kilka dni (naprawy takiej dokonano np. w dniach od 8 do 9 października 1925 r.).

Inną formą dokumentów, dotyczących usług w zakresie zduństwa, posługiwała się Fabryka Pieców Waltera i Alfreda Wendla z Braniewa. Były to rachunki, na których oprócz nazwy fabryki, adresu, nr konta bankowego itp. umieszczano także reklamy proponowanych usług i materiałów do budowy pieców i kuchni. Rachunki wypisywano maszynowo, a na oddzielnych drukach dołączano dowody zapłaty za wykonaną pracę w formie przelewu na konto bankowe. Rachunek W. Wendla z 9 listopada 1942 r. został opłacony 3 grudnia tegoż roku przez kasę biskupią i dotyczył rozebrania nienadającego się do użytku pieca i postawienia w jego miejsce nowego, a także zawierał informację o niewykorzystanym materiale.

Mistrzowie zduńscy, działający we Fromborku w I. poł. XX w. i posiadający niewielki skład materiałów, wykonywali tylko usługi w zakresie budowania i naprawy pieców, podczas gdy Fabryka Waltera Wendla z Braniewa, oprócz świadczenia usług naprawczych i prowadzenia handlu, produkowała także kafle i całe piece. Specjalizowała się ona w wykonywaniu kopii barokowych pieców, które trafiały do pałaców, rezydencji i budynków użyteczności publicznej. Prezentowany rachunek dotyczył pieca tego samego typu, którego egzemplarze wykonano do pałacu w Grazymach (zachowany) i pałacu w Zagajach (niezachowany).

Niepublikowane

MF/R/391

JS

6. Miniatury pieców kaflowych i wyroby reklamowe, 1.poł. XX–XXI w.

Miniature tiled stoves and merchandise,
first half of the 20th century–21st century.

164. Miniatura pieca barokowego, ze zbiorów Muzeum Zamkowego w Malborku, 2003 r.

164. Miniature Baroque stove from the collection
of the Malbork Castle Museum, 2003

Pracownia Ceramiczna Sopot, Anna Strzelczyk, Alina Sawicka biała glina, odlewanie z formy, malowanie, szklwienie, wypalanie model w skali 1:10 wys. 27 cm, szer. 10,5 cm, głęb. 9,5 cm wg oryginału z lat 60. XVIII w. Muzeum Zamkowego w Malborku.	Pottery Studio Sopot, Anna Strzelczyk, Alina Sawicka white clay, moulded, painted, glazed, fired model in scale 1:10 height 27 cm, width 10.5 cm, depth 9.5 cm after the original from the 1760s From the Malbork Castle Museum.
--	---

Miniatura dwuskrzyniowego, przyściennego pieca pomorskiego, zbudowanego na planie prostokąta, ustawiona na drewnianej podstawie na sześciu tralkowych nóżkach. Skrzynia dolna w formie niskiego cokołu oddzielonego gzymsem, poprzedzonym listwami gzymsowymi. Górna skrzynia o zwężonej szerokości, ze ścianami o ściętych narożnikach ze spiralnie skręcanymi kolumnkami z dekoracją wicią roślinną i zwieńczeniem z koronką poprzedzoną dekoracyjnym fryzem. Na trzech ścianach miniatury pieca kobaltowa malatura naszkliwna na wklęsłych płycinach, przedstawiająca pejzaże, sceny rodzajowe i mitologiczne.

Oryginał pochodzący z lat 60. XVIII w., należący do pieców tzw. gdańskich, został zakupiony w 1968 r. w Salonie Desy w Gdańsku i znajduje się obecnie w Muzeum Zamkowym w Malborku. Osadzony na drewnianej podstawie z nóżkami, będącymi elementem wtórnym, ponieważ pierwotnie piece typu gdańskiego miały bogate, snycersko opracowywane nogi polichromowane lub złożone. W oryginale, na węższej ścianie pieca, znajdują się paleniska zamykane podwójnymi drzwiczkami.

Miniatury zabytkowych pieców, pochodzących z terenu dawnych Prus Wschodnich i Pomorza, zostały wykonane przez Annę Strzelczyk i Alinę Sawicką w l. 2003–2009 z Pracowni Ceramicznej w Sopocie. Pomniejszone modele pieców w skali 1:10 pozwalają zaprezentować na niewielkiej przestrzeni różnorodne, wybrane formy od XVII do XX w. Obecnie kolekcje miniatur znajdują się w Muzeum Zamkowym w Malborku, Muzeum Archeologiczno-Historycznym w Elblągu, Muzeum Narodowym w Gdańsku i Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

B. Pospieszna, *Kafle i piece kaflowe w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku*, 2013 r., s. 426.

A. Sawicka, *Miniatury zabytkowych pieców*, [w:] *Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce*, red. M. Dąbrowska, J. Semków, W. Wojnowska, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 2010 r., s. 340.

MF/V/49

JS

165. Miniatura pieca z Domu Uphagena w Gdańsku, 2005 r.

165. Miniature stove from the Uphagen House in Gdańsk, 2005

Pracownia Ceramiczna Sopot, Alina Sawicka
biała glina, odlewanie z formy, malowanie,
szklwienie, wypalanie
model w skali 1:10
wys. 25 cm, szer. 10,5 cm, głęb. 6,5 cm
wg oryginału z ostatniej ćw. XVIII w.
Muzeum Gdańska, oddział Dom Uphagena

Pottery Studio Sopot, Alina Sawicka
white clay, moulded, painted,
glazed, fired
model in scale 1:10
height 25 cm, width 10.5 cm, depth 6.5 cm
after the original from the last quarter of the 18th century
Uphagen House, branch of the Museum of Gdańsk

Miniatura dwuskrzyniowego, przyściennego pieca gdańskiego z herbaciarni Domu Uphagena w Gdańsku, zbudowanego na planie prostokąta. Ustawiona na profilowanej, drewnianej podstawie scalonej z sześcioma tralkowymi nóżkami malowanymi na biało. Skrzynie dzielone gzymsem, przedzielanym listwami gzymsowymi, górna skrzynia o zwężonej szerokości, z wnęką prześwitową i z wypiętrzoną, łamaną zwieńczeniem. Ściany miniatury o ściętych narożnikach z imitacją kafli dekorowanych wypukłą, profilowaną ramką i malaturą naszkliwną na gzymsach oraz wnęcie i zwieńczeniu w kolorze zieleni. Na wypiętrzeniu scena rodzajowa z postaciami przy postumencie z pucharem. Cała tylna ściana bez malatury. Oryginał pieca z ostatniej ćw. XVIII w. pochodzi z pierwotnego wystroju kamienicy. Stanowi przykład typowego pieca i obecnie znajduje się w herbaciarni Domu Uphagena w Gdańsku. Pierwotnie piec znajdował się w niewielkiej izbie na antresoli budynku przedniego i usytuowany był w niszy w ścianie południowej. Zdemonstrowany i wywieziony poza Gdańsk w 1944 r., po wojnie wrócił i trafił do Muzeum Pomorskiego. W l. 90. XX w., po przeprowadzeniu prac konserwatorskich, piec ustawiono w herbaciarni w niszy ściennej. Na piecu nie widać drzwi-czek do paleniska, bowiem piece w pomieszczeniach reprezentacyjnych były opalane z sąsiedniego pomieszczenia lub z sieni.

Miniatura zabytkowego pieca została wykonana w 2005 r. w Pracowni Ceramicznej Aliny Sawickiej w Sopocie. Pomniejszone modele pieców w skali 1:10 pozwalają zaprezentować na niewielkiej przestrzeni ich wybrane i różnorodne formy od XVII do XX w. Obecnie kolekcje miniatur znajdują się w Muzeum Zamkowym w Malborku, Muzeum Archeologiczno-Historycznym w Elblągu, Muzeum Narodowym w Gdańsku i Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

B. Pospieszna, *Kafle i piece kaflowe w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku*, 2013 r., s. 426.

A. Sawicka, *Miniatury zabytkowych pieców*, [w:] *Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce*, red. M. Dąbrowska, J. Semków, W. Wojnowska, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 2010 r., s. 340.

MF/V/48

JS

166. Miniatura pieca barokowego z Amorem, ze zbiorów Muzeum Zamkowego w Malborku, 2005 r.

166. Miniature stove with a cupid
from the collection of the Malbork Castle Museum, 2005

Pracownia Ceramiczna Sopot, Alina Sawicka biała glina, odlewanie z formy, malowanie, szkliwienie, wypalanie model w skali 1:10 wys. 25 cm, szer. 10,5 cm, głęb. 6,5 cm wg oryginału z 2. poł. XVIII w. z warsztatu śląskiego Muzeum Zamkowe w Malborku	Pottery Studio Sopot, Alina Sawicka white clay, moulded, painted, glazed, fired model in scale 1:10 height 25 cm, width 10.5 cm, depth 6.5 cm after the original from the second half of the 18th century Silesian workshop Malbork Castle Museum
--	--

Miniatura dwuskrzyniowego pieca zbudowanego na planie prostokąta z szeroką skrzynią dolną i nadstawą, składającą się z dwóch wąskich kolumn i wypiętrzonego zwieńczenia. Ustawiony na sześciu tralkowych nóżkach, z gzymsem przy dolnej, niższej skrzyni i kolumnami zamkniętymi belkowaniem poprzedzonym wyłamanym gzymsem. Zwieńczenie wypiętrzone z wolutową dekoracją na gzymsie i zakończone profilowaną konsolką. Miniatura pieca o białej polewie, z wykonaną zielenią malaturą naszkliwną, przedstawiająca postać Amora na zielonym tle na każdej ścianie w dolnej skrzyni i po wewnętrznych stronach kolumn. Na przedniej ścianie i na kolumnach festony z kampanullą. Pozostałe ściany miniatury z marmoryzacją w kolorze zielonym, ściana tylna niemalowana.

Oryginał z 2. poł. XVIII w., pochodzący z warsztatu śląskiego, prezentowany jest w Muzeum Zamkowym w Malborku na ekspozycji *Wnętrza zamkowe w czasach nowożytnych* w dawnym kompleksie krzyżackiej infirmerii. W 1993 r. Ministerstwo Kultury i Sztuki przekazało z Centralnej Składnicy Muzealnej zespół niekompletnych kafli z pieca z 2. poł. XVIII w., z których w l. 1996–1997 piec został częściowo zrekonstruowany w technice ceramiki przez Zakład Usługowy Konserwacji Zabytków Jana Wiśniewskiego z Pruszcza Gdańskiego.

Modele miniatur wykonywane w skali 1:10 pozwalają zaprezentować na niewielkiej przestrzeni wybrane, różnorodne formy pieców od XVII do XX w. Wykonywanie miniatur pieców zostało zapoczątkowane w 2003 r. przez pracownię Ceramiczną Anny Strzelczyk i Aliny Sawickiej w Sopocie. W kolejnych latach, do 2009 r., działalność tę kontynuowała sama Alina Sawicka. Obecnie kolekcje miniatur zabytkowych pieców znajdują się w Muzeum Zamkowym w Malborku, Muzeum Archeologiczno-Historycznym w Elblągu i Muzeum Narodowym w Gdańsku, a także Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

B. Pospieszna, *Kafle i piece kaflowe w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku*, 2013 r., s. 426.

A. Sawicka, *Miniatury zabytkowych pieców*, [w:] *Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce*, red. M. Dąbrowska, J. Semków, W. Wojnowska, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 2010 r., s. 340.

MF/V/46

JS

**167. Miniatura repliki pieca barokowego
z Cesarskiej Manufaktury Majoliki w Kadynach,
ze zbiorów Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Elblągu, 2004 r.**

167. Miniature of a Baroque stove replica
from the Imperial Pottery Manufactory in Kadyny,
the collection of the Museum of Archeology and History in Elbląg, 2004

Pracownia Ceramiczna Sopot, Anna Strzelczyk, Alina Sawicka biała glina, odlewanie z formy, malowanie, szklwienie, wypalanie model w skali 1:10 wys. 23,5 cm, szer. 13 cm, głęb. 6 cm wg oryginału z 1923 r., Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Elblągu	Pottery Studio Sopot, Anna Strzelczyk, Alina Sawicka white clay, moulded, painted, glazed, fired model in scale 1:10 height 23.5 cm, width 13 cm, depth 6 cm after the original from 1923, Museum of Archaeology and History in Elbląg
---	---

Miniatura wykonana według oryginału pieca z 1923 r., skopiowanego z barokowego pierwotnego z 1755 r. Piec dwuskrzyniowy prostopadłościenny, ustawiony na sześciu kulistych nogach – wazonach, na rzucie prostokąta, ze skrzyniami dolną i górną zwieńczonymi wysuniętymi gzymsami, z trapezowymi naczółkami, w którym na bocznej ścianie naczółka widnieją data oryginału i data wykonania kopii. Naroża ścięte, dekorowane półkolumnkami z ornamentem roślinnym. W nadstawie przesklepiona wnęka prześwitowa, malowana na ściankach bocznych i sklepieniu. Malatura naszkliwna fioletem manganowym, zamknięta w kartuszach ze scenami pasterskimi i dworskimi.

Oryginał został wykonany w Cesarskiej Manufakturze Majoliki w Kadynach w 1923 r. pod kierunkiem Wilhelma Dietricha, znanego i cenionego malarza ceramiki. W l. 20. XX w. w manufakturze zaczęto produkować piece kaflowe, które kopiowano na podstawie XVIII – wiecznych pieców elbląskich i gdańskich. Kafle, formowane w matrycach, malowano ręcznie, przedstawiając pejzaże, scenki pasterskie, dworskie, a także scenę biblijną umieszczaną w kartuszu. Przed II wojną światową piec stał w gospodzie Gottschalka w Kadynach, a w 1963 r. został подарowany przez dyrekcję tamtejszej stadniny koni Muzeum Archeologiczno-Historycznemu w Elblągu.

Miniatura zabytkowego pieca, pochodzącego z Cesarskiej Manufaktury Majoliki w Kadynach, została wykonana przez 2004 r. przez Alinę Sawicką z Pracowni Ceramicznej w Sopocie. Pomniejszone modele pieców w skali 1:10 pozwalają zaprezentować na niewielkiej przestrzeni wybór różnorodnych form tych urządzeń grzewczych od XVII do XX w. Obecnie kolekcje miniatur znajdują się w Muzeum Zamkowym w Malborku, Muzeum Archeologiczno-Historycznym w Elblągu, Muzeum Narodowym w Gdańsku i Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

B. Pospieszna, *Kafle i piece kaflowe w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku*, 2013 r., s. 426.

A. Sawicka, *Miniatury zabytkowych pieców*, [w:] *Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce*, red. M. Dąbrowska, J. Semków, W. Wojnowska, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 2010 r., s. 342.

MF/V/53

JS

**168. Miniatura pieca klasycystycznego,
ze zbiorów Muzeum Zamkowego w Malborku, 2007 r.**

168. Miniature neoclassical stove
from the collection of the Malbork Castle Museum, 2007

Pracownia Ceramiczna Sopot, Anna Strzelczyk, Alina Sawicka	Pottery Studio Sopot, Anna Strzelczyk, Alina Sawicka
biata glina, odlewanie z formy, malowanie, szkliwienie, wypalanie	white clay, moulded, painted, glazed, fired
model w skali 1:10	model in scale 1:10
wys. 29 cm, szer. 11,5 cm, głęb. 13 cm	height 29 cm, width 11.5 cm, depth 13 cm
wg oryginału z kon. XVIII w., warsztat pomorski	after the original from the late 18th century
Muzeum Zamkowe w Malborku	Pomeranian workshop Malbork Castle Museum

Miniatura narożnikowego pieca dwukondygnacyjnego, na planie pięciokąta, ustawionego na drewnianym stelażu z siedmioma drewnianymi nóżkami. Skrzynia dolna, w której znajduje się palenisko osłonięte podwójnymi drzwiczkami, wsparta jest na szerokim, profilowanym gzymsie i zakończona szerokim parapetem. Na niej kanelowana, cylindryczna nadstawa wsparta na profilowanym ćwierćwałku, a zamknięta wysuniętym gzymsem z wazą. Na gzymsie dolnym i na parapecie dekoracja z malowanym ornamentem z motywem kampanulli, a na gzymsie wieńczącym z groszkowaniem dzielonym kwiatami.

Oryginał pochodzący z pocz. XIX w., z czasów administracji pruskiej, znajdował się w pomieszczeniach Wielkiej Komturii na zamku średnim. Piec po rozbiórce został przekazany do zbiorów muzeum i znajduje się obecnie w saloniku w administracyjnej części Muzeum Zamkowego w Malborku.

Miniatura tego pieca została wykonana w l. 2003–2006 w Pracowni Ceramicznej w Sopocie przez Alinę Sawicką. Pomniejszone modele pieców w skali 1:10 pozwalają na wyeksponowanie na niewielkiej przestrzeni wybranych, różnorodnych form tych urządzeń na przestrzeni od XVII do XX w. Obecnie kolekcje miniatur znajdują się w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku, Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Elblągu, Muzeum Narodowego w Gdańsku i Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

B. Pospieszna, *Kafle i piece kaflowe w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku*, 2013 r., s. 426.

A. Sawicka, *Miniatury zabytkowych pieców*, [w:] *Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce*, red. M. Dąbrowska, J. Semków, W. Wojnowska, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 2010 r., s. 341.

MF/V/47

JS

169. Miniatury pieców neoklasycystycznego i neogotyckiego z fabryki T. Ch. Feilnera w Berlinie, z nowego pałacu biskupiego we Fromborku, 2008 r.

169. Miniature neoclassical and neo-Gothic stoves made by the T. Ch. Feilner factory in Berlin, from the New Bishops' Palace in Frombork, 2008

Pracownia Ceramiczna Sopot, Alina Sawicka	Pottery Studio Sopot, Alina Sawicka
biała glina, odlewanie z formy, malowanie,	white clay, moulded, painted,
szklwienie, wypalanie	glazed, fired
model w skali 1:10	model in scale 1:10
miniatura pieca neoklasycystycznego:	miniature neoclassical stove:
wys. 35 cm, szer. 9 cm, głęb. 7,5 cm	height 35 cm, width 9 cm depth 7.5 cm
miniatura pieca neogotyckiego:	miniature neo-Gothic stove:
wys. 34 cm, 13,5 cm głęb. 8 cm	height 34, width 13.5 cm, depth 8 cm
wg oryginału z lat 1844–1845 z wytwórni	after the original from 1844–1845
T. Ch. Feilnera w Berlinie	made by the T. Ch. Feilner's factory in Berlin
Nowy Pałac Biskupi we Fromborku.	New Bishops' Palace in Frombork

Dwie miniatury pieców z białych kafli o trzyskrzyniowej bryle, dzielone gzymsami, na prostokątnym cokole. Dekorację pieca neoklasycystycznego w górnej części frontu skrzyni stanowią trzy pełnoplastyczne figury kariatyd, pomiędzy którymi i na ścianach węższego boku kratka regencyjna, a na zwieńczeniu wysoka waza. Miniatura o dekoracji neogotyckiej ma skrzynie ujęte półkolumnami z akantową głowicą i zwieńczeniem zamkniętym koronką. Dekorację w górnej kondygnacji stanowi duże, reliefowe panneau z przedstawieniem sceny dworskiej, z umieszczonymi po bokach medalionami głów męskich. W obu piecach na ścianach dłuższego boku dwóch dolnych skrzyń ażurowe kafle nawiewowe.

Oryginały pieców pochodzą z 1844–1845 r., wykonane zostały w fabryce pieców T.Ch. Feilnera w Berlinie i znajdują się obecnie w Nowym Pałacu Biskupim we Fromborku. Piece tzw. berlińskie charakteryzowały się prostą, najczęściej dwuskrzyniową bryłą zbudowaną z białego szklwionych kafli wypełniających i dużych elementów zdobniczych: panneau, medalionów czy pełnoplastycznych figur. Ornamenty dekoracyjne stanowiły reliefowe sceny antyczne, akantowe czy arabeskowe.

Miniatury zabytkowych pieców pochodzących z nowego pałacu biskupiego we Fromborku zostały wykonane w 2008 r. przez Alinę Sawicką w Pracowni Ceramicznej w Sopocie. Pomniejszone modele pieców w skali 1:10 pozwalają zaprezentować na niewielkiej przestrzeni ich różnorodne, wybrane formy od XVII do XX w. Obecnie kolekcje miniaturowych pieców znajdują się w Muzeum Zamkowym w Malborku, Muzeum Archeologiczno-Historycznym w Elblągu, Muzeum Narodowym w Gdańsku i Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

B. Pospieszna, *Kafle i piece kaflowe w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku*, 2013 r., s. 426.

A. Sawicka, *Miniatury zabytkowych pieców*, [w:] *Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce*, red. M. Dąbrowska, J. Semków, W. Wojnowska, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 2010 r., s. 342.

MF/V/44, MF/V/45

JS

170. Miniatura pieca renesansowego z Zamku Królewskiego w Warszawie, 2007 r.

170. Miniature Renaissance stove from the Royal Castle in Warsaw, 2007

Pracownia Ceramiczna Sopot, Anna Strzelczyk, Alina Sawicka biała glina, odlewanie z formy, malowanie, szklwienie, wypalanie model w skali 1:10 wys. 30 cm, szer. 15 cm, głęb. 13 cm wg oryginału z pocz. XVII w. Dawna Izba Poselska Zamku Królewskiego w Warszawie	Pottery Studio Sopot, A nna Strzelczyk, Alina Sawicka white clay, moulded, painted, glazed, fired model in scale 1:10 height 30 cm, width 15 cm, depth 13 cm after the original from the early 17th century Former Deputies' Chamber at the Royal Castle in Warsaw
--	---

Miniatura dwuskrzyniowego pieca o masywnej bryle, z dolną kondygnacją prostopadłościenną, a górną na planie kwadratu. Baza z półkolistymi wnękami, skrzynie dzielone gzymsem bogato dekorowanym ornamentem ciągłym, w narożnikach skrzyni dolnej wielobarwny kartusz z orłem heraldycznym. Ściany pieca z kafli o białej polewie wypełnione zdobieniem ornamentem reliefowym i malaturą o motywach maureski w kolorze granatowym. Zwieńczenie z fryzem wysuniętym od lica i koronką z dużych półkolistych plaketek z reliefową dekoracją z ustawionymi antytetycznie lwami, trzymającymi kartusz herbowy.

Bryła pieca z pocz. XVII w. została odtworzona przez Marię Dąbrowską i zrekonstruowana przez Marię Piątkiewicz-Łęską i Wojciecha Łęskiego z fragmentów kafli wykopanych w ramach badań archeologicznych prowadzonych na Zamku Królewskim w Warszawie. Piece z pocz. XVII w. charakteryzowały się dwuskrzyniową bryłą – prostopadłościenną w dolnej kondygnacji i górną na planie kwadratu. W tym okresie stosowano też ograniczoną paletę barw przy wykonywaniu reliefowej dekoracji kafli: tło pokrywano białą polewą, a malowany ornament był granatowy.

Miniatura zabytkowego pieca, pochodzącego z Zamku Królewskiego w Warszawie została wykonana przez Alinę Sawicką z Pracowni Ceramicznej w Sopocie w 2008 r. Pomniejszone modele pieców w skali 1:10 pozwalają na zaprezentowanie na niewielkiej przestrzeni wyboru zróżnicowanych form piecowych od XVII do XX w. Obecnie kolekcje miniatur znajdują się w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku, Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Elblągu, Muzeum Narodowego w Gdańsku i Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

A. Sawicka, *Miniatury zabytkowych pieców*, [w:] *Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce*, red. M. Dąbrowska, J. Semków, W. Wojnowska, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 2010 r., s. 345

MF/V/50

JS

171. Miniatura pieca secesyjnego z pejzażem, z domu wiejskiego w Wilczkowie na Warmii, 2008 r.

171. Miniature Art Nouveau stove with a landscape
from a village house in Wilczków, Warmia, 2008

Pracownia Ceramiczna Sopot, Alina Sawicka
biała glina, odlewanie z formy, malowanie,
szklwienie, wypalanie
model w skali 1:10
wys. 31 cm, szer. 14 cm, głęb. 11 cm
wg oryginału z pocz. XX w.
W domu prywatnym w Wilczkowie
(własność państwa Anfoleckich).

Pottery Studio Sopot, Alina Sawicka
white clay, moulded, painted,
glazed, fired
model in scale 1:10
height 31 cm, width 14 cm, depth 11 cm
after the original from the early 20th century
Private house in Wilczków
(owned by the Anfolecki family).

Miniatura dwuskrzyniowego narożnego pieca o bryle na planie pięciokąta, z białych kafli i dużych, reliefowych, polichromowanych segmentów kaflowych, stanowiących obramienie skrzyń, wysunięty płaski parapet i zwieńczenie. W nastawie malowany podszkliwnie pejzaż wiejski w zimowej szacie, z dekoracją o secesyjnym motywie na dużych segmentach i na wolutowo wypiętrzonem zwieńczeniu. W dolnej skrzyni podwójne drzwiczki do paleniska.

Od lat 70. XIX wieku do czasów I wojny światowej najpowszechniejszymi na wsi piecami były piece z wypełnieniem z białych kafli płytowych. Ich bryłę wzbogacały duże, reliefowe nieglazurowane elementy kaflowe, tworzące pionowe i poziome podziały pieca z rozbudowanym zwieńчением. Elementy te zdobiono rozmaicie: motywami nawiązującymi do stylów historycznych (najczęściej do baroku lub renesansu) albo ornamentem secesyjnym. Piece te występowały w kilku podstawowych typach i niezliczonej ilości odmian. Popularnym typem był piec, którego nastawę wypełniało panneau lub zestaw ozdobnych, bogato dekorowanych małych kafli, często pochodzących z fabryki Ernsta Teicherta z Miśni. Bardzo imponująco wyglądały piece, w których lico nadstawy wypełniał malowany pejzaż wiejski o różnych porach roku.

Miniatura zabytkowego pieca, pochodzącego z domu mieszkalnego w Wilczkowie, została wykonana przez Alinę Sawicką z Pracowni Ceramicznej w Sopocie w 2008 r. Pomniejszone modele pieców w skali 1:10 pozwalają zaprezentować na niewielkiej przestrzeni różnorodne, wybrane formy tych urządzeń od XVII do XX w. Obecnie kolekcje miniatur znajdują się w Muzeum Zamkowym w Malborku, Muzeum Archeologiczno-Historycznym w Elblągu, Muzeum Narodowym w Gdańsku i Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

A. Sawicka, Miniatury zabytkowych pieców, [w:] Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce, red. M. Dąbrowska, J. Semków, W. Wojnowska, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 2010 r., s. 343

MF/V/55

JS

172. Miniatura pieca barokowego, ze zbiorów Muzeum Narodowego w Gdańsku, 2007 r.

172. Miniature Baroque stove from the collection
of the National Museum in Gdańsk, 2007

Pracownia Ceramiczna Sopot, Alina Sawicka	Pottery Studio Sopot, Alina Sawicka
biała glina, odlewanie z formy, malowanie, szkliwienie, wypalanie	white clay, moulded, painted, glazed, fired
model w skali 1:10	model in scale 1:10
wys. 23 cm, szer. 14 cm, głęb. 7 cm	height 23 cm, width 14 cm, depth 7 cm
wg oryginału z 2. poł. XVIII w.	after the original from the second half of the 18th century
Muzeum Narodowe w Gdańsku	National Museum in Gdańsk

Miniatura dwuskrzyniowego pieca gdańskiego z gzymsem dzielącym skrzynie, ze ściętymi narożnikami obydwu skrzyń, wsparta na drewnianej podstawie i sześciu snycerskich nóżkach. Skrzynia górna z wnęką prześwitową z profilowaną linią zamknięcia. Gzyms zwieńczenia wypiętrzony, profilowany analogicznie jak zamknięcie wnęki, z malowaną sielską sceną w naczółku. Kafle z białą polewą, malowane fioletem manganowym, z przedstawieniem scen biblijnych i dekoracją w formie marmoryzacji na gzymsach. Nad wnęką po obu stronach malowane putta ustawione antytetycznie z ukwieconymi pucharami.

Oryginał pieca z 2. poł. XVIII w. jest przykładem pieców gdańskich z tej epoki, w której popularna była fioletowa kolorystyka. Ustawiane najczęściej na snycerskiej podstawie z nóżkami, charakteryzowały się dwuskrzyniową bryłą z prześwitem akardowym w nadstawie i wypiętrzoną, rozbudowanym zwieńczeniem. Piec obecnie rozebrany i przechowywany w postaci pojedynczych kafli w magazynach muzeum.

Miniatura pochodzącego z Gdańska zabytkowego pieca została wykonana przez Alinę Sawicką z Pracowni Ceramicznej w Sopocie w 2008 r. Pomniejszone modele pieców w skali 1:10 pozwalają zaprezentować na niewielkiej przestrzeni różnorodność wybranych pieców od XVII do XX w. Obecnie kolekcje miniatur znajdują się w zasobach Muzeum Zamkowego w Malborku, Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Elblągu, Muzeum Narodowego w Gdańsku i Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

A. Sawicka, *Miniatury zabytkowych pieców*, [w:] *Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce*, red. M. Dąbrowska, J. Semków, W. Wojnowska, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 2010 r., s. 345

MF/V/51

JS

**173. Miniatura pieca barokowego z pelikanem,
ze zbiorów Muzeum Narodowego w Gdańsku, 2009 r.**

173. Miniature Baroque stove with a pelican from the collection
of the National Museum in Gdańsk, 2009

Pracownia Ceramiczna Sopot, Anna Strzelczyk, Alina Sawicka biała glina, odlewanie z formy, malowanie, szkliwienie, wypalanie model w skali 1:10 wys. 37,5 cm, szer. 16 cm, głęb. 8 cm wg oryginału z 1760 r. Muzeum Narodowe w Gdańsku	Pottery Studio Sopot, Anna Strzelczyk, Alina Sawicka white clay, moulded, painted, glazed, fired model in scale 1:10 height 37.5 cm, width 16 cm, depth 8 cm after the original from 1760 National Museum in Gdansk
---	--

Miniatura gdańskiego pieca dwuskrzyniowego na planie prostokąta, dzielonego gzymsem, o ściętych narożach. Wsparty na drewnianej podstawie i sześciu nóżkach w formie lwich łap, w skrzyni górnej półkolista wnęka prześwitowa z fazowaną krawędzią. Gzyms zwieńczenia wypiętrzony, przełamany, z zamknięciem wolutowym, na bocznych narożnikach akroteriony w kształcie zakończonych płomieniem waz. Na gzymsie profilowana nastawa z figurą pelikana. Kafle z białą polewą, reliefową ramką i malaturą fioletem manganowym, zaś drewniana podstawa, gzymsy, płomienie waz i pelikan złożone.

Oryginał pieca z 1760 r. jest przykładem najokazalszych osiemnastowiecznych pieców gdańskich, których fioletowa kolorystyka była popularna w 2. poł. XVIII w. Ustawiany na snycerskiej podstawie, charakteryzował się dwuskrzyniową bryłą i wypiętrzoną, rozbudowanym zwieńczeniem.

Miniatura pochodzącego z Gdańska zabytkowego pieca została wykonana przez Alinę Sawicką z Pracowni Ceramicznej w Sopocie w 2008 r. Pomniejszone modele pieców w skali 1:10 pozwalają zaprezentować na niewielkiej przestrzeni różnorodne, wybrane formy tych urządzeń od XVII do XX w. Obecnie kolekcje miniatur pieców znajdują się w Muzeum Zamkowym w Malborku, Muzeum Archeologiczno-Historycznym w Elblągu, Muzeum Narodowym w Gdańsku i Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

B. Pospieszna, Kafle i piece kaflowe w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku, 2013 r., s. 426

A. Sawicka, Miniatury zabytkowych pieców, [w:] Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce, red. M. Dąbrowska, J. Semków, W. Wojnowska, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 2010 r., s. 344

MF/V/52

JS

174. Miniatura pieca barokowego z dekoracją kwiatową, ze zbiorów Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Elblągu, 2009 r.

174. Miniature Baroque stove with floral ornamentation from the collection of the Museum of Archaeology and History in Elbląg, 2009

Pracownia Ceramiczna Sopot, Alina Sawicka
biała glina, odlewanie z formy, malowanie, szkliwienie,
wypalanie
model w skali 1:10
wys. 25,5 cm, szer. 13 cm, głęb. 7 cm
wg oryginału z 1798 r.
Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Elblągu

Pottery Studio Sopot, Alina Sawicka
white clay, moulded, painted,
glazed, fired
model in scale 1:10
height 25.5 cm, width 13 cm, depth 7 cm
after the original from 1798
Museum of Archaeology and History in Elbląg

Miniatura pieca, zbudowanego na planie prostokąta, z dekoracją w postaci malowanych bukietów kwiatowych, ze ściętymi narożnikami, wspartego na drewnianej podstawie i sześciu spłaszczonych kulistych nogach – wazonach. Piec dwuskrzyniowy, przyścienny, skrzynie dzielone gzymsami. Skrzynia dolna z fryzem z kafli ułożonych poziomo, a górna o zwężonej szerokości, zamknięta wypiętrzoną, półkolistym zwieńczeniem, na którym widnieje duży bukiet z datą 1798 umieszczoną po obu stronach wiązanki. Lico pieca zdobią malowane na kaflach bukiety kwiatów przewiązane wstążką z kokardą, na gzymsach ornament ciągły z festonami. Cała tylna ściana bez malatury.

Oryginał pochodzi z kon. XVIII w. i prawdopodobnie powstał w warsztacie elbląskim. Zbudowany na podstawie oryginalnych kafli, których część znajdowała się w zbiorach muzeum, a brakujące kafle i kuliste nóżki zostały zrekonstruowane. Podobne zdobienia kwietne znane są z pieców z kwidzyńskiego muzeum. Tego typu bukiety określa się w literaturze jako „kwiaty niemieckie” i stosowane są one jako motyw dekoracyjny na ceramice m.in. z Gdańska i Malborka.

Miniatura zabytkowego pieca, pochodzącego z Elbląga, została wykonana przez Alinę Sawicką w Pracowni Ceramicznej w Sopocie w 2008 r. Pomniejszone modele pieców w skali 1:10 pozwalają zaprezentować na niewielkiej przestrzeni dużą różnorodność form urządzeń grzewczych od XVII do XX w. Obecnie kolekcje takich miniatur znajdują się w Muzeum Zamkowym w Malborku, Muzeum Archeologiczno-Historycznym w Elblągu, Muzeum Narodowym w Gdańsku i Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku.

A. Sawicka, Miniatury zabytkowych pieców, [w:] Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce, red. M. Dąbrowska, J. Semków, W. Wojnowska, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 2010 r., s. 346

MF/V/54

JS

,

**175. Miniatura repliki pieca klasycystycznego, z fabryki pieców
Waltera Wendla w Braniewie, z pałacu w Grażymach na Warmii, 2007 r.**

175. Miniature of a neoclassical stove replica made by the Walter Wendel stove
factory in Braniewo, from the palace in Grażymy, Warmia, 2007

Manufaktura „Pałac Nakomiady” biała glina, odlewanie z formy, malowanie, szkliwienie, wypalanie model w skali 1:10 wys. 25,5 cm, śr. 9 cm wg oryginału z 1923 r. Dom Pomocy Społecznej w Grażymach	„Pałac Nakomiady” Manufaktura white clay, moulded, painted, glazed, fired model in scale 1:10 height 25.5 cm, diameter 9 cm after the original from 1923 Care home in Grażymy
--	---

Miniatura pieca klasycystycznego w formie cylindrycznej, na niewysokiej, wysuniętej podstawie, wspartej na sześciu profilowanych nóżkach, ze zwieńczeniem w formie wychylonego gzymsu. Lico z kanelowanych kafli o białej polewie, dzielonych w rzędach wałkami, z kobaltową dekoracją w owalnych medalionach w części środkowej na fryzie, przedstawiającą prace przy żniwach i snopy oraz abstrakcyjne motywy w otoku z perełkowaniem w dolnej i górnej skrzyni. W miejscu dawnego paleniska w skrzyni dolnej otwarta wnęka, a w dachu modelu trzy niewielkie otwory.

Model miniatury wykonany w skali 1:10 prezentuje formę pieca wg oryginału powstałego w fabryce Waltera Wendla w Braniewie w 1923 r., zbudowany jako kopia pieca z kon. XVIII z dawnego pałacu w Grażymach, gdzie obecnie znajduje się Dom Pomocy Społecznej. Firma Waltera Wendla, założona w 1879 r., początkowo działała w Malborku, a od pocz. I. 20. XX w. do poł. lat 40. XX w. w Braniewie. Specjalizowała się w wykonywaniu pieców w stylach historycznych, a także perfekcyjnych kopii barokowych i klasycystycznych oryginałów.

Wykonywanie miniatur pieców w Manufakturze „Pałac Nakomiady” zostało poprzedzone wybudowaniem oryginalnych pieców na potrzeby wyposażenia pałacu, w kolejnych latach zaczęto wykonywać pomniejszone modele pieców znajdujących się w pałacach i dworach dawnych Prus Wschodnich i Pomorza. Miniatury powstające w manufakturze są wykonywane jako artykuły pamiątkarskie, zachowując pierwotną formę bryły i dekoracje i służąc jako element dekoracyjny.

P. Ciszek, *Manufaktura pieców kaflowych w Nakomiadach. Wskrzeszona historia starych pieców* [w:] *Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce*, red. M. Dąbrowska, J. Semków, W. Wojnowska, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 2010 r., s. 347.

MF/V/178

JS

176. Popielniczka reklamowa fabryki Waltera Wendla, 1. poł. XX w.

176. Ashtray advertising the Walter Wendel factory, first half of the 20th century

Fabryka Waltera Wendla w Braniewie
głina żelazista, formowanie w matrycy,
szklwienie, wypalanie
wys. 7,5 cm, śr. 16 cm
Zakupiona do zbiorów Mikołaja Kopernika
we Fromborku.

Walter Wendel factory in Braniewo
iron clay, moulded,
glazed, fired
height 7.5 cm, diameter 16 cm
Purchased for the collection of the Nicolaus Copernicus
Museum in Frombork.

Popielniczka reklamowa fabryki pieców Waltera Wendla w Braniewie. Pięcioboczna, z podpórkami wgłębными na cygara na krawędzi popielniczki i powielanym napisem na ścianach bocznych: WALTER WENDEL BRAUNSBURG. Na ściankach popielniczki reliefowe przedstawienia modeli pieców produkowanych w fabryce: dwuskrzyniowych z wysoką skrzynią dolną o gładkich kafłach i niską nadstawą z kafli reliefowych, dwuskrzyniowych z naczółkiem w nadstawie, jednoskrzyniowych na szerokich stopach z kafli gładkich. Polewa ciemnobrązowa, tylko lustro w palecie naciekowej w odcieniach brązu, fioletu i bieli. Popielniczki były wykonywane w kilku kolorach: jednolitym ciemnobrązowym i zielonym oraz kolorach mieszanych (brązowo-fioletowo-białym). Fabryka oprócz produkcji popielniczek, reklamujących działalność firmy, wydawała także ulotki reklamowe.

Fabryka pieców, założona w 1897 r. przez pochodzącego z Królewca Waltera Wendla, działała w Braniewie od pocz. I. 20. XX w. do 1944 r. Zakład specjalizował się w budowaniu pieców w stylach historycznych lub perfekcyjnym kopiowaniu barokowych i klasycystycznych oryginałów. Przykładem jest replika barokowego pieca z malaturą kobaltową (z 1770 r.), replika pieca elbląskiego (z 1769 r.), a także piece w stylach klasycystycznym i barokowym z kafli o białej polewie, wytwarzane do pałaców na terenie Prus Wschodnich i Zachodnich: w Dobrocinie, Wejherowie, Galinach, Słobitach i in. Piece Wendla trafiały także do Berlina, Hanoweru czy rezydencji w Westfalii. Zasadnicza produkcja opierała się na piecach domowych z zielonych, białych i brązowych kafli, często z siedziskami i duchówkami, a także trzonów kuchennych do pałaców, dworów czy hoteli. Inną specjalnością fabryki Wendla było wykonywanie ogrzewania nawiewowego do kościołów i dużych sal.

Niepublikowana

MF/R/170

JS

7. Żeliwne elementy urządzeń grzewczych XVIII w.–pocz. XX w.

Cast iron components
of heating equipment,
18th century–early 20th century

177. Płyta żeliwna z alegorią obfitości, pocz. XX w.

177. Cast-iron plate decorated with an allegory of abundance, early 20th century

odlewnia żeliwa, Niemcy
żeliwo, odlewnictwo
wys. 68 cm, szer. 28,5 cm, głęb. 2 cm
płyta z Fromborka
Zakup od osoby prywatnej.

iron foundry, Germany
cast iron, cast
height 68 cm, width 28.5 cm, thickness 2 cm
plate from Frombork
Purchased from a private person.

Żeliwna płyta piecowa w kształcie wydłużonego prostokąta, z motywem groteski, zamkniętym w zdwojonej, wypukłej ramce. W centralnej części ukazana stojąca postać kobieca trzymająca w obu dłoniach rogi obfitości, będąca alegorią obfitości, nad którą widnieje w formie korony rozwinięta palmeta, a wokół wici roślinne z wplecionymi gałązkami i kwiatami. W górnej części ramka z kartuszem z nieczytelnym herbem i gałązkami dębu z żołędziami i liśćmi po bokach. U dołu w szerszej ramce dekoracja z reliefem geometrycznym. Wzdłuż dłuższych boków płaskie listwy montażowe. Powierzchnia płyty od strony frontowej i z tyłu pokryta korozją.

Płyta stanowiła prawdopodobnie element konstrukcyjny żeliwnego pieca. Początkowo płyty takie dekorowano ornamentem z motywami sakralnymi, alegorycznymi i mitologicznymi, zaś od XVIII w. zaczęto stosować motywy świeckie i sceny rodzajowe. Od XIX w., w związku z rozwojem odlewnictwa żelaza, płyty do pieców żeliwnych produkowano masowo, wobec czego były one powszechnie dostępne. Na pocz. XX w. powracano do naśladownictwa wzorów z minionych epok i stosowano dekorację neorenesansową. Formy pieców, jakie rozpowszechniły się w tym czasie, miały prostopadłościenną podstawę, zaś nastawę o przekroju koła lub owalu.

Niepublikowana

MF/R/169

JS

178. Płyta żeliwna z herbem Rogala, XVIII w.

178. Cast-iron plate with the Rogal coat of arms, 18th century

odlewnia żeliwa, Niemcy
żeliwo, odlewnictwo

wys. 87 cm, szer. 65,5 cm, głęb. 3,5 cm

Pochodzi z kanonii św. Pawła we Fromborku.

iron foundry, Germany

cast iron, cast

height 87 cm, width 65.5 cm, thickness 3.5 cm

Comes from the canonry of Saint Paul in Frombork.

Płyta żeliwna w kształcie prostokąta zamknięta w profilowanej ramie. Pole płyty z dekoracją reliefową z herbem Rogala należącym do biskupa Ignacego Krasickiego, wypełniającą całą powierzchnię. W klejnocie kapelusz oznaczający godność biskupią z sześcioma chwostami z każdej strony. Nad kartuszem korona książęca z krzyżem równoramiennym, od której spływają po obu stronach mięsiste draperie stanowiące tło dla kartusza. Po obu stronach kartusza pastorał i miecz, a w części centralnej godło herbu: na tarczy dwudzielnej w polu prawym znajduje się róg jeleni, na lewym róg turczy.

Płyta znajdowała się na fasadzie kanonii św. Pawła i wówczas została pokryta polichromią, wydaje się jednak, że była tam umieszczona wtórnie, bowiem na elewacjach budynków stosowano dekoracje z kamienia, a płyty z żeliwa tego typu stanowiły element kominka lub pieca. Były one bogato zdobione, często opatrywane datami lub herbami. Od 1748 r. budynek kanonii użytkował czasowo biskup Ignacy Krasicki i być może płyta z herbem Rogala stanowiła dekorację jednego z kominków znajdujących się w przeszłości w kanonii. Umieszczenie jej w XIX w. na fasadzie miało upamiętniać słynnego mieszkańca tej kanonii.

Płyty żeliwne, przeznaczone do umieszczenia w kominku, poza funkcją kumulowania ciepła, pełniły także funkcję dekoracyjną. Dziś często nie odróżnia się zachowanych żeliwnych płyt kominkowych od płyt stanowiących elementy pieca, który mógł być w całości lub tylko w części paleniskowej wykonany z żeliwnych segmentów.

Niepublikowana

MF/R/67

JS

179. Płyta żeliwna z herbem Zbiświcz, XVIII w.

179. Cast-iron plate with the Zbiświcz coat of arms, 18th century

odlewnia żeliwa, Niemcy	iron foundry, Germany
żeliwo, odlewnictwo	cast iron, cast
wys. 44,5 cm, szer. 64 cm, głęb. 5,5 cm	height 44.5 cm, width 64 cm, depth 5.5 cm
Znalezisko przypadkowe na polu ornym między Fromborkiem a Bogdanami.	An accidental find made in a field between Frombork and Bogdany.
Zakup od osoby prywatnej.	Purchased from a private person.

Płyta żeliwna z kominka w kształcie szerokiego prostokąta, u dołu w części środkowej zamknięta półkolistą krawędzią, górna część płyty odłamana. Jej przestrzeń wypełnia czteropolowy kartusz herbowy, ułożony na ośmioramiennej gwieździe. Za kartuszem dekoracje ornamentem rollwerkowym, po jednej stronie miecz, a po drugiej pastorał biskupi. Wokół słabo czytelne labry spływające z dwóch stron. Na polu kartusza z prawej strony herb Zbiświcz biskupa Adama Stanisława Grabowskiego, pozostałe trzy herby nierozpoznane.

Płyta zaopatrzona w dolnej części w śruby montażowe. Zachowała wiele elementów dekoracji reliefowej, ale wskutek długiego zalegania w ziemi pokryta jest w znacznym stopniu korozją, która uniemożliwia rozpoznanie szczegółów.

Ta zachowana we Fromborku płyta może pochodzić z fundacji biskupa Stanisława Adama Grabowskiego lub upamiętniać go (urząd biskupa piastował od 1741 do 1766 r.). Świadczy o tym kartusz dzielony w krzyż, na którym w jednym polu widnieje herb Zbiświcz, należący do biskupa, a ułożenie kartusza na ośmioramiennej gwieździe może symbolizować oprawę Orderu Orła Białego, którym biskup był odznaczony.

Niepublikowana

MF/R/194

JS

8. Obiekty związane z niecenieniem ognia XIV/XV w.–1. poł. XX w.

Objects used in fire lighting, turn of the 14th and 15th centuries–first half of the 20th century

180. Krzesiwo, XIV–XV w.
180. Fire striker, 14th–15th century

warsztat lokalny	local workshop
żelazo, kucie	iron, forged
dł. 8,9 cm, grub. 0,6–0,8 cm	length 8.9 cm, thickness 0.6–0.8 cm
Badania archeologiczne we Fromborku.	Archaeological research in Frombork.

Fragment krzesiwa jednokabłąkowego z żelaznego pręta, wygiętego w ok. $\frac{3}{4}$ długości. Zachowane fragmentarycznie.

Krzesiwa były najbardziej popularnym narzędziem do niecenia ognia niezbędnym wszędzie tam, gdzie używano urządzeń ogniowych do ogrzewania pomieszczeń lub gotowania. Stosowano je powszechnie aż do ok. poł. XIX w., do czasu upowszechnienia się zapalek. W celu wzniecenia iskry krzesiwem uderzano o krzemień, czy inny kamień, zwany krzesakiem, a jako materiału łatwopalnego używano: siana, mchu, kory lub korzeni niektórych roślin albo hubki.

Świat Kopernika w świetle zabytków ze zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, red.

Ż. Wlizło, M. Jagła, W. Wojnowska, Frombork 2022, s. 243.

W. Wojnowska, *Frombork w zabytkach kultury materialnej*, katalog wystawy, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 1989, s. 36.

Niepublikowane

MF/Ar/64

WW

Pudełka zapalek, 1940 r.

Box of matches, 1940

Haushaltsware deutsche Zündwaren Monopolges PST
Deylen & Söhne Visselhövede
drewno, papier, nadruk
wys. 5,2 cm, szer. 3,6 cm, głęb. 1,5 cm
Przekaz Towarzystwa Miłośników Pieców Kaflowych im.
Waltera Wendla w Braniewie.

Haushaltsware deutsche Zündwaren Monopolges PST
Deylen & Söhne Visselhövede
wood, paper, print
height 5.2 cm, width 3.6 cm, thickness 1.5 cm
Donated by Towarzystwo Miłośników Pieców Kaflowych
im. Waltera Wendla in Braniewo.

Pudełka z zapalkami wykonane z wiórów drewna oklejonych papierem. Nadruk na etykiecie na jednym pudełku w kolorze czarnym, zamknięty w prostej ramce, z napisem w górnej części *Haushaltsware/ Deutsche Zündwaren Monopolges*. Poniżej przedstawiony cień mężczyzny w kapeluszu (rewolwerowca?), z prawej strony napis dźwiękonaśladowczy *PST!*. Na drugim pudełku czerwono-czarny nadruk nad dwoma rogami myśliwskimi na tle słońca z napisami *Doppelhorn Hölzer/ nicht/ nach/ glühende/ Sicherheits Zündholzer*, u dołu *von Deylen & Söhne G.m.b.h Visselhövede*. Spód pudełek w kolorze fioletowym, boki wyklejone papierem ściernym (draska), pudełka wypełnione zapalkami o brązowym i żółty kolorze główek. Nieużywane.

Historia przemysłu zapalczanego w Niemczech sięga 1866 r., kiedy Fritz von Deylen i Hermann Behnemann założyli fabrykę zapłonów. W 1930 r., za namową szwedzkiego przemysłowca Ivara Kreugera, powstał Niemiecki Monopol Zapalczany (Zündwaren Monopol Gesellschaft). Po 1945 r. na dużą skalę zaczęto produkować zapalki książkowe w różnych wersjach reklamowych, a w 1983 r. skończył się w Niemczech okres monopolu na produkty zapłonowe.

Niepublikowane

MF/V/177

JS

Bibliografia

Bibliography

75 lat Muzeum Mikołaja Kopernika. Wlizło Ż., Jagła M., Wojnowska W. (red.), Katalog zbiorów, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 2023.

Achremczyk S., Marchwiński R., Przeracki J., *Poczet biskupów warmińskich*, Olsztyn 1994.

Babińska B., *Kafle piecowe z XVI–XVIII w. pozyskane z badań archeologicznych prowadzonych na terenie Gdańska w latach 1996–2006*, [w:] *Stan badań archeologicznych miast w Polsce*, red. H. Paner, M. Fudziński, Z. Borowski, Gdańsk 2009, s. 130–155.

Barfod, J., Pospieszna B., Niederhaus H., Formela R., *Kadyny. Ceramika z Królewskiego Warsztatu Majoliki (1904–1944)*. Katalog wystawy, Malbork 1999.

Barylewska-Szymańska E., *Od piwnic po strych. Wnętrza domów gdańskich drugiej połowy XVIII wieku*, Warszawa–Gdańsk 2015.

Barylewska-Szymańska E., *Piece gdańskie w dawnych i współczesnych zbiorach Domu Uphagena w Gdańsku*, [w:] M. Dąbrowska, J. Semków, W. Wojnowska (red.), *Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce*, Frombork 2010, s. 68–78.

Bis W., *Ze studiów nad piecami typu hypocaustum z terenu ziem Polski*, [w:] „Architectus”, 2003, nr 1–2 (13–14), s. 3–28, 14–15.

Blümel F., *Deutsche Öfen. Der deutsche Kunstofen von 1480–1910. Kachel – und Eisenöfen aus Deutschland, Österreich und der Schweiz*, München 1965.

Borawska T., *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, Olsztyn 1996.

Buschor R., Gutscher D., Roth Kaufmann E., *Spätmittelalterliche reliefierte Ofenkeramik in Bern*, Bern 1994.

Buśko C., *Średniowieczne piece typu hypocaustum na Śląsku*, [w:] „Archaeologia Historica Polona”, t. 1, Toruń, 1995, s. 149–183, 156, 176.

Cserey E., C. W. Fleischmann C. W. Fleischmann – ein Kapitel aus der Firmengeschichte, [w:] „Keramos”, H., 2011/2012, (2011), s. 21–54.

Czubiel L., *Warownia fromborska*, [w:] „Rocznik Muzeum w Toruniu”, t. III, 1968, s. 130–156.

Dąbrowska M., *Kafle i piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987.

Dąbrowska M., *Kilka uwag metodycznych o rekonstrukcji pieców*, [w:] „Archaeologia Historica Polona”, t. 15/2, Toruń 2005, s. 335–357.

Dąbrowska M., *O metodzie rekonstrukcji pieców z zamku w Bolesławcu*, [w:] „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, rocz. 36, nr 4, 1988, s. 681–696.

Dąbrowska M., *O siedemnastowiecznych kaflach i piecach z terenu ziem polskich*, [w:] M. Dąbrowska, H. Karwowska (red.), *Średniowieczne i nowożytne kafle. Regionalizmy – podobieństwa – różnice*, Białystok 2007.

Dąbrowska M., *Ogrzewanie wnętrz mieszkalnych w średniowieczu i czasach nowożytnych*, [w:] „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, rocz. 56, nr 3–4, 2008, s. 305–324.

Dąbrowska M., *Oświetlenie i ogrzewanie średniowiecznych wnętrz zamkowych*, [w:] „Archaeologia Historica Polona”, t. 14, 2004, s. 173–188.

Dąbrowska M., *Piec jako eksponat muzealny*, [w:] M. Dąbrowska, J. Semków, W. Wojnowska (red.), *Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce*, Frombork 2010, s. 13–17.

Dąbrowska M., *Piec jako nośnik idei?*, [w:] „Archaeologia Historica Polona”, t. 21, 2014, s. 209–238.

Dąbrowska M., *Piec z początku XVII w. Opracowanie projektu rekonstrukcji dla Zamku Królewskiego w Warszawie*, [w:] „Kronika Zamkowa. Roczniki”, nr 1/29, 2/30, 1994, s. 15–29.

Dąbrowska M., *Średniowieczne i nowożytne urządzenia ogniowe w szpitalu pod wezwaniem św. Ducha we Fromborku*, [w:] M. Młynarska-Kaletynowa, J. Kruppé (red.), *O rzeczach minionych. Scripta rerum historicarum Annae Rutkowska-Płachcińska oblata*, „Studia i Materiały z Historii Kultury Materialnej”, t. LXXI, Warszawa 2006, s. 47–64.

Detlefsen R., *Stadt- und Landhäuser in Ostpreußen*, München, 1918, s. 45, il. 41.

Dittmar M., Arndt U., Madaus Ch., „Doch auch dies letzte Abendroth der Ofenmalerei erleicht...” Katalog zur Ausstellung *Künsteröfen-Öfenkünstler*, Velten 1996.

Dittmar M., *Die «Väter» des Berliner Ofens*, [w:] *Märkische Ton-Kunst. Veltener Ofenfabriken. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte des Heizens*, Stuttgart 1993, s. 78–83.

Dittmar M., *Ein Museum kehrt zurück. Eine Ausstellung des Fördervereins Ofen- und Keramikmuseum Velten e. V.*, Velten 1994.

Dittmar M., *Märkische Ton-Kunst. Veltener Ofenfabriken. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte des Heizens*, Stuttgart 1993.

Dittmar M., *Ofen-Stadt-Ansichten. Eine Ausstellung des Fördervereins Ofen- und Keramikmuseum Velten e. V.*, Velten 1994.

Dittmar M., *Wohlige Wärme, Ausstellung des Fördervereins Ofen- und Keramikmuseum Velten e. V.*, Velten 1996.

Dittrich F., *Der Dom zu Frauenburg*, [w:] „Zeitschrift für die Geschichte Altertumskunde Ermlands”, Bd. 18, 1913, s. 690. I, Bd. 19, 1916, s. 162–163.

Dymek K., *Średniowieczne i renesansowe kafle śląskie*, Wrocław 1995.

Firszt S., *Kafle piecowe na Śląsku z XIII–XVIII wieku w świetle odkryć archeologicznych w Legnicy*, [w:] „Silesia Antiqua”, t. 38, 1994, s. 85–105.

Fonferek J., Marcinkowski M., Sienkowska U., *Elbląg – życie codzienne w porcie hanzeatyckim*, Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Elblągu, Elbląg 2012.

Fonferek J., Niemcewicz-Ledwoń B., *Piece kaflowe w zbiorach Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Elblągu*, [w:] M. Dąbrowska, J. Semków, W. Wojnowska (red.), *Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce*, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 2010, s. 42–50.

Frankowski A., *Elita władzy Starego Miasta Braniewa w XVII i XVIII wieku*, [w:] „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, nr 2, 2001, s. 165–196.

Frazik J., *Kafle z zamku w Dubiecku*, [w:] „Ochrona Zabytków”, rocz. XXIII, zesz. 4, s. 294–302, 1970.

Gajewska M., Kruppé J., *Badania archeologiczne w 1958 roku na Wzgórzu Katedralnym we Fromborku*, [w:] „Rocznik Olsztyński”, t. III, 1960, s. 81–102.

Gajewska M., Kruppé J., *Dotychczasowy stan badań archeologicznych fortyfikacji przed bramą południową we Fromborku*, [w:] „Komentarze Fromborskie”, 1973, s. 105–113.

Gajewska M., Kruppé J., *Praca Prace archeologiczne prowadzone we Fromborku w roku 1969*, [w:] „Komentarze Fromborskie”, 1971, s. 197–205.

Gajewska M., Kruppé J., *Rzut oka na dotychczasowe wyniki badań archeologicznych we Fromborku*, [w:] „Kwartalnik Kultury Materialnej”, t. XXI, nr 4, 1973, s. 617–631.

Gajewska M., Kruppé J., *Wstępne sprawozdanie z badań terenowych na Wzgórzu Katedralnym we Fromborku za lata 1961–1962*, [w:] „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1964, nr 4, s. 830–834.

Gola A., Fekecz-Tomaszewska B., Ławicka M., *Architektoniczne rzemiosło artystyczne od XII do XX wieku*, Wrocław 2013.

Haur J. K., *Skład albo Skarbiec Znakomitych Sekretow Oekonomiye Ziemianskey...*, Kraków 1693, s. 514.

Historia kultury materialnej Polski w zarysie: od XIII do XV wieku, red. A. Rutkowska-Płachcińska, t. 2, Wrocław 1978, s. 249–257.

Horst Appuhn (hrsg.), *Johann Siebmachers Wappenbuch von 1605*, München 1999.

Imiołczyk E., *Ludzie i bestie z kafli rodem*. Katalog wystawy Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu, Bytom 2023.

Janiak T., *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie*, Gniezno 2001.

Jencio F., *Elbinger Zimmerofen-Industrie*, [w:] „Die Kachel- und Töpferkunst”, Monatshefte für keramische Kunst, H. 3, 1924, s. 168–172.

Kamiński R., *Grafika renesansowa jako źródło przedstawień o tematyce religijnej w twórczości kaflarskiej Hansa Bermana*, [w:] M. Dąbrowska i H. Karwowska (red.) *Średniowieczne i nowożytnie kafle. Regionalizmy-podobieństwa-różnice*, Białystok 2007, s. 79–86.

Katalog zabytków sztuki w Polsce. Braniewo, Frombork, Orneta i okolice, województwo elbląskie, Arszyński M. i Kutznera M. (red.), Warszawa 1980, s. 88–106.

Karwowska H., Stankiewicz U., *Nowożytnie kafle o tematyce myśliwskiej z Tykocina*, [w:] M. Bis, W. Bis

(red.), *Rzeczy i ludzie. Kultura materialna w późnym średniowieczu i w okresie nowożytnym. Studia dedykowane Marii Dąbrowskiej*, Warszawa 2014, s.187–196.

Historia kultury materialnej Polski w zarysie: od XVI do połowy XVII wieku, Keckowa A, Molenda D. (red.), t. 3, Wrocław 1978.

Kilarska E., *Fajanse z Delft w dawnym Gdańsku*, Gdańsk 2003.

Kilarska E., *Kafle gdańskie XV–XVIII wieku ze zbiorów Muzeum Narodowego w Gdańsku*, Słupsk 1989

Kilarska E., Kilarski M., *Kafle z terenu dawnych Prus Królewskich*. Katalog wystawy, Malbork 2009.

Kilarska E., *Piec we Dworze Artusa w Gdańsku*, [w:] „Ochrona Zabytków”, 47/2 (185), 1994, s. 226–228.

Klejnot w koronie Rzeczypospolitej. Sztuka zdobnicza Prus Królewskich. Betlejewska Cz. (red.), Katalog wystawy, Muzeum Narodowe w Gdańsku, Gdańsk 2006.

Klingspor C. A., *Baltisches Wappenbuch*, 1882.

Kluttig-Altmann R., *Herstellungstechnologie, Typologie und Funktion der Zieglerdeckel aus der Hüffert'schen Vorstadt*, [w:] F. J. Dubbi, S. Gresse, R. Kluttig-Altmann (hrsg.), *Zieglerdeckel aus Warburg, Hüffert'sche Vorstadt. Funde an einer Produktionsstätte*, 2021, s.189–203.

Kluttig-Altmann R., *Lids Made of Brick Clay from Wittenberg and Central Europe – a Mysterious Type of Archaeological Artefact from the Late Middle Ages and Early Modern Period The Bohemian Bit-ter Water Trade, 1721–1763* [w:] G. Blažková, K. Matějková (ed.), *Post-medieval pottery between (its) borders*, 2019, s. 269–277.

Kluttig-Altmann R., *Zieglerdeckel in Wittenberg und in der Schweiz*, [w:] *Ziegelei-Museum, Bericht der Stiftung Ziegelei-Museum*, 2017, s. 21–32.

Kobieltus S., *Bestiarium chrześcijańskie. Zwierzęta w symbolice i interpretacji. Starożytność i średnio-wieczne*, Warszawa 2002.

Kobrzeńska-Sikorska G., *Kafle XVI–XVII wieku z Lidzbarka Warmińskiego w zbiorach Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie*, [w:] *Garncarstwo i kaflarstwo na ziemiach polskich od późnego średnio-wieczna do czasów współczesnych*. Materiały z konferencji, A. Gruszczyńska A., Targońska (red.), Rze-szów 1994, s. 263–275.

Koch W., *Style w architekturze*, Warszawa, 1996, s. 458.

Kopiczko A., *Ustrój i organizacja diecezji warmińskiej w latach 1525 –1772*, Olsztyn, 1993., s.32

Kruppé J., *Frombork*, [w:] *Informator Archeologiczny. Badania 1970*, Warszawa 1971, s. 229–231.

Kruppé J., Gajewska M., *Wstępne sprawozdanie z badań terenowych na Wzgórzu Katedralnym we Fromborku za lata 1961–1962*, [w:] „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, nr 4, 1962, s. 830–834.

Kruppé J., *Problematyka i dotychczasowe wyniki badań archeologicznych na Wzgórzu Katedralnym* [w:] „Kommentarze Fromborskie”, Olsztyn 1968, s. 57 –85, 68 i nast.

- Kruppé J., *Szpital kapitulny Świętego Ducha we Fromborku*, [w:] *Szpitalnictwo w dawnej Polsce*, s. 187–188.
- Krzywdziński R., *Kilka słów o historii ogrzewania. Hypokaustum – starożytne c.o.*, [w:] „Miesięcznik informacyjno-techniczny”, nr 11 (123), 2008.
- Kuczyński S. K., *Polskie herby ziemskie. Geneza, treści, funkcje*, Warszawa 1993.
- Kwapieniowa M., *Stan badań nad historią kaflarstwa w Polsce XIV–XVIII w.*, [w:] „Materiały Archeologiczne”, t. XII, Kraków 1971, s. 208–228.
- Majewski M., *Kafle z XVI–XVII wieku z badań na Starym Mieście w Stargardzie (2001–2004). Tematyka wyobrażeń – wzory graficzne – kierunki importu* [w:] G. Nawrońska (red.), *XV Sesja Pomoroznawcza*, Elbląg 2007, s. 417–430.
- Majewski M., *Renesansowe kafle zachodniopomorskie. Studium z historii ogrzewania wnętrz mieszkalnych*, Stargard-Szczecin 2015.
- Marciniak-Kajzer A., *Palenisko, kominek czy piec – urządzenia ogniowe w średniowiecznych dworach*, [w:] Bis M., Bis W., *Rzeczy i ludzie. Kultura materialna w późnym średniowieczu i w okresie nowożytnym. Studia dedykowane Marii Dąbrowskiej*, Warszawa 2014, s. 61–74.
- Marcinkowski M., *Średniowieczny warsztat garncarski ze Starego Miasta w Elblągu*, [w:] „Pomorania Antiqua”, t. XIX, 2003, s. 193–250.
- Masełkowska-Stępnik E., Stępnik T., *Późnośredniowieczne i nowożytnie kafle z Grodziska Wielkopolskiego, gm. Loco, woj. poznańskie. Przyczynek do badań nad historią kaflarstwa wielkopolskiego*, [w:] „Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 3, 1997, s. 239–243.
- Matuszewska-Kola W., *Kafle piecowe odkryte podczas badań archeologicznych*, [w:] *Materiały sprawozdawcze z badań zespołu pobenedyktynskiego w Mogilnie*, zesz. 2, Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, Seria B - Tom LXXII/, Warszawa 1980, s. 38–51.
- Mazur D., *Kafle piecowe jako źródło materialne i ikonograficzne – znaczenie kafla w rekonstrukcji materialnych i niematerialnych aspektów życia codziennego dawnych społeczeństw*, [w:] „Archaeologia Historica”, t. 39, 2014, s. 177–203.
- Mende J., *Die Tonwarenfabrik Tobias Chr. Feilner in Berlin. Kunst und Industrie im Zeitalter Schinkels*, Berlin/München 2013.
- Mende J., *Feinweiße Öfen für Schloss Babelsberg, Sonderdruck Jahrbuch Stiftung Preussische Schlösser und Gärten Berlin-Brandenburg*, Bd. 5, 2003, s. 84–86.
- Mirkowska I., *Wybrane kafle z zamku i z miasta w Reszlu, woj. olsztyńskie*, [w:] *Garncarstwo i kaflarstwo na ziemiach polskich od późnego średniowiecza do czasów współczesnych. Materiały z konferencji*, Rzeszów 21–23. IX 1993, Rzeszów 2003.
- Moskal K., *Color amicus czyli o kaflu i piecu*, Kraków 2010.
- Moskal K., *Kafle w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*, Kraków 2012.

- Motyłewska I., *Renesansowe kafle z zamku w Inowłodzu*, Łódź 2008.
- Nawrocki Z., *Kanonie zewnątrz murów obronnych we Fromborku*, Komentarze Fromborskie, Olsztyn 1970, s. 11–134.
- Nawrońska G., *Powracająca przeszłość Starego Miasta w Elblągu*, Toruń 2014.
- Niemczyk E., *Cztery żywioły w architekturze*, Wrocław 2000.
- Niemiec D., Olbrot J., *Gotyckie i renesansowe oraz manierystyczne kafle piecowe z wystroju pieców grzewczych klasztoru dominikanów w Krakowie*, [w:] „Rocznik Krakowski”, t. LXXXVIII, 2022, s. 309–360.
- Nocuń P., *Późnogotycki piec kaflowy z zamku w Chudowie koło Gliwic. Idea odtworzenia zabytku na podstawie pozyskanego materiału archeologicznego*, [w:] „Alma Mater”, 2008, nr 99, 2008, s. 122–126.
- Nowakowski Z., *Dawna i współczesna technika zdruńska*, [w:] M. Dąbrowska, J. Semków, W. Wojnowska (red.), *Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce*, Frombork, s. 18–25.
- Okoński J., *Z badań nad typologią i zmiennością dekoracji kafli w Polsce*, Warszawa 1988.
- Olszewska J., *Zabytkowe kafle Muzeum w Jarosławiu*. Katalog, Jarosław 1966.
- Orłowicz M., *Ilustrowany przewodnik turystyczny po Mazurach Pruskich i Warmji z 85 ilustracjami w tekście*, Lwów-Warszawa, 1923.
- Piaskowski T., Szkop H., *Zabytki Fromborka*, Frombork 2003.
- Piątkiewicz-Dereniowa M., *Kafle wawelskie okresu wczesnego renesansu*, [w:] „Studia do dziejów Wawelu”, t. 2 (1960), s. 303–374.
- Piątkiewicz-Dereniowa M., *Renesansowe kafle wawelskie*, Warszawa 1982.
- Pospieszna B., *Ceramika kadyńska w zbiorach Edwarda Parzyskiego*, Elbląg 2012.
- Pospieszna B., *Dekoracje malarskie na ceramice pomorskiej w XVIII wieku*, [w:] „Gdańskie Studia Muzealne”, t. 10, s. 41–73.
- Pospieszna B., *Kafle i piece kaflowe w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku*, Malbork 2013.
- Pospieszna B., *Kafle z Centralnej Składnicy Muzealnej w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku*, Malbork 2005.
- Pospieszna B., *Malborskie zakłady przemysłu ceramicznego w drugiej połowie XIX wieku i w początku XX wieku*, [w:] „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, nr 3–4, Warszawa 1994, s. 346–355.
- Pospieszna B., *Ogrzewanie na Zamku Malborskim w dawnych wiekach*, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2002.
- Pospieszna B., *Piece i kafle gdańskie w XVIII wieku*, [w:] M. Dąbrowska, H. Karwowska (red.), *Średniowieczne i nowożytnie kafle. Regionalizmy –podobieństwa –różnice*, Białystok 2007, s. 161–174.

Pospieszna B., *Tropami znaków na kaflach*, [w:] „Kwartalnik Ciepło”, nr 1 (28) 2005, s. 35–38.

Poświk B., *Konstrukcja warunków i procesów pracy jako badania pomocnicze dla historii kaflarstwa*, [w:] „Biuletyn Historii Sztuki i Konserwacji”, t. I, 1932, s. 199–209.

Rudy M., *Zniszczenia i konserwacja renesansowych kafli Wielkiego Pieca z Dworu Artusa w Gdańsku*, [w:] „Ochrona Zabytków”, nr 49/3 (194), 1996, s. 251–260.

Sas-Zubrzycki J., *Kaflarstwo polskie*, Lublin 1915.

Sawicki T., *Kafle gotyckie i renesansowe z Gniezna*, [w:] Cz. Strzyżewski (red.), *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich*. Katalog wystawy, Gniezno 1993, s. 40–43.

Semków J., Wojnowska W., *Pozostałości sztuki zduńskiej w regionie braniewskim*, [w:] „Folia Fromborensia”, nr 3, 2000, s. 95–113.

Semków J., Wojnowska W., *Sztuka zduńska w północnej Warmii*, [w:] „Cenne, Bezcenne, Utracone”, nr 1, 2001, s. 4–9.

Semków J., Wojnowska W., *Piece kaflowe północnej Warmii z końca XIX i pierwszej połowy XX wieku*, [w:] „Ciepło”, nr 4, 2001, s. 4–7, 9.

Semków J., Wojnowska W., *Piece w pałacach*, [w:] „Spotkania z Zabytkami”, nr 8, 2002, s. 27–30.

Semków J., Wojnowska W., *Plastyka ceramiczna jakiej nie było*, [w:] „Świat Kominków”, nr 1, 2005, s. 26–28.

Semków J., Wojnowska W., *Fabryki pieców w XIX i XX w. w północnej Polsce*, [w:] „Świat Kominków”, nr 1, 2005, s. 22–25.

Semków J., Wojnowska W., *Fabryka pieców Waltera Wendla*, [w:] „Spotkania z Zabytkami”, nr 10, 2006, okładka

Semków J., *Kominki we Fromborku*, [w:] „Świat Kominków”, nr 2/2007, s. 14–16.

Semków J., Wojnowska W., *Piece kaflowe z XIX i XX w. z terenu dawnych Prus i Pomorza*, [w:] M. Dąbrowska M., H. Karwowska (red.), *Średniowieczne i nowożytne kafle. Regionalizmy – podobieństwa – różnice*, Białystok 2007, s. 193–204.

Semków J., Wojnowska W., *Fabryka pieców Waltera Wendla*, [w:] „Świat Kominków”, nr 4/2008, s. 12–15.

Semków J., *Pochwała niemieckich pieców w pisarstwie Marka Twaina*, [w:] „Świat kominków”, nr 2/2008, s. 70–72.

Semków J., Wojnowska W., *O potrzebie istnienia muzeum pieców kaflowych*, [w:] „Świat Kominków”, nr 2/2009, s. 68–72.

Semków J., *Śladami Mikołaja Kopernika*, [w:] „Świat Kominków”, nr 4/2009, s. 8–13.

Semków J., Wojnowska W., *Z Elbląga na Śląsk i z powrotem*, [w:] „Świat Kominków”, nr 1/2010, s. 8–13.

Semków J., Wojnowska W., *Piece kaflowe w kompleksie zabudowy mieszkalnej Wzgórza Katedralnego we Fromborku*, [w:] M. Dąbrowska, J. Semków, W. Wojnowska (red.), *Piece kaflowe w zbiorach muzealnych w Polsce*, Frombork 2010, s. 26–41.

Semków J., Wojnowska W., *Na tyłach historii. Piece kaflowe w pałacach i dworach Warmii i Mazur*, [w:] „Świat Kominków”, nr 4/, 2011, s. 68–75.

Semków J., Wojnowska W., *Gorące zabytki – piece w obiektach sakralnych*, [w:] „Ecclesia”, nr 4, 2012., s. 11–15.

Semków J., Wojnowska W., *Piece kaflowe*, [w:] M. Frąckowiak, P. Janiak (red), *Ciepłownictwo polskie*, Bydgoszcz 2013, s. 44–62.

Semków J., Wojnowska W., *Piece Tobiasza Christopha Feilnera – ojca berlińskich pieców kaflowych w pałacu biskupim we Fromborku*, [w:] „Świat Kominków”, nr 2/2013, s. 88–94.

Semków J., Wojnowska W., *Piec z Miśni” - co to znaczy?*, [w:] „Świat Kominków”, nr 4/216, s. 88–90.

Semków J., *Fromborskie muzealia do 1945 roku*, [w:] „Cenne, Bezcenne, Utracone” nr 11, 2017, s. 26–32.

Semków J., *Piece z Fabryki Christiana Wilhelma Fleischmanna zachowane na Warmii, Mazurach i Pomorzu*, [w:] „Warmińsko-Mazurski Biuletyn Konserwatorski”, nr 10/2018, s. 84–102.

Semków J., Wojnowska W., *Historia niezwykła. Jak Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku odzyskało zaginiony podczas wojny piec barokowy*, [w:] „Świat Kominków”, nr 1/2020, s. 118–119.

Sienicki S., *Wnętrza mieszkalne*, Warszawa 1962.

Sikorski J., *Prywatne życie Mikołaja Kopernika*, Warszawa 2003 r.

Skurpski H., *O sztuce ludowej Warmii i Mazur*, Olsztyn 1971.

Stankiewicz U., *XVI-wieczne kafle naczyniowe ze stanowiska 39 w Tykocinie*, [w:] „Biuletyn Konserwatorski Województwa Białostockiego, zesz. 3, 1997, s. 168–186.

Szczepanowska K., *Sceny polowań na nowożytnych kaflach z Gdańska. Charakterystyka przedstawień na podstawie kafli z wybranych stanowisk*, [w:] „Gdańskie Studia Archeologiczne”, nr 4 (2014), s. 135–156.

Szydłowska E., *Gotyckie i renesansowe kafle w Muzeum Górnego Śląska*. Katalog wystawy, Bytom 1973.

Ślawscy G. i T., *Garncarstwo i kaflarstwo w Bieczu od późnego średniowiecza do czasów współczesnych*, [w:] *Garncarstwo i kaflarstwo na ziemiach polskich od późnego średniowiecza do czasów współczesnych*. Materiały z konferencji, Rzeszów 21–23 IX 1993, Rzeszów 1994, s. 211–232.

Świat Kopernika w świetle zabytków ze zbiorów Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Wlizio Ż., Jagła M., Wojnowska W. (red), Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 2022.

Uziembło R., Bielec-Maciejewska B., *Ciepłe piękno: z historii toruńskich zdunów*. Katalog wystawy, Muzeum Okręgowe w Toruniu, Toruń 2003.

Winiarska K., Trojanowska M., Czarska L., Kot B., *O kaflach tudzież o garncarzach, kaflarzach i zdunach w Przemyśle*, Przemyśl 2006.

Wojnowska W., *Braniewskie muzealia do 1945 roku*, [w:] „Cenne, Bezcenne, Utracone”, nr 3–4, 2014, s. 26–31.

Wojnowska W., *Fabryka pieców Tobiasza Christopha Feilnera z Berlina. Działalność na terenie Prus Wschodnich, Zachodnich i Pomorza*, [w:] „Warmińsko-Mazurski Biuletyn Konserwatorski”, nr 10/2018, s. 71–83.

Wojnowska W., *Frombork w zabytkach kultury materialnej*. Katalog wystawy, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Frombork 1988.

Wschodnia strefa Starego Miasta we Wrocławiu. Badania na placu Nowy Targ, Buśko C. (red.), Wrocław 2005.

Zisopulu-Bleja K., „Bądź pozdrowion Krzyżu Pana Wszechmocnego”. *Kafel z badań archeologicznych przy ul. Za Bramką w Poznaniu*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski”, t. 12 (2017), s. 7–26.

Żemigła M., *Ogrzewanie piecowe na zamku w Bolesławcu nad Prosną XIV–XVII w.*, Wrocław 1987.

Bibliografia internetowa / Online bibliography

<http://www.berliner-zeitung.de/archiv/160-jahre--veltak--im-keramikmuseumausstellung-zeigt-alles-ueber-die-ofenfabrik,10810590,9721120.html>

[dostęp: 01.07.2019].

<https://archive.org/details/AdressbuchDerKeramischenIndustrie/page/n9>

[dostęp: 01.07.2019].

<http://www.zdunskeopowiesci.pl/sygnatury-kaflarskie-z-velten/> [dostęp: 01.07.2019]

<http://www.zdunskeopowiesci.pl/o-ceramicznych-cudach-z-fabryki-richardablumenfelda-z-velten/>

[dostęp: 01.07.2019].

<https://staremiastoelblag-mah.blogspot.com/2017/02/znaki-wytworni-nakaflach.html>

[dostęp: 01.07.2019].

https://archive.org/stream/AdressbuchDerKeramischenIndustrie/Adressbuch_der_keramischen_industrie_djvu.txt [dostęp: 01.07.2019] Karta zabytku, zbiory Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Elblągu